

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РАФАЛЬОНТ СВІТЛАНА РОМАНІВНА

УДК 343.138; 343.139

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.Р. Рафальонт

Науковий керівник –
Бобечко Назар Ростиславович,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено системному дослідженню загальних положень судового розгляду кримінального провадження, напрацюванню висновків і пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального регулювання та правозастосування у цьому напрямі.

Обґрунтовано, що більшість загальних положень судового розгляду є універсальними для підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного і касаційного проваджень, провадження за нововиявленими або виключними обставинами та провадження з виконання судових рішень. Понад те, чимало з них зберігають своє значення й під час розгляду слідчим суддею скарг учасників кримінального провадження та інших заінтересованих осіб стосовно законності й обґрунтованості процесуальних дій (бездіяльності) та рішень органів досудового розслідування і прокурора. Водночас не всі загальні положення судового розгляду або правила, що їх наповнюють, передбачені у § 1 глави 28 КПК України, мають наскрізний характер. Так, провадження в інших судових стадіях кримінального судочинства здійснюється на підставі положень, викладених у ст.ст. 318-336 КПК України, але з урахуванням процесуальних особливостей кожного з цих етапів кримінальної процесуальної діяльності. Таке твердження поширюється й на полістадійні кримінальні процесуальні провадження.

Доведено, що загальні положення судового розгляду викладені у вигляді загальнообов'язкових правил, які встановлюють стандарти кримінальної процесуальної діяльності під час судового провадження. Загальні положення судового розгляду охоплюють тріаду способів формування змісту кримінального процесуального права. Однак за важливістю, рівнем узагальнення поступаються засадам кримінального провадження.

З'ясовано, що загальні положення судового розгляду містять правила різного спрямування. Одні з них покликані унормувати організацію та проведення судового розгляду, другі – встановити універсальні приписи дослідження та збирання доказів у цій стадії, а треті запроваджені для вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду.

Аргументовано, що загальні положення судового розгляду не є набором елементів, а такою їх множиною, в якій суть та значення кожного з них зумовлені не лише власним призначенням, а спільним функціонуванням усіх інших складових. Тобто усі елементи, що наповнюють загальні положення судового розгляду діють не тільки самостійно, але й у єдності.

Обґрунтовано, що наведений у § 1 глави 28 КПК України перелік загальних положень судового розгляду неточно та неповно відображає їх систему. Так, до змісту такого загального положення судового розгляду як наслідки неприбуття обвинуваченого невикористано включені правила, що регламентують спеціальне судове провадження. Авторка дійшла переконання, що не належать до загальних положень судового розгляду й правила, які регламентують проведення експертизи за ухвалою суду. З іншого боку, доведено, що правила, пов'язані із визначенням меж судового розгляду, зміною обвинувачення в суді, висуненням додаткового обвинувачення, початком провадження щодо юридичної особи, відмовою від підтримання державного обвинувачення, а також погодженням цих процесуальних рішень (§ 2 глави 28 КПК України), є елементами системи загальних положень судового розгляду. До системи загальних положень судового розгляду віднесено й розгляд судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України).

Зроблено висновок, що критеріями для віднесення тих чи інших правил до загальних положень судового розгляду є не формальне їх закріплення у § 1 главі 28 КПК України з такою назвою, а відповідність ознакам, властивим цьому нормативному утворенню.

Стверджується, що у положенні ч. 2 ст. 318 КПК України про те, що «судовий розгляд кримінального провадження здійснюється в судовому засіданні» визначена

форма проведення судового розгляду. Нею є судові засідання. Категорії «судовий розгляд» та «судові засідання» співвідносяться як зміст і форма.

З'ясовано, що керівництво ходом судового розгляду полягає в очоленні, веденні головуючим судового процесу, організації ним роботи складу суду у конкретному кримінальному провадженні, у спрямуванні поступального руху судового розгляду з одного етапу до іншого, впливі на процес, стан слухання справи, даванні розпоряджень з питань, що підлягають судовому розгляду.

Зазначено, що таке загальне положення судового розгляду як його межі є проявом реалізації не лише засад змагальності та диспозитивності, але й забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості, інституту недопустимості погіршення становища обвинуваченого. Крім того, дотримання меж судового розгляду має значення й для реалізації права на справедливий судовий розгляд. Таке право охоплює зокрема і захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення та засудження.

Аргументовано, що судові доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії дає змогу усунути неповноту досудового розслідування, зумовлену об'єктивними чинниками, шляхом делегування повноважень у цій частині іншому суб'єкту кримінального провадження, що діє за інших процесуальних умов. Це нормативно встановлений інструмент збирання і перевірки доказів поряд з іншими визначеними кримінальним процесуальним законом засобами доказування у стадії судового розгляду. Утім норми цього підінституту можуть бути застосовані судом як виняток. Про це свідчать визначені підстави та умови для доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії.

Зроблено висновок, що суд має доручити органу досудового розслідування провести лише ті процесуальні дії, що не можуть бути здійснені під час судового розгляду.

Обґрунтовано, що незмінність складу суду є проявом дії засад безпосередності дослідження та вільної оцінки доказів. Це загальне положення судового розгляду забезпечує судді, колеги суддів належну поінформованість про

обставини кримінального провадження, дає можливість одержати особисте уявлення про кожен доказ, що був досліджений під час судового розгляду, та про усю сукупність доказів у конкретному кримінальному провадженні, дати їм оцінку та прийняти правосудне судове рішення. Крім того, незмінність складу суду гарантує й рівність усіх суддів, що входять до складу колегії. Кримінальний процесуальний закон забезпечує усім їм однакові пізнавальні можливості під час судового розгляду.

З'ясовано, що ідея запровадження інституту заміни судді без проведення судового розгляду спочатку полягає в тому, щоб з метою економії часу, коштів, процесуальних ресурсів повторно не виконувати процесуальні дії, що вже здійснювалися до заміни судді.

Доведено, що залучення запасного судді переважно пов'язується з прогнозовано довшим періодом тривалості судового розгляду, ніж зазвичай. Запасний суддя увесь час повинен бути присутній у судовому розгляді кримінального провадження. Це дає йому можливість безпосередньо сприймати перебіг судового процесу – ознайомлюватися з речовими доказами, документами і висновками експертів, чути запитання і відповіді на них під час допиту, заслухати консультації спеціаліста, бути поінформованим про його письмові роз'яснення, бачити учасників судового провадження та присутніх у залі судового засідання, оцінювати прояви їх поведінки, знати про усі процесуальні рішення суду та їхній зміст. Однак він не вправі брати участь у дослідженні доказів під час судового розгляду, бути присутнім у нарадчій кімнаті при ухваленні судом рішень з поточних питань та за наслідками судового розгляду. Будучи відособленим від колегії суддів, не долучаючись до проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості, запасний суддя, завдяки умовам, у яких відбувається судовий розгляд, здатен осягнути процес доказування.

Констатовано, що безперервність судового розгляду забезпечує баланс між реалізацією засад розумності строків кримінального провадження та безпосереднього дослідження доказів. Її правила спрямовані як на зосередження уваги суду на обставинах одного кримінального провадження, так і на його розгляді

без зайвих зволікань. Це загальне положення судового розгляду також є умовою всебічності та повноти з'ясування обставин кримінального провадження, правильності оцінки досліджених у судовому засіданні доказів, а також формування внутрішнього переконання суду. Порушення правил про безперервність судового розгляду здатне спричинити ухвалення незаконних, необґрунтованих і несправедливих судових рішень, зниження ефективності правосуддя у кримінальному провадженні загалом.

Обґрунтовано, що зміст безперервності судового розгляду кримінального провадження складають такі положення: 1) судовий розгляд кримінального провадження повинен тривати безупинно; 2) безперервність судового розгляду спрямована на зосередженні уваги суду на розгляді та вирішенні одного кримінального провадження в розумні строки; 3) безперервність не забороняє оголошення перерви для відпочинку чи з інших підстав, але не допускає використання відведеного для перерви часу з метою дослідження і збирання доказів, розгляду і вирішення інших справ тим же складом суду під час перерви; 4) безперервність установлює можливість відкладення судового розгляду, з огляду на наявність обставин, які перешкоджають його проведенню і не можуть бути усунуті в поточному судовому засіданні; 5) невідкладність ухвалення судового рішення.

Стверджується, що використання у назві та змісті ст. 336 КПК України словосполучення «у режимі відеоконференції» суперечить як технічній, так і правовій квінтесенції відеоконференції, яка не є і не може бути елементом кримінального процесуального регулювання.

Доведено, що кримінальний процесуальний закон не обмежує суд та учасників кримінального провадження конкретним переліком процесуальних дій, що можуть бути проведені під час дистанційного судового провадження.

Зроблено висновок, що у процесі удосконалення нормативної регламентації проведення судового розгляду кримінального провадження з використанням відеоконференції необхідно враховувати Рекомендації щодо проведення

відеоконференцзв'язку в судочинстві, прийняті у 2021 р. на 36-му пленарному засіданні Європейської комісії за ефективність правосуддя (CEPEJ).

З'ясовано, що зупинення судового провадження характеризується такими ознаками: 1) зумовлене відсутністю можливості обвинуваченого брати участь у судовому розгляді (крім випадків проведення спеціального судового провадження); 2) полягає у припиненні проведення процесуальних дій (окрім тих, що пов'язані з розшуком обвинуваченого) до моменту зникнення обставин, що стали підставою для ухвалення такого рішення; 3) можливе за дотримання встановлених у кримінальному процесуальному законі умов; 4) здійснюється за ухвалою суду.

Встановлено, що для ухвалення судового рішення про об'єднання матеріалів кримінального провадження необхідно встановити у кожному з них матеріально-правовий зв'язок між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (правопорушеннями). Такий зв'язок полягає у співпадінні елементів предмета доказування, що одночасно стосуються обвинуваченого (обвинувачених) та кримінального правопорушення (правопорушень).

Обґрунтовано, що матеріали кримінального провадження не можуть бути виділені в окреме провадження не лише, коли це може негативно вплинути на повноту судового розгляду, але, якщо встановлені обставини, докази, що їх підтверджують, та висновки суду у виділеному провадженні можуть вплинути на вирішення питання про винуватість інших осіб, щодо яких відбуватиметься окремий судовий розгляд.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, загальні положення судового розгляду, змагальність, суд, головуєчий, учасники судового провадження, межі судового розгляду, незмінність складу суду, запасний суддя, безперервність судового розгляду, судові доручення, відеоконференція, об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження, зупинення судового провадження.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 136-143.
2. Рафальонт С.Р. Система загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 430-437.
3. Рафальонт С.Р. Форма і місце проведення судового розгляду. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 141-147.
4. Рафальонт С.Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 67-78.
5. Рафальонт С.Р. Доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 94-103.
6. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421-428.
7. Рафальонт С.Р. Безперервність судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 338-349.
8. Рафальонт С.Р. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 31-40.
9. Рафальонт С. Правове регулювання та практика реалізації висунення прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234.
10. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Проведення процесуальних дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми

правового регулювання і правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 94-102.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Рафальонт С.Р. Значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнародної наукової конференції* (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 277-281.
2. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду як інститут кримінального процесуального права. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 28–29 січня 2022 року) / За заг. ред. Т.О. Коломоець. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 59-64.
3. Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження як юридичні конструкції. *Modern Development of science and the latest perspectives: The XXXII International Scientific and Practical Conference* (August 16-19, 2022, Vancouver, Canada). С. 107-109.
4. Рафальонт С.Р. Строки судового розгляду кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 28–29 жовтня 2022 року). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С.134-138.
5. Рафальонт С.Р. Поняття меж судового розгляду кримінального провадження. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 17 лютого 2023 року). International scientific journal «Grail of Science». 2023. № 24. С. 190-192.

6. Рафальонт С.Р. *Поняття та ознаки зупинення судового провадження. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції* (м. Львів, 28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 154-156.
7. Рафальонт С.Р. *Зміна обвинувачення в суді першої інстанції в бік покращення становища особи та на таке, що істотно відрізняється від висунутого за фактичними обставинами. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу* (м. Київ, 27 жовтня 2023 року) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 311-316.
8. Рафальонт С. *Правове регулювання та практика застосування тимчасового доступу до речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 2-3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 205-207.
9. Рафальонт С. *Зміна обвинувачення в суді: деякі питання доктрини, правового регулювання та правозастосування. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXX звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7-8 лютого 2024 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 523-526.

ABSTRACT

Rafalont S.R. General provisions of trial in criminal proceedings. Scientific qualification work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 'Law' (of knowledge - 08 'Law'). Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2024.

The dissertation is devoted to the systematic research into general provisions of trial in criminal proceedings, drawing conclusions and making suggestions on improvement of criminal procedure regulations and law enforcement in this direction.

It has been argued that the majority of trial's general provisions are universal for preparatory proceedings, trial, appellate and cassation proceedings, proceedings on newly discovered or exceptional circumstances and stages of execution of court decisions. Besides, a lot of them are still significant during the consideration by an investigating judge of appeals made by participants of criminal proceedings and other interested persons regarding the lawfulness and validity of procedural actions (inaction) and decisions of pre-trial investigation bodies and a prosecutor. However, not all general provisions of trial or rules, which they fill, provided for in Chapter 1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, are cross-cutting. Thus, proceedings in other judicial stages of criminal proceedings are carried out on the basis of the provisions set out in Art. 318–336 of the CPC of Ukraine, but taking into account the procedural features of each of these stages of criminal proceedings. This statement also applies to multi-stage criminal proceedings.

It has been proved that general provisions of trial are set out in the form of generally binding rules that set standards of criminal procedure during court proceedings. General provisions of trial cover a triad of ways to shape the content of criminal procedural law. However, in terms of importance, the level of generalization is inferior to the principles of criminal proceedings.

It has been found that general provisions of the trial contain rules in different directions. Some of them are designed to regulate the organization and conduct of the trial, the other ones are aimed at establishing universal requirements for the study and

collection of evidence at this stage, and the rules of the third type have been introduced to address other issues that arise in the course of trial.

It has been argued that general provisions of trial are not merely a collection of elements but rather a set, in which the essence and the meaning of each of the elements are determined not only by its purpose, but the joint functioning of all other components. Thus, all the elements which fill general provisions of trial operate not only individually, but also in unity.

It has been substantiated that the list of trial's general provisions in Chapter 1 of CPC of Ukraine does not accurately and fully reflect their system. For instance, such a general provision of trial as consequences of non-arrival of the accused unjustifiably includes the rules which regulate special court proceedings. The author has come to the belief that the rules which govern the conduct of expert investigation by a court ruling also do not belong to general provisions of trial. On the other hand, it has been proved that the rules related to defining limitations on trial, change of accusation, commencement of the proceedings against a legal entity, waiver of state prosecution as well as approval of these procedural decisions (§ 2 Chapter 28 CPC of Ukraine) are the elements of the system of trial's general provisions. The system of trial's general provisions also includes consideration by court of motions from participants in court proceedings (Art. 350 CPC of Ukraine).

It has been concluded that the criteria for classifying certain rules to general provisions of trial are not their formal enshrinement in § 1 of Chapter 28 of the CPC of Ukraine with such a name, but compliance with the characteristics of this normative entity.

It is argued that in the provision of Part 2 of Art. 318 of the CPC of Ukraine on the fact that "the judicial review of criminal proceedings is carried out in a court session" defines the form of the trial. It is a court session. The categories "trial" and "court session" are related in terms of content and form.

It has been found that the trial is managed by a presiding judge, who leads the judicial process, organizes the operation of the composition of the court in certain criminal proceedings, in translational motion of trial from one stage to the other,

influences the process, the state of hearing on the case, gives orders on the issues which are subject to judicial review.

It has been pointed out that such a general provision of trial as its limitations is a manifestation of implementation not only of the principles of adversarial and dispositivity but also ensuring the right of the accused to defense, presumption of innocence, institution of inadmissibility of deterioration of the accused person's status. Besides, compliance with trial limitations is also important for exercising the right to a fair trial. This rule also encompasses protection of a person from unlawful and unreasonable accusation and conviction.

It has been argued that a letter rogatory to pre-trial investigation bodies instructing them to take investigative (inquiry) measures entitles them to lift the formal prohibition to perform certain procedural actions during trial by delegating the authority in this regard to another subject of criminal proceedings operating under other procedural conditions. It is a normatively established tool of gathering and verifying evidence alongside other means of proof determined by the criminal procedural law at the stage of trial. Nevertheless, the norms of this sub-institution can be applied by court only as an exception. This is evidenced by grounds and conditions for instructing the pre-trial investigation bodies to take investigative (inquiry) measures.

A conclusion has been drawn that the court shall instruct pre-trial investigation bodies to carry out only those procedural actions that cannot be performed during trial.

It is substantiated that the immutability of the composition of the court is a manifestation of the principle of immediacy of research and free assessment of evidence. This general provision of the trial provides the judge, the panel of judges with adequate information about the circumstances of the criminal proceedings, gives an opportunity to get a personal idea of each piece of evidence that was examined during the trial, and of the entire set of evidence in a specific criminal proceeding, to give them an assessment and to adopt a court decision. In addition, the immutability of the composition of the court guarantees the equality of all judges who are part of the collegium. The criminal procedural law provides all of them with the same cognitive opportunities during the trial.

It has been found that the idea of introducing the institution of replacing a judge without a prior trial is to save time, money, and procedural resources so as not to repeat the procedural actions that had already been carried out before the replacement of the judge.

It has been shown that the involvement of a substitute judge is predominantly associated with an expectedly longer than normal trial duration. A substitute judge must be present at all times during the criminal proceedings. This gives him the opportunity to directly perceive the course of the court process – to familiarize himself with physical evidence, documents and expert opinions, to hear questions and answers to them during the interrogation, to listen to the specialist's advice, to be informed about his written explanations, to see the participants in the court proceedings and those present in the courtroom, evaluate the manifestations of their behavior, know about all procedural decisions of the court and their content. However, he is not entitled to participate in the examination of evidence during the trial, to be present in the deliberation room when the court makes decisions on current issues and on the consequences of the trial. Being isolated from the panel of judges, not participating in cognitive procedural actions, the substitute judge, thanks to the conditions in which the trial takes place, is able to understand the process of proof.

It is argued that the continuity of trial provides a balance between the implementation of the principles of the reasonableness of the terms of the criminal proceedings and the direct examination of the evidence. Its rules are aimed both at focusing the court's attention on the circumstances of one criminal proceeding and at its consideration without undue delay. This general provision of trial is also a condition for the comprehensiveness and completeness of the clarification of the circumstances of the criminal proceedings, the correctness of the assessment of the evidence examined at trial, as well as the formation of the court's internal conviction. Violation of the rules on the continuity of judicial proceedings can lead to the adoption of illegal, unfounded and unfair court decisions, a decrease in the effectiveness of justice in criminal proceedings in general.

It is substantiated that the content of the continuity of trial in criminal proceedings consists of the following provisions: 1) trial in criminal proceedings shall continue without interruption; 2) the continuity of trial is aimed at focusing the attention of the court on consideration and resolution of one criminal proceeding within a reasonable time; 3) continuity does not prohibit the announcement of a break for rest or for other reasons, but does not allow the use of the time allocated for the break for the purpose of research and gathering of evidence, consideration and resolution of other cases by the same composition of the court during the break; 4) continuity establishes the possibility of postponing trial, given the presence of circumstances that prevent its conduct and cannot be eliminated in the current court session; 5) the urgency of passing a court decision.

It is stated that the use of the word combination ‘in the videoconferencing mode’ in the name and the content of Art. 336 CPC of Ukraine contradicts both technical and legal quintessence of videoconferencing which is not and cannot be the element of criminal procedural regulations.

It has been proved that the criminal procedural law does not restrict the court and participants of trial to a specific list of procedural actions which can be performed during remote court proceedings.

It has been concluded that while improving normative regulation of conducting trial of criminal proceedings with the use of videoconferencing it is necessary to take into account Recommendations on videoconferencing in court proceedings, adopted in 2021 at the 36th plenary meeting of European Commission for the efficiency of justice (CEPEJ)

It has been found that the suspension of trial is characterized by the following features: 1) it is due to the offender’s inability to participate in trial (except for cases of special court proceedings); 2) it consists in the termination of procedural actions (apart from those which are connected with the detection of the accused) as long as there are circumstances that are the ground for such a decision. 3) it is possible as long as the terms of criminal procedural law are observed; 4) it happens upon a court's ruling.

It has been deduced that for the court decision on joining the materials of criminal proceedings to be approved it is necessary to establish in each of them the substantive

connection between one or several accused individuals and the criminal offense (offenses). Such a connection consists in concurrence of the elements of the subject of proof which at the same time are related both to one or several accused individuals and the criminal offense (offenses).

It has been argued that the materials of criminal proceedings cannot be disjoined not only when it can negatively affect the completeness of trial but also if the established circumstances, the evidence supporting them and the court's findings in the disjoined proceedings can influence the determination of guilt regarding other individuals subject to the separate trial.

Keywords: criminal proceedings, trial, general provisions of trial, court session, court, presiding judge, participants in court proceedings, limitations on trial, reserve judge, continuity of trial, letters rogatory, videoconference, joining and disjoining materials of criminal proceedings, suspension of court proceedings.

THE LIST OF PUBLICATIONS:

Scientific works, which outline the main scientific findings of the dissertation:

1. Bobechko N.R, Rafalont S.R. The concept of trial's general provisions in criminal proceedings. *Judicial scientific electronic journal*. 2022. No. 2. P. 136-143.
2. Rafalont S.R. The system of trial's general provisions in criminal proceedings. *Law and society*. 2022. No. 4. P. 430-437.
3. Rafalont S.R. The form and place of trial. *Kyiv Law Journal*. 2022. No. 3. P. 141-147.
4. Rafalont S.R. Presiding judge in court during criminal proceedings *Private and public law*. 2022. No. 2. P. 67-78.
5. Rafalont S.R. The court mandate to conduct investigative (search) actions during the trial in criminal proceedings. *State and regions*. 2022. No. 4. P. 94-103.
6. Bobechko N.R, Rafalont S.R. Immutability of the composition of the court as a general provision of trial in criminal proceedings. *Judicial scientific and electronic journal*. 2023. No. 1. P. 421-428.
7. Rafalont S.R. Continuity of trial in criminal proceedings. *Law and society*. 2023. No. 1. P. 338-349.
8. Rafalont S.R. Joining and disjoining materials of criminal proceedings. *Kherson State University Herald*. 2023. Issue 1. P. 31-40.
9. Rafalont S. Legal regulation and practice of implementation of bringing an additional charge by the prosecutor. *Lviv National University Herald. Series: Law*. 2023. Issue 76. P. 226-234.
10. Bobechko N.R, Rafalont S.R. Conducting procedural actions by videoconference in criminal trials: problems of legal regulation and law enforcement. *International Humanitarian University Herald. Series: Jurisprudence*. 2023. No. 62. P. 94-102.

**Scientific works which certify the approbation of the materials of the
dissertation:**

1. Rafalont S.R. The meaning of trial's general provisions in criminal proceedings. *Theoretical and practical issues of implementation of legal regulations: materials of the VII International scientific conference* (Kremenchuk, January 21–22, 2022). Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. Odesa: Publishing house 'Helvetica', 2022. P. 277-281.
2. Rafalont S.R. General provisions of trial as an institution of the criminal procedure law. *Law and state: problems of their development and interaction in the 21st century: conference proceedings of the International scientific and practical conference* (Zaporizhzhya, January 28–29, 2022) / Under the general editorship of T.O. Kolomoyets. Zaporizhzhya: ZNU, 2022. P. 59-64.
3. Rafalont S.R. Trial's general provisions in criminal proceedings as legal constructions. *Modern Development of science and the latest perspectives: The XXXII International Scientific and Practical Conference* (August 16-19, 2022, Vancouver, Canada). P. 107-109.
4. Rafalont S.R. The length of trial in criminal proceedings. *Legal regulation of public relations: promising directions towards steady development: materials of the International scientific and practical conference* (Kyiv, October 28–29, 2022). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2022. P. 134-138.
5. Rafalont S.R. The concept of limitations on trial in criminal proceedings. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities: materials of the V International scientific and practical conference* (Vinnytsia, February 17, 2023). International scientific journal «Grail of Science». 2023. No. 24. P. 190-192.
6. Rafalont S.R. The concept and signs of the suspension of court proceedings. *Burning issues of human rights, state and legal system: materials of XXII International student and postgraduate student scientific conference* (Lviv, April 28, 2023). Lviv: Faculty of Law at Ivan Franko National University of Lviv, 2023. P. 154-156.

7. Rafalont S.R. Change of an accusation in the court of first instance in favor of the accused person and for the one which is significantly different from the one under actual circumstances. *Criminal procedural law at the current stage of the development of Ukraine*: materials of the round table, dedicated to the fortieth anniversary of the Department of Criminal Procedure (Kyiv, October 27, 2023) / editorial board: V.V. Cherney, S.D. Гусарев Gusarev, S.S. Chernyavsky Чернявський and others. Kyiv: Nat. Acad. Internal Affairs, 2023. P. 311-316.
8. Rafalont S. Legal regulation and practice of using temporary access to things and documents in the course of the trial in criminal proceedings. *The issues of state-building and protection of human rights in Ukraine*: materials of XXIX reporting scientific and practical conference (Lviv, February 2-3, 2023): in 2 parts, P.2 Lviv: Faculty of Law at Ivan Franko National University of Lviv, 2023. P. 205-207.
9. Rafalont S. Change of Prosecution in Court: Some Issues of Doctrine, Legal Regulation and Law Enforcement. *The issues of state-building and protection of human rights in Ukraine*: materials of XXX reporting scientific and practical conference (Lviv, 7-8 February 2024). Lviv: Faculty of Law at Ivan Franko National University of Lviv, 2023. P. 523-526.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Суть та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження.....	14
1.1. Поняття та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження.....	14
1.2. Система та класифікація загальних положень судового розгляду кримінального провадження.....	44
РОЗДІЛ 2. Загальні положення організації та проведення судового розгляду кримінального провадження.....	60
2.1. Строк, форма та місце проведення судового розгляду.....	60
2.2. Головуючий у судовому засіданні.....	75
2.3. Межі судового розгляду.....	96
РОЗДІЛ 3. Загальні положення дослідження та збирання доказів під час судового розгляду кримінального провадження.....	133
3.1. Незмінність складу суду.....	133
3.2. Безперервність судового розгляду.....	151
3.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду.....	165
3.4. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження.....	180
РОЗДІЛ 4. Загальні положення вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду кримінального провадження... 	206
4.1. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження...	206
4.2. Зупинення судового провадження.....	222
ВИСНОВКИ.....	240
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	250
ДОДАТКИ.....	279

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАС – Вищий антикорупційний суд

ВП – Велика Палата

ВС – Верховний Суд

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КЗПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КЗпП – Кодекс законів про працю

КК – Кримінальний кодекс

ККС – Касаційний кримінальний суд

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КСУ – Конституційний Суд України

ОП – об'єднана палата

п. – пункт

р. – рік

с. – сторінка

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Судовий розгляд становить найважливіший етап кримінальної процесуальної діяльності. Його предметом прийнято вважати правовий спір між державою та обвинуваченим, про право держави публічно визнати його винуватим і за наявності необхідних підстав заслужено покарати, а також змусити перетерпіти усі пов'язані з відбуванням покарання та наявністю судимості обмеження. При розгляді такого спору вирішується доля основних прав і свобод людини, що є найвищою соціальною цінністю. У цьому контексті визначальне значення набувають умови здійснення кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження, що повинні гарантувати ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Такими умовами є загальні положення судового розгляду кримінального провадження.

Незважаючи на ось уже більш, ніж десятилітній період дії КПК України 2012 р., проблематика загальних положень судового розгляду кримінального провадження не привертає належної уваги правників. У доктрині українського кримінального процесу на дисертаційному рівні досліджені лише окремі складові цього нормативного утворення – головуєчий у судовому засіданні (Т. Ламбуцька), запасний суддя (Т. Оксюта), відкладення судового розгляду (Т. Сенік), дистанційне судове провадження (А. Бежанова, М. Смирнов, І. Черніченко, Н. Шульга), межі судового розгляду та пов'язані з ним питання (М. Грушевська, О. Ільющонок, М. Петрушко). Елементи системи загальних положень судового розгляду кримінального провадження також стали предметом наукових розвідок Г. Алейнікова, А. Антонюка, І. Басистої, В. Бойка, Н. Глинської, О. Глиняного, І. Гловюк, В. Гринюка, Л. Гуртієвої, О. Дроздова, О. Захарченка, Я. Ковальнової, В. Колодчина, В. Корецької, О. Кравчук, Г. Ніколайчука, Т. Пасюк, Т. Подорожної, З. Пшенічної, В. Сердюка, К. Сікори, І. Скільського, Ю. Скоробагатої, К. Слядневої, М. Соловей, О. Старенького, О. Тарасенка, О. Торбаса, Н. Турмана, А. Худика, Б. Цвігуна, П. Цимбала, Б. Щура та інших дослідників.

Водночас поняття, ознаки, значення, система загальних положень судового розгляду кримінального провадження, здебільшого досі висвітлені у підручниках, навчальних посібниках з курсу кримінального процесу, коментарях до КПК України, а також на рівні нечисленних наукових статей, авторами яких є Д. Антощак, Н. Кіцен, Д. Мілушев, В. Попелюшко та ін. У радянський період питанням указаної спрямованості присвячені навчальний посібник Н. Калашнікової та дисертація Н. Дудко.

Своєю чергою, проблематику незмінності складу суду, безперервності судового розгляду, проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду, об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження, зупинення судового провадження розглядали Т. Гавриленко, М. Глозов, О. Дехтяр, В. Земляной, С. Ільченко, Л. Карабут, В. Козій, Ю. Кричун, О. Литвин, Н. Маліцька, В. Маляренко, Ю. Мирошніченко, В. Нор, Н. Отчак, В. Плукар, В. Рибалко, П. Степанов, В. Фігурський, А. Филистин, К. Шевцова, В. Шибіко, А. Шиян та інші процесуалісти.

Праці названих та інших авторів містять цінні науково-практичні ідеї з питань загальних положень судового розгляду кримінального провадження, становлять важливу теоретичну базу для наступних напрацювань з цієї проблематики.

Втім, в українській науці кримінального процесу досі відсутнє єдине розуміння загальних положень судового розгляду, поверхнево висвітлена їх правова природа, поза увагою залишилися система та класифікація загальних положень судового розгляду, невиправдано випали з поля зору строк, форма та місце проведення судового розгляду, його безперервність, має місце значне розходження у думках щодо деяких питань незмінності складу суду, об'єднання матеріалів кримінального провадження та зупинення судового провадження, з'явилася потреба у формулюванні пропозицій щодо регламентації проведення судового розгляду за допомогою відеоконференції в умовах воєнного стану.

Понад те, немає і спеціальних наукових розвідок, у яких проблематика загальних положень судового розгляду була б піддана системному дослідженню.

Хоча більшість опитаних у межах цього дослідження респондентів з числа адвокатів, прокурорів та суддів позитивно оцінили правове регулювання загальних положень судового розгляду кримінального провадження (див. Додаток Г), втім, у процесі правозастосовної діяльності виявилось, що приписи КПК України, пов'язані із їх регламентацією, не завжди відповідають потребам практики. І, навпаки, правозастосовна практика іноді йде всупереч таким положенням.

Тож актуальність обраної теми дослідження зумовлена вищевикладеними обставинами нормативно-правового, практично-прикладного та наукового характеру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена в межах наукових тем кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820) та «Удосконалення кримінального процесуального регулювання та правозастосування в умовах викликів сьогодення» (номер державної реєстрації 0124U002383). Тему дослідження «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження» затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 38/11 від 29 листопада 2022 р.).

Мета й завдання дослідження. *Метою* дисертації є поглиблення доктринальних підходів щодо розуміння і функціонального призначення загальних положень судового розгляду кримінального провадження, узагальнення реалізації цього нормативного утворення під час правозастосування та напрацювання пропозицій щодо удосконалення його кримінального процесуального регулювання, практики використання і дотримання.

Для досягнення цієї мети поставлені такі *завдання*:

- з'ясувати поняття, ознаки та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження;

- розглянути систему та здійснити класифікацію загальних положень судового розгляду кримінального провадження;
- висвітлити загальні положення організації та проведення судового розгляду кримінального провадження;
- розкрити загальні положення дослідження та збирання доказів під час судового розгляду кримінального провадження;
- охарактеризувати загальні положення вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду кримінального провадження;
- з'ясувати судову практику використання і дотримання загальних положень судового розгляду кримінального провадження;
- напрацювати та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання і практики реалізації загальних положень судового розгляду кримінального провадження.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* становить судовий розгляд кримінального провадження у першій інстанції.

Предметом дослідження є загальні положення судового розгляду кримінального провадження.

Методи дослідження. Основу дослідження становить *діалектичний підхід* до наукового пізнання соціальних явищ.

Під час написання роботи також використані загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання: *аналіз* (застосовувався з метою детального дослідження загальних положень судового розгляду, що дало можливість, зокрема, виокремити їх ознаки), *синтез* (використовувався для класифікації загальних положень судового розгляду), *узагальнення* (застосовувався з метою формування та розвитку, на основі вже наявних у спеціальній літературі підходів, позиції щодо значення загальних положень судового розгляду), *структурно-функціональний метод* (дав можливість визначити систему загальних положень судового розгляду, встановити наявність зв'язку між елементами, що її наповнюють, з'ясувати специфіку їхнього змісту), *герменевтичний метод* (використовувався для тлумачення суті та змісту приписів, що наповнюють зміст загальних положень судового розгляду),

догматичний чи *спеціально-юридичний метод* (застосовувався при аналізі особливостей реалізації загальних положень судового розгляду); *порівняльно-правовий метод* (дав можливість порівняти регламентацію загальних положень судового розгляду у кримінальному процесуальному праві України та інших держав); *моделювання* (застосовувався для побудови проектів кримінальних процесуальних норм, які стосуються загальних положень судового розгляду); *конкретно-соціологічний* (за його допомогою досліджено ефективність приписів, що становлять зміст загальних положень судового розгляду шляхом анкетування суб'єктів правозастосовної діяльності).

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародні договори, КПК та інші Закони України, підзаконні нормативні акти, акти органів ООН та Ради Європи, а також положення кримінально-процесуального права інших держав (Великобританії, Естонської Республіки, Королівства Іспанія, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Австрія, Республіки Болгарія, Республіки Італія, Республіки Молдова, Республіки Польща, Словацької Республіки, Румунії, США, Фінляндської Республіки, Французької Республіки, ФРН, Чеської Республіки), що регламентують загальні положення судового розгляду.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають праці українських і зарубіжних науковців у галузях філософії, теорії права, криміналістики, кримінального та кримінального процесуального права.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення судів першої та апеляційної інстанцій, викладені в ЄДРСР, правові позиції ЄСПЛ, ВС, листи ВССУ та постанови його Пленуму, а також результати анкетування, у межах якого опитано 121 респондента з числа адвокатів, прокурорів та суддів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота становить перше в українській доктрині кримінального процесу системне дослідження загальних положень судового розгляду кримінального провадження, в якому з позиції теорії права та галузевих процесуальних правових наук розглянуті теоретичні та прикладні питання їх реалізації, а також сформульовані висновки і

пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального регулювання та правозастосування у цьому напрямі.

Найістотнішими результатами дослідження, яким властиві елементи наукової новизни є такі положення та висновки.

Уперше:

- 1) сформульовано ознаки загальних положень судового розгляду:
 - а) передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації засад кримінального провадження у стадії судового розгляду;
 - б) спрямовані на регламентацію організації та проведення судового розгляду, деяких приписів щодо дослідження та збирання доказів у цій стадії, а також вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду;
 - в) розкривають процесуальні особливості стадії судового розгляду;
 - г) розповсюджуються на усіх суб'єктів, що беруть участь в судовому розгляді, та на присутніх в залі судового засідання, поширюють дію на усі етапи судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження, здійснюють вплив на вчинення багатьох процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, стосуються усіх видів проваджень у суді першої інстанції;
- 2) розглянуто загальні положення судового розгляду як *інституційний правовий режим* (система правових засобів, які через способи (веління, дозволи і заборони), метод і тип кримінального процесуального регулювання спрямовані на досягнення бажаного рівня регулювання суспільних відносин під час кримінального судового провадження) та *юридичні конструкції* (закріплені у кримінальному процесуальному праві ідеальні узагальнюючі моделі структури однорідних правових явищ, створені для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення визначеності та точності кримінального процесуального регулювання кримінального судового провадження);

- 3) виокремлені та розкриті ознаки системи загальних положень судового розгляду кримінального провадження: цілісність, повнота, ієрархічність, взаємодія з іншими системами кримінального провадження;
- 4) здійснено класифікацію загальних положень судового розгляду кримінального провадження за *спрямованістю* (загальні положення організації та проведення судового розгляду, загальні положення дослідження та збирання доказів під час судового розгляду, загальні положення вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду), *сферою дії* (міжгалузеві та галузеві), *формою виразу* (абсолютно визначені та відносно визначені), *залежно від виду інтересу, покладеного в їх основу* (ті, що забезпечують реалізацію публічного інтересу, ті, що забезпечують реалізацію приватного інтересу – право перебувати в залі судового засідання, ті, що забезпечують реалізацію і публічного, і приватного інтересу);
- 5) запропоновано доповнити ч. 1 ст. 321 КПК України словосполученням «здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом», а ч. 3 цієї статті положенням такого змісту: «Учасники судового провадження вправі висловити заперечення проти розпоряджень головуючого, яке підлягає фіксації у журналі судового засідання»;
- 6) обґрунтовано пропозицію доповнити ч. 3 ст. 338 КПК України після слів «у раніше пред'явленому обсязі» словосполученням «та у попередній правовій кваліфікації»;
- 7) зроблено висновок, що інститути заміни судді без проведення судового розгляду спочатку і запасного судді є взаємовиключними та наведено аргументи щодо доцільності вилучення зі змісту ст. 319 КПК України її ч. 2;
- 8) внесено пропозицію доповнити ст. 322 КПК України положенням про те, що продовжуючи судовий розгляд після його відкладення, суд повторно не проводить раніше виконані процесуальні дії;

- 9) сформульовані ознаки судового доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії: а) дається судом, який проводить судовий розгляд кримінального провадження, у формі ухвали; б) ініціаторами цього рішення є сторони кримінального провадження; в) зміст доручення становить вимога, адресована органу досудового розслідування, провести окремі процесуальні дії, які формально неможливо виконати під час судового розгляду; г) метою доручення є одержання та (або) перевірка відомостей про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; д) результати проведених процесуальних дій підлягають дослідженню в умовах судового розгляду.

Удосконалено:

- 1) визначення загальних положень судового розгляду кримінального провадження;
- 2) дефініцію понять «межі судового розгляду», «зміна обвинувачення», «висунення додаткового обвинувачення» та «відмова від підтримання публічного обвинувачення»;
- 3) теоретичні підходи до розуміння незмінності складу суду;
- 4) наукові уявлення щодо положень, які наповнюють безперервність судового розгляду;
- 5) доктринальні трактування об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження;
- 6) наукові позиції щодо процесуальних особливостей зупинення судового провадження.

Дістали подальший розвиток:

- 1) теза про те, що «судовий розгляд» та «судове засідання» співвідносяться як зміст і форма;
- 2) пропозиція про призначення запасного судді не одночасно з призначенням підготовчого засідання, а під час підготовчого судового засідання;
- 3) доктринальні підходи про доцільність об'єднання матеріалів кримінальних проваджень не лише за наявності підстав, визначених у ст.ст. 217 та 334 КПК

України, але й у інших випадках, коли має місце взаємозалежність діянь обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень;

- 4) пропозиції щодо удосконалення формулювання окремих підстав для зупинення судового провадження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінального процесуального права України, які регламентують загальні положення судового розгляду кримінального провадження;
- у правозастосовній діяльності – під час використання і дотримання правил, що наповнюють зміст загальних положень судового розгляду кримінального провадження (відгук Голови Галицького районного суду м. Львова, довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у роботу Ради адвокатів Львівської області від 16 лютого 2021 р. № 50);
- у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого розвитку вчення про загальні положення судового розгляду кримінального провадження;
- у навчальному процесі – при викладанні та вивченні курсів «Кримінальне процесуальне право України», при підготовці методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 1 березня 2024 р. № 21).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання автора. В опублікованих у співавторстві з Н. Бобечком статтях «Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження», «Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження» та «Проведення процесуальних

дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми правового регулювання і правозастосування» здобувачкою виокремлено ознаки та сформульовано дефініцію загальних положень судового розгляду, запропоновано визначення незмінності складу суду, здійснено розгляд наукових підходів щодо розуміння відеоконференції у кримінальному провадженні. У цих статтях самостійні доктринальні напрацювання дисертантки становлять не менше 70 %.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана та обговорена на засіданні кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, схвалена та рекомендована до захисту. Основні положення дослідження відображені на міжнародних і національних науково-практичних конференціях: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року), «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 28-29 січня 2022 року), «Modern development of science and the latest perspectives» (м., Ванкувер, Канада, 16-19 серпня 2022 року), «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 28-29 жовтня 2022 року), «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities» (м. Вінниця, 17 лютого 2023 року), «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 28 квітня 2023 року), «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 року), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2-3 лютого 2023 року, 7-8 лютого 2024 року).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у 10 наукових статтях у фахових виданнях України, а також 9 тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації визначена її метою та завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, що охоплюють 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (273 назви) та додатків. Загальний обсяг дисертації 321 сторінка, з яких основний текст – 245 сторінок, список використаних джерел викладений на 29 сторінках, додатки – на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1. СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Поняття та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження

Норми, що регламентують судовий розгляд кримінального провадження, мають різне призначення. З одного боку, вони встановлюють умови, які кримінальний процесуальний закон ставить до судової діяльності у центральній стадії кримінального провадження, а з іншого, – містять правила, що визначають послідовність, порядок і підстави проведення процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень. Такий висновок підтверджується встановленою структурою глави 28 КПК України. Так, § 1 визначений як «Загальні положення судового розгляду», § 2 – «Межі судового розгляду», а у § 3 нормативно врегульована «Процедура судового розгляду». Насамкінець, глава 29 КПК України присвячена регламентації ухвалення та проголошення рішень суду першої інстанції, а також супутніх питань. Незважаючи на виокремлення цього комплексу кримінальних процесуальних норм в окрему главу «Судові рішення», він зберігає приналежність до судового розгляду.

Подібна неоднорідність змісту кримінальних процесуальних норм характерна й для досудового провадження. Ураховуючи таку процесуальну особливість, законодавець у главі 19 КПК України закріпив загальні положення досудового розслідування.

Як вважає Л. Лобойко, таке правове регулювання не означає, що для інших стадій загальних положень не існує. Вони можуть бути виведені з норм, що регулюють провадження у конкретній стадії [63, с. 14]. Схожу позицію наводить і Н. Кіцен – «провадження у будь-якій стадії кримінального процесу характеризується наявністю загальних умов провадження у стадії, які є проявом кримінально-процесуальної форми і визначають вимоги до здійснення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень» [42, с. 2].

Наведений підхід є дискусійним.

Внутрішня побудова нормативно-правового акта повинна бути збалансованою, забезпечувати узгодженість усіх частин його тексту, логічну послідовність викладу матеріалу. Сам текст цього акта має бути максимально економічним, оптимально ємним. Насамкінець, зміст нормативно-правового акта не повинен дублювати однакові положення, які викладені в тексті цього акта [48, с. 187-192, 449-450].

У позиції про існування загальних положень кожної стадії кримінального провадження не взяті уваги вищенаведені вимоги до нормопроекування. Понад те, з неї випливає, що стадії кримінального провадження настільки відрізняються одна від одної, що для кожної з них встановлені власні найістотніші умови, за яких здійснюється кримінальна процесуальна діяльність на конкретному етапі. Однак за такого підходу не враховується явище уніфікації кримінальної процесуальної форми. Такий показник системності кримінального провадження не варто ігнорувати. Для прикладу, початок підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 313 КПК України), апеляційного (ч. 2 ст. 405 КПК України) та касаційного (ч. 2 ст. 434 КПК України) розгляду відбувається за правилами, передбаченими ст.ст. 342-345 КПК України. У відповідності до ч. 1 ст. 405 КПК України апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених главою 31 КПК України. Своєю чергою, відповідно до ч. 1 ст. 434 КПК України касаційний розгляд проводиться згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, визначених главою 32 КПК України. А заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом згідно з правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законом для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд (ч. 1 ст. 466 КПК України). Насамкінець, відповідно до ч. 3 ст. 539 КПК України клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, розглядається згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. 318-380 КПК України, з урахуванням положень розділу VIII цього кодифікованого акта.

Тож у правилах, які регламентують здійснення кримінального провадження у судових стадіях, чимало спільного. Однак цей висновок не стосується досудового і судового проваджень. Незважаючи на однакову суть більшості процесуальних дій пізнавальної спрямованості для досудового розслідування та судового розгляду, у § 3 глави 28 КПК немає відсильних норм до правил проведення слідчих (розшукових) дій. Це пояснюється відмінностями у процесуальній формі, зумовленими особливостями стадії кримінального провадження, різними процесуальними умовами, в яких відбувається процес доказування, неоднаковістю у суб'єктах, які беруть у ньому участь, іншим процесуальним статусом суб'єкта, який проводить процесуальну дію, різною метою проведення процесуальних дій, а також специфікою прояву засад кримінального провадження.

Рух кримінального провадження здійснюється в одній досудовій та шести судових стадіях. У цьому знаходить прояв логіко-функціональна послідовність стадій кримінального провадження. Процесуальна форма досудового та судового проваджень відрізняються істотно. Хоча кожна судова стадія кримінального провадження має свої процесуальні особливості, проте спільного між ними в умовах до кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження більше, ніж відмінного. Тому виокремлення загальних положень окремо взятих судових стадій кримінального провадження недоречно [8, с. 137].

Для формулювання визначення поняття «загальні положення судового розгляду», насамперед, необхідно з'ясувати трактування філологами мовних одиниць «загальний» та «положення».

В українській мові слово «загальний» вживають у багатьох значеннях: 1) який стосується, торкається всіх, усього, поширюється на всіх, на все в цілому; 2) призначений для спільного користування кількома, багатьма; 3) в якому беруть участь усі присутні; який виявляється всіма, який виходить від усіх; 4) у повному обсязі, у повній кількості, в цілому, весь; 5) який містить лише головне, суттєве, без подробиць, основний; який стосується основ чого-небудь, охоплює всі основні сторони чогось; 6) який не має спеціального, фахового ухилу, спеціального призначення; 7) позбавлений конкретності, схематичний, абстрактний; 8) який

сприймається як відображення багатьох однорідних предметів, явищ тощо [130, с. 67-68].

Для цього дослідження придатними є усі наведені розуміння, за винятком передостаннього. Адже правила, про які йдеться у главі 28 КПК України, є конкретними та чіткими.

Будучи філософською категорією, поряд з одиничним та особливим, загальне фіксує об'єктивну існуючу спільність між ними в межах певної якісної визначеності [227, с. 368].

Натомість серед тлумачення такої мовної одиниці як «положення» особливий інтерес становить її розуміння як «зведення правил, законів і т. ін. з певного питання» [131, с. 91].

Наведені трактування братимуться до уваги при формулюванні дефініції загальних положень судового розгляду.

У доктрині кримінального процесу відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «загальні положення судового розгляду».

З позиції одних дослідників, «загальні положення судового розгляду – це сукупність (система) процесуальних дій, що спрямовані на виконання основних завдань кримінального судочинства» [51, с. 319]. «Трактування загальних умов (положень) судового розгляду припускає, що до них можна віднести будь-які норми про судовий розгляд, бо всі вони можуть діяти протягом усього судового розгляду й впливати на здійснення всіх процесуальних дій з огляду на те, що всі норми права так або інакше кореспондуються між собою як безпосередньо, так і опосередковано» [81, с. 42].

Наведені дефініція та розуміння аналізованої категорії є настільки загальними та абстрактними, що під них підпадають не лише загальні положення судового розгляду, а й процесуальні дії, унормовані у § 3 глави 28 КПК України. Понад те, оскільки у визначенні йдеться про процесуальні дії, спрямовані на виконання основних завдань кримінального провадження, то таке визначення також може стосуватися слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

Також дехто з процесуалістів оспорує правильність узагальнення понять «загальні положення судового розгляду» та «норми», оскільки ці категорії знаходяться у різних площинах розуміння права. «Якщо поняття “загальні умови” характеризує право з погляду змістовно-системної сторони, то поняття “норми права” слід віднести до формально-системної сторони, що робить їх узагальнення неможливим» [142, с. 418].

Радше навпаки – норми кримінального процесуального права визначають зміст правового регулювання, а загальні положення судового розгляду є формою. До того ж, обидві категорії відображають інституційну характеристику права. Оскільки кримінальні процесуальні норми є первинним елементом кримінального процесуального права, то розкрити суть такого нормативного утворення як загальні положення судового розгляду не використовуючи норми цієї галузі права неможливо.

Інші автори під загальними положеннями судового розгляду розуміють «такі вимоги кримінального процесуального закону, які виражають найважливіші і типові властивості цієї стадії і проявляються протягом усього періоду її реалізації» [68, с. 356].

У порівнянні з попереднім, це визначення має перевагу, адже у ньому виокремлені такі ознаки загальних положень судового розгляду як розкриття суттєвих особливостей цієї стадії кримінального провадження та дія упродовж часу здійснення судового розгляду. З іншого боку, його лаконічність не в змозі розкрити повний зміст аналізованої категорії. До того ж, реалізація положень, про які йдеться, впродовж усього періоду судового розгляду не є визначальною. Важливіше акцентувати увагу на суб'єктах, процесуальних діях, процесуальних рішеннях та етапах судового розгляду, яких стосуються загальні положення.

Окремі дослідники не погоджуються з такими ознаками загальних положень судового розгляду, оскільки «запропоноване трактування загальних умов судового розгляду припускає, що до них можна віднести будь-які норми про судовий розгляд, бо всі вони можуть діяти протягом усього судового розгляду і впливати на здійснення всіх процесуальних дій з огляду на те, що всі норми права, так або

інакше, кореспондуються між собою як прямо, так і опосередковано. Крім того, будь-які норми визначають істотні особливості стадій вже тому, що, будучи елементом судового розгляду, вони є відмінними від норм, що є елементом інших стадій, і тому відособляються» [142, с. 418].

Наведені аргументи не видаються переконливими.

Перше. У них не враховано поділу кримінальних процесуальних норм за обсягом регулятивного впливу на загальні та спеціальні. Загальні кримінальні процесуальні норми регулюють кримінальні процесуальні відносини певного роду, використовуючи високу ступінь узагальнення, а спеціальні – відповідний вид кримінальних процесуальних відносин, у зв'язку з чим містять деталізовані приписи у порівнянні із загальними нормами. До того ж, така оцінка суперечить кримінальній процесуальній регламентації судового розгляду. Для прикладу, норми, що регламентують вступну промову сторін кримінального провадження, поширюють дію лише на підготовчий етап судового розгляду, норми, які врегульовують порядок проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості, стосуються такої частини судового розгляду як з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, а норми, котрі унормовують порядок вирішення судом питань при ухваленні судового рішення, призначені для застосування у заключному етапі судового розгляду – ухвалення та проголошення судового рішення.

Друге. Системний аналіз норм кримінального процесуального права дає можливість констатувати про чималу подібність між судовими стадіями кримінального провадження, зокрема у регламентації умов до кримінальної процесуальної діяльності, яку здійснюють суд та учасники кримінального провадження. У цьому знаходить вираз уніфікація кримінальної процесуальної форми. Натомість у вищенаведеному підході така особливість кримінальної процесуальної форми не врахована, перевага віддана лише її диференціації. Крім того, кожна норма кримінального процесуального права має свою спеціалізацію. Тому визначати особливості стадії кримінального провадження призначені не будь-які кримінальні процесуальні норми, а лише ті, що встановлюють вихідні

засади кримінального провадження, основи кримінального процесуального регулювання у відповідному етапі кримінальної процесуальної діяльності. Такі норми наділені універсальністю, мають загальний характер.

Ще одні науковці характеризують загальні положення судового розгляду «як нормативні приписи, які сприяють реалізації принципів кримінального процесу і створюють гарантію постановлення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення у справі» [71, с. 359].

У цьому формулюванні опосередковано відображена наступна ознака загальних положень судового розгляду – зв'язок, обумовленість із засадами кримінального провадження. Натомість інші ознаки відсутні. Окрім того, трактування загальних положень судового розгляду як гарантій ухвалення правосудного судового рішення радше вказує на значення цієї категорії, ніж на її властивість.

На думку В. Попелюшка, загальні умови судового розгляду – це закріплені законом обов'язкові правила розгляду кримінальних справ у суді першої інстанції, які виражають характерні особливості судового розгляду як центральної і основної стадії кримінального процесу і які забезпечують втілення у цій стадії всіх принципів кримінального судочинства [91, с. 44-45].

У наведеному визначенні вдало поєднані дві попередньо виокремлені ознаки загальних положень судового розгляду. Проте і це формулювання не претендує на повноту, адже інші ознаки цієї категорії у ньому не відображені.

У доктрині кримінального процесу запропоновано й дещо інше трактування аналізованого поняття – як вимоги кримінального процесуального закону, що встановлюють загальні і водночас специфічні правила діяльності суду та учасників судового розгляду під час кримінального провадження в судовому засіданні.

Перевагами такої дефініції є наділення загальних положень судового розгляду універсальним характером, оскільки вони поширюють дію на всіх суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності в суді, підлягають реалізації впродовж усього судового розгляду у кожному кримінальному провадженні.

З іншого боку, до змісту запропонованого визначення є низка застережень.

Перше. В основу загальних положень судового розгляду закладені не лише зобов'язуючі та забороняючі норми кримінального процесуального права, але й уповноважуючі. Наведемо декілька прикладів. Згідно з ч. 3 ст. 318 КПК України у разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду. Так само відповідно до ч. 2 ст. 319 КПК України суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді. Також суд має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та (або) ухвалу про накладення на нього грошового стягнення у випадку неприбуття обвинуваченого за викликом у судові засідання (ч. 1 ст. 323 КПК України). З огляду на це, загальні положення судового розгляду є втіленням не так вимог, як правил. Друге. У дефініції простежується логічна суперечність, адже загальні положення судового розгляду не можуть одночасно мати і універсальний, і спеціалізований характер. У них відображені лише однакові підходи до перевірки доказів (ст.ст. 319, 322, чч. 2-6 ст. 333, ст. 336 КПК України), але сам порядок проведення відповідних процесуальних дій пізнавальної спрямованості виходить за межі правил § 1 глави 28 КПК України.

У процесуальній літературі акцентовано на ще одному аспекті загальних положень судового розгляду, що має важливе значення як для науки, так і для правозастосування.

Так, загальні умови* судового розгляду – це закріплені у КПК єдині для всіх судових стадій правила, що конкретизують зміст принципів кримінального процесу стосовно судового розгляду, відображають специфіку судового розгляду, і призначені для створення умов успішного і повного вирішення завдань кримінального судочинства в судових стадіях [66, с. 52].

* Терміни «положення» та «умови» співвідносяться як форма та зміст. Положення є зовнішнім виразом умов до кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження.

Особливістю цього формулювання у порівнянні з попередніми є те, що його автор поширює дію загальних положень судового розгляду не лише на центральну стадію кримінального провадження, але й на інші його судові стадії. Така позиція заслуговує уваги, проте із певними застереженнями.

Насамперед варто зазначити, що такий підхід одержав правову регламентацію у КПК Республіки Молдова. Аналіз норм глави I «Загальні умови судового розгляду» розділу II «Судовий розгляд» цього кодифікованого акта дає можливість стверджувати, що вони встановлюють умови до діяльності учасників судового провадження, суду першої та апеляційної інстанції (чч. 1, 5, 6 ст. 321, чч. 2, 3, 4 ст. 323, ст. 326, 327, 336), а також судової інстанції загалом (чч., 1, 2 ст. 314, ст. 315, ч. 1 ст. 371, чч. 1, 4 ст. 319, ч. 5 ст. 320, ч. 6 ст. 322, чч. 2, 3 ст. 324, ст.ст. 328, 329, 331, 332, ч. 1 ст. 333, ч. 2 ст. 335, ст.ст. 341, 342) [257].

У такому унормуванні є рація. У всіх судових стадіях кримінального провадження діють такі загальні положення судового розгляду як строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), незмінність складу суду (ч. 1 ст. 319 КПК України), головуєчий в судовому засіданні (ст. 321 КПК України), безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України), право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України), застосування ходів забезпечення кримінального провадження в суді (ст.ст. 331, 333 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України), проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (336 КПК України). Зазначені положення є універсальними для підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного і касаційного проваджень, провадження за нововиявленими або виключними обставинами та стадії виконання судових рішень. З огляду на одне з логічних правил нормопроєктувальної техніки (недопустимість дублювання нормативних приписів), формулювати такі положення у кожній з перерахованих судових стадій кримінального провадження немає потреби.

Понад те, чимало з них зберігають своє значення й під час розгляду слідчим суддею скарг учасників кримінального провадження та інших заінтересованих осіб стосовно законності й обґрунтованості процесуальних дій (бездіяльності) та рішень органів досудового розслідування і прокурора. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 306 КПК України розгляд таких скарг відбувається за правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318-380 цього кодифікованого акта. Під час розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення процесуальних дій та застосування деяких заходів процесуального примусу, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод особи, також діють деякі загальні положення, викладені у § 1 глави 28 КПК України. Для прикладу, йдеться про головуючого в судовому засіданні (ст. 321 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України).

Водночас не всі загальні положення судового розгляду або правила, що їх наповнюють, передбачені у § 1 глави 28 КПК України, мають наскрізний характер.

Так, у ч. 1 ст. 314 КПК України визначений п'ятиденний строк для призначення підготовчого судового засідання. У контрольних судових стадіях кримінального провадження встановлені строки перевірки апеляційних, касаційних скарг (ст. 398, ч. 1 ст. 401, ч. 1 ст. 428, ч. 1 ст. 430 КПК України), а також власні правила, що регламентують наслідки неприбуття учасників судового провадження (ч. 4 ст. 401, ч. 4 ст. 405, ч. 4 ст. 430, ч. 4 ст. 434, ч. 2 ст. 466 КПК України). До того ж, кримінальний процесуальний закон закріпив строки розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді (ч. 2 ст. 422 КПК України) та строки розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті (ч. 3 ст. 422¹ КПК України). Частиною 1 ст. 466 КПК України встановлено двомісячний строк для розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. А відповідно до ч. 3 ст.

539 КПК України клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, розглядається протягом десяти днів з дня його надходження до суду суддею одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст.ст. 318-380 КПК України, з урахуванням положень розділу VIII цього кодифікованого акта.

Інакше кажучи, провадження в інших судових стадіях кримінального судочинства здійснюється на підставі положень, викладених у ст.ст. 318-336 КПК України, але з урахуванням процесуальних особливостей кожного з цих етапів кримінальної процесуальної діяльності.

Вищенаведений висновок поширюється й на полістадійні кримінальні процесуальні провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 500 КПК України судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, згідно із загальними правилами кримінального процесуального закону. Так само згідно з ч. 1 ст. 512 КПК України судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами цього кодифікованого акта.

В одній з найповніших дефініцій цієї категорії загальні положення судового розгляду визначають як «встановлені законом правила, які виражають особливості здійснення кримінального провадження в стадії судового розгляду та найбільш істотні вимоги до його порядку, сприяють реалізації засад кримінального провадження у цій стадії та забезпечують ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення» [52, с. 529; 15, с. 269].

У подібний спосіб Л. Лобойко формулює визначення загальних положень стадії кримінального процесу – «встановлені і обумовлені принципами кримінального процесу правила, що виражають найважливіші типові властивості стадії процесу і визначають найбільш суттєві вимоги, що пред'являються до порядку провадження процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, і проявляються протягом усього періоду її реалізації» [63, с. 14].

Однак і такі формулювання потребують удосконалення. Аналіз змісту § 1 глави 28 КПК України не дає підстав стверджувати про регламентацію у ній істотних вимог до порядку, тобто послідовності, черговості судового розгляду, провадження у ньому процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень. Цьому присвячений § 3 зазначеної глави та глава 29 КПК України.

У процесуальній літературі під загальними положеннями судового розгляду також розуміють такі вимоги кримінального процесуального закону, які виражають характерні процесуальні особливості судового провадження (зокрема судового розгляду), забезпечують втілення у ньому засад кримінального провадження, впливаючи на вчинення процесуальних дій та рішень суду й учасників судового провадження, з метою створення умов, необхідних для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, сприяння у проведенні процесуальних дій, пов'язаних з дослідженням та оцінкою доказів, гарантування їх здійснення з найменшими затратами сил і засобів [2, с. 128].

У цій дефініції окрім акцентованих раніше ознак загальних положень судового розгляду, одержала відображення ще одна – вплив на проведення процесуальних дій у центральній стадії кримінального провадження. Водночас загальні положення судового розгляду позначаються й на ухваленні процесуальних рішень. Крім того, загальні положення судового розгляду, як відносно самостійне нормативне утворення, навряд чи здатні самостійно створити умови для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження. Правила, що становлять їхній зміст, радше вносять свій вклад поряд з іншими кримінальними процесуальними засобами в ухвалення правосудного судового рішення як під час, так і за наслідками судового розгляду. Також доречно

зазначити, що загальні положення судового розгляду сприяють оцінці доказів, але не проведенню процесуальних дій, пов'язаних із нею, оскільки оцінка доказів є мислено-логічною діяльністю. Насамкінець, на здійснення процесуальних дій з найменшими затратами сил і засобів спрямована кримінальна процесуальна форма загалом, а не лише загальні положення судового розгляду.

На підставі вищенаведеного аналізу норм кримінального процесуального закону та думок, висловлених у спеціальній літературі, можна стверджувати, що **загальні положення судового розгляду характеризують такі ознаки:**

- 1) передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації засад кримінального провадження у стадії судового розгляду;
- 2) спрямовані на регламентацію організації та проведення судового розгляду, деяких приписів щодо дослідження та збирання доказів у цій стадії, а також вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду;
- 3) розкривають процесуальні особливості стадії судового розгляду;
- 4) розповсюджуються на усіх суб'єктів, що беруть участь у судовому розгляді, та на присутніх в залі судового засідання, поширюють дію на усі етапи судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження, здійснюють вплив на вчинення багатьох процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, стосуються усіх видів проваджень у суді першої інстанції.

Ці ознаки належить розкрити.

Передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації засад кримінального провадження у стадії судового розгляду.

Загальні положення судового розгляду викладені у вигляді загальнообов'язкових правил, що встановлюють стандарти кримінальної процесуальної діяльності під час судового провадження.

Більшість таких правил є веліннями (позитивними зобов'язаннями), адресованими суду та учасникам судового провадження. Вони призначені покласти на цих суб'єктів кримінального провадження обов'язки активно-діяльнісного, динамічного змісту. Так, особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати (ч. 1 ст. 329 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Менше загальних положень судового розгляду сформульовані як дозволи. Вони покликані забезпечити ініціативність, активність у діяльності суду та учасників судового провадження. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 331 КПК України під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого. Так само відповідно до ч. 3 ст. 337 КПК України з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Іноді в унормуванні загальних положень судового розгляду законодавець вдається до суддівського розсуду. Для прикладу, якщо в судове засідання не прибув за викликом цивільний відповідач, який не є обвинуваченим, або його представник, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову, вирішує питання про проведення судового розгляду без них або про відкладення судового розгляду (ч. 2 ст. 326 КПК України).

Серед способів правового регулювання загальних положень судового розгляду має місце й заборона. Вона становить імперативну вимогу утриматися від дій, що порушують права та законні інтереси особи. Відповідно до ч. 2 ст. 336 КПК України суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення

дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану. Така заборона не будучи абсолютною, має інформативний характер. Водночас вона є умовною, оскільки кримінальний процесуальний закон встановлює необхідні юридичні факти її дії – заперечення обвинуваченого та його знаходження поза межами приміщення суду.

Тож загальні положення судового розгляду охоплюють тріаду способів формування змісту кримінального процесуального права. Однак за важливістю, рівнем узагальнення поступаються засадам кримінального провадження [8, с. 141].

Варто погодитися з висновком, що загальні положення судового розгляду є нормами меншого ступеня узагальнення, які впливають із засад кримінального провадження, деталізують їх та поширюють свою дію на усе судове провадження [2, с. 127-128].

Справді, загальні положення судового розгляду зумовлені визначальними ідеями, закріпленими у главі 2 КПК України, виконують щодо них службову роль, сприяючи їх реалізації. Зокрема припис про те, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку (ч. 1 ст. 318 КПК України) є виразом засади розумних строків. Правила, згідно з якими судовий розгляд здійснюється з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків передбачених кримінальним процесуальним законом, що у судове засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження, а також ті, що встановлюють наслідки неприбуття учасників судового провадження (ч. 2 ст. 318, ст.ст. 323-327 КПК України) є проявами засад змагальності, диспозитивності, забезпечення права на захист, всебічного, повного та неупередженого з'ясування обставин кримінального провадження. У такому загальному положенні як проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції (ст. 336 КПК України) одержали конкретизацію засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження, публічності, гласності та відкритості судового провадження, безпосередності дослідження доказів, змагальності, диспозитивності, забезпечення права на захист. Подібні приклади можна навести стосовно й інших загальних положень судового розгляду.

Спрямовані на регламентацію організації та проведення судового розгляду, деяких приписів щодо дослідження та збирання доказів у цій стадії, а також вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду.

Правила, які наповнюють загальні положення судового розгляду, мають різне призначення. Ще наприкінці XIX ст. І. Фойницький поширював дію загальних умов на суб'єктів, предмет та порядок судового розгляду [228, с. 430]. Очевидно, що відтоді кримінальне процесуальне законодавство зазнало істотних змін, а доктрина кримінального процесу збагатилася новими ідеями, підходами з цієї проблематики.

Системний аналіз КПК України дає можливість стверджувати, що загальні положення судового розгляду містять правила різного спрямування. Одні з них покликані унормувати організацію та проведення судового розгляду, другі – встановити універсальні приписи дослідження та збирання доказів у цій стадії, а треті запроваджені для вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду.

Судовий розгляд складний за структурою та процесуальною формою, значний за обсягом і змістом процесуальних дій та рішень, широкий за суб'єктним складом етап кримінальної процесуальної діяльності. Задля ефективного виконання покладених на цей етап завдань, судовий процес має бути належно організованим. Для цього законодавець встановив єдині організаційні правила проведення судового розгляду. До них належать строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), головуєчий в судовому засіданні (ст. 321 КПК України), наслідки неприбуття учасників судового провадження (ст.ст. 323-327 КПК України), право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України), визначення меж судового розгляду (ст. 337 КПК України).

Поряд з правилами, що визначають порядок проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості під час судового розгляду (ст.ст. 332, 351-362 КПК України), кримінальний процесуальний закон встановлює універсальні правила, відповідно до яких має відбуватися дослідження, а за потреби й збирання доказів

на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності. Таке унормування пояснюється особливостями пізнання у стадії судового розгляду порівняно з досудовим розслідуванням. Ці групи правил співвідносяться як окреме і загальне. До останніх відносяться такі загальні положення судового розгляду як незмінність складу суду (ст. 319 КПК України), запасний суддя (ст. 320 КПК України), безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України), застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду (чч. 2-6 ст. 333 КПК України), проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України).

Загальні положення судового розгляду, віднесені до третьої групи, регламентують вирішення питань, що не ввійшли до перших двох груп. Вони є факультативними. Застосування загальних положень цієї групи залежить від того, чи з'являться відповідні обставини під час судового розгляду. До таких загальних положень належать: обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді (ст. 331 КПК України), застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 1 ст. 333 КПК України), об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України), зміна обвинувачення в суді (ст. 338 КПК України), висунення додаткового обвинувачення і початок провадження щодо юридичної особи (ст. 339 КПК України), відмова від підтримання обвинувачення (ст. 340 КПК України), погодження вищенаведених питань (ст. 341 КПК України), дії суду при встановленні в судовому засіданні неосудності обвинуваченого (ст. 362 КПК України).

Розкривають процесуальні особливості стадії судового розгляду. Всеохоплююча дія засад кримінального провадження під час судового розгляду зумовлює процесуальні особливості цієї стадії. Значення процесуальних особливостей судового розгляду полягає у тому, що вони: а) характеризують суть та розкривають призначення цієї стадії кримінального провадження; б) відрізняють цей етап кримінальної процесуальної діяльності від інших стадій та проваджень

кримінального судочинства; в) за їх допомогою можна оцінити ефективність цього етапу кримінальної процесуальної діяльності; г) є втіленням теоретичних підходів до побудови центральної стадії кримінального провадження.

Процесуальними особливостями стадії судового розгляду є те, що у цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності відбувається розгляд і вирішення кримінального провадження по суті у вигляді правового спору рівноправних суб'єктів перед судом шляхом безпосереднього дослідження доказів, в умовах змагальності, гласності, реалізації інших засад кримінального провадження та кримінальних процесуальних гарантій, та дається відповідь на питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Такі процесуальні особливості одержали відображення у загальних положеннях судового розгляду.

Зокрема у ч. 2 ст. 318 КПК України закріплено форму здійснення судового розгляду – судові засідання. Саме судові засідання дає можливість забезпечити участь у судовому розгляді учасників судового провадження, провести необхідні дії пізнавальної спрямованості у напрямі безпосереднього дослідження доказів, гарантує гласну та відкриту діяльність суб'єктів кримінального провадження, створює умови для змагального способу ведення судового провадження. У зв'язку з цим законодавець докладно унормував наслідки неприбуття учасників судового провадження за викликом у судові засідання (ст.ст. 323-327 КПК України).

Багатосуб'єктність судового провадження зумовлює необхідність регламентації поведінки його учасників та інших осіб, присутніх у залі судового засідання, забезпечення встановленого кримінальним процесуальним законом порядку судового розгляду, підтримання авторитету суду. На виконання цих завдань спрямовані загальні положення судового розгляду, що визначають право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), встановлюють обов'язки присутніх в залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України), а також повноваження головуєчого в судовому засіданні (321 КПК України).

Як відомо, основним питанням кримінального провадження, що підлягає вирішенню у стадії судового розгляду, є винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Однак сфера здійснення судового розгляду не є безмежною. Вона має встановлені кримінальним процесуальним законом рамки, які є умовою забезпечення обвинуваченому права на захист, гарантією реалізації прав і законних інтересів потерпілого, цивільного позивача. Йдеться про межі реалізації основних (первинних) кримінальних процесуальних функцій під час судового розгляду, що визначені за колом осіб та за змістом обвинувачення (§ 2 глави 28 КПК України).

Означені вище процесуальні особливості судового розгляду знаходять розкриття і у таких загальних положеннях як незмінність складу суду (ст. 319 КПК України) та безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України). Перше призначене забезпечити добру поінформованість суддів про обставини кримінального провадження, а друге створює необхідні умови для одержання об'єктивної інформації про обставини кримінального провадження та виключає можливість спотворення її доказами з інших справ.

Розповсюджуються на усіх суб'єктів, що беруть участь в судовому розгляді, та на присутніх в залі судового засідання, поширюють дію на усі етапи судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження, здійснюють вплив на вчинення багатьох процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, стосуються усіх видів проваджень у суді першої інстанції. Загальні положення судового розгляду комплексно регулюють сферу визначеної законодавцем кримінальної процесуальної діяльності. Структурними елементами цієї діяльності є наділені процесуальним статусом суб'єкти, які реалізують різні кримінальні процесуальні функції, система процесуальних дій та система процесуальних рішень, що виконують та ухвалюють суб'єкти.

Загальні положення судового розгляду підлягають застосуванню у звичайних, спрощених та зі складнішою процесуальною формою провадженнях у суді першої інстанції. Виняток становить спрощене провадження щодо кримінальних проступків. Відповідно до ч. 2 ст. 381 КПК України суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення

судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта. Однак, коли суд визнає за необхідне призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, то у такому судовому розгляді загальні положення діятимуть без обмежень. Водночас важко погодитись з правовим регулюванням, відповідно до якого кримінальна процесуальна діяльність у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків, за наслідками якої суд ухвалює рішення (обвинувальний вирок), немає ні змісту (судовий розгляд), ні форми (судове засідання). Розгляд суддею обвинувального акта, навіть за відсутності учасників судового провадження, не може відбуватися поза судовим засіданням [8, с. 142].

На підставі вищепроаналізованих ознак можна запропонувати таке визначення **загальних положень судового розгляду** – це передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації засад кримінального провадження у стадії судового розгляду, розкривають процесуальні особливості стадії судового розгляду, спрямовані на регламентацію організації та проведення судового розгляду, деяких приписів щодо дослідження та збирання доказів у цій стадії, а також вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду, та розповсюджуються на усіх суб'єктів, що беруть участь в судовому розгляді, та на присутніх в залі судового засідання, поширюють дію на усі етапи судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження, здійснюють вплив на вчинення багатьох процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, стосуються усіх видів проваджень у суді першої інстанції.

У межах задекларованого предмету дослідження важливо з'ясувати питання про місце загальних положень судового розгляду у кримінальному процесуальному праві.

Дослідники у сфері теорії права до компонентів галузі права відносять правові норми, субінститути та інститути права, а також підгалузі права [33, с. 149-150; 137, с. 138; 136, с. 201, 212].

У доктрині кримінального процесу загальні положення судового розгляду пов'язують із такою системно-структурною складовою кримінального процесуального права як його інститут.

У процесуальній літературі висловлена думка, що загальні положення судового розгляду повністю відповідають ознакам правового інституту. По-перше, однорідність кримінальних процесуальних відносин, що врегульовані загальними положеннями судового розгляду, полягає в тому, що вони мають однорідний юридичний зміст (права і обов'язки суб'єктів) та виникають між суб'єктами, характерними лише для стадії судового розгляду (суд і учасники судового розгляду). По-друге, лише загальним положенням судового розгляду притаманні поняття безпосередності, усності, безперервності, незмінності складу суду, рівності прав учасників судового розгляду, меж судового розгляду тощо. По-третє, загальні положення судового розгляду закріплені в самостійній главі КПК. При цьому, загальні положення судового розгляду, як самостійний кримінальний процесуальний інститут, є не просто сукупністю правил і приписів, а утворюють єдину правову спільність норм, єдиний комплекс приписів, взаємообумовлених та ефективно діючих лише у зв'язку один з одним.

У цьому обґрунтуванні приналежності загальних положень судового розгляду до кримінального процесуального інституту виокремлені не всі ознаки правового інституту. Поза увагою залишилися ще й такі ознаки як комплексність, об'єктивний характер формування, відносна самостійність, використання методу правового регулювання, властивого галузі права, елементом якої він є, наявність внутрішньої організації.

Крім того, загальні положення судового розгляду регламентують не такі вже й однорідні кримінальні процесуальні відносини. Зокрема, одні з них пов'язані із взаємодією суду та учасників судового провадження з приводу організації та проведення судового розгляду, другі – стосовно базових умов доказування у

центральної стадії кримінального провадження, треті – щодо вирішення інших питань, які можуть виникнути під час судового розгляду. Тому властивістю загальних положень судового розгляду, як інституту кримінального процесуального права, є не так однорідність кримінальних процесуальних відносин, що врегульовані ними, як однорідність змісту норм кримінального процесуального права, які наповнюють цей інститут. Така однорідність змісту проявляється у тому, що кримінальні процесуальні норми, про які йдеться, будучи волевиявленням законодавця та маючи форму деонтичного судження, регламентують певний вид відносин у сфері кримінального судового провадження. Це означає, що норми, які складають інститут загальних положень судового розгляду, взаємопов'язані за предметно-функціональною ознакою.

Насамкінець, безпосередність та усність характеризують ознаки, що дають змогу вважати їх засадами кримінального провадження, а рівність прав учасників судового провадження є однією з компонентів засади змагальності. Тож ці категорії не належать до загальних положень судового розгляду.

Точнішою видається інша характеристика загальних положень судового розгляду як інституту кримінального процесуального права: «Загальні положення судового розгляду утворюють самостійний кримінальний процесуальний інститут, норми якого діють як єдина системна цілісність, завдяки чому вони сприяють всебічному, повному, неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження... Водночас цей інститут має складний характер, оскільки включає менші самостійні утворення – субінститути (наприклад, відкладення судового розгляду, зупинення судового провадження), що перебувають з інститутом загальних положень судового розгляду у відносинах субординації, підпорядкування» [2, с. 128].

Утім наведені особливості не вичерпують усіх істотних ознак аналізованого інституту кримінального процесуального права.

Загальні положення судового розгляду є виразом типізації кримінальних процесуальних норм в єдиний комплекс. Цей комплекс сформований з огляду на необхідність регламентації наявних (для прикладу, зв'язки між головуючим та

учасниками судового провадження щодо керівництва судовим засіданням) або нових (скажімо, взаємини між судом та учасниками кримінального провадження стосовно проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження) кримінальних процесуальних відносин певного виду.

Понад те, загальні положення судового розгляду містять асоціації кримінальних процесуальних норм, тобто основної норми та норм, що її конкретизують. Для прикладу, у ч. 2 ст. 318 КПК України судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим кодифікованим актом. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. Зазначені «генеральні» положення одержали деталізацію у ст.ст. 323-327 КПК України, що регламентують наслідки неприбуття в судові засідання обвинуваченого, прокурора, захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації та експерта.

Як уже зазначалося вище, кримінальні процесуальні відносини, що складають інститут загальних положень судового розгляду, різноманітні. У такий спосіб це нормативне утворення вищого ступеня узагальнення, а тому містить субінститути кримінального процесуального права. Загальні положення судового розгляду характеризуються таким рівнем наповнення кримінальними процесуальними субінститутами, що вилучення якогось з них ускладнює або унеможлиблює регулювання певних кримінальних процесуальних відносин. Наприклад, відсутність у межах інституту загальних положень судового розгляду субінституту зупинення судового провадження здатна спаралізувати судові провадження.

Кримінальні процесуальні відносини, про які йдеться, врегульовані методом, характерним для самого кримінального процесуального права. Такий метод має імперативно-диспозитивний характер з домінуванням імперативних начал у регулюванні суспільних відносин [50, с. 62].

Загальні положення судового розгляду, як кримінальний процесуальний інститут, хоча й мають відносну самостійність, однак не можуть функціонувати автономно. Всебічне та повне правове регулювання кримінальних процесуальних відносин у межах загальних положень судового розгляду забезпечується лише у межах цілої галузі кримінального процесуального права.

Тож *загальні положення судового розгляду, як кримінальний процесуальний інститут*, становлять відносно самостійний комплекс взаємопов'язаних за предметно-функціональною ознакою кримінальних процесуальних норм, який має власну внутрішню організацію та за допомогою галузевого методу кримінального процесуального права унормовує окремий вид суспільних відносин у сфері кримінального судового провадження.

Загальні положення судового розгляду є системоутворюючим інститутом кримінального процесуального права, оскільки розкривають суть судового провадження як елемента системи кримінального процесу, у відповідності до них сформульовані умови до кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження, поряд із порядком проведення процесуальних дій наповнюють процесуальну форму судових стадій кримінального провадження, забезпечують реалізацію суб'єктами кримінального провадження основних (первинних) кримінальних процесуальних функцій та завдань кримінального провадження загалом.

У доповнення розкриття питання про поняття загальних положень судового розгляду неабияку цінність має з'ясування значення такого нормативного утворення.

У кримінальній процесуальній доктрині висловлена думка, що головне призначення загальних умов судового розгляду полягає у тому, що вони визначають особливі правила дослідження доказів, які оптимально забезпечують мету і результат пізнання – об'єктивну істину висновків у справі.

Така позиція потребує уточнення. Загальні положення судового розгляду є виразом уніфікації, а не диференціації кримінальної процесуальної форми. Тому таке нормативне утворення не може встановлювати особливих правил. Коректніше

вести мову про відмінність у правилах дослідження доказів у порівнянні з регламентацією цього елемента процесу доказування під час досудового розслідування.

Водночас слушно стверджується, що загальні умови судового розгляду встановлюють правила соціально-психологічної взаємодії суду та учасників судового провадження. Соціально-психологічний зміст судової діяльності зумовлений зовнішніми умовами, в яких відбувається судовий розгляд (зокрема зал судового засідання, нагрудний знак і мантія судді, дотримання процесуального ритуалу). Такі умови дисциплінують як суддів, так і учасників судового провадження, присутніх у залі судового засідання, забезпечують повагу до суду, високу правову культуру судового розгляду.

Не викликає заперечення розгляд загальних положень судового розгляду й у значенні гарантій правосуддя. Вони покликані забезпечити право обвинуваченого на справедливий і публічний розгляд його кримінального провадження незалежним і безстороннім судом, дотримання прав і законних інтересів учасників судового провадження, захист і відновлення порушених прав потерпілого, цивільного позивача.

У доктринальних джерелах значення загальних положень судового розгляду також вбачають у тому, що вони поєднують правила провадження у кримінальних справах, загальні для всіх судових інстанцій. Ці правила конкретизують зміст принципів кримінального процесу стосовно судових стадій, є проміжними і сполучними ланками між принципами кримінального процесу та правилами провадження конкретних процесуальних дій у судових інстанціях. Вони відображають специфіку судового розгляду у кримінальних справах і повинні дотримуватись у всіх судових стадіях – як при розгляді справ по суті у першій інстанції, так і під час перегляду в наступних судових інстанціях, прийнятих у цих справах судових рішень [66, с. 52].

Подібні міркування висловили й інші дослідники. Так, встановлені у § 1 глави 28 КПК України загальні положення судового розгляду поширюються на засідання суду будь-якої ланки та інстанції у кримінальному провадженні,

незалежно від того, розглядається кримінальне провадження одноособово суддею чи судом колегіально [2, с. 127].

Погоджуючись із таким трактуванням ролі загальних положень судового розгляду, доречно зазначити, що сфера їх реалізації значно ширша. Вони також розповсюджують свою дію на види проваджень (зі звичайною, ускладненою та спрощеною формами) у судових стадіях, а деякі з них підлягають застосуванню й під час розгляду слідчим суддею клопотань дізнавача, слідчого, прокурора про намір обмежити конституційні права і свободи особи впродовж досудового розслідування і скарг на рішення дії та бездіяльності цих суб'єктів.

Призначення загальних положень судового розгляду визнають й у створенні спеціального правового режиму, що сприяє ефективному виконанню завдань кримінального провадження. У такий спосіб вони слугують ефективною гарантією прав, свобод і законних інтересів особи. У загальних положеннях судового розгляду проявляється й попереджувально-виховне значення кримінального провадження, створюються умови для формування правосвідомості населення [2, с. 128].

Схоже трактування наводять й інші дослідники. Значення загальних умов судового розгляду полягає в тому, щоб конкретизуючи зміст принципів кримінального процесу стосовно судового розгляду, створити умови, необхідні для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи; створити спеціальний правовий режим, умови, що сприятимуть ефективному вирішенню завдань кримінального судочинства на судових стадіях [66, с. 50, 52].

Доцільно звернути увагу на те, що у наведених доктринальних тлумаченнях значення загальних положень судового розгляду визначають у створенні спеціального правового режиму.

У теорії права напрацьовані декілька підходів до визначення категорії «правовий режим». Домінуючим з них є розгляд цього поняття як особливого порядку правового регулювання, що виражений у комплексі правових засобів, які поєднують дозволи, заборони та позитивні зобов'язання і створюють бажане

спрямування регулювання [49, с. 29; 235, с. 80-81; 14, с. 196-200; 128, с. 58; 26, с. 50-59].

З такого розуміння випливає, що йдеться саме про особливий порядок правового регулювання, оскільки він запроваджений з огляду на специфічні мотиви, з урахуванням самотності соціальної ситуації, та не може бути застосований у тому ж вигляді в яких-небудь інших сферах. Відтак прикметник «спеціальний» для позначення загальних положень судового розгляду як правового режиму є зайвим.

З іншого боку, визначення аналізованого нормативного утворення через термін «порядок» викликає застереження. Використовуючи цей термін, у доктрині кримінального процесу формулюють дефініцію кримінальної процесуальної форми. Словоформа «порядок» обмежує характеристику загальних положень судового розгляду як правового режиму лише способами правового регулювання. У такий спосіб невиправдано залишаються поза увагою метод і тип кримінального процесуального регулювання.

Механізм кримінального процесуального регулювання здійснюється за допомогою системи правових засобів, яких називають правовими режимами. Одним з таких режимів і є загальні положення судового розгляду. У співвідношенні з механізмом кримінального процесуального регулювання вони є вужчим поняттям. Механізм кримінального процесуального регулювання забезпечує впорядкування суспільних відносин у сфері кримінального провадження. Натомість загальні положення судового розгляду характеризують кримінальні процесуальні засоби, що використовує законодавець для врегулювання правовідносин під час кримінального судового провадження.

На підставі вищевикладеного, *загальні положення судового розгляду становлять інституційний правовий режим*, що є системою правових засобів, які через способи (веління, дозволи і заборони), метод і тип кримінального процесуального регулювання спрямовані на досягнення бажаного рівня регулювання суспільних відносин під час кримінального судового провадження.

При цьому правові засоби кримінального процесуального регулювання позначають динамічний аспект загальних положень судового розгляду як інституційного правового режиму, а бажаний результат їх використання становлять єдині та обов'язкові умови кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження (статичний аспект).

У доповнення до вищепроаналізованих значень загальних положень судового розгляду їх доцільно досліджувати ще й крізь призму юридичної конструкції.

Необхідність вивчення юридичних конструкцій у процесуальному праві з'явилася нещодавно, хоча ця проблематика вже одержала дослідження на загальнотеоретичному рівні [37, с. 55-58; 31; 11, с. 15-18; 58, с. 169-173].

Загальним положенням судового розгляду як засобу юридичної техніки властиві ознаки, притаманні юридичним конструкціям.

Перше. Загальні положення судового розгляду є відображенням сукупності елементів однорідних правових явищ, розміщених у певному порядку, певній послідовності. У цьому контексті правові явища виражають обставини і процеси, що впливають на поведінку суб'єктів кримінального провадження, з якими норми кримінального процесуального права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. До таких явищ зокрема належать судові засідання як форма здійснення судового розгляду, незмінність складу суду, безперервність судового розгляду, розпорядок судового засідання, зміна обвинувачення в суді. Зауважимо, що такі правові явища властиві для кримінального судового провадження. Для досудового розслідування встановлені інші правові явища.

Кожен елемент загальних положень судового розгляду має власне призначення у цілій конструкції. Для прикладу, у ст. 328 КПК України конкретизоване право перебувати в залі судового засідання, у ст. 329 КПК України визначені обов'язки присутніх у залі судового засідання, а у ст. 330 КПК України передбачено відповідальність за порушення порядку судового засідання. Крім того, деякі нормативно-правові приписи, що наповнюють юридичну конструкцію загальних положень судового розгляду, можуть мати власну структуру. Зокрема

межі судового розгляду містять загальні правила про рамки, в яких відбувається судовий розгляд, а також підстави і процесуальний порядок зміни обвинувачення в суді (ст. 338 КПК України), висунення додаткового обвинувачення, початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду (ст. 339 КПК України), відмови від підтримання публічного обвинувачення (ст. 340 КПК України), а також процедуру погодження зазначених процесуальних рішень (ст. 341 КПК України).

При цьому загальні положення судового розгляду відображають означені вище правові явища у певній послідовності. Так, законодавець у § 1 глави 28 КПК України не випадково закріпив одним з перших положення про те, що судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків передбачених кримінальним процесуальним законом. У судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. За відсутності таких приписів втрачають сенс положення про незмінність складу суду, головуючого в судовому засіданні, безперервність судового розгляду, наслідки неприбуття учасників судового провадження. У логічній черговості з вищезгаданими положеннями закріплені правила про право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обов'язки присутніх в залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України).

Друге. Загальні положення судового розгляду є ідеальними (мисленими) моделями структури правових явищ. Будучи утвореними внаслідок абстракції, спрощення, вони відображають будову та внутрішню організацію правових явищ (їх елементів), розташованих у певній послідовності. Для прикладу, юридична конструкція відкладення судового розгляду складається з фактичних та юридичних підстав і порядку прийняття цього рішення. Те саме стосується зупинення судового провадження, дистанційного судового провадження тощо.

Третє. Загальні положення судового розгляду закріплені у кримінальному процесуальному праві. Вони дають можливість довести до відома суб'єктів

кримінального провадження інформацію про обов'язки, дозволи і заборони, встановлені законодавцем під час кримінального судового провадження.

Четверте. Загальні положення судового розгляду сформульовані у вигляді нормативно-правових приписів (регулятивних, охоронних, захисних). Йдеться про логічно завершені та формально визначені правила, що встановлюють вимоги до кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження. Ці правила визначають загальнообов'язкові межі можливої та необхідної поведінки суб'єктів під час судового провадження. При цьому вони діють безперервно у часі, просторі, розраховані на необмежену кількість кримінальних проваджень. Серед нормативно-правових приписів загальних положень судового розгляду переважають регулятивні. Для прикладу, строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), незмінність складу суду (ст. 319 КПК України), запасний суддя (ст. 320 КПК України) тощо. Проте серед них є охоронні та захисні. Так, у разі неприбуття за викликом в судове засідання обвинуваченого, суд відкладає судовий розгляд, призначає дату нового засідання і вживає заходів до забезпечення його прибуття до суду. Суд також має право постановити ухвалу про привід обвинуваченого та (або) ухвалу про накладення на нього грошового стягнення (ч. 1 ст. 323 КПК України).

П'яте. Загальні положення судового розгляду використані законодавцем для досягнення визначеності та чіткості кримінального процесуального регулювання. Вони покликані забезпечити логічність нормативно-правових приписів, зв'язок між ними. За побудовою та змістом нормативного матеріалу в межах загальних положень судового розгляду можна оцінювати рівень досконалості правового регулювання кримінальних судових проваджень.

Підсумовуючи вище викладене, *загальні положення судового розгляду, як юридичні конструкції*, – це закріплені у кримінальному процесуальному праві ідеальні узагальнюючі моделі структури однорідних правових явищ, створені для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення визначеності та точності кримінального процесуального регулювання кримінального судового провадження.

Завершуючи характеристику загальних положень судового розгляду як юридичних конструкцій, зазначимо, що за сферою дії їх необхідно віднести до міжгалузевих. Загальні положення судового розгляду одержали нормативне закріплення й у інших процесуальних кодексах – § 1 глави 6 розділу III ЦПК України, § 1 глави 6 розділу III ГПК України та § 1 глави 6 розділу II КАС України. Також загальні положення судового розгляду належать до уніфікаційних юридичних конструкцій, оскільки гармонізують усе кримінальне судове провадження.

1.2. Система та класифікація загальних положень судового розгляду кримінального провадження

Одним із напрямів методології спеціальних досліджень є використання системного підходу. Це загальнонаукова методологічна концепція, у межах якої розробляють методи й способи теоретичного дослідження об'єктів (систем), придатних для застосування на практиці [65, с. 10].

Застосування системного підходу передбачає з'ясування суті категорії «система». Систему визначають як відмежовану від зовнішнього середовища сукупність взаємозв'язаних частин (компонентів), яка володіє якісно вищими та складнішими властивостями в порівнянні із сумою властивостей її частин й характеризується певним складом (набором) компонентів і певним способом їх взаємодії [30, с. 10].

Загальні положення судового розгляду є множиною елементів із взаємозв'язками, що утворюють єдність. Їм притаманні ознаки, властиві системі, зокрема цілісність, повнота, ієрархічність, взаємодія з іншими системами кримінального провадження [118, с. 432].

Першою характеристикою *цілісності системи загальних положень судового розгляду* є те, що вона охоплює сукупність елементів. Елементом такої системи є її найменша частина, одиниця, яка володіє відносною самостійністю та виконує визначену їй роль. Для прикладу, строки судового розгляду (ч. 1

ст. 318 КПК України), головуєчий в судовому засіданні (ст. 321 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України).

Однак загальні положення судового розгляду не є набором елементів, а такою їх множиною, в якій суть та значення кожного з них зумовлені не лише власним призначенням, а спільним функціонуванням усіх інших складових. Тобто усі елементи, що наповнюють загальні положення судового розгляду діють не тільки самостійно, але й у єдності. Це друга характеристика цілісності системи загальних положень судового розгляду. Загальні положення судового розгляду наповнені субінститутами кримінального процесуального права, проте їх поєднання породило якісно інше нормативне утворення.

Третя характеристика цілісності, як ознаки системи загальних положень судового розгляду, відображає взаємозв'язок елементів, який полягає у тому, що усі її складові взаємообумовлені, послідовна реалізація будь-якого з них впливає на функціонування іншого. Таким взаємозв'язком, для прикладу, характеризуються незмінність складу суду (ст. 319 КПК України) та запасний суддя (ст. 320 КПК України). Про це зазначено й у самому кримінальному процесуальному законі. Відповідно до ч. 1 ст. 319 КПК України призначення запасного судді є винятком із правила про необхідність проведення судового розгляду кримінального провадження спочатку у разі заміни судді, позбавленого можливості брати участь в судовому засіданні, іншим суддею.

Повнота системи загальних положень судового розгляду полягає у наявності такої кількості правил, що дають можливість охопити усі умови до діяльності суб'єктів кримінального судового провадження.

Загальним положенням судового розгляду присвячений § 1 глави 28 КПК України «Загальні положення судового розгляду», у якому міститься їх перелік: строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), незмінність складу суду (ст. 319 КПК України), запасний суддя (ст. 320 КПК України), головуєчий у судовому засіданні (ст. 321 КПК України), безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України), наслідки неприбуття обвинуваченого (ст. 323 КПК України), наслідки неприбуття прокурора і захисника (ст. 324 КПК України),

наслідки неприбуття потерпілого (ст. 325 КПК України), наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 326 КПК України), наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації і експерта (ст. 327 КПК України), право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України), обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді (ст. 331 КПК України), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК України), застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України), об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України), проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України).

Однак наведений перелік загальних положень судового розгляду неточно та неповно відображає їх систему.

Перше. До змісту такого загального положення судового розгляду як наслідки неприбуття обвинуваченого включені правила, що регламентують спеціальне судове провадження (чч. 3, 4 ст. 323 КПК України). Звідси можна дійти помилкового висновку, що спеціальне судове провадження належить до загальних положень судового розгляду. Однак спеціальне судове провадження є одним із порядків провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою, тобто є проявом її диференціації. Натомість загальні положення судового розгляду відображають уніфікацію цієї кримінальної процесуальної гарантії. Керуючись логічними вимогами до змісту нормативно-правових актів, зокрема переходом від загальних положень до більш конкретних, такому виду кримінальної процесуальної діяльності доречно присвятити окремий параграф у межах глави 30 КПК України «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» на зразок

спрощеного провадження щодо кримінальних проступків та провадження в суді присяжних.

Друге. Не належать до загальних положень судового розгляду й правила, що регламентують проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК України). У процесуальній літературі слушно стверджується, що навряд чи можна погодитися із законодавчим підходом щодо віднесення до загальних положень судового розгляду проведення експертизи за ухвалою суду. Місце цієї процесуальної дії – у параграфі 3 глави 28 КПК України [2, с. 128].

Така позиція заслуговує підтримки. Експертиза – це процесуальна дія, яка полягає у дослідженні експертом у межах його спеціальних знань за дорученням сторони кримінального провадження або слідчого судді, суду об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, з метою встановлення відомостей про факти, за наслідком якої складається висновок експерта, що є самостійним джерелом доказів. Інакше кажучи, вона є інструментом, способом збирання та перевірки доказів. Текст нормативно-правового акта має забезпечувати юридико-логічні зв'язки між нормами права. Віднесення правил про проведення судової експертизи до загальних положень судового розгляду порушує логіку текстуальної побудови кримінального процесуального закону. Нелогічність такого викладу матеріалу підтверджується ще й тим, що правила про допит експерта в суді (ст. 356 КПК України), який може відбутися лише після проведення експертизи, справедливо визначені складовою параграфу глави 28 КПК України, присвяченого порядку проведення судового розгляду. Тож можливість виконання судової експертизи доцільно відобразити у § 3 «Процедура судового розгляду» глави 28 КПК України поряд з іншими процесуальними діями пізнавальної спрямованості.

Третє. Правила, пов'язані із визначенням меж судового розгляду, зміною обвинувачення в суді, висуненням додаткового обвинувачення, початком провадження щодо юридичної особи, відмови від підтримання публічного обвинувачення, а також погодженням цих процесуальних рішень (§ 2 глави 28 КПК України), є елементами системи загальних положень судового розгляду.

Дослідники справедливо зауважують, що український законодавець окремі правила, що традиційно належать до загальних положень судового розгляду, а саме: визначення меж судового розгляду, зміна і доповнення обвинувачення, відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення, не вважає ними, звужуючи у такий спосіб коло загальних положень судового розгляду [66, с. 50; 2, с. 128].

До слова, межі судового розгляду вважають складовою загальних положень судового розгляду кримінального провадження 76,7% опитаних адвокатів та 96,7% – суддів. Цікаво, що прокурори з огляду на структуру глави 28 КПК України висловили протилежну позицію (див. Додаток Г).

Правила, закріплені у § 2 глави 28 КПК України, відповідають ознакам, властивим загальним положенням судового розгляду. Так, вони становлять передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації у стадії судового розгляду таких засад кримінального провадження як законність, публічність, забезпечення права на захист, змагальність, презумпція невинуватості. Ці правила спрямовані на унормування організації та проведення судового розгляду кримінального провадження – матеріально-правових і процесуальних меж реалізації основних (первинних) кримінальних процесуальних функцій. Шляхом чіткого окреслення осіб, щодо яких можливий судовий розгляд, включення до його предмету сформульованого обвинувачення, правила про межі судового розгляду встановлюють, що суд у кримінальному провадженні повинен реалізовувати функцію правосуддя і не уповноважений самостійно визначати ні коло обвинувачених, ні формулювати зміст обвинувачення (змінювати чи доповнювати його). У такий спосіб підлягають розкриттю деякі процесуальні особливості судового розгляду. Насамкінець, правила про рамки судового розгляду обмежують повноваження суду щодо кола осіб, яких суд має право визнати винуватими у вчиненні кримінального правопорушення у цьому кримінальному провадженні, та межі кримінальної відповідальності, до якої він може їх притягти. З іншого боку, сторона обвинувачення в особі прокурора (а у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення – потерпілого) не обмежена в

можливості скоригувати межі судового розгляду та, за дотримання передбачених у кримінальному процесуальному законі умов, управі змінити або доповнити обвинувачення чи взагалі відмовитися від його підтримання. Своєю чергою, сторона захисту одержує право на підготовку до захисту від оновленого обвинувачення. Цілком зрозуміло, що такі правила позначаються на кримінальній процесуальній діяльності суду, сторін кримінального провадження, потерпілого, здійснюють вплив на вчинення ними процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень.

До речі, приписи, що регламентують межі судового розгляду, є складовою загальних положень (умов, правил) судового розгляду відповідно до КПК Естонської Республіки (ст. 268) [254], Латвійської Республіки (ст.ст. 459-462) [262], Литовської Республіки (ст. ст. 255-256) [264], Республіки Молдова (ст.ст. 325-326) [257].

Четверте. Поряд із закріпленим у ч. 1 ст. 322 КПК України правилом про безперервність судового розгляду кримінального провадження, елементами системи загальних положень судового розгляду є відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні. Ці положення призначені забезпечити реалізацію безперервності, окреслюючи випадки, які не вважаються її порушенням. І хоча у КПК України відсутня окрема стаття з однойменною назвою, наявність таких загальних положень впливає з низки норм кримінального процесуального закону щодо відкладення судового розгляду (зокрема ч. 2 ст. 322, ч. 1 ст. 323, ч. 1 ст. 324, ст. 325, чч. 2, 3 ст. 326, ч. 1 ст. 330, ч. 3 ст. 333, чч. 4, 5 ст. 338, ч. 2 ст. 339, ч. 1 ст. 341, КПК України) та перерви в судовому засіданні (ч. 4 ст. 330, ч. 2 ст. 367 КПК України). Водночас окреслені випадки не є вичерпними у правозастосовній діяльності.

Для відкладення судового розгляду кримінального провадження та перерви в судовому засіданні властиві ознаки, що характеризують загальні положення судового розгляду. Так, вони є проявом дії під час судового розгляду засад безпосередності дослідження доказів, вільної оцінки доказів, змагальності, забезпечення права на захист, публічності, розумності строків кримінального

провадження та належать до одних з кримінальних процесуальних засобів, що покликані регламентувати організацію та проведення судового розгляду. Відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні створюють умови для розгляду і вирішення кримінального провадження по суті у випадку неявки чи вибуття суб'єктів кримінального провадження, застосування заходів процесуального примусу, шляхом забезпечення реалізації прав учасників судового провадження та з метою забезпечення процесу доказування у судовому розгляді. Насамкінець, відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні можуть бути застосовані як з ініціативи суду, так і за клопотанням учасників кримінального провадження. Причому це може відбутися на будь-якому етапі судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження. Для прикладу, відкладення судового розгляду на час проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи обвинуваченого або оголошення перерви в судовому засіданні для підготовки до участі в судових дебатах.

П'яте. До системи загальних положень судового розгляду належить й розгляд судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України). Законодавець не виправдано включив цю кримінальну процесуальну гарантію до § 3 «Процедура судового розгляду» глави 28 КПК. Учасники судового провадження не позбавлені права заявляти клопотання як на етапі з'ясування обставин та перевірки їх доказами, так і на будь-якому іншому етапі судового розгляду до видалення суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Тому розгляд клопотань учасників судового провадження не можна вважати іманентною складовою початку з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Понад те, сфера дії такого загального положення судового розгляду поширюється на кримінальну процесуальну діяльність слідчого судді щодо здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням та на всі судові стадії кримінального процесу. Заявлення, розгляд та вирішення клопотань учасників судового провадження належить до групи загальних положень судового розгляду, що стосується інших питань, які виникають під час судового провадження. До слова, розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст.

220 КПК України) обґрунтовано віднесено до загальних положень досудового розслідування (глава 19 КПК України). Не зрозуміло, які підстави спонукали законодавця на інше врегулювання цього питання стосовно розгляду клопотань учасників судового провадження.

До речі, на переконання 87,9% адвокатів, які взяли участь в анкетуванні та 92,9% – суддів заявлення і вирішення клопотань під час судового засідання становить елемент системи загальних положень судового розгляду кримінального провадження. Натомість, прокурори з числа респондентів зайняли протилежну позицію, зумовлену формальним закріпленням ст. 350 «Розгляд судом клопотань учасників судового провадження» заявлення у § 3 «Процедура судового розгляду» глави 28 КПК України (див. Додаток Г).

Тож критеріями для віднесення тих чи інших правил до загальних положень судового розгляду є не формальне їх закріплення у § 1 главі 28 КПК України з такою назвою, а відповідність ознакам, властивим цьому нормативному утворенню [118, с. 435].

Важливою характеристикою повноти системи загальних положень судового розгляду є відсутність у ній елементів, що дублюють чи суперечать один одному. При цьому зміст одного загального положення судового розгляду не може розкривати інше загальне положення. Кожному загальному положенню властиве своє оригінальне наповнення.

Ще однією ознакою системи загальних положень судового розгляду є її *ієрархічність*. Ця ознака є виявом різнорівневої підпорядкованості елементів, відображає певний рівень та складність організації системи. Так, згідно з ч. 1 ст. 318 КПК України судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Це загальне положення вищого рівня. На його конкретизацію спрямована низка правил нижчого рівня, що мають приналежність до нього. До них належать такі:

- якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, прибуття в судове засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом трьох днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на *необхідний для*

з'явлення захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням (ч. 3 ст. 324 КПК України);

- прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні (ч. 4 ст. 324 КПК України);
- при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такий обвинувачений не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд *на строк, необхідний для його підготовки до захисту* (ч. 1 ст. 330 КПК України);
- якщо судом під час судового провадження прийнято рішення про надання доступу до речей і документів, суд відкладає судовий розгляд *на строк, достатній для здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження та ознайомлення учасників судового провадження з його результатами* (ч. 2 ст. 333 КПК України);
- у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд *на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами* (ч. 3 ст. 333 КПК України);
- прокурор зобов'язаний надати доступ до матеріалів, отриманих внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду, учасникам

судового провадження та надати їх суду у *встановлений строк* (ч. 6 ст. 333 КПК України);

- суд, що отримав доручення, за погодженням з судом, що надав доручення, зобов'язаний у *визначений в ухвалі строк* організувати виконання зазначеного доручення (ч. 5 ст. 336 КПК України);
- суд роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення. За клопотанням сторони захисту *цей строк може бути скорочений або продовжений* (ч. 4 ст. 338 КПК України);
- *строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом* за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у випадку, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту (ч. 2 ст. 339 КПК України).

Деякі з наведених правил є нижчим рівнем ще й такого загального положення як відкладення судового розгляду.

Останньою ознакою загальних положень судового розгляду як системи є її ***взаємодія з іншими системами кримінального провадження***. Система загальних положень судового розгляду проявляє свої властивості, взаємодіючи із системами засад кримінального провадження, процесуальних дій пізнавальної спрямованості, які проводять під час з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами, системою доказів, що підлягають дослідженню та оцінці, тощо. Крім того, загальні положення судового розгляду є компонентом складнішої системи – судового розгляду.

Тож система загальних положень судового розгляду кримінального провадження – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених правил, що характеризується цілісністю, повнотою, ієрархічністю, взаємодією з іншими системами кримінального провадження,

відображає суть судового розгляду кримінального провадження задля досягнення його мети та завдань.

Усестороннє та глибоке дослідження суті загальних положень судового розгляду кримінального провадження неможливе без проведення їх класифікації.

Класифікацію (з лат. *classis* – розряд; *facio* – роблю) розглядають як багатоступінчастий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу [226, с. 283].

У теоретичному аспекті класифікація загальних положень судового розгляду кримінального провадження сприяє систематизації накопичених про них знань, допомагає ґрунтовніше вивчити усю систему загальних положень судового розгляду як цілісне утворення, окремі його складові, роль відповідного елемента та взаємозв'язки між ними. Практичне значення такої класифікації полягає в тому, що вона забезпечує правильне застосування норм цього інституту, дає змогу з'ясувати їхню ефективність, служить орієнтиром при оцінці справедливості проведеного судового розгляду.

Проблемі класифікації загальних положень судового розгляду у доктрині кримінального процесу приділено невідповідно мало уваги.

Відповідно до єдиного донині критерію – залежно від значення загальних положень судового розгляду та основного змісту цієї діяльності, спрямованої на дослідження доказів, запропоновано виокремлювати п'ять груп загальних положень судового розгляду: 1) загальні положення, що визначають метод і форму дослідження доказів (безпосередність та усність судового розгляду) за безперервності судового засідання; 2) загальні положення, що визначають суб'єктів дослідження доказів та містять вимоги до їх діяльності (вимоги до складу суду та вимоги до діяльності учасників судового розгляду); 3) загальні положення, що визначають межі судового розгляду; 4) загальні положення, що визначають підстави і порядок вирішення судом питань, які виникають під час судового розгляду; 5) загальні положення, що містять вимоги до процесуального закріплення у протоколі судового засідання всієї діяльності, що проводилася під час судового розгляду.

Віддаючи належне у частковому заповненні наявної у доктрині кримінального процесу прогалини, все ж варто зазначити, що здійснена класифікація викликає певні застереження.

Насамперед, запропонований критерій для класифікації загальних положень судового розгляду є надто широким і неконкретним.

Крім того, виокремлення наведених груп загальних положень судового розгляду значною мірою зумовлене кримінальним процесуальним законодавством, чинним на момент проведення класифікації. Тому вона з об'єктивних причин не відображає сучасного правового регулювання загальних положень судового розгляду.

Так, безпосередність дослідження доказів та усність є засадами кримінального провадження – нормативними утвореннями вищого рівня узагальнення і значення, ніж загальні положення судового розгляду. Перша засада прямо визначена у кримінальному процесуальному законі (ст. 23 КПК України), а друга – впливає зі змісту низки його норм.

Інша виокремлена група загальних положень судового розгляду (що визначають суб'єктів дослідження доказів та містять вимоги до їх діяльності) також не позбавлена недоліків. Зокрема загальні положення судового розгляду не визначають суб'єктів, які беруть участь в доказуванні у центральній стадії кримінального провадження. Висновок про коло таких суб'єктів можна зробити з аналізу процесуального статусу суб'єктів кримінального процесуального права та порядку проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості під час судового розгляду. До того ж, усі загальні положення судового розгляду встановлюють умови до діяльності суду та учасників судового провадження, а не лише ті, що віднесені до цієї групи.

Навряд чи виправдано та підставно формувати окрему класифікаційну групу загальних положень судового розгляду лише з правил, що регламентують його межі. Тим більше правила, які регулюють зміну обвинувачення в суді, висунення додаткового обвинувачення, початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмову від підтримання публічного обвинувачення, а також

погодження цих процесуальних рішень наповнюють іншу групу загальних положень судового розгляду. Уявляється, що межі судового розгляду є складовою загальних положень його організації та проведення.

Насамкінець, правила, що містять вимоги до закріплення кримінальної процесуальної діяльності впродовж судового розгляду (чч. 4-6 ст. 107, ст. 108 КПК України), є не частиною його загальних положень, а елементом іншого самостійного нормативного утворення, що регламентує фіксування ходу та результатів усього кримінального провадження (глава 5 КПК України).

З урахуванням зазначеного вище, загальні положення судового розгляду кримінального провадження можна класифікувати за такими критеріями.

За спрямованістю:

а) загальні положення організації та проведення судового розгляду – строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), головуєчий у судовому засіданні (ст. 321 КПК України), наслідки неприбуття обвинуваченого (ст. 323 КПК України), наслідки неприбуття прокурора і захисника (ст. 324 КПК України), наслідки неприбуття потерпілого (ст. 325 КПК України), наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 326 КПК України), наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації і експерта (ст. 327 КПК України), право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України), правила, пов'язані з межами судового розгляду (ст. 337-341 КПК України);

б) загальні положення дослідження та збирання доказів під час судового розгляду – незмінність складу суду (ст. 319 КПК України), запасний суддя (ст. 320 КПК України), безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України), відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України), проведення

процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України);

в) загальні положення вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду – об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України), розгляд судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України), дії суду при встановленні в судовому засіданні неосудності обвинуваченого (ст. 362 КПК України).

За сферою дії:

а) міжгалузеві або загальнопроцесуальні – строки судового розгляду, судові засідання як форма судового розгляду, незмінність складу суду, головуючий в судовому засіданні, безперервність судового розгляду, перерва в судовому засіданні, обов'язки присутніх в залі судового засідання, заходи до порушників порядку судового засідання, зупинення судового провадження, проведення судового розгляду в режимі відеоконференції;

б) галузеві або суто кримінальні процесуальні – запасний суддя (ст. 320 КПК України), наслідки неприбуття обвинуваченого (ст. 323 КПК України), наслідки неприбуття прокурора і захисника (ст. 324 КПК України), наслідки неприбуття потерпілого (ст. 325 КПК України), наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 326 КПК України), наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації і експерта (ст. 327 КПК України), право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України), обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді (ст. 331 КПК України), застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України), об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), межі судового розгляду (§ 2 глави 28 КПК України), відкладення судового розгляду.

За формою виразу:

а) абсолютно визначені – загальні положення судового розгляду, які безпосередньо та однозначно сформульовані в окремій статті кримінального процесуального закону (§ 1 глави 28 КПК України), за винятком правил, що регламентують спеціальне судове провадження (чч. 3, 4 ст. 323 КПК України) та проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК України);

б) відносно визначені – загальні положення судового розгляду, які безпосередньо та однозначно не сформульовані у виді окремої статті кримінального процесуального закону, але їх існування впливає зі змісту його положень – межі судового розгляду (§ 2 глави 28 КПК України), відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні, а також заявлення і вирішення клопотань під час судового розгляду.

Залежно від виду інтересу, покладеного в основу загальних положень судового розгляду:

а) ті, що забезпечують реалізацію публічного інтересу – незмінність складу суду (ст. 319 КПК України), запасний суддя (ст. 320 КПК України), головуєчий у судовому засіданні (ст. 321 КПК України), безперервність судового розгляду (ст. 322 КПК України), наслідки неприбуття свідка, спеціаліста, перекладача, представника уповноваженого органу з питань пробації і експерта (ст. 327 КПК України), обов'язки присутніх у залі судового засідання (ст. 329 КПК України), заходи до порушників порядку судового засідання (ст. 330 КПК України);

б) ті, що забезпечують реалізацію приватного інтересу – право перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України);

в) ті, що забезпечують реалізацію і публічного, і приватного інтересу – строки і загальний порядок судового розгляду (ст. 318 КПК України), наслідки неприбуття обвинуваченого (ст. 323 КПК України), наслідки неприбуття прокурора і захисника (ст. 324 КПК України), наслідки неприбуття потерпілого (ст. 325 КПК України), наслідки неприбуття цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 326 КПК України), обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді (ст. 331 КПК України), застосування заходів забезпечення

кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України), об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження (ст. 334 КПК України), зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України), проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України), межі судового розгляду (ст.ст. 337-341 КПК України), відкладення судового розгляду та перерва в судовому засіданні, заявлення і вирішення клопотань під час судового розгляду.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Строк, форма та місце проведення судового розгляду

У системі загальних положень судового розгляду кримінального провадження першочергове місце відведено строкам і загальному порядку судового розгляду. Нормативно-правові приписи ст. 318 КПК України становлять підвалини для інших загальних положень судового розгляду та займають вершину у їх ієрархії. Без них втрачає сенс регламентація участі сторін та інших учасників кримінального провадження в судовому розгляді, право присутніх перебувати у ньому, унормування повноважень головуючого, регламент судового розгляду та юридична відповідальність за порушення його правил тощо. Урегулювання зазначених та інших питань прямо залежить від способу організації та побудови судового розгляду, майданчика, де він відбуватиметься, періоду часу, встановленого для цього.

Загальні положення судового розгляду, наведені у ст. 318 КПК України, дають відповіді на три питання, пов'язані з проведенням судового розгляду: впродовж якого часу? як саме? де саме? Тож фактично у ній викладені загальні положення, що стосуються: а) строку судового розгляду; б) форми судового розгляду; в) місця проведення судового розгляду [119, с. 142].

З огляду на це, привертає увагу неточність назви ст. 318 КПК України – «Строки і загальний порядок судового розгляду», яка не відповідає її змісту.

Аналіз положень ст. 318 КПК України не дає підстав стверджувати про регламентацію у ній загального чи будь-якого іншого порядку судового розгляду. Серед контекстних значень мовної одиниці «порядок» доречно звернути на такі: а) стан коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; б) певна послідовність, черговість чого-небудь [131, с. 302-303]. У подібний спосіб, теоретики права трактують категорію «правопорядок» – якісний фактичний стан урегульованості суспільних відносин,

заснований на реалізації права і забезпечений особливим правовим механізмом [86, с. 85]. У першому розумінні тлумачення слова «порядок» є надто широким, адже охоплює зміст не лише §§ 1, 2 глави 28 КПК України, присвячених власне загальним положенням судового розгляду, але й § 3 цієї глави – «Процедура судового розгляду». Натомість друге з наведених тлумачень максимально наближує «порядок» до слова «процедура», яке розглядають як «ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь» [132, с. 343]. У правничій літературі підходи до розуміння поняття «процедура» здебільшого зводяться до нормативно врегульованої послідовності дій, пов'язаних цільовим напрямом, що здійснюються в імперативній чи диспозитивній формах, у визначені строки, а результати здійснення дій мають юридичну фіксацію [125, с. 6]. Тож слова «порядок» і «процедура» не виправдано використовувати для позначення змісту ст. 318 КПК України. Насамкінець, у цій статті унормовані не лише строк і форма судового розгляду, але й місце його проведення.

Беручи до уваги вищезазначене, назву ст. 318 КПК України варто змінити на «Строк, форма та місце проведення судового розгляду».

На відміну від досудового розслідування, кримінальний процесуальний закон не встановлює формальних часових меж судового розгляду, оскільки кожне кримінальне провадження є індивідуальним за складністю фактичних обставин, колом учасників, обсягом доказів, які потрібно дослідити, процесуальними діями, що потрібно для цього провести тощо. Під час судового розгляду трапляються затримки, пов'язані з неприбуттям в судові засідання учасників кримінального провадження, тимчасовим вибуттям із судового процесу обвинуваченого, тривалістю проведення експертиз і т.ін. З огляду на це, заздалегідь визначити його строк неможливо. Однак це не означає, що судовий розгляд може тривати невизначений період часу. Тому у ч. 1 ст. 318 КПК України закріплено, що судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Такою ж лаконічною є регламентація строків судового розгляду кримінального провадження в art. 348 КПК Республіки Польща – судовий розгляд належить призначити і провести без безпідставного зволікання [261].

Це загальне положення судового розгляду відображає конкретизацію засади розумних строків.

Доступ до правосуддя вважатиметься декларативним та ілюзорним, якщо суди не виноситимуть рішення впродовж розумного строку, оскільки реалізація права на справедливий суд має на меті отримання справедливого судового рішення. Обов'язок суду – вирішувати справи, тобто покласти край невизначеності. Затримка судового розгляду призводить до того, що учасники судового провадження перебувають у тривалому стані невизначеності, який може розглядатися як відмова у доступі до правосуддя. Улюблена сентенція британських юристів звучить так: «відтерміноване правосуддя є відмовою у правосудді» [259, с. 6].

Розумність строку судового розгляду необхідно оцінювати з огляду на обставини кримінального провадження. При цьому згідно з ч. 3 ст. 28 КПК України слід керуватися такими критеріями, як складність кримінального провадження, поведінка учасників кримінального провадження, спосіб здійснення судом своїх повноважень (поведінка суду).

При оцінці того, чи судовий розгляд був завершений у розумний строк, насамперед, враховується *складність кримінального провадження*. Складність кримінального провадження відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України визначається з урахуванням кількості обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення судового розгляду. До цього переліку доцільно додати ще й характер та серйозність обвинувачення, складність фактів та будь-які інші юридичні питання, які виникнуть під час судового розгляду. Однак навіть у складних кримінальних провадженнях необхідна особлива старанність у швидкому веденні провадження, якщо обвинувачений перебуває під вартою [248].

Комітет ООН з прав людини у справах, пов'язаних з обвинуваченнями у вбивстві, а також у випадках, коли обвинуваченому було відмовлено у звільненні під заставу, неодноразово наголошував, що обвинувачений має бути судимим

якомога швидше. Розглядаючи справу підозрюваного у вбивстві, який провів під вартою понад три з половиною роки, Комітет ООН з прав людини дійшов висновку, що затримка між скеруванням обвинувачення до суду та початком судового розгляду не може бути виправданою [267].

Кримінальні провадження про корупційні злочини, умисні вбивства, терористичні акти є складнішими, ніж інші, а тому триваліші затримки вважаються допустимими.

У кримінальній справі щодо 723 обвинувачених та 607 кримінальних правопорушень, ЄСПЛ визнав правомірними вісім з половиною років судового розгляду. Водночас Суд зазначив, що наступні періоди надмірної тривалості та бездіяльності, включаючи трирічний період до письмового обґрунтування судового рішення, а також провадження у двох судах вищої інстанції, яке тривало більше шести років, були не виправданими [244].

При оцінці розумності строку судового розгляду береться до уваги й *поведінка учасників кримінального провадження*. Оцінюючи поведінку учасників кримінального провадження, слід враховувати належне виконання ними своїх процесуальних обов'язків (зокрема, щодо явки за судовим викликом; дотримання умов обраного запобіжного заходу; надання у передбачених законом випадках доказів тощо), існування випадків зловживання процесуальними правами тощо. Враховуються й зволікання, викликані ухиленням обвинуваченого від правосуддя. Водночас затримки, пов'язані з реалізацією обвинуваченим процесуальних прав (наприклад, заявлення скарг, клопотань), не можуть бути враховані при оцінці того, чи було провадження проведено в розумний строк, за винятком випадків, коли йдеться про зловживання правом [108].

Суд зобов'язаний своєчасно проводити судовий розгляд. Відповідно до абзацу 4 п. 3 Постанови Пленуму ВССУ від 17 жовтня 2014 р. № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» оцінюючи спосіб здійснення судом своїх повноважень, слід враховувати послідовність та своєчасність здійснення процесуальних дій; наявність періодів бездіяльності (неактивності),

причини якої мають з'ясуватися у кожному конкретному провадженні; обґрунтованість відкладення та зупинення судового провадження; своєчасність призначення кримінального провадження (кримінальної справи) до судового розгляду; встановлення випадків призначення судових засідань із великими інтервалами чи зволікання з переданням кримінального провадження з одного суду до іншого; проведення судових засідань у призначений час; дотримання строків постановлення суддею (або судом) мотивованої ухвали чи вироку і направлення копій процесуальних рішень учасникам судового провадження; повноту здійснення суддею контролю за виконанням працівниками суду своїх службових обов'язків, у тому числі щодо повідомлення учасників кримінального провадження про час та місце судового засідання; повноту та своєчасність вжиття слідчим суддею, судом (суддею) заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів, спрямованих на недопущення недобросовісної поведінки учасників кримінального провадження; характер та ефективність дій, спрямованих на прискорення кримінального провадження тощо [108].

Крім того, судді повинні усвідомлювати особисту відповідальність за розгляд справ у встановлені законом строки, за якість розгляду справ, не допускати фактів зволікання, вживати всіх необхідних заходів з метою неухильного дотримання процесуальних строків. Строки розгляду справи не можуть вважатися розумними, якщо їх порушено через зайнятість судді в іншому процесі, призначення судових засідань із великими інтервалами, затягування з передачею справи з одного суду до іншого у встановлених законом випадках, безпідставне задоволення необґрунтованих клопотань учасників процесу, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий час, відкладення справи через її неналежну підготовку до судового розгляду, невжиття заходів щодо недопущення недобросовісної поведінки учасників справи тощо, оскільки наведені причини свідчать про низький рівень організації судочинства та безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків [108].

Комітет ООН з прав людини встановив, що майже трирічна затримка в одному апеляційному провадженні, проведеному у Канаді, внаслідок 29-місячної

підготовки протоколів судових засідань, є порушенням ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [266].

ЄСПЛ визнав необґрунтованим період понад 15 місяців між поданням апеляційної скарги та її передачею до компетентного апеляційного суду. В одній складній справі про організовану злочинність Суд встановив, що тривалість провадження протягом якого обвинувачений перебував під вартою – близько чотирьох років і восьми місяців у двох інстанціях є надмірним. У розгляді справи були значні зволікання, спричинені органами влади, для яких уряд не надав задовільного обґрунтування [248].

Аналіз практики ЄСПЛ дає можливість виокремити ще й четвертий критерій для визначення розумності строку судового розгляду – *важливість справи для заявника* (йдеться характеристику впливу часу розгляду справи на становище особи) [134; 242; 135].

ЄСПЛ наголосив, що «обвинувачений у кримінальному провадженні повинен мати право на те, щоб його справа провадилася з особливою ретельністю» [239]. Суд у цьому відношенні підкреслює, що у кримінальних справах ч. 1 ст. 6 КЗПЛ покликана запобігти особі, яка є обвинуваченим, у тому, що він занадто довго перебував у стані невизначеності щодо результату провадження, враховуючи, що ця особа зазвичай ризикує бути притягнутою до кримінальної відповідальності. Крім того, той факт, що обвинувачений може перебувати під вартою впродовж усього процесу, вимагає особливої старанності з боку національних органів, щоб здійснювати правосуддя оперативно, і тривалість, яку Суд зазвичай вважає розумною, цілком може вважатися порушенням ч. 1 ст. 6 КЗПЛ, якщо обвинувачений був затриманий під час провадження [236].

Проведення і завершення судового розгляду у розумні строки є проблемою не лише українського кримінального процесуального права.

З позиції іноземного законодавця, закріплення розглянутих вище критеріїв розумності строків судового розгляду не є достатнім. Задля забезпечення реалізації цієї засади кримінального провадження та загального положення судового розгляду, що її конкретизує, до механізму кримінального процесуального

регулювання запроваджують додаткові інструменти. Такий підхід відображений, для прикладу, у кримінальному процесуальному законодавстві Естонії.

Відповідно до чч. 1-2 ст. 274¹ КПК Естонської Республіки якщо провадження у кримінальній справі провадилося судом не менше дев'яти місяців і суд без поважних причин не вчинив необхідну процесуальну дію, а також не призначив своєчасно засідання для забезпечення проведення судового розгляду впродовж розумного строку або якщо очевидно, що час, запланований на розгляд справи, не забезпечує безперервного її слухання, сторона вправі вимагати від суду вжиття відповідних заходів для швидшого завершення судового розгляду. Якщо суд визнає клопотання обґрунтованим, протягом тридцяти днів з дня отримання клопотання постановляє ухвалу про вжиття такого заходу, який імовірно дає можливість завершити судові провадження у розумний строк. Вибираючи такі заходи, суд не зв'язаний клопотанням. Своєю чергою, у ст. 274² цього кодифікованого акту передбачено, якщо в судовому засіданні буде встановлено, що кримінальна справа не може бути розглянута протягом розумного строку провадження, і порушення права обвинуваченого на розгляд кримінальної справи впродовж розумного строку не може бути вирішено іншим способом, суд за згодою обвинуваченого може закрити кримінальне провадження [254].

Наведене правове регулювання навряд чи варте для запозичення. Його основною метою є уникнення звернення обвинуваченого до ЄСПЛ з підстави порушення розумного строку судового розгляду. Це радше піклування про імідж держави, ніж про захист прав і законних інтересів обвинуваченого. Зазначене вище унормування не лише суперечить завданням кримінального судочинства, але й не узгоджується із суттю інституту закриття кримінального провадження. Адже таке рішення ухвалюють з огляду на неможливість або недоцільність продовження судового розгляду. Не зрозуміло, що стоїть на заваді, перешкоджає подальшому здійсненню кримінального провадження. У такий спосіб ігнорується позиція потерпілих, цивільних відповідачів, адже у випадку закриття кримінального провадження з цієї підстави їхні права не будуть відновлені, а законні інтереси – забезпечені. Насамкінець, така регламентація створює умови для бездіяльності

суду, адже з його боку не виключені ситуації умисного затягування проведення судового розгляду з метою наступного закриття кримінального провадження.

Дотримання нормативної вимоги проведення і завершення судового розгляду впродовж розумного строку є обов'язком не лише суду, але й учасників судового провадження.

Приміром, представник потерпілого заявив клопотання про виклик в судові засідання експертів та повідомив, що в залежності від того, як суд вирішить його клопотання, від цього залежить, чи буде він ще заявляти інші клопотання. Прокурор та обвинувачений заперечили проти задоволення клопотання представника потерпілого. Відповідно до чч. 1, 5 ст. 356 КПК України, за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку. Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта. Відповідно до ст. ст. 28, 318 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку. Враховуючи вищевказані норми процесуального права та те, що представник потерпілого не обґрунтував своє клопотання, та з метою проведення і завершення розгляду цього кримінального провадження в розумні строки, суд ухвалив, що клопотання про виклик експертів в судові засідання слід залишити без задоволення, оскільки є безпідставним [153].

У іншому кримінальному провадженні захисник обвинуваченого заявив клопотання про обмеження строків стороні обвинувачення для допиту свідків ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Прокурор не заперечував проти встановлення процесуальних строків. Суд, заслухавши думку учасників судового провадження та ознайомившись з наявними матеріалами кримінального провадження, дійшов такого висновку. Згідно встановленого обсягу та порядку дослідження доказів відбувається допит свідків. Однак свідки ОСОБА_2 та ОСОБА_3 в судові

засідання не з'явилися. Суд звернув увагу, що обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, покладається на прокурора, проте стороною обвинувачення не вжито заходів з метою оперативного судового розгляду справи та дослідження доказів, що свідчить про неналежне виконання прокурором своїх обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 23 КПК України, що спричинило неодноразові відкладення судового розгляду та порушення засади розумних строків судового розгляду. За таких обставин, ураховуючи той факт, що кримінальне провадження знаходилося на розгляді суду ще з 22 серпня 2017 р., а дослідження доказів триває з порушенням вимог розумності строку, суд з метою забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку, встановив стороні обвинувачення строк для подання до суду доказів до наступного судового засідання 29 квітня 2020 р. [194]

У положенні ч. 2 ст. 318 КПК України про те, що «судовий розгляд кримінального провадження здійснюється в судовому засіданні» визначена форма проведення судового розгляду. Нею є судове засідання. Свого часу, іншими формами судового розгляду були поєдинок (поле), ордалії, віче. Кримінальна процесуальна діяльність, змістом якої є підготовка до розгляду кримінального провадження, його розгляд по суті, перевірка оскаржених судових рішень, вирішення питань, що виникають упродовж відбування покарання чи після його фактичного відбуття, розгляд клопотань представників сторони обвинувачення про їх намір обмежити конституційні права і свободи особи та скарг заінтересованих осіб на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора відбувається у формі судового засідання. Тож категорії «судовий розгляд» та «судове засідання» співвідносяться як зміст і форма.

Саме така форма забезпечує можливість спільної кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників кримінального провадження з метою розгляду та вирішення як проміжних, так і основного питання кримінального провадження зазвичай у спеціально пристосованому для цього приміщенні. У зв'язку з цим, в аналізованій частині ст. 318 КПК України визначено, що судовий розгляд у формі судового засідання здійснюється з обов'язковою участю сторін

кримінального провадження, а у судові засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. Ці приписи одержали конкретизацію у низці статей § 1 глави 28 КПК України у вигляді регламентації наслідків неприбуття в судові засідання.

Такими наслідками визначено: 1) проведення судового розгляду за відсутності деяких учасників судового провадження; 2) залишення цивільного позову без розгляду; 3) відкладення судового розгляду; 4) застосування приводу, накладення грошового стягнення; 5) покладення на спеціаліста витрат, пов'язаних з оголошенням перерви в судовому засіданні, у разі неприбуття до суду з поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття; 6) порушення судом питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, адвоката.

Оскільки проблематика застосування заходів процесуального примусу, кримінальної процесуальної відповідальності вже була предметом численних досліджень, звернемо увагу на окремі питання правового регулювання наслідків неприбуття в судові засідання.

Перше. У межах цього дослідження ще раз доречно наголосити, що норми чч. 3, 4 ст. 323 КПК України, присвячені врегулюванню спеціального судового провадження, не належать до загальних положень судового розгляду кримінального провадження. Вони утворюють самостійний порядок провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою. Тож місце таких норм в окремому параграфі «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» глави 30 КПК України.

Друге. Викладені у ст.ст. 323-327 КПК України наслідки неприбуття учасників кримінального провадження в судові засідання не є вичерпними. Так, неприбуття обвинуваченого, який не знаходиться під вартою, за викликом у судові засідання, має наслідком не лише відкладення судового розгляду, застосування до нього приводу та (або) накладення на нього грошового стягнення, але й застосування чи зміну йому запобіжного заходу на суворіший, оголошення обвинуваченого в розшук і зупинення судового провадження. Неприбуття за повідомленням у судові засідання прокурора або захисника, якщо його участь є

обов'язковою, з неповажної причини, вимагає, як видається попереднього інформування про такий факт прокурора вищого рівня або ради адвокатів відповідної області, а вже при повторному нез'явленні порушення питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності. Крім того, неприбуття в судові засідання без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття за викликом потерпілого, який виявив згоду підтримувати обвинувачення в суді після відмови прокурора від його підтримання, або у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, додатково може спричинити закриття кримінального провадження. Своєю чергою, неприбуття у судові засідання цивільного позивача, його представника чи законного представника спричиняє залишення судом цивільного позову без розгляду, але за ними зберігається право подати позов у порядку цивільного судочинства. Водночас кримінальна процесуальна відповідальність за неприбуття в судові засідання експерта, перекладача, у разі їх залучення судом, відсутня. Оптимальним варіантом видається унормування цього питання за зразком відповідальності спеціаліста. Наведеними положеннями доцільно доповнити означені вище статті КПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 318 КПК України судові засідання відбуваються у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань.

Правове регулювання місця проведення судового розгляду (судового засідання) важко визнати вдалим. Єдиною вимогою до цього місця є спеціальне обладнання приміщення. При цьому відсутні приписи про конкретне розташування такого приміщення. З буквального розуміння аналізованого положення можна зробити помилковий висновок про можливість розміщення зали судових засідань у будівлях правоохоронних та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, торговельно-розважальних центрів тощо. Однак це було б порушенням такої засади організації судової влади як незалежність.

Кращою є регламентація цього питання у кримінальному процесуальному праві інших держав. Зокрема, згідно з ч. 1 § 248 КПК Словацької Республіки головний судовий розгляд проводиться, як правило, за місцезнаходженням суду та в його службових приміщеннях [272]. Подібне унормування закріплене в art. 350

КПК Румунії – судовий розгляд відбувається в місці знаходження суду. З поважних причин суд може постановити провести судові засідання в іншому місці [252].

Конкретизація положення ч. 3 ст. 318 КПК України викладена у Державних будівельних нормах України, присвячених будинкам і спорудам суду.

Так, у п. 3.1. ДБН В.2.2-26:2010 зал судових засідань визначено як спеціально обладнане приміщення, присвячене для проведення слухання судового засідання [27]. Доцільно звернути увагу на неточність наведеної дефініції, у якій закралася логічна помилка – частина змісту категорії розкрита за допомогою самої категорії. Очевидно, що має йтися не про «судові засідання», а про «судову справу». Тому зала судових засідань є спеціально обладнаним приміщенням будинку суду, призначеним для проведення розгляду кримінального провадження в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також розгляду та вирішення слідчим суддею та судом інших питань під час кримінального провадження.

З огляду на вищевикладене, перше речення ч. 3 ст. 318 КПК України доцільно викласти у такій редакції: «Судові засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні будинку суду – залі судових засідань».

Згідно з п. 6.1.9. означених норм зали судових засідань повинні розміщуватись, як правило, на перших поверхах будинку суду. Планувальним рішенням будинку необхідно забезпечити зручними зв'язками між залами судових засідань і вхідною вестибюльною групою приміщень; між залами судових засідань і приміщеннями для суддів. У місцевих і апеляційних судах приписано забезпечити максимально короткі та ізольовані від потоків відвідувачів шляхи доставлення в зали судових засідань обвинувачених (засуджених). Не бажано, щоб вікна залів судових засідань виходили на вулицю з інтенсивним транспортним рухом. Висота стелі у залах судових засідань площею понад 50 м² і більше рекомендована у межах 3,6-4,2 м (ч. 3 п. 6.1.13 ДБН В.2.2-26:2010) [27].

За спеціалізацією справ, що розглядаються, зали судових засідань поділяють на зали засідань для розгляду цивільних та кримінальних справ (ч. 2 п. 6.2.1.1. ДБН В.2.2-26:2010) [27].

Кількість залів судових засідань у судовій установі розраховують залежно від кількості суддів. Для цього підготовлені відповідні таблиці. Так, якщо суддів у суді 5, то залів судових засідань має бути не менше 5, з них для розгляду кримінальних справ – 3.

Відповідно до п. 6.2.1.2. ДБН В.2.2-26:2010 зала судових засідань поділяється на дві основні зони: процесуальну зону та зону для розміщення відвідувачів і осіб, задіяних у справі (відвідувачів). Своєю чергою, згідно з п. 6.2.1.3. ДБН В.2.2-26:2010 процесуальна зона зали судових засідань для слухання кримінальних справ охоплює: а) підзону для розміщення головних учасників судового процесу – суду у складі судді одноособово, колегії суддів або суддів і присяжних; б) підзону для решти учасників судового процесу (прокурора, адвокатів, секретаря судового засідання) та кафедри свідків, що примикає до неї; в) підзону для обвинувачених і конвою; г) підзону для присяжних (при запровадженні суду присяжних англо-американського зразка) [27]. Доречно зауважити, що деякі стандарти ДБН не відповідають положенням чинного законодавства України про судоустрій та статус суддів.

Встановлені стандарти глибини, рівня та площі кожної з підзон, ширини зали судового засідання, кількості місць для відвідувачів. Для людей з обмеженими можливостями руху передбачені пандуси. Крім того, хоча б одна зала за площею та обладнанням повинна бути розрахована на розгляд резонансних справ із можливістю розміщення в ній представників засобів масової інформації. Така зала має забезпечувати можливість використання її і як конференц-зали. При проектуванні залів судових засідань передбачені заходи щодо забезпечення належного рівня акустики в приміщенні.

Планування процесуальної зони визначають виходячи з того, що особи з інвалідністю на кріслах-візках можуть бути серед позивачів, відповідачів та присяжних. На стіні зали судових засідань, яка знаходиться за головними учасниками судового процесу, повинна бути розташована символіка держави – малий Державний Герб України та Державний Прапор України (п. 6.2.1.4. ДБН В.2.2-26:2010) [27].

До складу допоміжних приміщень залів судових засідань входять: нарадчі кімнати для головних учасників судового процесу, кімнати для учасників судового процесу, кімнати для свідків, нарадчі кімнати для присяжних, кулуари при залах судових засідань (п. 6.2.2.1. ДБН В.2.2-26:2010) [27].

Зазначені та інші ДБН призначені забезпечувати реалізацію загальних положень судового розгляду зокрема та засад кримінального провадження загалом. Вони сприяють реалізації засад кримінального провадження, зокрема гласності та відкритості судового провадження, його повного фіксування технічними засобами, усності, безпосередності дослідження доказів. Зонування зали судового засідання враховує основні кримінальні процесуальні функції суб'єктів кримінального провадження.

Згідно з ч. 3 ст. 318 КПК України у разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

До таких процесуальних дій належать: 1) огляд речових доказів за їх місцезнаходженням. Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням (ч. 2 ст. 357 КПК України); 2) огляд на місці. У виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів (ч. 1 ст. 361 КПК України).

Окрім наведеного нормативного переліку поза межами приміщення суду можуть виконуватися огляд документів за їх місцезнаходженням та пред'явлення для впізнання об'єкта за умов та в обстановці, в якій відбулося реальне сприйняття події кримінального правопорушення. У першому випадку йдеться про неможливість дотримання у приміщенні суду особливих вимог зберігання документів (температури, вологості, освітлення), а у другому – впізнання у подібних умовах (наприклад, у схожих умовах освітлення, відстані з місця спостереження об'єкта) [119, с. 145].

У судовій практиці непоодинокі ситуації, коли судове засідання відбувається у приміщенні суду, а окремі учасники судового розгляду беруть у ньому участь, знаходячись у іншому місці [217].

Водночас, зміст судового розгляду становлять не лише процесуальні дії, але й процесуальні рішення. У судовому засіданні, присвяченому проведенню вищезначених процесуальних дій, не виключається прийняття процесуальних рішень. Так, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 336 КПК України, виїзне судове засідання необхідно провести у разі заперечення обвинуваченого (засудженого), який перебуває поза межами приміщення суду, щодо здійснення дистанційного судового провадження. Понад те, за такої ситуації має бути проведено кілька судових засідань поза межами приміщення суду.

У законодавстві України немає визначення терміну «приміщення суду». Із назви та змісту Примірних правил пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів, затверджених наказом Державної судової адміністрації України та Служби судової охорони від 30 січня 2020 р. № 43/61 [111], випливає, що приміщення суду прирівнюється до будинку суду. Такий правотворчий підхід викликає застереження. Будинок є родовою категорією, а приміщення – видовою. Зокрема, вестибюль, зали судових засідань, нарадчі кімнати, кабінети суддів належать до приміщень будинку суду.

Винятки із загального правила про проведення судового розгляду у приміщенні будинку суду встановлені й у КПК Словацької Республіки. Так, відповідно до чч. 2, 3 § 248 цього кодифікованого акта судовий розгляд може бути проведений безпосередньо і невідкладно на місці вчинення злочину. З метою забезпечення захисту осіб, які беруть участь у судовому провадженні, або якщо цього вимагають інші обставини справи, судовий розгляд може бути проведено за межами місцезнаходження суду та його службових приміщень, але, як правило, в межах територіального округу суду [272]. У чеському кримінальному процесуальному законі (ч. 2 § 199 КПК Чеської Республіки) розширено перелік можливих місць для проведення судового розгляду – у відповідних випадках

судовий розгляд проводиться безпосередньо за місцем вчинення злочину, або за місцем роботи, або за місцем проживання підсудного [271].

Таке правове регулювання має низку переваг у порівнянні з українською регламентацією. Насамперед, словацький та чеський законодавець не обмежує суд та учасників кримінального провадження вчиненням поза межами будівлі суду лише окремих процесуальних дій. Він вживає родову категорію – судовий розгляд, що поєднує як процесуальні дії, так і процесуальні рішення відповідних суб'єктів. Крім того, з аналізованих положень чітко вбачається, що службові приміщення є компонентами будинку суду.

З огляду на вищенаведене, ч. 3 ст. 318 КПК України доцільно викласти у такій редакції: «У разі необхідності судовий розгляд може бути проведений поза межами будинку суду».

2.2. Головуючий у судовому засіданні

Основним суб'єктом судового провадження є суд. Усі питання, пов'язані з початком, рухом, розвитком судового процесу, застосуванням норм матеріального і процесуального права, доказуванням вирішують як суддя одноособово, так і колегія суддів. При цьому на такого суддю або на одного із суддів, який входить до складу колегії, окрім основної функції – вирішення кримінального провадження по суті, покладається здійснення додаткової функції – головувати в судовому засіданні.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 3 КПК України головуючий – суддя, який розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді справи – суддя-доповідач, визначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи.

Така законодавча дефініція містить лише організаційний вираз кримінальної процесуальної діяльності головуючого, однак не відображає функціонального аспекту його повноважень. Своєю чергою, функціональний аспект повноважень головуючого становить основу його процесуального статусу.

Т. Ламбуцька визначає процесуальний статус головуючого в судовому провадженні як «сукупність спеціальних прав, обов'язків, інтересів, заборон, обмежень, гарантій, повноважень судді, який розглядає справу одноособово, а під час колегіального розгляду справи – судді-доповідача, визначеного Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою під час розподілу справи в межах законодавчо визначеної компетенції, що безпосередньо пов'язані з виконанням ним функції головуючого в судовому засіданні» [57, с. 55].

Запропонована дефініція викликає застереження.

Перше. У ній процесуальний статус суб'єкта владних повноважень розкритий з використанням переліку категорій, що належать до різних сфер інституційної та функціональної характеристики права. Для прикладу, обов'язки, заборони, гарантії не належать до однопорядкових. Заборони, обмеження не виправдано відносити до елементів процесуального статусу головуючого, оскільки останні є засобами правового регулювання. Так само не доцільно у межах процесуального статусу головуючого виокремлювати інтереси, адже інтерес головуючого завжди публічний (визнане державою і забезпечене правовими засобами прагнення забезпечити загальносуспільні та загальнодержавні блага).

Друге. За ступенем індивідуалізації правовий статус головуючого у кримінальному провадженні є спеціальним (професійним, посадовим). На відміну від загального правового статусу, основу якого становлять права і обов'язки, ядром спеціального правового статусу є владно-публічні повноваження. Тому визначення процесуального статусу головуючого з використанням поняття «правá» поряд з категорією «повноваження» є недоречним. Повноваження головуючого становлять передбачені законом можливості цього суб'єкта використати державну владу чи діяти в інший спосіб для виконання своїх юридичних обов'язків в інтересах суспільства і держави. Метою, заради якої головуючому надані повноваження, є реалізація деяких внутрішніх функцій держави, покладених на суди.

Третє. Навряд чи коректно стверджувати про виконання головуючим власної функції у кримінальному провадженні. Головуючому відведено особливу роль під час судового розгляду. Для цього його наділено чималими повноваженнями. Однак

він невіддільний від суду: розглядає справу одноособово, а при колегіальному розгляді кримінального провадження діє від імені всього складу суду. В останньому випадку одноосібні дії головуючого стосуються організаційно-розпорядчих питань судового розгляду. Тож кримінальна процесуальна діяльність головуючого здійснюється у межах основної (первинної) кримінальної процесуальної функції правосуддя та додаткової (похідної) функції судового контролю.

Четверте. У визначенні процесуального статусу будь-якого суб'єкта владних повноважень додатково потрібно відобразити гарантії, що забезпечують реалізацію ним своїх повноважень, а також юридичну відповідальність за неналежну їх реалізацію чи невиконання покладених на нього обов'язків.

Беручи до уваги вищенаведене, процесуальний статус головуючого у кримінальному провадженні – це система його повноважень, гарантій їх реалізації, обов'язків та юридичної відповідальності, закріплених у законодавстві України, завдяки яким головуючий здійснює покладені на суд кримінальні процесуальні функції.

Своєю чергою, процесуальний статус дає можливість головуючому бути суб'єктом (учасником) кримінальних процесуальних відносин.

Формулювання визначення процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні сприяє виокремленню ознак головуючого у кримінальному провадженні. Такими ознаками є: 1) приналежність до суддівського корпусу (діючий суддя); 2) наділення відповідним кримінальним процесуальним статусом; 3) участь у кримінальних процесуальних відносинах; 4) реалізація покладених на суд кримінальних процесуальних функцій (правосуддя, судового контролю) [115, с. 68].

Звідси головуючий у кримінальному провадженні – це суддя, який у межах встановленого законом процесуального статусу бере участь у кримінальних процесуальних відносинах з метою реалізації покладених на суд кримінальних процесуальних функцій.

У кримінальному провадженні головуєчий виконує свої повноваження з моменту відкриття судового засідання і до проголошення судового рішення за наслідками судового розгляду, роз'яснення його змісту, порядку і строку оскарження.

Згідно зі ст. 321 КПК України головуєчий у судовому засіданні: 1) керує ходом судового засідання; 2) забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій; 3) забезпечує здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків; 4) спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження; 5) вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку.

Такі повноваження необхідно розкрити.

Керівництво ходом судового засідання. Привертає увагу некоректність положення ч. 1 ст. 321 КПК України, яким головуєчого наділено повноваженням керувати ходом судового засідання. Необхідно ще раз наголосити, що судові засідання є формою проведення судового розгляду. А керівництво виразом змісту (судового розгляду) не видається можливим. Доречніше стверджувати про керівництво судовим розглядом як відповідним процесом. Понад те, чинна редакція вищевказаної частини ст. 321 КПК України містить тавтологію – головуєчий у судовому засіданні керує ходом судового засідання. Тому слово «засідання» варто замінити словом «розгляду».

Керівництво ходом судового розгляду полягає в очоленні, веденні головуєчим судового процесу, організації ним роботи складу суду у конкретному кримінальному провадженні, у спрямуванні поступального руху судового розгляду з одного етапу до іншого, впливі на процес, стан слухання справи, даванні розпоряджень з питань, що підлягають судовому розгляду.

В ієрархії повноважень головуєчого, керівництво ходом судового розгляду займає найвищий щабель, є умовою реалізації усіх інших його повноважень, визначених у ст. 321 КПК України. Так, керівництво ходом судового розгляду

сприяє забезпеченню додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійсненню учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямованню судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з нього все, що не має значення для кримінального провадження, вжиттю необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку, гарантує ефективність таких повноважень головуючого.

Водночас аналізоване повноваження головуючого одержало конкретизацію в інших нормах кримінального процесуального закону, що регламентують судове провадження.

Так, під час підготовчого судового засідання головуючий з'ясовує думки учасників судового провадження щодо можливості призначення судового розгляду та вирішення клопотань, заявлених ними.

Під час підготовчого судового засідання головуючий роз'яснює обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього колегіально судом у складі трьох суддів (ч. 4 ст. 315 КПК України). Також головуючий повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних (ч. 1 ст. 384 КПК України).

Згідно з ч. 1 ст. 385 КПК України після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Під час підготовчого судового засідання на підставі угод головуючий має з'ясувати в обвинуваченого, чи повністю він розуміє: 1) права, надані йому законом; 2) наслідки укладення та затвердження угод; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим (таке уточнення відсутнє в ч. 5 ст. 474 КПК України, із чого вбачається, що угода про примирення може

укладатися щодо кримінальних правопорушень, у вчиненні яких особа може лише частково визнати вину або не визнати її); 4) вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. Негативна відповідь на будь-яке із поставлених запитань зобов'язує суд дати відповідні роз'яснення. Те саме стосується і потерпілого у разі з'ясування судом, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України.

Також головуючий повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання, зокрема відшкодувати завдану ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення шкоду з огляду на її розмір та строк відшкодування, визначені в угоді про примирення, чи вчинити дії, перелік яких у ній зазначено, або ж виконати обов'язки щодо співпраці у розкритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викладені в угоді про визнання винуватості.

Крім того, головуючий шляхом вивчення витребуваних документів, проведення опитування сторін, інших учасників судового провадження зобов'язаний переконатися, що укладення угоди є добровільним, тобто згідно з ч. 6 ст. 474 КПК України не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені угодою.

Головуючий здійснює керівництво ходом судового розгляду на всіх його етапах.

У підготовчому етапі. У призначений для судового розгляду час головуючий відкриває судові засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження (ч. 1 ст. 342 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 344 КПК України після відкриття судового засідання, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу головуючий оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання.

Згідно з ч. 1 ст. 346 КПК України перед початком судового розгляду головуєчий дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання.

Після закінчення підготовчих дій головуєчий оголошує про початок судового розгляду (ч. 1 ст. 347 КПК України).

У ч. 3 ст. 387 КПК України зазначено, що головуєчий з'ясовує, чи немає передбачених законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина як присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами.

Під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Відповідно до ч. 3 ст. 347 КПК України якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності – головуєчий оголошує короткий виклад позовної заяви.

Після оголошення обвинувачення головуєчий встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан (ст. 348 КПК України).

У судовій практиці трапляються випадки, коли сторона обвинувачення не подає суду доказів, що посвідчують особу обвинуваченого, що позбавляє головуєчого можливості виконати обов'язок, передбачений ст. 348 КПК України [156].

Така бездіяльність прокурора є не лише підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності за п. 1 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру» (невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків), але й свідчить про порушення засади розумності строків кримінального провадження під кутом такого критерію як поведінка його учасників (п. 2 ч. 3 ст. 28 КПК України).

Згідно з ч. 2 ст. 352 КПК України головуєчий у судовому засіданні приводить свідка до присяги.

У абзаці 3 ч. 3 ст. 331 КПК України встановлено, що під час здійснення судового провадження судом присяжних питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судові провадження не було завершено до його спливу, вирішує головуючий.

Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою (ч. 2 ст. 390 КПК України).

На етапі виступу обвинуваченого з останнім словом. Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання (ст. 366 КПК України).

На етапі ухвалення та проголошення судового рішення. Відповідно до ч. 2 ст. 375 КПК України при ухваленні судового рішення в колегіальному складі суду головуючий голосує останнім. Також головуючий керує нарадою суду присяжних (ч. 1 ст. 391 КПК України), а при ухваленні судового рішення судом присяжних головуючий голосує останнім (ч. 2 ст. 391 КПК України).

Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 376 КПК України головуючий оголошує ухвали (постанови), постановлені в судовому засіданні, негайно після їх постановлення.

Забезпечення додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій. У ч. 2 ст. 349 КПК України зазначено, що обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені.

Головуючий повинен керуватися запропонованою учасниками судового провадження та затвердженою судом послідовністю (черговістю) дослідження та оцінки відомостей про факти під час судового розгляду.

Для прикладу, прокурор Ямпільського відділу Могилів-Подільської окружної прокуратури Вінницької області в судовому засіданні заявив клопотання про зменшення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, а саме виключити з

доказів, що підлягають дослідженню, допит свідка ОСОБА_2, оскільки остання в судове засідання не з'явилася, про причини неявки не повідомила, привід вказаної особи здійснити теж не виявилось можливим. Обвинувачений ОСОБА_1 та його захисник не заперечили проти зменшення обсягу доказів. Суд, заслухавши пояснення сторін, дослідивши матеріали кримінального провадження, дійшов висновку про необхідність зміни обсягу доказів. Згідно з ч. 3 ст. 23 КПК України сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом. Стороною обвинувачення не було забезпечено явку свідка. Враховуючи вищевикладене та у зв'язку із розумністю строків розгляду справи, суд вважав за необхідне змінити обсяг доказів, які будуть досліджуватись в судовому засіданні, виключивши з доказів, що підлягають дослідженню, допит свідка ОСОБА_2 [224].

Процесуальні дії, які проводять під час судового розгляду, складаються з декількох етапів, що є елементами процесуальної форми таких дій. Головуючий зобов'язаний неухильно дотримуватися встановленої процедури їх виконання.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 352 КПК України перед допитом свідка головуєчий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Крім того, головуєчий з'ясовує чи отримав свідок пам'ятку про права та обов'язки свідка, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених кримінальним процесуальним законом, від давання показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання.

У ч. 3 ст. 352 КПК України зазначено, що головуєчий зобов'язаний контролювати хід допиту свідків, щоб уникнути зайвого витрачання часу, захистити свідків від образи або не допустити порушення правил допиту.

Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження головуєчий надає можливість перехресного допиту свідка (ч. 7 ст. 352 КПК України).

Перед допитом потерпілого головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки потерпілого з обвинуваченим. Крім того, головуючий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права та обов'язки потерпілого, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ч. 1 ст. 353 КПК України).

Згідно з ч. 1 ст. 356 КПК України перед допитом експерта головуючий встановлює його особу та приводить до присяги. Після цього головуючий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Забезпечення здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків. Таке повноваження головуючого є виразом змісту ч. 6 ст. 22 КПК України, у якій зазначено, що суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Головуючий зобов'язаний забезпечити учасникам судового провадження можливість реалізувати права, надані їм кримінальним процесуальним законом, неухильно дотримуватися норм, що гарантують рівність їхніх прав. Так, він повинен надавати сторонам та іншим учасникам судового провадження рівні можливості в дослідженні та поданні доказів, заявленні відводів, клопотань, у висловленні своєї думки щодо клопотань інших учасників судового провадження, обґрунтуванні перед судом позиції з питань, що розглядають під час судового засідання, виступі в судових дебатах, оскарженні рішень суду тощо. Головуючий не вправі як надавати перевагу у забезпеченні здійснення таких прав певній стороні або якомусь учаснику судового провадження, так і не піддавати цих суб'єктів жодним обмеженням у реалізації їхніх прав. Забезпечення рівних процесуальних можливостей учасникам судового провадження дає їм змогу вести судовий спір в умовах змагальності.

Аналізоване повноваження головуючого одержало прояв у такому.

Так, згідно з ч. 2 ст. 314 КПК України під час підготовчого судового засідання головуєчий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду. Своєю чергою, відповідно до ч. 2 ст. 317 КПК України після призначення справи до судового розгляду головуєчий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання.

Якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуєчий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника (ч. 3 ст. 324 КПК України).

Для прикладу, до Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області надійшов обвинувальний акт про обвинувачення ОСОБА_1 за ч. 4 ст.153 КК України. У судові засідання, призначені на 11 березня, 7, 10, 21 червня 2022 р. захисник обвинуваченого не з'явився, хоча про підготовче судові засідання належним чином повідомлений. Прокурор заявила клопотання про призначення обвинуваченому іншого захисника, оскільки ОСОБА_1 затягує розгляд справи. Обвинувачений ОСОБА_1 просив відкласти судовий розгляд і надав документи, які свідчать, що його захисник призваний на військову службу і відраджений до іншого міста для виконання військових завдань. Суд, заслухавши думку учасників кримінального провадження, дослідивши документи, вважає, що у задоволенні клопотання прокурора слід відмовити, а обвинуваченому запропонувати обрати собі іншого захисника. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» військова служба є несумісною з діяльністю адвоката. Відповідно до ч. 3 ст. 324 КПК України, якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуєчий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника. Згідно з п. 3 ч.1 ст. 49 КПК України, суд зобов'язаний забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а обвинувачений не залучив його. Участь захисника ОСОБА_1 в судовому засіданні є неможливою, оскільки він проходить військову службу в ЗСУ та відраджений до м. Полтава для

виконання військових завдань, що підтверджується письмовими документами. Військова служба є несумісною з діяльністю адвоката, а тому ОСОБА_1 роз'яснено право обрати собі іншого захисника [180].

Відповідно до ч. 3 ст. 338 КПК України якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Головуючий роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення (ч. 4 ст. 338 КПК України).

У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду (чч. 2, 3 ст. 340 КПК України).

Крім того, головуючий згідно з ч. 3 ст. 344 КПК України роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Також після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх (ч. 2 ст. 345 КПК України).

У ст. 348 КПК України встановлено, що головуючий роз'яснює обвинуваченому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання. Якщо обвинувачених декілька, головуючий здійснює зазначені дії щодо кожного з них. Якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, головуючий запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов. У логічній

послідовності після роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення головуєчий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови (ч. 1 ст. 349 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України перед визнанням недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується головуєчий з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Перед постановленням ухвали про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможлиблює його ідентифікацію, головуєчий зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможлиблюють його ідентифікацію (ч. 9 ст. 352 КПК України).

У ч. 2 ст. 354 КПК України зазначено, що свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги.

До початку допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, потерпілого головуєчий роз'яснює законному представнику, педагогу, психологу або лікарю їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання (ч. 3 ст. 354 КПК України).

Після проголошення судового рішення головуєчий у судовому засіданні роз'яснює його зміст, порядок і строк оскарження (ч. 1 ст. 376 КПК України). Крім того, головуєчий роз'яснює обвинуваченому, захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, право подати клопотання про помилування, право ознайомитися із журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження. Обвинуваченому, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді

тримання під вартою, роз'яснюється право заявляти клопотання про доставку в судові засідання суду апеляційної інстанції (чч. 1 і 3 ст. 376 КПК України).

Згідно з ч. 2 ст. 387 КПК України у кримінальному провадженні, що розглядається судом присяжних, головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення (ч. 5 ст. 391 КПК України).

Спрямування судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Хоча відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України на суд не покладено обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, однак зміст цього повноваження головуючого, а також низки положень кримінального процесуального закону, пов'язаних з проведенням процесуальних дій під час судового розгляду (ч. 1 ст. 134, ч. 4 ст. 225, ч. 1 ст. 321 ч. 2 ст. 332, ч. 3 ст. 337, ч. 1 ст. 351, ч. 13 ст. 352, ч. 14 ст. 352, ч. 1 ст. 356, ч. 4 ст. 356, ч. 1 ст. 358, ст. 360, ч. 1 ст. 361, ч. 4 ст. 365, ч. 1 ст. 496 КПК України), дає підстави дійти висновку про те, що суд є суб'єктом перевірки та оцінки, а в окремих випадках – й збирання доказів. Тож у процесі доказування суду відведена далеко не пасивна роль.

Такими, що не мають значення для кримінального провадження є: а) обставини, що не зазначені у ст.ст. 91, 485, 505 КПК України; б) факти, що не належать до проміжних (за допомогою яких встановлюються або спростовуються обставини, що підлягають доказуванню у справі).

Зазначене повноваження зобов'язує головуючого ґрунтовно знати матеріали кримінального провадження, акцентувати увагу на сумнівних та недостатньо з'ясованих обставинах, зумовлює наявність у нього здібностей правильної та швидкої оцінки як окремих доказів, так і всієї їх сукупності.

Повноваження головуючого, про яке йдеться, одержало вираз у таких положеннях кримінального процесуального закону.

Так, згідно з ч. 1 ст. 351 КПК України головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Під час допиту свідка сторонами кримінального провадження головуючий за протестом сторони має право зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження (ч. 8 ст. 352 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 354 КПК України головуючий має право відвести поставлене питання неповнолітньому свідку чи потерпілому.

Протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені головуючим в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження (ч. 1 ст. 358 КПК України).

У ч. 2 ст. 360 КПК України зазначено, що головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів.

Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме (ч. 1 ст. 363 КПК України). Нерідко сторони зловживають своїми процесуальними правами, заявляючи клопотання про доповнення судового розгляду на наступному його етапі задля затягування слухання справи.

Так, у судовому засіданні 9 жовтня 2019 р., під час виступу в судових дебатах захисник обвинуваченого заявив клопотання про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, оскільки виникла необхідність у призначенні судової експертизи. Обвинувачений

підтримав думку свого захисника. Прокурор заперечив проти заявленого клопотання, вважаючи його безпідставним. У судовому засіданні 25 липня 2019 р. у відповідності до ч.1 ст. 363 КПК України головуючий з'ясував в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. Однак від захисника під час вирішення питання про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами, клопотань про доповнення судового розгляду не надійшло, після чого судом було ухвалено закінчити з'ясування обставин та перевірки їх доказами і перейти до судових дебатів. З урахуванням вищевикладеного, суд розцінив клопотання захисника, як таке, що спрямоване на затягування розгляду справи та не знайшов підстав для його задоволення [157].

Згідно з ч. 6 ст. 364 КПК України головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів.

Вжиття необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку. Як уже зазначалося вище, одним з елементів процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні є гарантії реалізації його повноважень. Такі гарантії можна визначити як встановлені у законодавстві України, забезпечені державою, наділені юридичною силою засоби і способи, що створюють умови для здійснення головуючим своїх повноважень.

Системний аналіз § 1 глави 28 КПК України дає можливість віднести до таких гарантій:

1) *юридичні обов'язки, заборони, встановлені для учасників судового провадження і присутніх у залі судового засідання.* Такі обов'язки викладені у ст. 329 КПК України.

Так, особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Свідки, експерти, спеціалісти дають

показання, стоячи на місці, призначеному для свідків. Особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи. Відхилення від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні. Сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні. Сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд». Матеріали, речі і документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

У контексті наведених положень доречно звернути увагу на те, що у ч. 1 ст. 329 КПК України помилково зазначено про можливість спеціаліста поряд із свідком та експертом давати показання. У ч. 2 ст. 84 та ч. 1 ст. 298¹ КПК України серед процесуальних джерел доказів показання спеціаліста відсутнє. Натомість згідно зі ст. 360 КПК України під час дослідження доказів спеціаліст надає усні консультації. З огляду на це, третє речення ч. 1 ст. 329 КПК України необхідно уточнити, виклавши його в такій редакції: «Свідки експерти дають показання, спеціалісти надають усні консультації, стоячи на місці, призначеному для свідків».

Крім того, прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом (ст. 389 КПК України).

2) *юридичні факти, з якими закон пов'язує реалізацію повноважень головуючого.* Відповідно до ч. 1 ст. 328 КПК України у разі недостатності місць у залі судового засідання кількість присутніх у залі судового засідання може бути обмежена головуючим.

Попередня кодифікація вітчизняного кримінального процесуального права містила положення про те, що особи, молодші за шістнадцять років, коли вони не є підсудними, потерпілими або свідками в справі, не допускаються до зали суду (ч. 4 ст. 271 КПК УРСР 1960 р).

Подібне правове регулювання закріплене у ч. 1 ст. 265 КПК Республіки Болгарія [72], ч. 1 ст. 329 КПК Грецької Республіки [273], ч. 2 art. 471 Італійської Республіки [256], ч. 3 ст. 472 КПК Латвійської Республіки [262], § 1 art. 356 КПК Республіки Польща [261], ч. 1 § 201 КПК Чеської Республіки [271], ч. 2 art. 352 КПК Румунії [252], однак з відмінністю у віці особи, яка може бути присутня в залі судового засідання – 18, 17, 16 та 14 років відповідно.

У чинному кримінальному процесуальному законі такі норми відсутні. Очевидно це можна пояснити тим, що така регламентація обмежує дію засади гласності та відкритості судового провадження. Проте наведені положення сприяють охороні особистості неповнолітнього від негативного впливу на нього інформації, яку він може сприйняти, перебуваючи в залі судового засідання. Вікові, психофізичні, соціально-психологічні та інші особливості неповнолітніх вимагають посилення їх правового захисту, зокрема й у сфері здійснення правосуддя. Організм та психіка неповнолітнього знаходяться в динамічній стадії дорослішання (пубертації), коли у нього формуються не тільки фізичні ознаки, але й соціальна реакція на подразники оточуючого його середовища. Не випадково п. 10.3. Пекінських правил приписує сприяти благополуччю неповнолітнього, уникати заподіяння йому шкоди з урахуванням обставин справи [70]. Дослідження під час судового розгляду кримінально-протиправної поведінки обвинуваченого (обвинувачених), яка містить, для прикладу, ознаки жорстокості, садизму, приниження людської гідності, інших аморальних вчинків, може негативно вплинути на ще не сформовану психіку неповнолітнього, присутнього в залі судового засідання. Тому встановлений віковий ценз для перебування в залі судового засідання під час розгляду кримінальних проваджень є гуманним та чинить виховний вплив.

Дискусійним залишається питання про вік, з якого неповнолітнього допускають до зали судового засідання. При його вирішенні варто керуватися здобутками таких наук як кримінологія, психологія, педагогіка, медицина. На підставі результатів досліджень, проведених у рамках цих наук, у кримінальному праві було визначено загальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність,

тобто 16 років. Видається, що він буде оптимальним і для допуску неповнолітнього, який не є учасником судового провадження до зали судового засідання.

Беручи до уваги вищевикладене, ст. 328 КПК України доцільно доповнити частиною 3 такого змісту: «У залі судового засідання не можуть бути присутні особи, молодші 16 років, якщо вони не є обвинуваченими, потерпілими або свідками у цьому кримінальному провадженні».

Натомість у ст. 330 КПК України визначені юридичні факти, що є фактичною підставою для притягнення учасників судового провадження та присутніх у залі судового засідання до юридичної відповідальності. Йдеться про: а) порушення обвинуваченим порядку в залі судового засідання; б) непокору, невиконання обвинуваченим, прокурором, захисником або іншими особами, присутніми у судовому засіданні, розпоряджень головуючого.

3) *порядок реалізації повноважень головуючого, пов'язаних із забезпеченням належного порядку в судовому засіданні.* Поняття «належний порядок» є оцінним та означає додержання правил, норм поведінки, дисципліни у судовому засіданні.

Відповідно до ч. 1 ст. 330 КПК України, якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуючого у судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання. При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду.

Однак видалення обвинуваченого із зали судового засідання не повинно позбавляти особу можливості реалізувати право на захист, навіть у випадку системного порушення обвинуваченим порядку в судовому засіданні [101]. Йдеться не лише про залучення судом захисника обвинуваченому, який здійснював свій захист самостійно, але й про забезпечення участі такого захисника до завершення судового розгляду.

Доречно навести такий приклад.

Під час проведення підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні, обвинувачений ОСОБА_3 неодноразово порушував порядок в залі судового засідання, викрикуючи образи та погрози на адресу прокурорів, відмовився виконувати всі розпорядження головуючого у судовому засіданні щодо припинення протиправної, неналежної поведінки у судовому засіданні та продовжив вести себе зухвало. У зв'язку з такою поведінкою обвинуваченого, головуючим було зроблено попередження, що в разі повторення обвинуваченим зазначених дій його буде видалено із зали судового засідання. Обвинуваченому було роз'яснено положення ст.ст. 329, 330 КПК України про обов'язок учасників кримінального провадження додержуватись порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні та заходи, які можуть бути застосовані до обвинувачених, які порушують порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуючого у судовому засіданні. Ці факти підтверджуються звукозаписом судового засідання та зафіксовані у журналі судового засідання. Однак обвинувачений ОСОБА_3 продовжив порушувати порядок в залі судового засідання, вів себе нахабно, висловлював образи на адресу прокурорів та головуючого у судовому засіданні. За такої ситуації суд прийняв рішення про видалення обвинуваченого ОСОБА_3 із зали судового засідання на час проведення підготовчого судового засідання. При цьому, суд зазначив, що захист обвинуваченого ОСОБА_3 у судовому засіданні здійснює захисник ОСОБА_2, а тому права обвинуваченого, в тому числі право на захист, не будуть порушені під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні [163].

У разі невиконання розпорядження головуючого прокурором чи захисником головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. У разі невиконання розпорядження головуючого головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду (ч. 2 ст. 330 КПК України). Зокрема відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про прокуратуру» прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження у випадку втручання чи будь-якого іншого впливу

прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення [34].

Так само, згідно з ч. 3 ст. 330 КПК України у разі невиконання розпорядження головуючого іншими особами, присутніми у судовому засіданні, головуючий робить їм попередження про відповідальність за неповагу до суду. При повторному порушенні порядку у залі судового засідання їх за ухвалою суду може бути видалено із зали судового засідання та притягнуто до відповідальності, встановленої законом. Йдеться про адміністративну відповідальність за неповагу до суду.

Насамкінець, відповідно до ч. 4 ст. 330 КПК України за неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом (ст. 185³ КУпАП).

Головуючий не лише контролює, аби поведінка учасників судового провадження, присутніх у залі судового засідання відповідали приписам кримінального процесуального закону, але й сам повинен дотримуватися встановлених законодавчих правил та вимог судової етики.

У КПК України відсутнє положення, згідно з яким коли хто-небудь з учасників судового провадження заперечує проти дій головуючого, які обмежують або порушують їх права, це заперечення заноситься до протоколу. Варто нагадати, що положення такого змісту було передбачено у попередній кодифікації кримінального процесуального права (ст. 260 КПК УРСР 1960 р.). Нині подібне правове регулювання цього питання закріплене у ч. 3 ст. 241 КПК Литовської Республіки [264].

Закріплення у кримінальному процесуальному законі права учасників судового провадження вимагати занесення до журналу судового засідання заперечень проти розпоряджень головуючого слугуватиме гарантією дотримання процесуальної форми самим головуючим. Тому ст. 321 КПК України доречно доповнити частиною 3 такого змісту: «Учасники судового провадження вправі

висловити заперечення проти розпоряджень головуючого, яке підлягає фіксації у журналі судового засідання».

Аналіз норм кримінального процесуального закону дає можливість стверджувати про наявність у головуючого й інших повноважень, що не підпадають під жодну з категорій, зазначених у ст. 321 КПК України. Так, відповідно до ст. 397 КПК України головуючий повинен надіслати отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції. Також на головуючого покладено обов'язок звернути до виконання судові рішення, яке набрало законної сили (ст. 535 КПК України). Тому ч. 1 ст. 321 необхідно доповнити словосполученням такого змісту: «здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом».

2.3. Межі судового розгляду

Відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК України під час кримінального провадження функції публічного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу. Зокрема це означає, що основною (первинною) кримінальною процесуальною функцією суду є здійснення правосуддя. У доповнення до цього згідно з ч. 3 ст. 26 КПК України слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень кримінальним процесуальним законом. Тому суд не уповноважений самостійно ні формулювати обвинувачення, ні визначати коло обвинувачених. Це прерогатива сторони обвинувачення.

З цим твердженням пов'язані вужчі за змістом, але не менш важливі за значенням постулати. Так, суд не вправі з власної ініціативи збільшувати обсяг обвинувачення або застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення у порівнянні з тим, що зазначено у підсумковому процесуальному акті досудового розслідування. До того ж, поза межами повноважень суду знаходиться розгляд питання про притягнення до кримінальної відповідальності

осіб, яким не було повідомлено про підозру, та щодо яких документ, яким закінчується досудове розслідування, не скерований до суду.

Тож судовий розгляд обмежений змістом обвинувачення та колом осіб. З одного боку, предметом судового розгляду є лише те обвинувачення, що було висунуте, підтримане прокурором під час підготовчого судового засідання та на початку з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами. Однак у рішенні суду, яким завершується судовий розгляд, відображається лише те обвинувачення, яке сформульоване прокурором або потерпілим (у справах приватного обвинувачення) у судових дебатах. З іншого боку, особі гарантується, що вона не буде визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вона у цьому кримінальному провадженні не є обвинуваченим.

При цьому такі межі відображені у підсумкових процесуальних документах досудового розслідування, судовому рішенні про призначення судового розгляду і додатково можуть бути скориговані у процесуальних рішеннях сторони обвинувачення, прийнятих під час судового розгляду.

Звідси випливає, що таке загальне положення судового розгляду як його межі є проявом реалізації не лише засад змагальності та диспозитивності, але й забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості, інституту недопустимості погіршення становища обвинуваченого. Крім того, дотримання меж судового розгляду має значення й для реалізації права на справедливий судовий розгляд. Таке право охоплює зокрема і захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення та засудження.

До речі, у КЗПЛ поняття «межі судового розгляду» не вживається. Однак опосередковано про них йдеться у ч. 1 та п. «а» ч. 2 ст. 6 цього міжнародно-правового документа. У ч. 1 цієї статті зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Натомість у п. «а» ч. 2 ст. 6 закріплене право обвинуваченого бути

негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього [47].

Таке право обвинуваченого полягає у забезпеченні його інформацією, необхідною для здійснення захисту. Інформація, про яку йдеться, стосується характеру і причини правопорушення. Характер становить правопорушення (його правова характеристика), що інкримінують обвинуваченому, а причина позначає діяння, які він нібито вчинив і на яких ґрунтується обвинувачення. Відповідь на питання про те, чи була надана обвинуваченому достатня інформація, у кожному конкретному випадку дається у контексті права на справедливий суд, сформульованого у ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. ЄСПЛ ухвалив, що своєчасне надання повної, детальної інформації про пред'явлене підозрюваному обвинувачення є важливою умовою для забезпечення справедливості судового процесу [247; 243; 240; 238]. Суть права бути повідомленим про пред'явлення обвинувачення (п. «а» ч. 2 ст. 6 КЗПЛ) зводиться до того, що інформація повинна бути достатньою, аби обвинувачуваний мав можливість вибудувувати захист. Це право не охоплює надання всіх доказів проти обвинуваченого в деталях – інформацію такого роду також необхідно надати, однак згідно з п. «b» ч. 2 ст. 6 КЗПЛ на більш пізньому етапі судового розгляду.

Кримінальний процесуальний закон не містить визначення поняття «межі судового розгляду». Тож формулювання дефініції цієї категорії є завданням науки кримінального процесу.

Уявляється, що **межі судового розгляду** – це рамки кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження, зумовлені здійснюваними ними основними кримінальними процесуальними функціями, дією засад забезпечення права на захист та презумпції невинуватості, окреслені висунутим обвинуваченням і особами, яким воно висунуте, та зафіксовані у процесуальних рішеннях.

У поняття меж судового розгляду не входять зібрані на досудовому розслідуванні докази. Суд може обмежитися дослідженням наявного у матеріалах

кримінального провадження доказового матеріалу, звзити чи розширити його за клопотанням сторін чи за власною ініціативою [91, с. 98].

Межі судового розгляду становлять кримінальну процесуальну гарантію: а) права обвинуваченого на захист; б) охорони прав, свобод та законних інтересів інших осіб, яким не було вручено письмове повідомлення про підозру, та щодо яких підсумковий процесуальний документ досудового розслідування не було скеровано до суду, від обвинувачення; в) сторони обвинувачення змінити його або висунути додаткове обвинувачення.

Чітке визначення меж судового розгляду гарантує обвинуваченому право знати з приводу яких інкримінованих йому діянь відбувається судовий розгляд, за вчинення яких кримінальних правопорушень він може бути визнаний винуватим, дає йому можливість заперечувати проти обвинувачення, спростовувати його шляхом давання показань, подання доказів, участі у їх дослідженні тощо. Обвинуваченому гарантується, що жодні діяння, які йому до цього не ставилися у вину, не будуть предметом судового розгляду у цьому судовому засіданні. Межі судового розгляду убезпечують інших осіб від обвинувачення та засудження, якщо кримінальне провадження щодо них не було призначено до судового розгляду. З іншого боку, такі загальні положення не забороняють стороні обвинувачення, за наявності для цього відповідних підстав, дотримання встановлених умов і порядку, змінити або доповнити обвинувачення. У такий спосіб створені умови для реалізації прав та законних інтересів потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Тож вони забезпечують баланс між приватно-правовими інтересами сторони захисту та публічно-правовими інтересами сторони обвинувачення. До того ж, межі судового розгляду визначають спрямованість судової діяльності на дослідження лише того обвинувачення, яке висунуто обвинуваченому, а не на з'ясування яких-небудь сторонніх питань.

Насамкінець, межі судового розгляду впливають на визначення меж апеляційного та касаційного розглядів. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 404 КПК України суд апеляційної інстанції не має права розглядати обвинувачення, що не

було висунуте в суді першої інстанції. Своєю чергою, касаційний розгляд відбувається в межах того обвинувачення, по якому обвинувачений був засуджений або виправданий, чи кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Межі судового розгляду поширюють дію на провадження в суді першої інстанції (підготовче провадження та судовий розгляд), стосуються усіх кримінальних проваджень та обвинувачених.

Відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею.

У кримінальному процесуальному праві Словацької та Чеської Республік викладене вужче унормування меж судового розгляду. Так, згідно з ч. 1 § 237 КПК Словацької Республіки кримінальне переслідування в суді здійснюється лише на підставі обвинувального акта або пропозиції про визнання винуватості, поданих у суді прокурором [272]. Своєю чергою, у ч. 1 § 180 КПК Чеської Республіки кримінальне переслідування в суді здійснюється лише на підставі обвинувального акта чи клопотання про призначення покарання, поданого прокурором, або на підставі клопотання про затвердження угоди про визнання винуватості, поданого прокурором [273]. Звідси випливає, що судовий розгляд обмежений лише за змістом обвинувачення. Коло осіб, щодо яких може відбуватися судовий розгляд, не входить до рамок кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження.

Межі судового розгляду, про які йдеться у ч. 1 ст. 337 КПК України, визначені в: а) обвинувальному акті; б) клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності; в) клопотанні про застосування примусових заходів виховного характеру; г) клопотанні про примусових заходів медичного характеру; д) ухвалі про призначення судового розгляду.

Як правило, суд може здійснювати судовий розгляд лише стосовно осіб, кримінальне провадження щодо яких призначене до судового розгляду, та які

мають можливість здійснити захист своїх прав, свобод і законних інтересів. Однак КПК України допускає можливість проведення судового розгляду *in absentia* з додатковими гарантіями права на захист обвинуваченому.

Водночас, предметом судового розгляду не можуть бути діяння особи, підсумковий процесуальний документ досудового розслідування щодо якої, не був скерований до суду. У вироку заборонено наводити формулювання про винуватість інших осіб, окрім обвинуваченого. Судовий розгляд не може проводитися щодо осіб, про причетність яких до вчинення кримінального правопорушення стало відомо під час судового засідання. У разі встановлення під час судового розгляду ознак кримінального правопорушення, вчиненого особою, якій обвинувачення не висувалося, прокурор зобов'язаний внести відомості про цей факт до ЄРДР та розпочати досудове розслідування.

Так само під час судового розгляду заборонено вирішувати питання про винуватість осіб, кримінальне провадження щодо яких закрито.

Окрім того, суд не уповноважений змінити ні кримінально-правову кваліфікацію діяння, якщо цим погіршується становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, ні формулювання обвинувачення за фактичними обставинами, якщо це істотно відрізняється від обвинувачення, викладеного у підсумковому процесуальному документі досудового розслідування.

З іншого боку, суду не заборонено виключити з обвинувачення окремі епізоди, склади кримінальних правопорушень, що не підтвердилися під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами.

Залежно від результатів з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, може виникнути необхідність змінити чи доповнити обвинувачення або відмовитись від підтримання публічного обвинувачення. Однак суд з власної ініціативи не може виходити за межі обвинувачення, висунутого стороною обвинувачення (крім випадку, передбаченого у ч. 3 ст. 337 КПК України), не може самостійно формулювати обвинувачення та визначати коло обвинувачених. Це прерогатива прокурора. Так, згідно з ч. 2 ст. 337 КПК України

під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи. Наведене положення конкретизоване у ст.ст. 333-341 КПК України.

Однак у кримінальному процесуальному праві деяких іноземних держав запроваджений інший підхід до правового регулювання цього питання. Так, ч. 6 § 268 КПК Естонської Республіки суд уповноважений змінити правову кваліфікацію кримінального правопорушення на підставі фактів, установлених під час судового слідства, якщо обвинувачений був достатньо спроможний захиститися від цього кримінального правопорушення. У разі потреби суд пропонує учасникам судового провадження викласти свої позиції щодо правової оцінки, що не міститься в обвинуваченні. Суд також надає можливість сторонам викласти свої позиції у справі, обставини, що обтяжують покарання, не зазначені в обвинуваченні, або обставини, що зумовлюють застосування некаральних заходів впливу. За клопотанням обвинуваченого або захисника суд оголошує перерву з метою забезпечення права на захист [254].

Така законодавча регламентація презентує модель вільних меж судового розгляду, для якої відсутні жорсткі рамки обвинувачення, що може бути доповнене чи змінене під час судового розгляду. Натомість у вітчизняному КПК України запроваджена модель умовно-вільних меж судового розгляду, за якої обвинувачення може бути скориговане, проте лише за підстав, умов, передбачених кримінальним процесуальним законом, та гарантування права обвинуваченому на захист. Ця модель уявляється оптимально збалансованою для захисту як приватних, так і публічних інтересів у кримінальному провадженні.

Аналіз повноважень прокурора, що впливають на межі судового розгляду, доцільно розпочати з умови, за якої прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання публічного обвинувачення, розпочати провадження щодо юридичної особи – погодження своєї правової позиції з прокурором вищого рівня.

Згідно з ч. 1 ст. 341 КПК України якщо в результаті судового розгляду прокурор, крім випадку, коли ним є Генеральний прокурор, дійде переконання, що необхідно відмовитися від підтримання публічного обвинувачення, змінити його, висунути додаткове обвинувачення або розпочати провадження щодо юридичної особи, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня. Суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання та надає прокурору час для складення та погодження відповідних процесуальних документів.

Оскільки прокурор є службовою особою органу прокуратури, то його правова позиція з питань підтримання публічного обвинувачення повинна бути не лише власним ставленням, але й виразом усієї системи прокуратури України. У діяльності прокурора щодо підтримання публічного обвинувачення не виключені помилки чи зловживання. Тому за нею встановлений контроль з боку прокурора вищого рівня у вигляді погодження правової позиції.

З огляду на засаду вільної оцінки доказів (ст. 94 КПК України), прокурор вищого рівня не уповноважений дати вказівку прокуророві нижчого рівня зайняти іншу позицію всупереч його внутрішньому переконанню. Тому у ч. 2 ст. 341 КПК України встановлено, якщо прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні обвинувального акта із зміненим обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення чи початок провадження щодо юридичної особи або постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому регулюванні враховуються інтереси прокуратури України як єдиної системи.

Навряд чи можна погодитися і з пропозицією О. Торбаса доповнити ч. 1 ст. 341 КПК України новим абзацом такого змісту: «Якщо внаслідок зміни обвинувачення відбудеться перекваліфікація кримінального правопорушення на правопорушення з іншого розділу Особливої частини Закону України «Про кримінальну відповідальність», ніж первинне кримінальне правопорушення, новий обвинувальний акт також має бути погоджений із судом. У випадку відмови суду в

погоджені зміненого обвинувачення прокурор може продовжити підтримувати в суді старе обвинувачення або відмовитися від обвинувачення. Ухвала суду про відмову від затвердження обвинувачення може бути оскаржена в апеляційному порядку» [140, с. 340]. Така пропозиція суперечить засадам змагальності та диспозитивності, покладає на суд виконання невластивої йому функції кримінального переслідування, унормовує обвинувальний ухил у кримінальній процесуальній діяльності суду.

Частиною 6 ст. 22 КПК України на суд покладено обов'язок, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. У розвиток цього постулату засади змагальності, згідно з ч. 1 ст. 341 КПК України суд повинен за клопотанням прокурора відкласти судові засідання та надати прокурору час для складання та погодження відповідних процесуальних документів. Фактично це повноваження головуєчого щодо здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків (ч. 1 ст. 321 КПК України).

Водночас, дослідники слушно зауважують про некоректність такого формулювання – суд повинен визначати в ухвалі конкретний строк (час) для складання та погодження прокурором обвинувального акта зі зміненим обвинуваченням залежно від обставин кримінального провадження [24, с. 98].

Справді, в ухвалі про відкладення судового розгляду суд визначає конкретні дату, час і місце наступного судового засідання. Зокрема, 22 червня 2018 р. прокурор заявив клопотання про відкладення судового розгляду для складання та погодження процесуальних документів щодо зміни обвинувачення. Суд клопотання задоволити, відклавши судовий розгляд і призначивши нове судові засідання на 16 липня 2018 р. о 14 год. 00 хв. в залі судових засідань в приміщенні Хмельницького міськрайонного суду (м. Хмельницький вул. Героїв Майдану, 54 каб. 312) [219].

Звідси останнє речення ч. 1 ст. 341 КПК України доцільно викласти у такій редакції: «Суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання, зазначаючи

в ухвалі конкретний час до наступного судового засідання для складання та погодження прокурором відповідних процесуальних документів».

Згідно з ч. 1 ст. 338 КПК України з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Зміну обвинувачення в суді із встановленням нових фактів пов'язує й кримінальне процесуальне право інших держав. Зокрема, відповідно до ч. 1 art. 516 КПК Італійської Республіки, якщо під час слухання кримінальної справи буде встановлено, що факти відрізняються від тих, що зазначені в ухвалі про призначення судового розгляду, і не належать до підсудності суду вищого рівня, прокурор змінює обвинувачення [256].

З позиції Г. Алейнікова, під зміною обвинувачення можна розуміти, наприклад, зміну кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжуючих відповідальність обставин, судимостей тощо. Перелічити всі можливі зміни обвинувачення надзвичайно важко [1, с. 122].

У наведеному підході не відображена дефініція зміни обвинувачення, однак розкрито її зміст шляхом перерахування ймовірних коректив у її фактичній компоненті.

Натомість В. Гринюк веде мову не про зміну обвинувачення, а про його трансформацію. Під трансформацією обвинувачення науковець розуміє «результат кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи публічного обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення. Вона має місце при зміні обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, при початку провадження щодо юридичної особи, та характеризується специфічними підставами, умовами здійснення та правовими наслідками» [23, с. 262].

Запропоновану до наукового обігу категорію «трансформація обвинувачення» важко визнати вдалою. Адже слово «трансформація» позначає не просту зміну, а перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чогонбудь [129, с. 233]. З наведених вище випадків трансформацією обвинувачення можна вважати лише відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді. Такий висновок підтверджується й положенням ч. 5 ст. 340 КПК України – кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Натомість при зміні обвинувачення на менш тяжке та згоді потерпілого підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, під час судового розгляду з'являється додаткове обвинувачення, яке конкурує зі скоригованим публічним обвинуваченням. Своєю чергою, з початком провадження щодо юридичної особи у судовому розгляді виникає ще одне обвинувачення, паралельне первинному (одне стосується фізичної, а інше – юридичної особи). У цих випадках правова природа обвинувачення не підлягає зміні (трансформації).

Своє розуміння цієї категорії запропонувала О. Ільющонок. На її погляд, зміна обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора під час судового розгляду кримінального провадження, яка виражається у внесенні поправок у фактичну та/чи юридичну складову раніше висунутого обвинувачення шляхом складання нового обвинувального акта [38, с. 177].

Загалом погоджуючись з таким визначенням, доречно зазначити, що зміна обвинувачення є процесуальною діяльністю не лише того прокурора, який підтримує публічне обвинувачення, але й прокурора вищого рівня, котрий погоджує таке процесуальне рішення. Крім того, дефініція не містить підстав для такого виду корекції правової позиції прокурора у кримінальному провадженні.

Уявляється, що **зміна обвинувачення** – це діяльність прокурора щодо виправлення обсягу обвинувачення та (або) кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, за погодженням з прокурором вищого рівня, яка ґрунтується на встановлених під час судового розгляду нових фактичних

обставинах кримінального правопорушення у бік, що покращує або погіршує становище обвинуваченого.

На відміну від суду, прокурор наділений повноваженням змінити обвинувачення не лише в частині кримінально-правової кваліфікації, але й обсягу обвинувачення. Це пояснюється його прерогативою як представника сторони обвинувачення.

Прокурор може заявити клопотання про зміну обвинувачення під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами (на етапах дослідження доказів та закінчення з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами) до закінчення судових дебатів.

Зміна обвинувачення прокурором можлива як у бік покращення, так і у бік погіршення становища обвинуваченого.

У судовій практиці трапляються випадки намагання змінити кримінально-правову кваліфікацію іншими учасниками кримінального провадження або спонукання прокурора до цього [184].

У іншому кримінальному провадженні представник потерпілого заявив клопотання, в якому просив суд винести ухвалу, якою надати можливість стороні обвинувачення переглянути свою позицію щодо правової кваліфікації дій ОСОБА_2 з метою зміни обвинувачення за статтею КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжке кримінальне правопорушення (ст. 115 або ст. 121 КК України) [208].

Прокурор уповноважений змінити кримінально-правову кваліфікацію, застосувавши закон про більш тяжке чи про менш тяжке кримінальне правопорушення.

У процесуальній літературі висловлена думка, що у ч. 1 ст. 338 КПК України окрім встановлення під час судового розгляду нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа, визначені ще дві підстави для зміни прокурором обвинувачення: 1) необхідність у зв'язку з цим змінити правову кваліфікацію та/або обсяг обвинувачення [24, с. 239-

240]; 2) наявність у прокурора після дослідження доказів у суді внутрішнього переконання про необхідність зміни обвинувачення [23, с. 253].

З такою позицією навряд чи можна погодитися.

Перше. У наведеному твердженні допущена помилка у визначенні причини та наслідків. Встановлення під час судового розгляду нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа, передує наслідкові у вигляді зміни прокурором правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення. У процесуальній теорії аксіоматичним вважається положення про поділ підстав для прийняття будь-яких процесуальних рішень на фактичні та правові. Фактичні підстави охоплюють досліджені під час судового розгляду докази та висновки про обставини, встановлені на підставі таких доказів, натомість правовою підставою є конкретний процесуальний документ, ухвалення якого обґрунтоване такими доказами та обставинами.

Друге. Внутрішнє переконання не може бути підставою для прийняття процесуального рішення, зокрема про зміну обвинувачення, адже є однією з вимог його ухвалення. Необхідність обґрунтування рішення про зміну обвинувачення (ч. 2 ст. 338 КПК України) зумовлена дією засади вільної оцінки доказів, яка вимагає, щоб внутрішнє переконання прокурора формувалось на всебічному, повному та неупередженому дослідженні під час судового розгляду всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом (ч. 1 ст. 94 КПК України).

Тож *фактичною підставою* для зміни прокурором обвинувачення є встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа. Йдеться про не підтвердження, дослідженими під час судового розгляду доказами, висновків органу досудового розслідування про обставини, які підлягають доказуванню, або про визнання недопустимими доказів, на підставі яких встановлені факти, що мають значення для кримінального провадження.

Також необхідно звернути увагу на помилковість дискреційного підходу законодавця до регулювання повноваження прокурора щодо зміни обвинувачення – «прокурор має право змінити обвинувачення». У доктрині кримінального

процесу серед ознак угляду (дискреції) прокурора у кримінальному провадженні виокремлюють вибір прокурором процесуальної дії чи процесуального рішення з двох чи більше альтернатив, кожна з яких має бути законною, обґрунтованою та справедливою [41, с. 41]. Однак у ситуації, описаній у ч. 1 ст. 338 КПК України, прокурор вибору немає. Якщо під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами будуть встановлені фактичні обставини кримінального правопорушення, що відрізняються від тих, які зазначені у підсумковому процесуальному документі досудового розслідування, прокурор не вправі, а зобов'язаний змінити обвинувачення. До слова, у ч. 2 цієї ж статті це питання регламентоване з використанням імперативного методу. Тому у редакції ч. 1 ст. 338 КПК України словосполучення «має право» варто замінити словом «зобов'язаний».

Саме як обов'язок прокурора змінити обвинувачення, за наявності для цього підстав, розглядає таку кримінальну процесуальну діяльність латвійський законодавець (ч. 1 ст. 461 КПК Латвійської Республіки) [262].

Після погодження своєї правової позиції щодо зміни обвинувачення з прокурором вищого рівня, прокурор повинен скласти обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Це правова (процесуальна) підстава для зміни прокурором обвинувачення. Задля реалізації засади змагальності копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам. Суду ж надається оригінал обвинувального акта, який долучають до матеріалів кримінального провадження.

Уповноваживши прокурора змінювати обвинувачення у бік покращення становища обвинуваченого, кримінальний процесуальний закон (ч. 3 ст. 338 КПК України), водночас, встановив гарантії охорони прав і законних інтересів потерпілого, який не погоджується з такою позицією прокурора. Так, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення

обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Обвинувачення, яке підтримуватиме потерпілий за своєю природою не є ні публічним, ні приватним, воно з'являється поряд із скоригованим публічним обвинуваченням прокурора, конкуруючи з ним. Однак межі судового розгляду й надалі визначатимуться обвинувальним актом, у якому сформульоване змінене прокурором обвинувачення.

І. Гловюк вважає, «що у даному випадку мова йде про особливий, новий вид обвинувачення, який має ознаки і публічного (у силу складів кримінальних правопорушень, за якими здійснюється провадження), і приватного (можливість відмови від подальшого підтримання, що повинно тягнути за собою неможливість подальшого розгляду обвинувачення у підтриманому потерпілим обсязі; відмітимо при цьому недолік КПК, який не містить положень щодо наслідків волевиявлення потерпілого у контексті можливості зміни обвинувачення та відмови від обвинувачення у підтриманій ним частині), яке можна поіменувати поєднаним обвинуваченням (у силу того, що воно тісно поєднано з одночасно підтримуваним обвинуваченням прокурором)» [20, с. 346].

З позиції М. Грушевської, «у випадку, коли потерпілий в результаті зміни прокурором публічного обвинувачення підтримує обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, виникає новий вид обвинувачення, який здійснюється потерпілим поряд із публічним обвинуваченням, що підтримує прокурор. З огляду на те, що КПК України не передбачає іншого виду обвинувачення, яке може підтримувати потерпілий, крім приватного, таке обвинувачення варто вважати окремим різновидом приватного обвинувачення, яке є таким, що доповнює змінене публічне обвинувачення, підтримуване прокурором» [24, с. 245].

Таке розуміння правової природи обвинувачення, визначеного ч. 3 ст. 338 КПК України, є дискусійним. Це обвинувачення навряд чи можна вважати таким, що має спільні риси з публічним лише на тій підставі, що склади кримінальних правопорушень належать до кримінальних проваджень у формі публічного обвинувачення, не враховуючи при цьому інших ознак публічного обвинувачення.

Крім того, подібність з приватним обвинуваченням лише в аспекті його підтримання потерпілим, не спростовує, як справедливо зауважує І. Гловюк, відсутності у потерпілого можливості змінити це обвинувачення або відмовитися від нього. Насамкінець, це обвинувачення важко назвати і поєднаним, оскільки воно не створює з публічним обвинуваченням прокурора єдності, спільності, не зближається з ним, а, навпаки, змагається з ним.

З цього питання варто підтримати В. Гринюка, який запропонував називати обвинувачення, регламентоване ч. 3 ст. 338 КПК України, конкуруючим, самостійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні [23, с. 256-257].

З огляду на те, що змістом зміни обвинувачення є виправлення його обсягу та (або) кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, ч. 3 ст. 338 КПК України після слів «у раніше пред'явленому обсязі» доцільно доповнити словосполученням «та у попередній правовій кваліфікації».

Ще одним питанням, яке виникає у зв'язку зі зміною обвинувачення в суді першої інстанції, є проблема його зміни на таке, що істотно відрізняється від висунутого обвинувачення за фактичними обставинами.

В. Бойко зміну обвинувачення за фактичними обставинами вважає істотною «в тих випадках, коли внаслідок зміни попереднього обвинувачення на менш тяжке або однакове за тяжкістю виявляються такі нові факти (обставини), що мають кримінально-правове значення, проти яких обвинувачений (підсудний) не мав реальної можливості захищатись, оскільки вони не належали до конструктивних ознак складу злочину, що інкримінувався підсудному, і вимагають цілком іншого формулювання» [10, с. 44].

Натомість, О. Торбас істотною розуміє «таку зміну обвинувачення, в результаті якої була змінена кваліфікація кримінального правопорушення на злочин з іншого розділу Особливої частини КК України, ніж злочин за первинним обвинуваченням» [140, с. 340].

Запропонований підхід ґрунтується на розмежуванні кримінальних правопорушень, визначених кримінальним законом. Його перевагою є врахування

в обвинуваченні предмета посягання. Утім він не охоплює низку інших випадків, коди змінене обвинувачення відрізняється від первинного за фактичними обставинами (наприклад, обвинувачення в інших формі вини та виді співучасті, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення іншим способом чи з інших мотивів).

Як зазначає В. Гринюк, «у випадку, якщо обвинувачення змінюється на те, що істотно відрізняється за фактичними обставинами, виникає питання, чи буде забезпечено право обвинуваченого на захист, якщо протягом усього досудового розслідування та частини судового розгляду він захищався, по суті, від іншого обвинувачення, причому немає значення, у вчиненні більш або менш тяжкого злочину, оскільки КПК України не встановлює обмежень за ступенем тяжкості злочину при зміні обвинувачення прокурором у судовому розгляді» [23, с. 265]. З урахуванням того, що «зміна обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює реалізацію права обвинуваченого на захист, тому повинні бути встановлені нормативні обмеження щодо такої зміни, незалежно від кваліфікації та співвідношення за ступенем тяжкості злочинів» [23, с. 267].

Схожу позицію висловила і К. Сляднева: «враховуючи те, що зміна обвинувачення в судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює права обвинуваченого на захист, необхідно у ст. 338 КПК України встановити прокурору заборону ... змінювати його на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами» [133, с. 342].

Проблема істотної зміни обвинувачення за фактичними обставинами має відношення не лише до забезпечення права обвинуваченого на захист, але й до дії правила про недопустимість погіршення його становища. Маючи самостійне значення, ці кримінальні процесуальні гарантії взаємопов'язані. Порушення правил про недопустимість погіршення становища обвинуваченого пов'язане зі зміною фактичних обставин обвинувачення, що відображають ознаки складу кримінального правопорушення, що не інкримінували обвинуваченому. Натомість

порушення права на захист має місце тоді, коли нові фактичні обставини кримінального правопорушення хоча, можливо й були предметом судового розгляду, одержали підтвердження дослідженими доказами, але з огляду на те, що такі обставини не ставилися обвинуваченому у вину, він не мав можливості їх спростувати. Йдеться про обвинувачення у нових епізодах кримінально-протиправної діяльності, які раніше не інкримінувалися, якщо при цьому кваліфікація кримінального правопорушення залишається незмінною; обвинувачення у закінченому кримінальному правопорушенні замість готування або замаху; обвинувачення у безпосередній участі у вчиненні кримінального правопорушення замість переховування; зміну наслідків кримінального правопорушення у бік їх тяжкості; зміну форми вини з необережності на умисел, хоча стаття Особливої частини КК України не містить суворішої санкції тощо.

З позиції ЄСПЛ право на справедливий судовий розгляд у контексті ст. 6 КЗПЛ вважатиметься порушеним, якщо: а) між первинним і новим обвинуваченням наявні суттєві відмінності; б) обвинувачений не передбачив можливу зміну обвинувачення; в) обвинувачений не мав можливості здійснити своєчасний та ефективний захист від нового обвинувачення [249]. За таких умов зміна обвинувачення не допускається.

Під час судового розгляду може з'явитися необхідність інкримінування обвинуваченому самостійного обвинувачення. У таких випадках законодавець веде мову не про зміну обвинувачення, а про висунення додаткового обвинувачення. Це завжди тягне кваліфікацію діяння обвинуваченого за ще однією статтею закону України про кримінальну відповідальність, а тому погіршує його становище.

Згідно з ч. 1 ст. 339 КПК України у разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним та їх окремий розгляд неможливий, а так само встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи, прокурор після погодження своєї позиції з прокурором вищого рівня має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному

провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи.

У процесуальній літературі висунення додаткового обвинувачення визначають як «форму корегування його правової позиції в суді, яка передбачає доповнення первісного обвинувачення новим, яке стосується вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним, з метою їх спільного розгляду судом в одному провадженні» [85, с. 102-103].

Таке визначення відповідає вищенаведеній правовій регламентації такої форми зміни меж судового розгляду. Водночас у ньому не розкриті усі умови для прийняття цього рішення прокурором.

До таких умов належать:

Отримання під час судового розгляду відомостей. Під відомостями розуміється інформація, одержана за наслідками проведення процесуальних дій у процесі судового розгляду (зокрема, судового допиту, відтворення звуко- і відеозаписів, одержання консультацій та роз'яснень спеціаліста, призначення і проведення експертизи). Викликає заперечення твердження В.В. Колодчина, що «серед дій, які має забезпечити прокурор в рамках висунення додаткового обвинувачення, слід назвати не лише вручення письмового повідомлення про підозру, відкриття матеріалів та вручення копій обвинувального акту, а й проведення необхідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій» [45, с. 12]. Проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду допускається лише в порядку судового доручення органу досудового розслідування (ч. 3 ст. 333 КПК України), натомість виконання негласних слідчих (розшукових) дій через неможливість дотримання таємничості, неочевидності їх проведення взагалі не передбачено. Кримінальне провадження знаходиться у стадії судового розгляду, а інститут повернення кримінальної справи судом на досудове розслідування у КПК України 2012 р. не регламентований.

Такі відомості вказують на можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення. Формулювання «можливе вчинення» зумовлене

дією засади презумпції невинуватості, одним з постулатів якої є те, що до набрання обвинувальним вироком законної сили, з особою не можна поводитись і трактувати її як безсумнівного правопорушника. В описаній у ч. 1 ст. 339 КПК України ситуації вироку взагалі ще немає. Крім того, йдеться про висунення обвинувачення у вчиненні самостійного кримінального правопорушення, від якого обвинувачений не захищався ні під час досудового розслідування, ні під час судового розгляду.

Щодо такого кримінального правопорушення не проводилося досудове розслідування, а особі не повідомлялося про підозру та щодо неї обвинувальний акт не скеровувався до суду. Іншим кримінальним правопорушенням є не лише таке, що раніше не висувалося обвинуваченому, але й таке відомості щодо якого не були внесені до ЄРДР, по якому не проводилося досудове розслідування, в межах якого не повідомляли особі про підозру та не складали підсумковий документ досудового розслідування.

Таке кримінальне правопорушення тісно пов'язане з первісним та їх окремий розгляд неможливий. У доктрині кримінального процесу відсутній єдиний підхід до розуміння цієї умови. Одні процесуалісти вважають, що «йдеться хоч і про різні кримінальні правопорушення, але які об'єднані спільною метою, одночасними або подібними діями» [73, с. 628]. Так, «тісно пов'язаними можуть бути обвинувачення, наприклад, у заволодінні майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) та службовому підробленні (ст. 366 КК), якщо службове підроблення було засобом сховати вже вчинене заволодіння майном» [55, с. 641]. Інші дослідники зазначають, що «поняття «тісний зв'язок» є оцінним і допускає різні тлумачення. Зазвичай, про такий зв'язок може йти мова у випадках сукупності кримінальних правопорушень, тобто вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жодне з яких її не було засуджено (ст. 33 КК)» [85, с. 99].

Суть першого з наведених підходів розкритий за допомогою слушних прикладів, однак не містить яких-небудь нормативних та (або) доктринальних ознак. Натомість другий – полягає у надто широкому тлумаченні ч. 1 ст. 339 КПК

України, додаткове обвинувачення може бути висунуте не щодо будь-якого кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення, що входять до сукупності, можуть й не мати настільки тісного взаємозв'язку і відрізнятися за юридичними та фактичними ознаками (для прикладу, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження та контрабанда).

Убачається, що тісний зв'язок нового кримінального правопорушення з первісним полягає у тому, що склади цих кримінальних правопорушень повинні мати спільні ознаки.

У теорії кримінального права ознаки, що належать різним складам кримінальних правопорушень, визнаються спільними за умови їх відповідності таким вимогам: вони повністю або частково збігаються за змістом (наприклад, ненадання допомоги хворому медичним працівником та неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником); є обов'язковими ознаками складу кримінального правопорушення (приміром, незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу та умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду); передбачені принаймні у двох складах кримінальних правопорушень; зафіксовані в законі як порівнювані поняття, що відображають однакові явища реальної дійсності [13, с. 85-88].

Тож у цій умові йдеться про кримінальне правопорушення, склад якого є суміжним, окремий розгляд яких може негативно позначитися на всебічності, повноті з'ясуванні обставин кримінального провадження та перевірці їх доказами. У такому правовому регулюванні знаходить вияв засада процесуальної економії – для висунення додаткового обвинувачення у суміжному кримінальному правопорушенні вже є підґрунтя (досліджені та оцінені під час судового розгляду докази) [113, с. 229].

Недотримання хоча б однієї із вищепроаналізованих спеціальних умов висунення прокурором додаткового обвинувачення спричиняє відмову суду у коригуванні меж судового розгляду [203].

Загальною умовою для висунення додаткового обвинувачення є погодження такої правової позиції прокурора з прокурором вищого рівня (ч. 1 ст. 341 КПК України). Однак у кримінальному процесуальному праві інших держав суб'єкт погодження цього рішення публічного обвинувача є іншим. Зокрема згідно з art. 398 КПК Республіки Польща, якщо на підставі обставин, що виявилися під час судового розгляду, прокурор звинуватив обвинуваченого у вчиненні іншого діяння, ніж зазначене в обвинувальному акті, суд за згодою обвинуваченого може розглянути нове обвинувачення в тому ж судовому засіданні, якщо немає потреби у проведенні досудового розслідування щодо нового діяння [261].

Ще раз доречно звернути увагу на помилковість правового регулювання висунення додаткового обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи, використовуючи дискреційні повноваження прокурора. В описаній у ч. 1 ст. 339 КПК України ситуації прокурор не «має право», а зобов'язаний звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення та/або початок провадження щодо юридичної особи.

Тож **висунення додаткового обвинувачення** можна визначити як діяльність прокурора щодо інкримінування обвинуваченому самостійного обвинувачення, за погодженням з прокурором вищого рівня, на підставі отримання під час судового розгляду відомостей, що вказують на можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, стосовно якого не проводилося досудове розслідування, особі не повідомлялося про підозру та щодо неї обвинувальний акт не скеровувався до суду та якщо склад цього кримінального правопорушення має спільні ознаки з первинним.

Підставами для початку провадження щодо юридичної особи є досліджені під час судового розгляду докази, що вказують на необхідність застосування до неї кримінально-правових заходів.

Зі змісту ч. 2 ст. 339 КПК України випливає, що вищепроаналізовані умови бере до уваги й суд при вирішенні питання про задоволення чи відмову у задоволенні клопотання прокурора.

У разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду, складання і вручення повідомлення про підозру, відкриття матеріалів, складання обвинувального акта та вручення його копії, але не більше ніж на чотирнадцять днів. Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у випадку, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Як видно зі змісту ч. 2 ст. 339 КПК України, процесуальний порядок висунення прокурором додаткового обвинувачення не містить вказівки на необхідність внесення прокурором відомостей про «інше кримінальне правопорушення» до ЄРДР.

М. Петрушко критично оцінює таке правове регулювання та пропонує «доповнити ст. 339 КПК вказівкою на те, що за фактом виявлення іншого кримінального правопорушення прокурор має внести відомості про нього до ЄРДР в порядку, передбаченому ст. 214 КПК, що передує виконанню ним всіх інших процесуальних дій щодо висунення додаткового обвинувачення» [85, с. 106-108].

Законодавча позиція з цього питання уявляється правильною. У проведенні досудового розслідування «іншого кримінального правопорушення» немає потреби, оскільки наявність події цього кримінального правопорушення та особи, яка ймовірно його вчинила, встановлені дослідженими під час судового розгляду доказами. З огляду на це, відпадає потреба у внесенні відомостей про «інше кримінальне правопорушення» до ЄРДР. Понад те, відомості до ЄРДР вносять за фактом вчинення кримінального правопорушення, натомість у судовому розгляді бере участь особа, щодо якої він здійснюється – обвинувачений. З іншого боку, складання і вручення повідомлення про підозру, складання обвинувального акта є необхідністю, адже становлять форму реалізації кримінального переслідування.

У зв'язку з цим, логічним і послідовним уявляється положення ч. 3 ст. 339 КПК України, відповідно до якого впродовж 14 днів судове провадження повинно бути розпочате з підготовчого судового засідання.

Підготовче провадження є обов'язковою стадією кримінального провадження (за винятком випадків його закриття під час досудового розслідування), адже скерування прокурором підсумкового процесуального акту досудового розслідування до суду ініціює відкриття підготовчого провадження, без якого судове провадження здійснюватися не може. Своєю чергою, направлення обвинувального акта до суду зумовлює його перевірку, яка може бути проведена лише в умовах підготовчого судового засідання.

За наслідками підготовчого судового засідання суд може ухвалити такі рішення: а) призначити судовий розгляд; б) доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь, якщо прокурор висунув додаткове обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 314¹ КПК України; в) повернути обвинувальний акт прокуророві, якщо він не відповідає вимогам кримінального процесуального закону.

Відповідно до ч. 3 ст. 339 КПК України нове дослідження доказів, які вже були досліджені судом до висунення додаткового обвинувачення, здійснюється лише у разі визнання судом такої необхідності. Натомість нове дослідження доказів, які вже були досліджені судом до початку провадження щодо юридичної особи, здійснюється за клопотанням представника такої юридичної особи тільки у разі визнання судом такої необхідності.

У цих положеннях відображена реалізація засади процесуальної економії. Немає потреби повторно досліджувати докази, які вже були предметом судового розгляду, оскільки такі докази є підґрунтям не лише для первинного, але й для додаткового обвинувачення. Проте можливість нового дослідження доказів зберігається. Вона залежить від ініціативи суду (у разі висунення прокурором додаткового обвинувачення) та представника юридичної особи (у випадку початку провадження щодо юридичної особи), за умови визнання судом такої необхідності.

М. Петрушко справедливо звернула увагу на не виправданість такого підходу, адже порядок реалізації висунення прокурором додаткового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи повинен бути однаковим [85, с. 115].

У такому правовому регулюванні простежується порушення засади рівності перед законом і судом (ст. 10 КПК України), оскільки представник юридичної особи наділений не виправданою перевагою над іншими учасниками судового провадження. Таку нерівність необхідно усунути шляхом позбавлення представника юридичної особи права заявляти клопотання про нове дослідження доказів, які вже були досліджені судом до початку провадження щодо юридичної особи.

Згідно з ч. 1 ст. 340 КПК України якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після погодження з прокурором вищого рівня повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Насамперед доречно звернути увагу на те, що відмова від підтримання публічного обвинувачення за наявності для цього підстав, на відміну від зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи, визнана обов'язком прокурора. Такий законодавчий підхід є справедливим. Дискреційні повноваження прокурора не можуть бути застосовані у разі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення особи, винуватість якої не підтверджується за наслідками досліджених під час судового розгляду доказів. Це не відповідало б як завданням цієї стадії зокрема, так і завданням кримінального провадження загалом, суперечило б моральним нормам.

До слова, обов'язок прокурора відмовитися від підтримання обвинувачення, за наявності для цього підстав, визначений у КПК Латвійської Республіки (ч. 1 ст. 459) [262].

Редакція ч. 1 ст. 340 КПК України не містить положень, які б однозначно і прямо давали б можливість поділити відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення на види. Водночас у доктрині кримінального процесу обґрунтовано, а у правозастосовній діяльності одержало підтвердження виокремлення повної та часткової відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення залежно від обсягу визнання ним матеріально-правового змісту обвинувачення.

Можливість повної та часткової відмови прокурора від обвинувачення визначена у ч. 1 ст. 459 КПК Латвійської Республіки [262].

Повною відмовою є цілковите невизнання прокурором матеріально-правового змісту обвинувачення, у зв'язку з його не підтвердженням в умовах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, внаслідок чого прокурор, за дотримання умов, визначених кримінальним процесуальним законом, припиняє загалом кримінальне переслідування обвинуваченого. Повна відмова прокурора має місце й у випадку відмови від підтримання публічного обвинувачення щодо всіх осіб, яким воно висунуте у конкретному кримінальному провадженні.

Натомість часткова відмова полягає у невизнанні прокурором лише частини обвинувачення у матеріально-правовому аспекті (окремих епізодів, що охоплюються єдиною кримінально-правовою кваліфікацією, деяких кримінальних правопорушень із сукупності, які ставилися у вину обвинуваченому), що не підтвердилася під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Кримінальне переслідування обвинуваченого у цьому разі продовжується, однак у звужених межах судового розгляду. Якщо прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення щодо одного обвинуваченого, за умови висунення обвинувачення кільком особам, також наявна часткова відмова [209; 210].

У доктрині кримінального процесу відмова від обвинувачення одержує різні визначення.

Так, Н. Турман вважає, що «відмова прокурора від обвинувачення – це активна діяльність (заява) прокурора, яка в подальшому виражається у формі мотивованої постанови (де зазначаються причини та мотиви неможливості підтримання державного обвинувачення) адресованої суду, в якій прокурор повністю або частково виражає незгоду з обвинуваченням інкримінованим конкретній особі, фактично припиняючи в цілому чи в якійсь частині продовження обвинувальної діяльності проти даної особи» [141, с. 919].

Серед позитивів наведеної дефініції необхідно відзначити розкриття у ній суті відмови, її оформлення у вигляді постанови прокурора, виокремлення двох видів відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення. З іншого боку, це визначення не містить підстав для відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення, а також погодження такої правової позиції з прокурором вищого рівня. Насамкінець, діяльність прокурора щодо відмови від підтримання публічного обвинувачення некоректно ототожнювати із процесуальним рішенням, у якому відображена така його позиція.

Я. Ковальова під відмовою прокурора від державного обвинувачення розуміє «постанову прокурора, звернену до суду, у якій він заперечує обґрунтованість й мотивує неможливість його підтримання щодо обвинуваченого, фактично припиняючи продовження обвинувальної діяльності проти цієї особи, що тягне за собою закриття провадження або постановлення виправдувального вироку» [43, с. 190].

Зведення кримінальної процесуальної діяльності по відмові від підтримання публічного обвинувачення до одного з процесуальних документів не дає змогу всебічно розкрити суть аналізованого поняття.

Інші дослідники визначають відмову від обвинувачення як «сформоване під час судового розгляду переконання та обґрунтоване встановленими кримінальним процесуальним законом підставами процесуальне рішення прокурора чи потерпілого (у справах приватного обвинувачення), яке полягає у повному або частковому припиненні ними обвинувальної діяльності у кримінальному провадженні» [15, с. 117].

Навряд чи виправдано обмежувати відмову від обвинувачення єдиним процесуальним рішенням. Системний аналіз змісту ст. 340 та 341 КПК України дає підстави стверджувати, що відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення становить систему рішень і дій (заявлення прокурором клопотання про відкладення судового розгляду для складання постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення і погодження її з прокурором вищого рівня; складання прокурором постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення; вручення копії постанови обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження), тобто кримінальну процесуальну діяльність.

З позиції М. Петрушко, «відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення – це різновид зміни правової позиції прокурора у суді першої інстанції, який передбачає заперечення прокурором обґрунтованості публічного обвинувачення і припинення прокурором обвинувальної діяльності проти обвинуваченого, наслідками якого є закриття кримінального провадження судом або набуття ним статусу приватного залежно від процесуальної позиції потерпілого» [85, с. 121].

Часткова відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення подібна зі зміною прокурором обвинувачення. Так, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (ч. 3 ст. 338 КПК України). Так само, у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді (ч. 2 ст. 340 КПК України). Крім того, як після зміни обвинувачення, так і після часткової відмови від підтримання публічного обвинувачення судовий розгляд кримінального провадження продовжується. До того ж, зміна обвинувачення та

часткова відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення є обов'язком прокурора.

Проте між цими видами корекції правової позиції прокурора під час судового розгляду є відмінності.

Перше. Вони відрізняються за сутністю. Часткова відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення пов'язана із невизнанням прокурором частини обвинувачення. Своєю чергою, зміна обвинувачення полягає у внесенні до нього корективів, що відрізняють його від висунутого обвинувачення за обсягом та (або) кримінально-правовою кваліфікацією.

Друге. Відмінність простежується й у спрямованості. Часткова відмова від підтримання обвинувачення завжди покращує становище обвинуваченого, тоді як зміна обвинувачення може бути спрямована як у бік покращення, так і у бік погіршення його становища.

Третє. Різним є й значення аналізованих видів корекції правової позиції для потерпілого. У разі часткової відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення, за умови згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного, а потерпілий користується правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. У разі зміни обвинувачення прокурором у бік зменшення його обсягу або перекваліфікації на закон про менш тяжке кримінальне правопорушення, за умови згоди потерпілого підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, публічне обвинувачення не трансформується у приватне, відтак потерпілий не користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду.

Четверте. Несхожим є й оформлення цих видів корекції правової позиції прокурора. Часткову відмову від підтримання публічного обвинувачення прокурор викладає у постанові, натомість змінене обвинувачення формулюється ним в обвинувальному акті.

Тож вищенаведене визначення відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення не точно відображає правову природу цього виду корекції правової позиції прокурора в суді першої інстанції.

На відміну від зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи, у правовій регламентації відмови від підтримання публічного обвинувачення відображений лише їх психологічний аспект – «якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується» (ч. 1 ст. 340 КПК України). Однак внутрішнє переконання є необхідним компонентом ухвалення будь-якого процесуального рішення. Для відмови від підтримання публічного обвинувачення також властиві фактичні та правові підстави. Фактичні підстави становлять відомості, встановлені під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, що вказують на недоведеність: а) події кримінального правопорушення; б) наявності у діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення; в) його вчинення обвинуваченим. Натомість правовими підставами для цього є винесення прокурором відповідної постанови, за попереднього погодження такої позиції з прокурором вищого рівня.

Фактичні підстави для відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення можуть бути зумовлені недопустимістю доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, однобічністю, неповнотою проведеного досудового розслідування, помилковою оцінкою доказів, покладених в основу обвинувачення, результатом дослідження в суді нових доказів.

Уявляється, що відмові прокурора від підтримання публічного обвинувачення властиві такі ознаки: 1) наявність спеціального суб'єкта – прокурора; 2) визначені кримінальним процесуальним законом підстави; 3) небажання продовження (повністю або частково) кримінального переслідування обвинуваченого; 4) погодження правової позиції з прокурором вищого рівня.

Звідси відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення є його діяльністю щодо небажання продовження (повністю або частково) кримінального переслідування обвинуваченого, погоджена з прокурором вищого

рівня, обґрунтована дослідженими під час судового розгляду доказами, що не підтверджують висунутого обвинувачення повністю або в окремій частині.

Важливим для з'ясування залишається питання про етап кримінальної процесуальної діяльності, впродовж якого прокурор уповноважений відмовитися від підтримання публічного обвинувачення.

З позиції ВССУ, викладеної у п. 2 листа «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», однією з підстав для закриття провадження під час підготовчого судового засідання є відмова прокурора від підтримання обвинувачення та відмова потерпілого чи його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно [60]. З цього роз'яснення випливає можливість прокурора відмовитися від підтримання публічного обвинувачення у стадії підготовчого провадження. Про допустимість відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення під час підготовчого судового засідання стверджується й у процесуальній літературі [53, с. 63].

Інші дослідники зазначають, що відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення можлива на будь-якому етапі судового розгляду, до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [54, с. 713].

Наведені позиції не видаються переконливими. У стадії підготовчого провадження збирання доказів не допускається, дослідження доказів не проводиться, а оцінці підлягають висновки органів досудового розслідування, викладені у процесуальних документах та додатках до них (виняток становить кримінальне провадження на підставі угод). Тому відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення під час підготовчого судового засідання є передчасною. Зі змісту ч. 1 ст. 340 КПК України випливає, що прокурор уповноважений відмовитися від підтримання публічного обвинувачення в результаті судового розгляду. Підготовче провадження помилково розглядати як судовий розгляд, у якому відбувається дослідження та оцінка доказів щодо висунутого обвинувачення. Згідно із законодавчим підходом судовий розгляд (як етап центральної стадії кримінального провадження) розпочинається після

закінчення підготовчих дій з оголошення прокурором обвинувального акта (чч. 1, 2 ст. 347 КПК України). З іншого боку, кримінальний процесуальний закон (ст. 363 КПК України) іменує основний етап судового розгляду з'ясуванням обставин кримінального провадження та перевіркою їх доказами. Аналіз наведених положень у взаємозв'язку дає можливість констатувати, що прокурор має можливість відмовитися від підтримання публічного обвинувачення за наслідками з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами.

Згідно з чч. 2-5 ст. 340 КПК України у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Як і у випадку зміни обвинувачення у бік, що покращує становище обвинуваченого, право потерпілого підтримувати обвинувачення, у разі підтримання публічного обвинувачення, є гарантією охорони його прав і законних інтересів у кримінальному провадженні. Утім лише в останній ситуації, за згоди потерпілого підтримувати обвинувачення, воно трансформується з публічного (основного) у приватне (субсидіарне).

Відповідно до ч. 6 ст. 340 КПК України повторне неприбуття в судові засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення та висловлення потерпілим згоди на підтримання обвинувачення, прирівнюється до

його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Варто погодитися з пропозицією С. Перепелиці «щодо нерозповсюдження наслідків повторної неявки потерпілого у судові засідання при реалізації субсидіарної форми проваджень у формі приватного обвинувачення за умови присутності в залі засідання представника потерпілого» [84, с. 13]. Цю пропозицію поділяють й інші дослідники [15, с. 119].

У ч. 3 ст. 337 КПК України зазначено, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Насамперед, необхідно звернути увагу на некоректність вживання законодавцем словоформи «суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення». Процесуалісти слушно зазначають, що «суд не може вийти за межі обвинувачення, яке підтримує прокурор (а в деяких випадках – потерпілий), тобто суд може змінити обвинувачення тільки в бік пом'якшення» [55, с. 638]. Справді, вийти за межі обвинувачення може лише суб'єкт, який його висунув та підтримує. Суд до цих суб'єктів не належить. Тому редакцію ч. 3 ст. 337 КПК України варто скоригувати, замінивши у ній словосполучення «вийти за межі висунутого» словом «змінити».

Тож кримінальний процесуальний закон не забороняє суду змінювати обвинувачення. Це зумовлено результатами з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Утім такі зміни можливі лише у напрямі покращення становища обвинуваченого. За іншого правового регулювання суд перейняв би на себе реалізацію функції обвинувачення та порушив право обвинуваченого на захист.

Однак деякі дослідники займають іншу позицію з цього питання. Так, В. Колодчин тлумачить ч. 3 ст. 337 КПК України так, що «суд пов'язаний не лише

запропонованою прокурором фактичною стороною обвинувачення (що є цілком природнім), але й оцінкою прокурором зазначених фактів (що видається дещо сумнівним, зважаючи на наявність у судді юридичної підготовки, а відтак й можливості самостійно надати фактам юридичну оцінку). Окрім того, недосконалість такої конструкції виливається в цілком реальну проблему правозастосовного характеру». На думку, цього автора, «єдиним можливим вирішенням проблеми залишається надання судді свободи в юридичній оцінці доведених у ході судового розгляду фактів, а відтак можливості вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, у частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, як у бік пом'якшення, так і в бік обтяження становища обвинуваченого» [44, с. 176].

Обмеження повноваження суду змінити обвинувачення в частині кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення лише у бік покращення становища особи, щодо якої відбувається судовий розгляд, зумовлено не оцінкою прокурором фактичної сторони обвинувачення, а дією правил про недопустимість погіршення становища обвинуваченого. Суть цих правил під час судового розгляду полягає у забороні суду першої інстанції, за відсутності відповідних процесуальних умов, погіршувати становище обвинуваченого порівняно з тим, що було визначене у підсумкових документах досудового розслідування. Наділення суду повноваженням змінювати обвинувачення в частині кримінально-правової кваліфікації ще й у бік погіршення становища обвинуваченого означало б порушення його права на захист, оскільки таке обвинувачення під час судового розгляду йому не висувалося, тож він був позбавлений можливості використовувати процесуальні засоби для заперечення, спростовання цього обвинувачення. Обвинуваченому стало б відомо про таке судове рішення лише під час оголошення обвинувального вироку. У такий спосіб суд, всупереч позиції прокурора, потерпілого, виступатиме ініціатором погіршення становища обвинуваченого, що суперечить основній кримінальній процесуальній функції такого суб'єкта кримінального провадження. А це означає порушення ще й засад змагальності та диспозитивності.

Доречно зазначити, що у кримінальному процесуальному праві деяких європейських держав суду не заборонено змінювати кримінально-правову кваліфікацію діяння обвинуваченого у бік, що погіршує його становище. Так, згідно з ч. 6 § 268 КПК Естонської Республіки виходячи з фактичних обставин, встановлених під час судового слідства, суд може змінити кваліфікацію злочину, якщо в обвинуваченого була достатня можливість захищатися від обвинувачення за такої кваліфікації [254].

Відповідно до ч. 3 ст. 337 КПК з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, та за умови, що такі дії особи охоплюються обсягом висунутого їй обвинувачення [102].

У ч. 3 ст. 337 КПК України одержала вияв ініціатива суду. Вона не суперечить засаді змагальності, натомість конкретизує дію засад верховенства права і публічності. Так, згідно з ч. 6 ст. 22 КПК України суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Однак, незважаючи на створення таких умов, кримінально-правова кваліфікація діяння, здійснена стороною обвинувачення, може не відповідати результатам з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Тоді суд, ґрунтуючись на постулатах засад верховенства права (домінування, пріоритет у кримінальному провадженні прав і свобод особи; визначення меж дискреційних повноважень державних органів і службових осіб, які ведуть кримінальний процес; незалежність судової влади при здійсненні правосуддя; базування кримінального провадження на ідеї соціальної справедливості) та публічності (процесуально-посадова активність у діяльності суб'єктів, наділених у кримінальному провадженні владними повноваженнями; обов'язковість актів застосування права, що походять від цих суб'єктів) з власної ініціативи здійснює корекцію юридичної

оцінки діяння. Зміна кримінально-правової кваліфікації в частині застосування закону про менш тяжке кримінальне правопорушення можлива лише у судовому рішенні, ухваленому за наслідками судового розгляду.

При цьому, така ініціатива спрямована на забезпечення судового захисту прав і свобод обвинуваченого, незалежно від його інтересу у результаті судового розгляду. У такий спосіб обвинувачений одержує можливість передбачити судові рішення, якщо суд не погоджується з висунутим обвинуваченням у частині кримінально-правової кваліфікації, адже у цьому разі становище обвинуваченого не буде погіршено. Зміна судом юридичної оцінки діяння пов'язана з пом'якшенням призначеного покарання [16].

У контексті ч. 3 ст. 337 КПК України зміна кримінально-правової кваліфікації може полягати у перекваліфікації кримінального правопорушення на закон про менш тяжке кримінальне правопорушення, якщо попередня юридична оцінка виявилася помилковою, або у виключенні якої-небудь статті Особливої частини КК України, якщо обвинувачення у цій частині не підтвердилося в умовах судового розгляду. В останньому випадку йдеться про зменшення обсягу обвинувачення.

У процесуальній літературі висловлена думка, що «виходячи зі змісту принципу диспозитивності та положення ч. 3 ст. 337, що уточнює цей принцип, суд зв'язаний не лише правовою кваліфікацією кримінального правопорушення, а й мірою покарання, яку запропонувала сторона обвинувачення, а тому не може обрати більш суворе покарання (за видом і розміром) покарання, ніж запропонувала сторона обвинувачення» [73, с. 626].

З такою позицією навряд чи можна погодитися.

Як справедливо зазначає В. Бойко, межі судового розгляду стосуються лише висунутого обвинувачення і не можуть поширюватися на вирішення судом питання про призначення обвинуваченому конкретного виду та розміру покарання, що є винятковою компетенцією суду і не може ставитись у залежність у вирішенні цього питання від позицій ні сторони обвинувачення, ні сторони захисту. Крім того, згідно з принципом незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, у вирішенні всіх питань під час судового розгляду, суд не зв'язаний висновками, позицією

сторін кримінального провадження, зокрема щодо виду та розміру покарання. Рішення про покарання суд ухвалює за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження в умовах судового розгляду. Тож суд самостійно вирішує питання про призначення обвинуваченому конкретного виду та розміру покарання і має право, з урахуванням всіх обставин кримінального провадження і особи обвинуваченого, призначити йому покарання суворіше, ніж те, що запропонував прокурор під час виступу в судових дебатах [10, с. 80-81].

Водночас у змісті ч. 3 ст. 337 КПК України наявна логічна суперечність. Вона полягає у тому, що з одного боку, дискреційні повноваження суду обмежені обвинуваченням, викладеним в обвинувальному акті, а з іншого – суд може реалізувати такі повноваження не лише в бік покращення становища обвинуваченого, але й особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Такою особою, окрім обвинуваченого, є неповнолітній, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину, а також особа, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності.

Повертаючись до вищенаведеної тези про те, що обвинувальний акт не єдиний підсумковий процесуальний документ досудового розслідування, у якому міститься формулювання обвинувачення, обмеження повноважень суду щодо зміни кримінально-правової кваліфікації, наведеної лише в обвинувальному акті, не є виправданим. У контексті пропозиції розширити у ч. 1 ст. 337 КПК України перелік підсумкових процесуальних документів досудового розслідування, вказівка на особу, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, одержує логічне пояснення.

У зв'язку з цим, ч. 3 ст. 337 КПК України після слів «обвинувальному акті» доречно доповнити словосполученнями «клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування до осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, примусових заходів виховного характеру».

РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Незмінність складу суду

У системі загальних положень судового розгляду кримінального провадження особливої уваги заслуговує група, пов'язана з такими елементами процесу доказування як дослідження та збирання доказів. Одні компоненти цієї групи встановлюють вимоги до кримінальної процесуальної діяльності суду (незмінність складу суду, безперервність судового розгляду), інші – як суду, так і учасників судового провадження (застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження). В ієрархії наведених загальних положень судового розгляду чільне місце належить незмінності складу суду. Адже за відсутності правил незмінності складу суду втрачає сенс регламентація порядку та способу проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості під час судового розгляду. Та й вимоги про безперервність судового розгляду зорієнтовані на незмінний склад суду.

Деякі українські процесуалісти розглядають незмінність складу суду як одну із засад (принципів) судового провадження [51, с. 321; 73, с. 597]. Однак у доктрині кримінального процесу дискусія з приводу існування засад окремої стадії чи стадій кримінального провадження уже завершена. Аксиоматичною вважається позиція про те, що засади поширюють дію на всі стадії кримінального провадження, натомість особливості окремих з них відображають похідні від засад, нижчі за юридичною силою та менші за ступенем узагальнення нормативні утворення – загальні положення стадії. Та й законодавець не дає підстав для іншого висновку.

Згідно з ч. 1 ст. 319 КПК України судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів.

Аналіз цього загального положення судового розгляду кримінального провадження доречно розпочати з редакційної неточності. У вищенаведеному приписі вжито словосполучення «склад суддів». Така синтаксична одиниця використовується для позначення штату суддівських посад, чисельності суддів у конкретному суді, його підрозділах чи в органі суддівського самоврядування, тобто несе організаційне навантаження. Проте у контексті ст. 319 КПК України належить послуговуватися поняттям «склад суду», що має функціональне наповнення. До речі, саме ця категорія відображена у ч. 9 ст. 35 КПК України – склад суду у кримінальному провадженні є незмінним, за винятком випадків, які унеможливають участь судді у розгляді справи, та інших випадків, передбачених кримінальним процесуальним законом. Склад суду – це суддя або колегія суддів, визначені ЄСІТС для розгляду та вирішення конкретного кримінального провадження. Відповідно до ст. 31 КПК України склад суду у кримінальному провадженні може бути одноособовим або колегіальним. Тож у першому реченні ч. 1 ст. 319 КПК України слово «суддів» необхідно замінити словом «суду». Така редакція узгоджуватиметься з назвою та змістом ст.ст. 31, 319 та інших статей КПК України, у яких йдеться про склад суду [7, с. 422].

Незмінність складу суду є проявом дії засад безпосередності дослідження та вільної оцінки доказів. Вимоги ст. 23 КПК України про безпосередність дослідження судом доказів не можуть бути виконані, якщо склад суду є непостійним, мінливим – один суддя брав участь у судовому допиті, другий – у судовому огляді, а третій – у дослідженні висновку експерта. Своєю чергою, це унеможливає дотримання цими суддями умов оцінки доказів, яка, зокрема, має ґрунтуватися на всебічному та повному дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК України).

Для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення не достатньо визначення судді (суддів) ЄСІТС у порядку, встановленому чч. 3, 4 ст. 35 КПК України. Умовою цього також є особисте сприйняття інформації під час судового розгляду. Незалежно від складу суду (одноособового чи колегіального), суддя, що входить до нього, повинен виконувати свої обов'язки,

постійно беручи участь у судовому розгляді. Відсутність судді на будь-якому етапі судового розгляду позбавляє його права ухвалювати рішення не лише на цьому етапі, але й у кримінальному провадженні загалом. Неповний склад суду прирівнюється до незаконного (п. 2 ч. 2 ст. 412 КПК України).

Порушення незмінності складу суду може проявлятися у тому, що після заміни судді, який вибув, судовий розгляд не розпочався спочатку, крім випадків, передбачених у ч. 2 ст. 319, ст. 320 КПК України [100].

У процесуальній літературі справедливо стверджується, що «незмінний склад суду при колегіальному складі суддів необхідний для забезпечення дослідження обставин справи одним і тим же складом суддів, оцінки досліджених ним доказів, які мають значення для постановлення законного, обґрунтованого і справедливого вироку чи іншого судового рішення» [71, с. 362].

Це загальне положення судового розгляду забезпечує судді, колегії суддів належну поінформованість про обставини кримінального провадження, дає можливість одержати особисте уявлення про кожен доказ, що був досліджений під час судового розгляду, та про усю сукупність доказів у конкретному кримінальному провадженні, дати їм оцінку та прийняти правосудне судове рішення.

Крім того, незмінність складу суду гарантує й рівність усіх суддів, що входять до складу колегії. Кримінальний процесуальний закон забезпечує усім їм однакові пізнавальні можливості під час судового розгляду.

Незмінність складу суду діє впродовж усього судового розгляду – починаючи з його відкриття, під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами і, завершуючи проголошенням підсумкового судового рішення.

Тож **незмінність складу суду** – це загальне положення судового розгляду, згідно з яким судовий розгляд від його початку і до закінчення повинен відбуватися за участі лише судді або колегії суддів, визначених ЄСІТС для розгляду та вирішення конкретного кримінального провадження, а заміна судді може відбутися винятково у встановленому законом порядку.

Під час судового розгляду можуть виникнути обставини, що унеможливають подальшу участь судді у цьому кримінальному провадженні. До них належать задоволення відводу чи самовідводу судді, його тривала тяжка хвороба, звільнення з посади чи припинення повноважень. З урахуванням цього, у ч. 1 ст. 319 КПК України зазначено, що у разі якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК України. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 319 та ст. 320 КПК України. Положення подібного змісту закріплене у ч. 10 ст. 35 КПК України – після зміни складу суду розгляд кримінального провадження починається спочатку, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законом.

Оскільки підсумкове судове рішення повинно ґрунтуватися на доказах, досліджених під час судового розгляду, то новоприбулий суддя має брати участь у ньому із початку. Недопустимо обмежитися переказом судді, який вибув, побаченого і почутого тому судді, який його заміняє, та продовжити судовий розгляд з урахуванням цих відомостей. Інформація має бути одержана безпосередньо, а не з чужих слів. Тому й запроваджено відновлення судового процесу спочатку. Зазначене стосується випадків як одноособового, так і колегіального розгляду судом кримінального провадження.

У контексті вищенаведеного пояснення вельми цікаве правове регулювання незмінності складу суду закріплене у КПК Румунії. Так, згідно з чч. 2 і 3 art. 354 цього кодифікованого акта колегія суддів повинна залишатися незмінною протягом усього судового розгляду справи. Якщо це неможливо, колегія може бути змінена до початку судових дебатів. Зміна у складі колегії суддів після початку судових дебатів спричиняє їх відновлення [252]. Як видно, румунський законодавець обмежив можливість зміни колегії суддів таким етапом судового розгляду як судові дебати. Відомо, що у цьому етапі сторони підводять підсумок проведеному в суді дослідженню доказів, доводять до відома суду свою правову позицію. Оскільки промови сторін сприяють формуванню у суддів внутрішнього переконання у тому,

як належить вирішити кримінальне провадження, то румунський законодавець вважав за необхідне обов'язкову участь усього складу суду на цьому етапі судового розгляду. Понад те, ч. 2 art. 388 КПК Румунії надає можливість головному виступити у судових дебатах у відповідь на промови сторін [252].

У продовження аналізу незмінності складу суду, доцільно звернути увагу на некоректне законодавче формулювання підстави заміни судді – «позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні» (ч. 1 ст. 319 КПК України). Звідси можна дійти помилкового висновку про неможливість судді здійснювати правосуддя у цьому кримінальному провадженні впродовж нетривалого періоду – одного чи кількох судових засідань. Обставинами, що її зумовлюють можуть бути захворювання судді, перебування у відпустці. Однак у цьому разі йдеться про тимчасову неможливість судді брати участь у кримінальному провадженні, внаслідок чого судовий розгляд належить відкласти, а не вдаватися до заміни судді. Натомість в основі підстав для заміни судді закладені юридичні факти правоприпиняючого характеру – суддя вибуває з процесу назавжди. Враховуючи зазначене, друге речення ч. 1 ст. 319 КПК України доцільно викласти у такій редакції: «У разі якщо подальша участь судді у кримінальному провадженні неможлива, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 цього Кодексу».

У процесуальній літературі заміну судді без достатніх на те підстав обґрунтовано вважають порушенням такого елемента права на справедливий суд як суд, встановлений законом. Справу не може бути свавільно вилучено від судді, який відповідно до встановленого порядку взяв її до свого провадження. Безпідставна заміна судді може бути розцінена як спосіб впливу на результати вирішення справи, й у зв'язку з цим новому судді може бути заявлено відвід [73, с. 598]. Часті й немотивовані заміни членів суду, без будь-якого пояснення у процесуальних документах, викликають обґрунтовані підозри щодо безсторонності суду. Немотивована заміна судді, особливо головного, може свідчити про те, що на суддю або чиниться тиск і він сам відстороняється від ведення кримінальної справи, або адміністрація суду усуває його від справи через

те, що він не бажає виконувати її вказівок щодо ведення цієї справи чи забезпечення «потрібного» результату її розгляду [64, с. 53].

Зазначена доктринальна позиція підтверджується практикою ЄСПЛ.

Неодноразові заміни членів судової колегії у складі головуючого та двох народних засідателів, які відбувалися з нез'ясованих причин і не були обмежені жодними процесуальними гарантіями, спричинили до визнання ЄСПЛ порушення гарантії незалежного та неупередженого суду [245].

У іншій справі ЄСПЛ зазначив, що сумніви заявника щодо незалежності та неупередженості суду першої інстанції в його кримінальній справі можна назвати об'єктивно виправданими з огляду на заміну головуючого, яка відбулася з невстановлених причин і не була обмежена жодними процесуальними гарантіями [251].

Правила про незмінність складу суду у КПК України не є абсолютними. У кримінальному процесуальному законі встановлені умови, за яких суд може відступити від припису про повернення до початку судового розгляду, у разі заміни судді, який вибув, новим суддею.

Так, згідно з абзацом 1 ч. 2 ст. 319 КПК України суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог:

- 1) сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді;
- 2) суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

Під час судового розгляду суду потрібно врахувати, що зміна колегії суддів є підставою для початку нового судового розгляду, якщо сторона захисту заперечує

проти продовження розгляду кримінального провадження у складі нової колегії [96].

Порушення принципу незмінності складу суду, продовження судового розгляду без прийняття мотивованого рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд спочатку і без з'ясування думки сторін кримінального провадження з цього приводу є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та підставою для скасування судового рішення [100].

З іншого боку, непостановлення місцевим судом при здійсненні заміни судді письмової ухвали про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд із початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, не є істотним порушенням кримінального процесуального закону [99].

Так само, постановлення ухвали про заміну судді у складі суду та продовження судового розгляду без видалення суду до нарадчої кімнати не є істотним порушенням кримінального процесуального закону, оскільки недодержання вимог щодо належного мотивування такої ухвали у цьому випадку не може бути визнано підставою для скасування вироку суду [98].

Характеризуючи положення кримінального процесуального закону, О. Литвин справедливо стверджує, що «виключення, передбачені ч. 2 ст. 319 КПК України, істотно обмежили дію вимоги про незмінність складу суду у судовому розгляді... Ці норми корисні з точки зору забезпечення розумності строку судового розгляду, економії бюджетних ресурсів, однак натепер слід з обережністю стверджувати про загальний, визначальний характер незмінності складу суду в контексті умов судового розгляду» [62, с. 29-30].

Інші процесуалісти не лише позитивно оцінюють виняток із незмінності складу суду, але пропонують законодавцеві не обмежуватися зазначеним правовим регулюванням, а розвинути його. «Регламентация порядку заміни судді, про яку йшлося вище, безумовно, є прогресивною новелою для кримінального процесуального закону. Однак, як видається, законодавець з метою реалізації права

особи на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку міг би піти далі в обмеженні дії засади безпосередності дослідження доказів. Оскільки судовий розгляд в обов'язковому порядку фіксується за допомогою технічних засобів, то суддя, який вступає в справу замість того, що вибув, міг би без будь-яких умов (згоден чи не згоден, вважає за доцільне повторно досліджувати докази чи не бажає) ознайомлюватися із записом засідання і продовжувати судовий розгляд. Наполягання сторін кримінального провадження, потерпілого на новому проведенні процесуальних дій як умову повторного дослідження доказів взагалі слід виключити з кримінального процесуального закону. Така пропозиція ґрунтується на тому, що заміна судді не здатна позбавити сили вже подані докази, а процедура судового розгляду є доступною для судді завдяки результатам застосування технічних засобів. У зв'язку з цим не існує жодної серйозної загрози для ухвалення судом справедливого рішення за результатами судового розгляду» [40, с. 275].

О. Дехтяр вважає, що «така позиція є неприйнятною, оскільки розсуд судді, який вступає в справу, обмежується іншими визначеними кримінальним процесуальним законом умовами, які повинні враховуватися під час прийняття рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд із початку. До таких умов належать можливість негативного впливу такого рішення на судовий розгляд та наполягання сторін кримінального провадження, потерпілого на новому проведенні процесуальних дій, які вже було здійснено судом до заміни судді. У таких випадках суддя, який замінив суддю, що вибув, зобов'язаний прийняти рішення про необхідність розпочинати судовий розгляд із початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді» [28, с. 332-333]. Цю точку зору поділяє і Т. Оксюта [78, с. 245].

У цій дискусії слушним уявляється останній погляд.

Водночас необхідно навести й власні аргументи. Перше. Проведення судового розгляду кримінального провадження у розумні строки є не єдиною вимогою до судової діяльності. Потрібно враховувати й інші елементи права на

справедливий суд, зокрема юрисдикційну складову «суду, встановленого законом». Лише у сукупності вони забезпечують ухвалення справедливого судового рішення. Друге. Аудіозапис ходу судового розгляду не здатен забезпечити повноту сприйняття новим суддею доказів, досліджених до заміни судді, який вибув, як цього вимагають чч. 1, 2 ст. 23 КПК України. Крім того, у судовій практиці непоодинокими є випадки поганої якості звукозапису або взагалі відсутності у матеріалах кримінального провадження фіксації за допомогою технічних засобів перебігу одного чи кількох судових засідань. Третє. Пропозиція вилучити наполягання сторін і потерпілого на новому проведенні процесуальних дій, як умову повторного дослідження доказів, суперечить засаді змагальності, зокрема чч. 2 і 6 ст. 22 КПК України. Четверте. Позиція про розширення винятку із правила про незмінність складу суду нівелює його, заперечує необхідність у засаді безпосередності дослідження доказів, не враховує того факту, що умовою законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення також є вільна оцінка доказів.

Аналіз змісту абзацу 1 ч. 2 ст. 319 КПК України дає можливість стверджувати, що у ньому закріплено п'ять умов, які повинен урахувати суд, ухвалюючи рішення про відсутність необхідності розпочинати судовий розгляд з початку у разі заміни судді: 1) таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд; 2) сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді; 3) суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду; 4) суддя, що замінив суддю, який вибув, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями; 5) суддя, що замінив суддю, який вибув, вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

У доктрині кримінального процесу першу із вищезазначених умов розглядають як інтегральну, що впливає із задоволення інших умов, визначених у абзаці 1 ч. 2 ст. 319 КПК України [55, с. 612].

Така позиція уявляється дискусійною. Умова, про яку йдеться, у судовій практиці має самостійне значення [218].

Однак заради справедливості необхідно зазначити, що зазвичай у мотивувальній частині ухвали суди зазначають, що при прийнятті такого рішення враховується, що воно не може негативно вплинути на судовий розгляд, сторони кримінального провадження не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійснені судом до заміни судді, суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді [173; 212; 154].

Абзац 1 ч. 2 ст. 319 КПК України викладений у вигляді одного речення, що не відзначається простотою, є складним для сприйняття. Не дивно, що це спричинило помилкове тлумачення його окремих положень: «Формулювання ч. 2 ст. 391 КПК України допускає можливість продовжити судовий розгляд, але з повторним здійсненням окремих процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо хоча б одна зі сторін чи потерпілий наполягають на новому проведенні таких дій або суддя, що замінив суддю, який вибув, вважає доцільним проведення таких дій за його участю» [73, с. 598].

Ідея запровадження інституту заміни судді без проведення судового розгляду спочатку полягає в тому, щоб з метою економії часу, коштів, процесуальних ресурсів повторно не виконувати процесуальні дії, що вже здійснювалися до заміни судді. При цьому законодавець веде мову про всі процесуальні дії (якщо суддя замінений наприкінці з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, на етапі судових дебатів чи останнього слова обвинуваченого) або про частину процесуальних дій (якщо на виконання ухвали про обсяг дослідження доказів і порядок їх дослідження на момент заміни судді проведено лише деякі із запланованих процесуальних дій).

Водночас в абзаці 1 ч. 2 ст. 319 КПК України наявні значно серйозніші недоліки, аніж порушення мовних правил його викладу. Так, формулюючи першу

з вищенаведених умов, законодавець вжив оцінне поняття – «не може негативно вплинути на судовий розгляд». Навряд чи такий прийом юридичної техніки виправдано використовувати для встановлення вимог до конкретного судового рішення. Звідси не зрозуміло, про який аспект судового розгляду йдеться. Про спосіб з'ясування обставин кримінального провадження і дослідження доказів? Про вирішення питання допустимості доказів? Про результати судового розгляду? Риторичним залишається й питання, чи може відступ від засад безпосереднього дослідження доказів та вільної оцінки доказів негативно не вплинути на судовий розгляд? До третьої умови віднесено ознайомлення судді з ходом судового провадження. Однак термін «судове провадження» (п. 24 ст. 3 КПК України) є родовим, який доцільно конкретизувати вказівкою на стадію кримінального провадження, тобто замінивши на судовий розгляд. Розглядаючи четверту із запроваджених умов, не ясно, як належить учинити, у разі незгоди нового судді з процесуальними рішеннями, ухваленими судом у колегіальному складі. З одного боку, кримінальний процесуальний закон вимагає згоди цього судді з прийнятими судом процесуальними рішеннями, а з іншого – його незгода не може вплинути на ці рішення, якщо б він залишився у меншості. Друга умова спрямована на забезпечення реалізації сторонами кримінального провадження, потерпілим їх процесуальних прав під час судового розгляду. Водночас, із цієї та п'ятої умов випливає, що сторони кримінального провадження, потерпілий, використовуючи своє диспозитивне право, а новий суддя – суддівський розсуд, вирішують, чи необхідно їм дотримуватися приписів ч. 1 ст. 319 КПК України. Таким правовим регулюванням український законодавець віддав перевагу засаді процесуальної економії над засадами безпосередності дослідження доказів та вільної оцінки доказів. У такий спосіб він перетворив виняток (ч. 2 ст. 319 КПК України) на правило, а саме правило трансформував у виняток (ч. 1 ст. 319 КПК України).

Водночас, можливість заміни судді новим без проведення судового розгляду з початку вважають невідповідною засадам безпосередності дослідження доказів та вільної їх оцінки лише 54,2 % адвокатів, 6,2 % прокурорів та 60% суддів, які взяли участь в анкетуванні (див. Додаток Г).

Однак заміна судді новим без проведення судового розгляду з початку має значно вагоміші процесуальні наслідки, ніж, недотримання засади процесуальної економії. Тут не йдеться про більше чи менше забування у пам'яті судді перебігу процесу, обставин кримінального провадження, адже у свідомості нового судді ці відомості відображені опосередковано, оскільки він не брав участі в судовому розгляді. Засада процесуальної економії не є цінністю самою в собі. Тому вона не може становити обмеження для реалізації інших правових ідей, на яких ґрунтується кримінальне провадження. Будь-які інститути, що допускають спрощення та скорочення здійснення судового розгляду кримінального провадження, зокрема дослідження судом доказів, будучи у невідповідний спосіб реалізованими, можуть виконувати роль антигарантій. Постулати процесуальної економії повинні поступитися, якщо вступають в колізію з такими засадами кримінального провадження, що визначають спосіб його проведення, як безпосередність дослідження доказів та їх вільна оцінка.

Понад те, наявність ч. 2 ст. 319 КПК України позбавляє сенсу запровадження ст. 320 КПК України. Інститути заміни судді без проведення судового розгляду спочатку та запасного судді є взаємовиключними. До слова, у тих КПК європейських держав (Республіка Болгарія, Латвійська Республіка, Румунія), де прямо закріплено таке загальне положення судового розгляду, як незмінність складу суду, винятки з нього не встановлені.

У розвиток вищепроаналізованих положень, в абзаці 2 ч. 2 ст. 319 КПК України зазначено, що у випадку заміни судді без проведення судового розгляду спочатку, докази, що були досліджені під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень. У наведеному приписі наявна тавтологія – докази зберігають доказове значення. Очевидно, що має йтися про збереження юридичної сили доказами, тобто про спроможність посылатися на них у процесі доказування, зокрема для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню і мають значення для кримінального провадження, ухвалення процесуальних рішень.

Зважаючи на вищевикладене, ч. 2 доцільно вилучити з редакції ст. 319 КПК України. Натомість, ст. 31 КПК України доповнити новою частиною такого змісту: «3¹. У кримінальному провадженні, що здійснюється в суді першої інстанції колегіально, повинен бути призначений запасний суддя».

Кримінальний процесуальний закон регламентує питання заміни судді й у разі його переведення до іншого суду. Так, згідно з абзацом 1 ч. 3 ст. 319 КПК України у разі переведення судді до суду, юрисдикція якого поширюється на територію, на яку поширювалася юрисдикція суду, з якого суддя був переведений, такий суддя продовжує розгляд справ, що перебували в його провадженні на момент переведення.

Переведення судді до іншого суду здійснюється з метою забезпечення доступу до правосуддя в судах у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя та виявленням надмірного рівня судового навантаження, а також з метою тимчасового переведення суддів у разі припинення роботи суду у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами (п. 1 розділу I Порядку відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації) [92].

Своєю чергою, в абзаці 2 ч. 3 ст. 319 КПК України зазначено, що передача справи з одного суду до іншого у зв'язку з ліквідацією суду не потребує заміни присяжних, які беруть участь у розгляді цієї справи, крім випадків, коли справа передається до суду, юрисдикція якого не поширюється на територію, на якій постійно проживає присяжний.

Тож вимога незмінності складу суду поширює свою дію не лише на суддів, але й на присяжних.

Такий висновок підтверджується й положенням ч. 3 ст. 390 КПК України, відповідно до якого у разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому § 2 глави 30 КПК України, після чого судове провадження розпочинається з початку.

Задля дотримання припису ч. 1 ст. 319 КПК України про незмінність складу суду і водночас уникнення необхідності розпочати судовий розгляд спочатку, у разі заміни судді, у кримінальному процесуальному законі запроваджений інститут запасного судді.

Відповідно до ч. 1 ст. 320 КПК України у кримінальному провадженні, для проведення якого потрібен значний час, повинен бути призначений запасний суддя, який перебуває в залі судового засідання протягом судового розгляду.

Порівнюючи наведене положення з відповідними нормами КПК деяких європейських держав, можна стверджувати про однаковість фактичної підстави для залучення запасного судді.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 260 КПК Республіки Болгарія, якщо розгляд справи потребує тривалого часу, може бути викликаний запасний суддя або присяжний [72].

Так само, згідно з ч. 1 ст. 453 КПК Латвійської Республіки у кримінальній справі, для судового розгляду якої потрібен тривалий час, може брати участь і запасний суддя, і запасний народний засідатель, які під час судового розгляду справи знаходяться в залі судового засідання [262].

У ч. 4 § 18 КПК Естонської Республіки зазначено, що, у разі тривалості судового розгляду кримінальної справи до участі в судовому засіданні ухвалою суду може бути залучений запасний суддя або запасний народний засідатель, які повинні бути присутніми в залі судового засідання під час судового засідання [254].

Значно ширше викладена фактична підстава для залучення запасного судді у КПК Словацької Республіки – якщо можна обґрунтовано припустити, що судовий розгляд триватиме довше, або якщо необхідно допитати агента, свідка, який знаходиться у небезпеці, свідка, який перебуває під захистом, або свідка, особа якого прихована, і якщо передбачається застосування технічних засобів для передавання звуку та зображення, голова суду, за пропозицією головуючого, організовує участь у судовому розгляді одного чи двох запасних суддів або засідателів (ч. 1 § 246) [272].

З наведених прикладів кримінального процесуального регулювання випливає, що залучення запасного судді переважно пов'язується з прогнозовано довшим періодом часу судового розгляду, ніж зазвичай.

Такий висновок підтверджується й тлумаченням філологами прикметника «значний» у значеннях «досить великий (кількістю, розміром, величиною і т. ін.); чималий; який переважає звичайний рівень, ступінь, звичайну міру і т. ін. чого-небудь» [130, с. 649-650].

При цьому необхідно брати до уваги перший критерій для визначення розумності строку кримінального провадження – складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення судового розгляду (п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України).

Досліджуючи процесуальний статус запасного судді, деякі дослідники стверджують про безпосередню участь запасного судді у дослідженні доказів [28, с. 333], ведуть мову про його доказову діяльність, що має пасивний характер [78, с. 245]. Така позиція викликає заперечення.

Запасний суддя увесь час повинен бути присутній у судовому розгляді кримінального провадження. Це дає йому можливість безпосередньо сприймати перебіг судового процесу – ознайомлюватися з речовими доказами, документами і висновками експертів, чути запитання і відповіді на них під час допиту, заслухати консультації спеціаліста, бути поінформованим про його письмові роз'яснення, бачити учасників судового провадження та присутніх у залі судового засідання, оцінювати прояви їх поведінки, знати про усі процесуальні рішення суду та їхній зміст. Однак він не вправі брати участь у дослідженні доказів під час судового розгляду, бути присутнім у нарадчій кімнаті при ухваленні судом рішень з поточних питань та за наслідками судового розгляду. Будучи відособленим від колегії суддів, не долучаючись до проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості, запасний суддя, завдяки умовам, у яких відбувається судовий розгляд, здатен досягнути процес доказування.

З огляду на це, запасний суддя справедливо не вважається суддею зі складу суду [189]. Запасний суддя до заміни основного судді не вправі виконувати його функцію, оскільки це буде означати, що судовий розгляд здійснюється не трьома, а чотирма суддями. Запасний суддя повинен перебувати недалеко від основних суддів, за окремим столом (наприклад, поряд з секретарем судового засідання). У цьому місці він матиме всі можливості для належного сприйняття обставин кримінального провадження, перебігу судового розгляду. Окрім цього, для заінтересованих учасників судового провадження такі умови забезпечать повний візуальний контроль за діяльністю запасного судді [232, с. 485].

Водночас, у судовій практиці трапляються ухвали про виключення запасного судді зі складу колегії суддів [206].

Важко погодитися й з позицією, відповідно до якої «якщо запасний суддя був відсутній хоча б на одному судовому засіданні або на якійсь його частині, питання щодо повторного проведення відповідних процесуальних дій має вирішуватися відповідно до ч. 2 ст. 319 КПК України» [73, с. 599].

У такому твердженні змішано норми інститутів заміни судді без проведення судового розгляду спочатку і запасного судді. Положення ч. 2 ст. 319 КПК України поширюються на випадки заміни судді, який вибув із судового процесу безповоротно, іншим суддею, визначеним ЄСІТС. Необхідність залучення запасного судді визначається в ухвалі про призначення підготовчого судового засідання. Крім того, у ч. 1 ст. 320 КПК України встановлений обов'язок запасного судді перебувати в залі судового засідання протягом судового розгляду. Цей припис покликаний гарантувати запасному судді одержання повного уявлення про кожен доказ зокрема і про усю сукупність доказів, досліджених упродовж судового розгляду. Тому на факт нез'явлення запасного судді в судовому засіданні необхідно реагувати у той же спосіб, що й на тимчасову неможливість судді, який входить до колегії суддів у цьому кримінальному провадженні, брати участь в судовому розгляді. Якщо запасний суддя не прибув у судовому засіданні, то судовий розгляд належить відкласти. В іншому випадку позбавлена сенсу присутність запасного судді при розгляді кримінального провадження, а також втрачається можливість, у

разі необхідності, його входження до складу суду для заміни судді, який вибув. Своєю чергою, якщо запасний суддя тимчасово позбавлений можливості бути присутнім при проведенні окремої процесуальної дії впродовж судового засідання, то варто розглянути питання про оголошення перерви для його прибуття.

Як слушно стверджує з цього приводу А. Шиян, у залі судового засідання запасний суддя повинен перебувати постійно, на кожному судовому засіданні. За його відсутності основні судді здійснювати судовий розгляд кримінального провадження не можуть. Тільки за таких умов можна забезпечити належне сприйняття запасним суддею досліджуваних обставин, дотримання і виконання однієї із засад кримінального провадження про «безпосередність дослідження показань, речей і документів», передбаченої п. 16 ч. 1 ст. 7 КПК України [232, с. 485]. Цю позицію поділяє і Т. Оксюта [78, с. 245].

Доречно звернути увагу на недолік правового регулювання, викладений у першому реченні ч. 1 ст. 320 КПК України. У ньому закріплений обов'язок запасного судді перебувати в залі судового засідання протягом судового розгляду. У такий спосіб не виправдано обмежена присутність запасного судді в судовому засіданні, яке відбувається поза межами будівлі суду. Адже згідно з ч. 3 ст. 318 КПК України у разі необхідності процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

З огляду на вищенаведене, редакція ч. 1 ст. 320 КПК України потребує удосконалення шляхом її доповнення новим реченням такого змісту: «Запасний суддя присутній при розгляді кримінального провадження з початку, однак не входить до складу колегії суддів, не має права брати участь у розгляді та вирішенні кримінального провадження».

Тож **запасний суддя** – це суддя, який обіймає штатну посаду в суді першої інстанції, до повноважень якого законом віднесено розгляд і вирішення кримінального провадження, за рішенням складу суду, визначеного ЄСІТС, призначений у справі, для розгляду якої потрібен значний час, з метою оперативної заміни судді, який вибув.

У відповідності до ч. 1 ст. 320 КПК України рішення про необхідність призначення запасного судді приймає суд, що здійснюватиме судове провадження, одночасно з призначенням підготовчого судового засідання. Це означає, що, за наявності для цього підстав, запасний суддя повинен бути присутнім вже у підготовчому судовому засіданні. Це рішення має бути викладене в ухвалі про призначення підготовчого судового засідання. Зокрема, у резолютивній частині такої ухвали суд постановляє передати матеріали кримінального провадження до канцелярії цього суду для визначення ЄСПС з числа суддів такого суду запасного судді.

На цьому акцентується увага й у правозастосовній діяльності [179; 205; 152; 77].

Утім, у судовій практиці трапляються випадки призначення запасного судді під час судового розгляду. Така практика суперечить положенням кримінального процесуального закону [223].

Водночас, у процесуальній літературі критично оцінено припис про призначення запасного судді одночасно з призначенням підготовчого засідання. «Було б більш правильним визначити в КПК, що рішення про необхідність призначення запасного судді приймається пізніше – ухвалою про призначення судового розгляду (ст. 316), оскільки за результатами підготовчого судового засідання не завжди призначається судовий розгляд і потреби у призначенні запасного судді може не виникнути» [73, с. 599].

До наведеної позиції варто прислухатися. У стадії підготовчого провадження дослідження доказів не проводиться. Тому потреби у присутності запасного судді вже з підготовчого судового засідання немає. Звичайно, із вищесформульованого правила є винятки. Перший виняток зумовлений кримінальним провадженням на підставі угод, а другий – пов'язаний з розглядом клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Однак у цих випадках відсутня фактична підстава для залучення запасного судді – значний час для проведення судового розгляду кримінального провадження.

Беручи це до уваги, друге речення ч. 1 ст. 320 КПК України варто викласти у такій редакції: «Рішення про необхідність призначення запасного судді суд приймає під час підготовчого судового засідання в ухвалі про призначення судового розгляду».

Згідно з ч. 1 ст. 320 КПК України про призначення запасного судді робиться відмітка в журналі судового засідання. Варто зазначити, що припис подібного змісту закріплений і у ч. 1 ст. 453 КПК Латвійської Республіки [262]. Єдина відмінність полягає у назві процесуального документу, що фіксує перебіг і результати судового розгляду. У КПК Латвійської Республіки – це журнал судового засідання.

Якщо під час судового засідання суддю замінює запасний суддя, судовий розгляд продовжується. Судовий розгляд у такому разі закінчує суд у новому складі (ч. 2 ст. 320 КПК України).

Такий порядок дає можливість запобігти затягуванню судового процесу, без зволікання продовжити судовий розгляд. Після вступу в процес запасний суддя набуває повноважень щодо здійснення правосуддя у конкретному кримінальному провадженні.

Суперечить ч. 2 ст. 320 КПК України позиція, що заміна запасним суддею судді, який вибув, не звільняє першого від обов'язку «перевірити докази, отримані іншими уповноваженими особами, оцінити їх на загальних підставах, а за необхідності – повторно провести слідчі (розшукові) дії» [78, с. 246]. Умова присутності запасного судді під час судового розгляду знімає необхідність відновлення дослідження доказів повністю або у певній частині. У цьому й полягає ідея запровадження інституту запасного судді.

3.2. Безперервність судового розгляду

У нероздільному зв'язку із незмінністю складу суду перебуває загальне положення безперервності судового розгляду.

Відповідно до ч. 1 ст. 322 КПК України судовий розгляд відбувається безперервно, крім часу, призначеного для відпочинку.

Така нормативна регламентація суті безперервності судового розгляду не відзначається повнотою та ясністю. Своєю чергою, це спричиняє помилки в інтерпретації цього положення як у доктрині кримінального процесу, так і у правозастосуванні.

Зокрема, характеризуючи правову природу безперервності судового розгляду, деякі дослідники розглядають її як один із «принципів здійснення провадження в кримінальних справах» [55, с. 614], «принципів судочинства» [53, с. 28-29].

З цією позицією важко погодитися, адже положення, про яке йдеться, не володіє усіма ознаками, які дають можливість трактувати його як засаду кримінального провадження. Безперервність судового розгляду є нормативним утворенням меншого ступеня узагальнення та нижчої юридичної сили, ніж засада кримінального провадження.

Натомість, мають рацію ті автори, які у безперервності судового розгляду вбачають реалізацію засади розумності строків кримінального провадження [54, с. 679; 52, с. 531; 73, с. 602; 15, с. 49].

Водночас, лише цією основоположною для кримінального судочинства ідеєю зв'язок такого загального положення судового розгляду із засадами кримінального провадження не вичерпується. Безперервність судового розгляду сприяє правильному сприйняттю судом обставин кримінального провадження, забезпечуючи, у такий спосіб, реалізацію засади безпосередності дослідження доказів. Завдяки безперервності суд одержує комплексну уяву про обставини конкретного кримінального провадження. Внаслідок цього у суддів вимальовується цілісна картина події, що є предметом судового розгляду.

У доктрині вітчизняного кримінального процесу констатується, що безперервність судового розгляду «сприяє послідовному, більш повному та цільному безпосередньому сприйняттю суддями та учасниками процесу досліджуваних доказів, а також створює умови для обґрунтованих висновків по

справі» [91, с. 47], «є важливою умовою всебічного, повного судового розгляду і в кінцевому підсумку – прийняття законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення на виконання завдань кримінального провадження» [15, с. 48].

Наведені позиції щодо значення безперервності судового розгляду загалом є слушними. Водночас твердження про сприяння цього загального положення судового розгляду безпосередньому сприйняттю доказів не лише судом, але й учасниками процесу, викликає застереження. Вимога безперервності судового розгляду адресована суду. На нього покладена відповідальність за її дотримання. Адже суд є суб'єктом організації та проведення судового розгляду. Саме цей орган має створити такі умови судового розгляду, які забезпечують його учасникам належні пізнавальні можливості у відповідності до приписів кримінального процесуального закону. Своєю чергою, дотримання судом цих приписів є запорукою ухвалення ним правосудного судового рішення. Звичайно, з погляду учасників судового провадження відсутність зволікань у проведенні судового розгляду, концентрація уваги суду на одному кримінальному провадженні також має важливе значення для захисту їхніх чи представлених прав і законних інтересів. Однак безперервність судового розгляду стосується означених суб'єктів кримінального провадження дотично, опосередковано.

На думку окремих дослідників, аналізоване загальне положення судового розгляду негативно впливає на тактику судового розгляду кримінальних справ, адже «безперервність судового розгляду суттєво обмежує пізнавальний потенціал таких тактичних прийомів як, наприклад, повторний допит, що нерідко допомагає слідчому виявити факти навмисного спотворення допитуваним істини та, водночас, зміст і деталі неправдивої інформації. Позитивний результат при цьому можливий у разі забезпечення відносно тривалого інтервалу (місяць або більше, якщо дозволяють терміни слідства) між початковим (з неправдивими показаннями) та повторним допитами. За законом в суді також допускається повторний допит свідка, потерпілого в тому самому або наступному судовому засіданні, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що ці особи можуть надати показання стосовно обставин, щодо яких вони не допитувалися (ч. 14 ст. 352 КПК). Проте

динамічність судового дослідження, обумовлена вимогою його безперервності, не передбачає відкладання розгляду справи на тривалий час з метою використання повторного допиту як прийому викриття брехні, необхідністю застосування якого допитувачу навряд чи вдасться переконати суд у необхідності проведення повторного допиту» [67, с. 511].

Такий погляд є дискусійним. Процесуальні порядки допиту під час досудового розслідування та впродовж судового розгляду істотно відрізняються. Тактичні прийоми допиту у досудовому провадженні помилково механічно екстраполювати на дослідження доказів у центральній стадії кримінального провадження. Під час судового розгляду також передбачені дієві засоби пізнавальної діяльності, які, зокрема перехресний допит значно ефективніші, ніж повторний допит, який проводить слідчий під час судового розслідування. Тому відкладати судовий розгляд на відносно тривалий час для повторного допиту свідка з метою викриття неправди у його показаннях не лише немає необхідності, недоречно, але й безпідставно. До того ж, таке відкладення неодмінно спричинить надмірну тривалість судового процесу.

Висвітлюючи суть цього загального положення судового розгляду, деякі процесуалісти стверджують, що «безперервність судового розгляду означає його проведення за одне судове засідання» [73, с. 602]. «У новому КПК України законодавчо втілені всі практичні напрацювання для процесуальної економії при розгляді судом кримінального провадження і за належного відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків та організації своєї роботи суддя за часом розгляду кримінальних проваджень зобов'язаний вкладатися в розумні строки і проводити судове засідання, як правило, а не виняток, в одне судове засідання» [36, с. 74].

Уявляється невідповідним реаліям правозастосування трактування безперервності як вимоги слухання кримінального провадження в одному судовому засіданні, оскільки з об'єктивних і суб'єктивних причин судовий розгляд, за наявності для цього фактичних підстав, підлягає відкладенню, причому неодноразовому. Понад те, у самому кримінальному процесуальному законі

передбачені ситуації, за яких доводиться переривати перебіг судового розгляду. Для прикладу, заміна судді, який позбавлений можливості брати участь у судовому розгляді іншим суддею (ч. 1 ст. 319 КПК України), залучення захисника для здійснення захисту за призначенням (ч. 1 ст. 330 КПК України), для підготовки до захисту проти нового обвинувачення (ч. 4 ст. 338 КПК України).

Незважаючи на лаконічність нормативного викладу цього загального положення судового розгляду у ч. 1 ст. 322 КПК України, його зміст є значно ширшим і охоплює такі положення.

Судовий розгляд кримінального провадження повинен тривати безупинно. В інтересах правосуддя краще розглянути кримінальне провадження не перериваючись від початку і до кінця. У такий спосіб скорочується до мінімуму період між дослідженням доказів під час судового розгляду та ухваленням судового рішення.

У зв'язку з цим, доречно згадати про правило, що діяло в Стародавніх Афінах, – гелієя була зобов'язана прийняти рішення до заходу сонця, натомість ареопаг – упродовж ночі. З того часу минуло майже два тисячоліття, і ці правила одержали розвиток та закріплення у кримінальному процесуальному праві держав континентальної Європи [114, с. 341].

Так, відповідно до § 2 art. 366 КПК Республіки Польща головуєчий повинен намагатися, аби судовий розгляд завершився на першому судовому засіданні [261].

Згідно з ч. 1 art. 307 КПК Французької Республіки судовий розгляд не може бути перерваний і має тривати доти, поки справа не буде вирішена судом присяжних [253].

Положення подібного змісту викладене й у ч. 5 § 247 КПК Словацької Республіки – призначаючи судовий розгляд, головуєчий вживає всіх необхідних заходів для забезпечення його належного перебігу та можливості розгляду і вирішення справи без перерви [272].

У ч. 1 § 273 Австрійської Республіки зазначено, що судовий розгляд, як тільки він розпочався, може бути перерваний лише тоді, коли головуєчий визнає за необхідне дати особам, які беруть участь у справі, відпочити або невідкладно

отримати докази; у невідкладних випадках, на розсуд народного засідателя, він також може бути продовжений в неділю чи державне свято [269].

Відповідно до чч. 1, 2 art 477 КПК Італійської Республіки, якщо абсолютно неможливо завершити судовий розгляд в одному судовому засіданні, головуєчий наказує продовжити його наступного дня, який не є державним святом. Суддя може перервати слухання справи лише з причин абсолютної необхідності та на максимальний строк, який, з урахуванням усіх подовжень, не перевищує десяти днів, за винятком державних свят [256].

З наведених положень кримінального процесуального права зарубіжних держав випливає, що їх законодавець поставив перед судом вимогу провести судовий розгляд кримінальної справи не перериваючись. Якщо це виконати не вдається, то перерва має тривати мінімум часу.

Безперервність судового розгляду спрямована на зосередженні уваги суду на розгляді та вирішенні одного кримінального провадження в розумні строки.

Безперервність встановлює заборону суду до закінчення розпочатого розгляду кримінального провадження займатися іншою процесуальною діяльністю. Розосередження уваги при рівночасному розгляді інших справ здатне вплинути на цілісність сприйняття обставин кожної з них, спричинити їх змішування у пам'яті суддів або, навіть, забування окремих обставин.

Запровадження безперервності судового розгляду покликане:

а) забезпечити його проведення без зволікань, запобігти невинновданому затягуванню судового провадження; б) сприяти суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження та у дослідженні доказів, не відволікаючись на інші судові процеси (кримінальні, цивільні тощо) для уникнення плутанини одержаних відомостей та для запобігання ускладнень в оцінці доказів.

У такий спосіб гарантуються умови для всебічного, повного, неупередженого та оперативного розгляду кримінального провадження, що, своєю чергою, забезпечує акцентування уваги суду на усіх аспектах і деталях цього кримінального провадження, а також правильне сприйняття суддями обставин, що мають значення та підлягають доказуванню.

Безперервність не забороняє оголошення перерви для відпочинку чи з інших підстав, але не допускає використання відведеного для перерви часу з метою дослідження і збирання доказів, розгляду і вирішення інших справ тим же складом суду під час перерви. Йдеться про законодавчо закріплений виняток із безперервності судового розгляду.

Для розкриття змісту словосполучення «час, призначений для відпочинку» слід звернутися до положень законодавства України про працю.

Час, призначений для відпочинку, – період, упродовж якого працівник звільняється від виконання трудових обов'язків і може його використовувати на власний розсуд.

У законодавстві України про працю закріплені такі види часу відпочинку: перерви протягом робочого дня (ст.ст. 66, 168, 183 КЗпП України); щоденний відпочинок або перерви між змінами (ст. 59 КЗпП України); вихідні дні або щотижневий відпочинок (ст.ст. 67-69 КЗпП України); святкові і неробочі дні (ст. 73 КЗпП України); відпустки (ст. 74 КЗпП України).

Відповідно до чч. 1 і 3 ст. 66 КЗпП України працівникам надається перерва для відпочинку і харчування тривалістю не більше двох годин. Перерва не включається в робочий час. Перерва для відпочинку і харчування повинна надаватись, як правило, через чотири години після початку роботи. Працівники використовують час перерви на свій розсуд. На цей час вони можуть відлучатися з місця роботи.

Щоденний відпочинок не закріплений у трудовому праві, але правники зазначають, що ним є період в роботі між закінченням робочого дня і початком наступного [12, с. 44].

Згідно з чч. 1,2 ст. 67 КЗпП України при п'ятиденному робочому тижні працівникам надаються два вихідних дні на тиждень, а при шестиденному робочому тижні – один вихідний день. Загальним вихідним днем є неділя. Другий вихідний день при п'ятиденному робочому тижні, якщо він не визначений законодавством, визначається графіком роботи підприємства, установи, організації, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації

(профспілковим представником) підприємства, установи, організації, і, як правило, має надаватися підряд з загальним вихідним днем. Своєю чергою, у ст. 70 КЗпП України встановлено, що тривалість щотижневого безперервного відпочинку повинна бути не менш як сорок дві години.

Статтею 73 КЗпП України встановлені такі святкові дні: 1 січня – Новий рік; 7 січня і 25 грудня – Різдво Христове; 8 березня – Міжнародний жіночий день; 1 травня – День праці; 9 травня – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги); 28 червня – День Конституції України; 28 липня – День Української Державності; 24 серпня – День незалежності України; 14 жовтня – День захисників і захисниць України. Робота також не провадиться в дні релігійних свят: 7 січня і 25 грудня – Різдво Христове, один день (неділя) – Пасха (Великдень), один день (неділя) – Трійця.

Екстраполоючи вищенаведені положення законодавства про працю у площину кримінального провадження, можна дійти висновку, що відпочинок, про який йдеться у ч. 1 ст. 322 КПК України, призначений для відновлення розумових і фізичних сил як суддів, так і учасників судового провадження. Водночас, відпочинок зумовлений режимом роботи суду. Так, у Правилах внутрішнього трудового розпорядку Попільнянського районного суду Житомирської області викладені такі положення, що стосуються часу відпочинку. Тривалість робочого часу суддів та працівників апарату суду не може перевищувати 40 годин на тиждень. Установлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями (субота, неділя). Робочий час з понеділка до четверга триває з 9:00 год. до 18:15 год., у п'ятницю з 9:00 год. до 17:00 год. Перерва на відпочинок і харчування триває з 13:00 год. до 14:00 год. і не включається в робочий час. Працівники суду використовують час перерви на свій розсуд, на цей час вони можуть відлучатися з місця роботи [110].

Зазвичай перерву оголошують після закінчення робочого дня суду, на вихідні та святкові дні, а також в інших випадках, не охоплених нормативним регулюванням (для підготовки до судової експертизи, яка проводитиметься в судовому засіданні, судових дебатів, надання медичної допомоги, прийому ліків,

при очікуванні прибуття в судове засідання свідка тощо). Тож, перерва в судовому засіданні стосується коротких часових інтервалів.

Вивчення матеріалів кримінального провадження свідчить про те, що місцеві суди плутають інститути перерви в судовому засіданні та відкладення судового розгляду, внаслідок чого за наявності підстав для відкладення судового розгляду оголошують перерву в судовому засіданні [178; 167; 222; 220].

Однак перерву в судовому засіданні слід використовувати за призначенням, а не для здійснення процесуальної діяльності. Виняток із вищенаведеного викладений у ч. 4 ст. 330 КПК України – питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні оголошується перерва.

Безперервність установлює можливість відкладення судового розгляду, з огляду на наявність обставин, які перешкоджають його проведенню і не можуть бути усунуті в поточному судовому засіданні. Відкладення судового розгляду є ще одним легітимним винятком із безперервності судового розгляду.

Насамперед, доцільно звернути увагу на термінологію, яку використовує законодавець для позначення цього кримінального процесуального інституту. Так, у ч. 2 ст. 322 КПК України вживається категорія «відкладення судового засідання», натомість у ч. 1 ст. 323, чч. 1 і 3 ст. 324, ч. 1 ст. 325, чч. 2 та 3 ст. 326, чч. 2, 3 ст. 333, ч. 4 ст. 338, ч. 2 ст. 339, ч. 1 ст. 341 КПК України йдеться про «відкладення судового розгляду». Уявляється, що коректніше оперувати поняттям «відкладення судового розгляду». Будучи формою судового розгляду, судове засідання не може бути перенесене на інший час. Як у конкретний момент судового провадження, так і у майбутньому після його поновлення, форма судового розгляду завжди залишається незмінною, тому не підлягає відкладенню. Інша річ, кримінальна процесуальна діяльність, що відбувається у центральній стадії кримінального провадження. За тимчасових перешкод у її здійсненні, що не можуть бути усунуті в цьому судовому засіданні, судовий розгляд справді належить перенести на інший час.

Суд, відкладаючи судовий розгляд, визначає дату, годину і місце наступного судового засідання з урахуванням часу, необхідного для усунення обставин, що стали підставою для прийняття цього рішення.

Проведений аналіз матеріалів судової практики дає можливість констатувати про невинувато тривалі строки відкладення судами судового розгляду кримінального провадження.

Зокрема, 29 січня 2018 р. Турківський районний суд Львівської області постановив ухвалу про відкладення судового розгляду, з огляду на неприбуття в судові засідання свідків ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 без поважних причин, хоча вони були належним чином повідомлені про час та місце розгляду справи, що підтверджується розписками про вручення їм повісток. З урахуванням попередньо призначених справ та графіку відпусток, суд визначив дату і час наступного судового засідання у цьому кримінальному провадженні – 29 травня 2018 р. об 11 год. 00 хв. [216] Звідси випливає, що період між судовими засіданнями в описаній ситуації становив аж 4 місяці.

В українському кримінальному процесуальному законі немає вказівки про те, що у випадку відкладення судового розгляду, судовий процес не повинен розпочинатися з початку.

Натомість подібне положення закріплене у ч. 3 ст. 477 КПК Латвійської Республіки – суд, відновлюючи судовий розгляд після його відкладення, може повторно не проводити раніше виконані процесуальні дії [262].

У ч. 2 ст. 322 КПК України викладені підстави, внаслідок яких відкладення судового засідання не вважається порушенням безперервності: 1) неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження; 2) складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення; 3) підготовка захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення; 4) підготовка потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення; 5) проведення дослідження речових доказів за місцем їх

знаходження, огляду на місці; 6) проведення експертизи у випадках та порядку, передбачених ст. 332 цього Кодексу; 7) надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій у випадках та порядку, передбачених ст. 333 цього Кодексу.

Утім, у доктрині кримінального процесу слушно стверджується, що наведений у ст. 322 КПК перелік підстав для відкладення судового розгляду не є вичерпним. На практиці суд також відкладає судовий розгляд у разі хвороби судді, захисника, прокурора, секретаря судового засідання, стихійного лиха тощо [25, с. 87-94; 123, с. 410].

У порівнянні з українським правовим регулюванням, у кримінальному процесуальному праві деяких європейських держав встановлений граничний строк відкладення судового розгляду. Натомість у КПК України – визначені строки відкладення з огляду на конкретні підстави для прийняття цього рішення.

Так, у § 229 КПК ФРН зазначено, що судовий розгляд може бути відкладений на строк до трьох тижнів. Судовий розгляд може бути відкладений також на строк до одного місяця, якщо до цього він не проводився не менше 10 днів. Якщо судовий розгляд не відбудеться найпізніше наступного дня після спливу вказаних строків, він повинен розпочатися з початку [270].

Відповідно до ч. 10 ст. 271 КПК Республіки Болгарія у всіх випадках відкладення розгляду справи призначається в розумний строк, але не пізніше трьох місяців [72].

Згідно з ч. 1 § 277 КПК Словацької Республіки якщо виникла перешкода, через яку не можна провести або продовжити судовий розгляд, суд відкладає судовий розгляд і визначає дату наступного основного засідання; відкласти судовий розгляд на невизначений строк можна лише в тому випадку, якщо цього вимагає характер діяння. У разі усунення перешкоди, через яку судовий розгляд довелося відкласти на невизначений строк, необхідно без зайвих зволікань, не пізніше двох тижнів після її усунення, призначити дату судового розгляду або вчинити іншу дію, спрямовану на закриття справи [272]. Аналогічне положення викладене і у ч. 1 § 219 КПК Чеської Республіки [271].

У відповідності до приписів ст. 349 КПК Грецької Республіки суд за клопотанням прокурора або з власної ініціативи може прийняти рішення про відкладення лише один раз судового розгляду внаслідок обставин непереборної сили, а також за клопотанням будь-якої із сторін, лише один раз, з причин, пов'язаних зі здоров'ям, або внаслідок обставин непереборної сили. При цьому, строк відкладення судового розгляду за клопотанням сторони не може перевищувати трьох місяців. Перед тим, як ухвалити рішення про відкладення судового розгляду, суд зобов'язаний вивчити можливість оголошення перерви в судовому засіданні до 15 днів, мотивуючи, що обставина відкладення не може бути усунута оголошенням перерви. Повторне відкладення може бути здійснене з тих же підстав. Перерва в судовому засіданні може бути оголошена не більше трьох разів [273].

Невідкладність ухвалення судового рішення. Кримінальний процесуальний закон розповсюджує дію безперервності судового розгляду на всі його етапи. Тому означене положення стосується як проміжних, так і підсумкових (остаточних) судових рішень. Так, згідно з ч. 5 ст. 376 КПК України ухвали (постанови), постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення. У контексті ж підсумкового судового рішення це положення означає відсутність зволікання між етапом останнього слова обвинуваченого та ухваленням цього рішення. Такий висновок підтверджується змістом ст. 366 КПК України, відповідно до якої після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання. Понад те, керуючись ч. 2 ст. 367 КПК України, після видалення до нарадчої кімнати суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу.

Суди не завжди враховують означені вище приписи у своїй процесуальній діяльності [97].

Водночас, касаційною інстанцією сформульована й інша правова позиція. Відповідно до неї порушення таємниці наради суддів під час ухвалення вироку у кримінальному провадженні, що виразилося в одночасному розгляді іншої справи

про адміністративне правопорушення, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у випадку, якщо вказане порушення обґрунтовано не ставить під сумнів незалежність і неупередженість суддів (судді) при обговоренні та ухваленні відповідного судового рішення [104].

Наведена правова позиція свідчить про недооцінку значення таємниці наради суддів при ухваленні судового рішення. Незважаючи на те, що порушення таємниці наради суддів згідно з ч. 2 ст. 412 КПК України не вважається безумовним істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, однак така процесуальна гарантія наповнює зміст безперервності судового розгляду, яка, своєю чергою, забезпечує реалізацію у стадії судового розгляду засад безпосередності дослідження доказів та розумності строків кримінального провадження. Як відомо, процесуальними наслідками порушення засад кримінального провадження є застосування процесуальних санкцій у вигляді скасування судового рішення.

Обов'язково у тому ж судовому засіданні, яким завершився судовий розгляд, має бути оголошена резолютивна частина підсумкового судового рішення. Саме у цій частині рішення містяться висновки, яких дійшов суд, зокрема про винуватість чи невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, кримінально-правову кваліфікацію його діяння, призначення йому покарання чи інших заходів кримінально-правового впливу. Це твердження впливає з ч. 1 ст. 376 КПК України, згідно з якою судові рішення проголошуються прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження.

Водночас, у відповідності до ч. 2 ст. 376 КПК України якщо складання судового рішення у формі ухвали (постанови) вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням і оголошенням його резолютивної частини, яку підписують всі судді. Повний текст ухвали (постанови) повинен бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини і оголошений учасникам судового провадження. Про час оголошення повного тексту ухвали (постанови) має бути зазначено у раніше складеній її резолютивній частині.

Привертає увагу те, що наведене регулювання не поширюється на вирок. Утім вимоги до мотивувальної частини вироку (ч. 3 ст. 374 КПК України) значно вищі, ніж до мотивувальної частини ухвали (ч. 1 ст. 372 КПК України). Тож відкладення складання мотивувальної частини логічніше поширити на вирок. Однак у вирішенні цього питання законодавець керувався тлумаченням видів судових рішень, викладеним у ст. 369 КПК України. Оскільки вирок визначається як судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті (ч. 1 ст. 369 КПК України), то, виходячи з ч. 5 ст. 28 КПК України, це рішення повинно бути ухвалене без зволікань. А на судові рішення, у яких вирішуються інші питання, – ухвали (ч. 2 ст. 369 КПК України), вимога невідкладності постановлення не поширюється.

До речі, у практиці касаційної інстанції проголошення судом після виходу з нарадчої кімнати лише вступної та резолютивної частин вироку вважається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [94].

У зв'язку з вищенаведеним постає питання: чи належить до безперервності судового розгляду інститут відкладення складання мотивувальної частини ухвали (постанови)? Уявляється, що це положення не є винятком із безперервності судового розгляду, на зразок перерви в судовому засіданні чи відкладення судового розгляду. Воно є технічним і зумовлене прагматичними міркуваннями. Для викладу мотивувальної частини судового рішення нерідко потрібен значний час, з огляду на чималий обсяг інформації, що повинен бути відображений у цій частині судового рішення, належну аргументацію висновків суду.

Тож, **безперервність судового розгляду** полягає у вимозі безупинного його проведення або у спосіб (без невинуваних перерв і відкладень), щоб період між судовими засіданнями визначався такими часовими інтервалами, які забезпечували б суду можливість з'ясування обставин кримінального провадження та дослідження доказів, не відволікаючись на інші судові процеси.

Безперервність судового розгляду забезпечує баланс між реалізацією засад розумності строків кримінального провадження та безпосереднього дослідження доказів. Її правила спрямовані як на зосередження уваги суду на обставинах одного кримінального провадження, так і на його розгляді без зайвих зволікань. Це

загальне положення судового розгляду також є умовою всебічності та повноти з'ясування обставин кримінального провадження, правильності оцінки досліджених у судовому засіданні доказів, а також формування внутрішнього переконання суду.

Порушення правил про безперервність судового розгляду здатне спричинити ухвалення незаконних, необґрунтованих і несправедливих судових рішень, зниження ефективності правосуддя у кримінальному провадженні загалом.

3.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду

Виконання завдань кримінального провадження загалом та завдань судового розгляду зокрема, до певної міри, зумовлене елементами кримінальної процесуальної діяльності, що визначені для центральної стадії кримінального судочинства. Одними з таких елементів є процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводять під час судового розгляду.

Основна група цих дій, що спрямована на дослідження, а за потреби і на збирання доказів, регламентована у § 3 глави 28 КПК України. Окрім них, кримінальний процесуальний закон визначає інші способи перевірки та одержання доказової інформації, до яких суд та учасники судового провадження вдаються за необхідності. У контексті цього дослідження йдеться про заходи забезпечення кримінального провадження. У системі цих заходів наявні два елементи, призначені для збирання і перевірки доказів, – тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна. Останній із цих заходів забезпечення кримінального провадження не володіє універсальністю і застосовується під час досудового розслідування. Тож не дивно, що у ст. 333 КПК України згадано лише про перший з них – тимчасовий доступ до речей і документів.

Частина 1 ст. 333 КПК України сформульована з використанням відсильної норми, відповідно до якої заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються під час судового провадження згідно з положеннями розділу II

цього кодифікованого акта. Водночас у цій же частині закріплене застереження – з урахуванням особливостей, встановлених у розділі IV «Судове провадження у суді першої інстанції» КПК України.

Особливості застосування впродовж судового розгляду кримінального провадження тимчасового доступу до речей і документів визначені у ч. 2 ст. 333 КПК України. З її змісту випливає, що до клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів під час судового розгляду, поряд із вимогами, зазначеними у ст. 160, ч. 5 ст. 163 КПК України, встановлена додаткова вимога – сторона кримінального провадження повинна обґрунтувати «причини, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування».

Таке унормування зумовлене кількома чинниками. По-перше, суд, передусім, здійснює дослідження і оцінку доказів, і лише за необхідності та у визначених кримінальним процесуальним законом випадках може здійснити їх збирання. По-друге, це положення покликане дисциплінувати сторони кримінального провадження та запобігати можливому зловживанню процесуальними правами з їх боку. Законодавець акцентує увагу на використанні під час досудового розслідування усіх можливих засобів доказування для встановлення обставин, що підлягають доказуванню і мають значення для цього кримінального провадження. Це дає можливість уникати невиправданого затягування судового процесу, економити процесуальні сили.

Так, суд відмовив захиснику у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, оскільки він не ставив це питання під час досудового розслідування [175].

Тож звернення до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів зумовлене відомостями, одержаними впродовж судового розгляду кримінального провадження. Цей висновок підтверджується й у правозастосуванні. Зокрема, у своїх клопотаннях сторони кримінального провадження серед причин, через які доступ не був здійснений під час досудового розслідування, наводять: відомості про притягнення особи до адміністративної відповідальності стали відомі прокурору під час судового розгляду [159]; з метою наступного призначення і

проведення під час судового розгляду експертизи [200]; впродовж судового розгляду обвинувачений повністю змінив показання, і свідок, який не був допитаний під час досудового розслідування, підтвердив його алібі [202].

Якщо судом прийнято рішення про надання доступу до речей і документів, він відкладає судовий розгляд на строк, достатній для здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження та ознайомлення учасників судового провадження з його результатами (ч. 1 ст. 333 КПК України).

Вивчення ухвал місцевих судів про тимчасовий доступ до речей і документів дає можливість виокремити такі типові порушення кримінального процесуального закону, які допускають суди при прийнятті цього рішення. Перше. Строк дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів є диференційованим – від 5 днів до 1 місяця. При цьому суди не аргументують установлення ними конкретного строку. Друге. У резолютивній частині ухвали вкрай рідко зазначається про відкладення судового розгляду у зв'язку із застосуванням означеного заходу забезпечення кримінального провадження. Понад те, трапляються випадки оголошення перерви судовому засіданні замість відкладення судового розгляду, як цього вимагає кримінальний процесуальний закон [165]. Третє. Суди задовольняють клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, незважаючи на те, що сторона кримінального провадження не навела причин, через які цей захід забезпечення кримінального провадження не був застосований упродовж досудового розслідування [186]. Деякі суди взагалі розглядають тимчасовий доступ до речей і документів як слідчу дію [162].

У ч. 1 ст. 333 КПК України також закріплений припис, згідно з яким особа, яка під час судового провадження отримала речі і документи внаслідок здійснення тимчасового доступу до них, зобов'язана надати до них доступ, у порядку передбаченому ст. 290 цього Кодексу. Це положення розвиває обов'язок, встановлений у ч. 11 ст. 290 КПК України, – сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одна одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. Однак, у резолютивній частині ухвал про

тимчасовий доступ до речей і документів суди не завжди наголошують на вищевказаному обов'язку [177; 185; 214].

Нерідко впродовж з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами виявляються ознаки неповноти досудового розслідування, що може вплинути на правосудність судового рішення. Аби запобігти ухваленню неправосудного судового рішення виникає потреба у встановленні окремих елементів предмета доказування або у дослідженні цих елементів з належною глибиною. Проте пізнавальні можливості досудового розслідування і судового розгляду відрізняються. Низка обставин кримінального провадження, що підлягають доказуванню, можуть бути з'ясовані лише з використанням тих засобів доказування, що встановлені для досудового провадження. Звідси учасникам судового провадження та суду доводиться вдаватися до використання такого процесуального інструменту як доручення органу досудового розслідування провести ті процесуальні дії, які неможливо виконати під час судового розгляду.

Доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії для вітчизняного кримінального процесуального регулювання не є новим. Воно було запроваджене ще у 2001 р. за результатами «малої» судової реформи у ст. 315¹ «Судові доручення» КПК України 1960 р. У новій кодифікації кримінального процесуального права цей елемент був збережений з розширенням обсягу та змісту його нормативної регламентації.

Важливо зазначити, що доручення, у порядку чч. 3-6 ст. 333 КПК України, органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії є компонентом інституту судових доручень у кримінальному провадженні, його підінститутом. Ще однією складовою цього інституту є давання судом, що розглядає кримінальне провадження, доручення суду, на території юрисдикції якого перебуває учасник судового провадження, здійснити процесуальні дії, пов'язані із проведенням дистанційного судового провадження (ч. 5 ст. 336 КПК України).

У 2021 р. суди першої інстанції постановили 212, у 2022 р. – 51, а у 2023 р. – 295 ухвал про доручення органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії (див. Додаток Д).

Судове доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії дає змогу усунути неповноту досудового розслідування, зумовлену об'єктивними чинниками, шляхом делегування повноважень у цій частині іншому суб'єкту кримінального провадження, що діє за інших процесуальних умов. Це нормативно встановлений інструмент збирання і перевірки доказів поряд з іншими визначеними кримінальним процесуальними законом засобами доказування у стадії судового розгляду. Утім норми цього підінституту можуть бути застосовані судом як виняток. Про це свідчать визначені підстави та умови для доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії [116, с. 95].

Відповідно до ч. 3 ст. 333 КПК України, у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

У доктрині українського кримінального процесу обґрунтовано стверджується, що наведені «норми не відзначаються ґрунтовністю і конкретністю. Їх логіка та узгодженість з іншими нормами КПК України викликають певні сумніви» [225, с. 155].

У змісті ч. 3 ст. 333 КПК України закріплені дві фактичні підстави для ухвалення судового рішення доручити органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії: 1) необхідність у встановленні обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження; 2) необхідність у перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження. При цьому обидві підстави пов'язані єдиною умовою – такі обставини не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом.

Перша підстава зумовлена ситуацією, за якої під час судового розгляду виявилось, що деякі елементи предмету доказування впродовж досудового

розслідування не були з'ясовані взагалі чи з'ясовані поверхнево. А це впливає на ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

Дослідники справедливо стверджують про допущення слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором в аналізованій ситуації неповноти чи неправильності досудового розслідування [225, с. 155].

Вивчення матеріалів правозастосовної практики щодо давання доручень органу досудового розслідування про проведення слідчих (розшукових) дій дає можливість констатувати загалом про відсутність фактичних підстав для доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії.

Переважно суди дають доручення органу досудового розслідування з метою встановлення фактичного місця проживання чи перебування обвинуваченого, потерпілого та свідків [176; 164; 221].

З приводу наведеного доречно зазначити, що встановлення фактичного місця проживання чи перебування обвинуваченого, потерпілого або свідків не належить до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91, ст.ст. 485, 505 КПК України).

В одному з кримінальних проваджень суд дав доручення встановити працівників слідчо-оперативної групи [210].

Варто наголосити, що відомості про осіб, які брали участь у проведенні слідчої (розшукові) дії, відповідно до ч. 3 ст. 104 КПК України мають бути викладені у протоколі цієї процесуальної дії.

Доречно зауважити, що законодавець у ч. 3 ст. 333 КПК України оперує словосполученням «обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження», тоді як у ч. 1 ст. 84 КПК України – використовує терміни «обставини, що мають значення для кримінального провадження» та «обставини, які підлягають доказуванню». Уявляється, що обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження, власне, є тими, перелік яких викладений у ч. 1 ст. 91, ст.ст. 485, 505 КПК України. Це відповідає доктринальному підходу про охоплення предметом пізнання (обставини, які мають значення для кримінального провадження) предмету доказування (обставини, що підлягають

доказуванню). Тож у ч. 3 ст. 333 КПК України вираз «обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження» доцільно замінити на «обставини, які підлягають доказуванню».

Привертає увагу некоректність вживання у формулюванні другої з наведених фактичних підстав та означеної умови мовної одиниці «перевірка». Її використання не узгоджується з низкою положень кримінального процесуального закону, що регламентують процес доказування. Так, у ч. 1 ст. 84, ч. 2 ст. 91 КПК України йдеться про *встановлення* обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, у ст. 85 КПК України – про *підтвердження існування чи відсутності* цих обставин, у ч. 1 ст. 98 та ч. 1 ст. 99 КПК України – про обставини, що *встановлюються під час кримінального провадження*, у ст.ст. 485 та 505 КПК України – про обставини, що підлягають *встановленню*. Із семантичного аспекту навряд чи можливо перевірити обставини, про які йдеться у ч. 3 ст. 333 КПК України, однак є змога переконатися у наявності чи відсутності цих обставин. Тому в аналізованому положенні коректніше зазначити про «необхідність у з'ясуванні правдивості встановлення обставин, які підлягають доказуванню».

До слова, у попередній кодифікації кримінального процесуального права законодавець відповідальніше поставився до формулювання фактичних підстав для давання судового доручення – з метою перевірки і уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства (ч. 1 ст. 315¹ КПК України 1960 р.). У теорії кримінального процесу під фактичними даними прийнято вважати відомості про факти, тобто докази. Тож, обґрунтовано йшлося про перевірку доказів, а не обставин кримінального провадження.

Перша фактична підстава зумовлює збирання, а друга – перевірку доказів у стадії судового розгляду. Проте в обох випадках матиме місце відступ від вимоги про безпосереднє дослідження показань, речей і документів судом (ст. 23 КПК України). Це пояснюється тим, що слідчі (розшукові) дії проводитиме орган досудового розслідування, а не суд спільно з учасниками судового провадження.

Останні під час судового розгляду мають можливість лише дослідити протокол уже проведеної процесуальної дії з додатками.

Орган досудового розслідування, якому судом доручено виконати певні слідчі (розшукові) дії, зберігає незалежність у своїй процесуальній діяльності, пов'язаній з виконанням судового доручення.

Умова для давання судового доручення – обставини не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, означає, що ті засоби доказування, які є у розпорядженні суду та учасників судового провадження, не здатні забезпечити з'ясування наявності або відсутності та глибини обставин, що підлягають доказуванню. Звідси випливає, що, завдяки ширшій системі процесуальних дій, у стадії досудового розслідування закріплені значно більші пізнавальні можливості, ніж для судового розгляду.

З огляду на це, важливо дати відповідь на запитання, які саме слідчі (розшукові) дії надають додаткові гносеологічні спроможності? Адже у ч. 3 ст. 333 КПК України зазначено, що суд доручає органу досудового розслідування провести «певні слідчі (розшукові) дії».

Системний аналіз глави 28 КПК України дає підстави констатувати про можливість здійснення під час судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а у деяких випадках й за власною ініціативою суду таких процесуальних дій: 1) допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта; 2) пред'явлення осіб та предметів для впізнання; 3) судового огляду; 4) оголошення документів; 5) відтворення звуко- і відеозаписів; 6) одержання консультацій та роз'яснень спеціаліста; 7) проведення експертизи. Звідси випливає, що законодавець не передбачив можливості самостійного виконання вищезазначеними суб'єктами кримінального провадження у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами обшуку, освідування та слідчого експерименту [138, с. 22].

Тож важко погодитися з твердженням, що законодавець робить можливим давати судові доручення для проведення не окремих, а будь-яких слідчих (розшукових) дій, передбачених главами 20 та 21 КПК України [225, с. 155-156].

Як свідчать результати проведеного у межах цього дослідження анкетування, більшість респондентів мають помилкове уявлення про призначення інституту судових доручень органу досудового розслідування. Так, 49,2 % адвокатів, 90,6 % прокурорів та 43,3 % суддів допускають можливість доручення органу досудового розслідування провести процесуальні дії, що можуть бути здійснені впродовж судового розгляду (див. Додаток Г).

Доречно підкреслити, що суд може доручити органу досудового розслідування провести лише ті процесуальні дії, що не можуть бути здійснені під час судового розгляду.

Однак місцеві суди зазвичай дають доручення на проведення тих процесуальних дій, які виконання яких можливе під час судового розгляду кримінального провадження.

Найпоширенішою процесуальною дією, яку суди доручають провести органу досудового розслідування, є допит [166; 174; 204; 147].

Основною дією пізнавальної спрямованості, яку проводять упродовж судового розгляду є допит. Виконання цієї процесуальної дії під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами має процесуальні особливості, що відрізняються від здійснення допиту в ході досудового розслідування. Понад те, відповідно до п 5 ч. 2 ст. 87 КПК України порушення права на перехресний допит спричиняє визнання судом доказів недопустимими. Тому проведення судовому допиту не припустимо доручати іншому суб'єкту доказування.

Крім того, суди доручають органу досудового розслідування провести інші процесуальні дії, передбачені КПК України (для прикладу, надані суду довідки про звільнення обвинуваченого з місць позбавлення волі) [148].

Означені вище відомості могли бути витребувані судом за клопотанням прокурора.

Нерідко суди дають доручення органу досудового розслідування провести не лише слідчі, але й розшукові дії [196; 221].

Трапляються судові доручення, в яких перед органом досудового розслідування поставлене завдання одержати відомості про факти оперативним шляхом [181].

Доцільно зауважити, що помилково ототожнювати слідчі (розшукові) дії з розшуковими діями та оперативно-розшуковими заходами.

Серед процесуальних дій, що не можуть бути виконані під час судового розгляду, та про доручення проведення яких заявляють клопотання сторони кримінального провадження чільне місце належить слідчому експерименту [158].

Вищенаведене дає змогу дійти висновку, що суд має вдаватися до доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії як виняток.

Керуючись засадою змагальності, законодавець визначив можливість давання судового доручення лише за клопотанням сторони кримінального провадження. Суд позбавлений повноважень ухвалювати це рішення з власної ініціативи. Це можна пояснити тим, що, відмовившись у кодифікації кримінального процесуального права 2012 р. від інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, законодавець, водночас, поставив за мету унеможливити і будь-які його прояви. Аналізоване унормування також є виразом засади диспозитивності – суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень (ч. 3 ст. 26 КПК України).

Частини 3-6 ст. 333 КПК України конкретизують зміст ст. 93 цього ж кодексу з особливостями, зумовленими доказуванням у стадії судового розгляду, основними напрямками кримінальної процесуальної діяльності сторін кримінального провадження. Так, на відміну від досудового розслідування, сторона обвинувачення під час судового розгляду не уповноважена збирати і перевіряти докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. У центральній стадії кримінального провадження прокурор нарівні зі стороною захисту повинен

ініціювати перед судом доручення на проведення слідчих (розшукових) дій за наявності для цього фактичних підстав та з дотриманням встановленої умови.

Серед суб'єктів, які можуть заявити клопотання про доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії з підстав, визначених у ч. 3 ст. 333 КПК України, невинуватого, його представника та законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Безсумніву, таке правове регулювання не сприяє захисту прав і законних інтересів вказаних учасників судового провадження.

Ухвалення рішення про доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії належить до дискреційних повноважень суду. На це вказує словосполучення «має право». Тож для суду клопотання сторони кримінального провадження про давання судового доручення не є обов'язковим.

У ч. 3 ст. 333 КПК України не зазначено, якому саме органу досудового розслідування належить дати доручення провести слідчі (розшукові) дії. Очевидно, що таким органом є той, що здійснював у цьому кримінальному провадженні досудове розслідування. Такий підхід має низку переваг. Насамперед, цьому органу досудового розслідування підслідне кримінальне провадження, що знаходиться на розгляді в суді. Слідчий чи група слідчих, що проводив (проводили) у ньому досудове розслідування, знає (знають) його обставини. Тому організувати та виконати, визначену у дорученні суду слідчу (розшукову) дію, для нього (них) не повинно становити проблеми.

В ухвалі, з урахуванням вимог засади розумності строків кримінального провадження, суд установлює конкретний період часу, який охоплює як строк проведення окресленої слідчої (розшукової) дії, так і тривалість ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Аби дотримати приписів такого загального положення судового розгляду як безперервність, у разі ухвалення рішення про судове доручення, в останньому реченні ч. 3 ст. 333 КПК України закріплений обов'язок суду відкласти судовий розгляд на встановлений ним строк.

Строки для виконання доручень суду про проведення органом досудового розслідування слідчих (розшукових) дій є диференційованими – від 8 днів до 1 місяця. Проте трапляються випадки встановлення надмірно тривалого строку всупереч вимогам ст. 28 та ч. 1 ст. 318 КПК України. Так в одному з кримінальних проваджень суд вважав за необхідне встановити строк виконання доручення 58 днів [161].

Згідно з ч. 4 ст. 333 КПК України під час розгляду клопотання суд враховує значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним, можливість їх встановлення або перевірки шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та причини, з яких не були здійснені належні дії для їх встановлення чи перевірки на стадії досудового розслідування. Суд відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо він не доведе, що слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення [183].

У ч. 4 ст. 333 КПК України регламентована оцінна діяльність суду, що передуює ухваленню рішення за наслідками розгляду клопотання про давання судового доручення.

Зміст ч. 4 ст. 333 КПК України мав би логічно впливати з ч. 3 цієї ж статті. Однак аналіз нормативних положень не дає підстав про це стверджувати. По-перше, законодавець покладає на суд обов'язок врахування значення обставин, про встановлення або перевірку яких просить особа, яка звернулася з ним. У такий спосіб виникла неузгодженість названих частин ст. 333 КПК України, оскільки важливість цих обставин уже презюмована у ч. 3 аналізованої статті – обставини повинні мати істотне значення для кримінального провадження. По-друге, викликає застереження і припис ч. 4 ст. 333 КПК України про можливість встановлення або перевірки цих обставин шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Будучи основними способами збирання та перевірки доказів, слідчі (розшукові) дії забезпечують максимальні можливості пізнання обставин кримінального провадження. У контексті ч. 3 ст. 333 КПК України коректніше

вести мову про можливість з'ясування судом та учасниками судового провадження обставин, які підлягають доказуванню, процесуальними діями пізнавальної спрямованості, що здійснюються під час судового розгляду. Якщо суд дійде висновку про таку можливість, то у даванні доручення органу досудового розслідування потреби немає.

Належні дії, про які йдеться у ч. 4 ст. 333 КПК України, – необхідні, відповідні слідчі (розшукові) дії, проведення яких забезпечує встановлення наявності чи відсутності та глибини з'ясування конкретних елементів предмету доказування у цьому кримінальному провадженні.

Аналіз змісту зазначеної частини ст. 333 КПК України дав змогу акцентувати увагу на ще два положення. Так, суд повинен одержати від сторони, яка заявила клопотання про давання судового доручення, пояснення причин, з яких не були здійснені належні дії для встановлення чи перевірки правильності встановлення обставин, що підлягають доказуванню у стадії досудового розслідування. Адресатом такого з'ясування є, насамперед, публічний обвинувач (прокурор) як представник сторони, яка здійснювала досудове розслідування. Це положення покликане унеможливити прокурору зловживати його процесуальними правами для заповнення прогалин у доказовому матеріалі та виправлення помилок, допущених у ході досудового розслідування. Упущення в процесі доказування та недотримання вимог кримінального процесуального закону під час досудового провадження, про які йдеться, стали відомі в результаті судового розгляду.

Своєю чергою, причини, з яких не були здійснені необхідні процесуальні дії, викладені самим законодавцем в останньому реченні ч. 4 ст. 333 КПК України – «не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення». Таке унормування викликає застереження. Обставини, які підлягають доказуванню, визначені у кримінальному та кримінальному процесуальному законах. Тож вони заздалегідь відомі суб'єкту доказування. Обставини, про які йдеться, визначають напрям доказової діяльності органу досудового розслідування, алгоритм слідчих (розшукових) дій, спрямованих на їх встановлення.

У ч. 5 ст. 333 КПК України зазначено, що в ухвалі суду про доручення проведення слідчої (розшукової) дії зазначається, для з'ясування або перевірки яких обставин і які саме слідчі (розшукові) дії необхідно провести, та встановлюється строк виконання доручення.

Наведені відомості наповнюють резолютивну частину ухвали. Понад те, у резолютивній частині ухвали суду потрібно відобразити й конкретний орган досудового розслідування, якому суд доручає виконання слідчих (розшукових) дій. Однак не менш важливою є і її мотивувальна частина. У ній необхідно зазначити, який саме учасник судового провадження звернувся до суду з клопотанням, фактичні підстави для давання доручення органу досудового розслідування, аргументи щодо неможливості встановлення наявності чи відсутності та глибини з'ясування відповідних обставин кримінального провадження в ході судового розгляду, доводи стосовно встановлення преклюзивного строку для виконання судового доручення.

Деякі доручення суду не містять чітких вказівок на процесуальні дії, що потрібно провести для з'ясування певних обставин кримінального провадження. Фактично, це питання віддано на угляд органу досудового розслідування [207].

Ухвала про задоволення клопотання щодо доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії або про відмову в цьому не підлягає окремому апеляційному оскарженню.

Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК України (ч. 5 ст. 333 КПК України).

Доречно звернути увагу на те, що хоча кримінальне провадження перебуває у стадії судового розгляду, проте слідчі (розшукові) дії, які доручено провести, здійснюватимуться за правилами, встановленими у розділі III «Досудове розслідування» КПК України. Таке унормування зумовлене тим, що, по-перше, суд та учасники судового провадження не є суб'єктами виконання цих слідчих (розшукових) дій, а, по-друге, йдеться про такі процесуальні дії, що не передбачені § 3 глави 28 КПК України.

З огляду на зазначене, важко погодитися з позицією розглядати інститут судових доручень як форму відновлення досудового провадження судом [231, с. 149]. Адже кримінальне провадження не повертається у стадію досудового розслідування, натомість перед органом досудового розслідування ставиться лише окреме завдання у вигляді виконання конкретної слідчої (розшукової) дії. До того ж, при судовому дорученні процесуальний статус обвинуваченого не змінюється. Він не трансформується у підозрюваного. Так само прокурор залишається публічним обвинувачем, а не перетворюється у процесуального керівника.

Водночас, процесуальні умови, в яких відбувається судовий розгляд не здатні забезпечити дотримання режиму секретності ініціювання та ухвалення рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. За таких обставин ефективність їх проведення буде вкрай низькою. До того ж, згідно зі ст. 247 КПК України розгляд клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за загальним правилом, віднесено до повноважень слідчого судді рівня апеляційного суду. Тому встановлена можливість доручення органу досудового розслідування провести негласні слідчі (розшукові) дії є дискусійною.

Частина 6 ст. 333 КПК України зобов'язує прокурора надати доступ до матеріалів, отриманих внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду, учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, та надати їх суду у встановлений строк.

Зазначені норми є конкретизацією припису ч. 11 ст. 290 КПК України про те, що сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одна одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. Після відкриття прокурором протоколів з додатками за результатами проведення доручених судом слідчих (розшукових) дій, він повинен їх передати суду для дослідження в умовах судового розгляду.

Здійснений аналіз нормативного регулювання судового доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії дає можливість виокремити такі його ознаки: 1) дається судом, який проводить судовий розгляд кримінального провадження, у формі ухвали; 2) ініціаторами цього рішення є

сторони кримінального провадження; 3) зміст доручення становить вимога, адресована органу досудового розслідування, провести окремі процесуальні дії, які формально неможливо виконати під час судового розгляду; 4) метою доручення є збирання та (або) перевірка відомостей про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; 5) результати проведених процесуальних дій підлягають дослідженню в умовах судового розгляду.

Тож судове доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії – це вимога суду, який проводить судовий розгляд кримінального провадження, прийнята з ініціативи сторін кримінального провадження, адресована органу досудового розслідування, провести окремі процесуальні дії, які формально неможливо виконати під час судового розгляду, з метою одержання та (або) перевірки відомостей про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, які досліджуватимуться судом та учасниками судового провадження.

3.4. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження

Проведення судового засідання в режимі відеоконференції стало вже звичним елементом здійснення судочинства в Україні. Можливістю проведення судового засідання в такому форматі активно почали користуватися ще під час встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 [69]. Тож судова практика проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції вже сформована.

Відповідно до статистичних даних дистанційне судове провадження у 2021 р. проводилося у 14624 кримінальних справах з 113723 розглянутих, у 2022 р. – у 13796 кримінальних справах з 82746 розглянутих, а у 2023 р. – у 17788 кримінальних справах з 108744 розглянутих (див. Додаток Д).

Відеоконференція є однією з найзатребуваніших і найпрогресивніших сучасних технологій, передбачених КПК України. Ця технологія створює умови для реалізації прав учасників судового провадження на заявлення відводів, клопотань, давання пояснень, показань, подання доказів, участь у їх дослідженні, навіть, якщо вони знаходяться на значній відстані від місця слухання кримінальної справи.

Значення застосування відеоконференції під час судового провадження полягає у: 1) забезпеченні ефективності судового провадження незалежно від дії об'єктивних чинників (епідемій, стихійного лиха, військових дій тощо); 2) скороченні строків судового розгляду кримінального провадження внаслідок зменшення випадків його відкладення у зв'язку з неявкою викликаних осіб; 3) забезпеченні безпеки учасників судового провадження як у контексті їх захисту від протиправного тиску, так і запобігання поширенню інфекційних захворювань; 4) зменшенні процесуальних витрат на проведення процесуальних дій та видатків учасників судового провадження, пов'язаних з прибуттям в судові засідання; 5) гарантуванні доступу учасників судового провадження до правосуддя і підвищення транспарентності судового процесу; 6) збереженні та наступному використанні відомостей, одержаних під час судового розгляду, проведеного за допомогою цієї технології; 7) дотриманні балансу між вимогою часу та реалізацією прав учасниками судового провадження.

Кримінальний процесуальний закон не містить визначення терміну «відеоконференція». Така дефініція закріплена у Положенні про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. У п. 5.1 цього підзаконного акта відеоконференція визначена як телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному часі [90].

Однак наведене нормативне визначення не претендує на повноту, оскільки не охоплює усіх ознак цієї категорії.

Тож розкриття змісту поняття «відеоконференція у кримінальному провадженні» є завданням доктрини кримінального процесу.

Утім досі не вироблено єдиного визначення цієї категорії. Наявні кілька підходів до її розуміння.

Відеоконференція як телекомунікаційна технологія. Так, В. Сердюк вважає, що відеоконференція – це комплекс складових телекомунікаційної технології, що забезпечує одночасну двосторонню передачу, оброблення, перетворення і подання інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки, які дають можливість одержати фактичні дані, що мають значення для встановлення наявності або відсутності досліджуваних обставин кримінального провадження з відповідними процесуальними формами фіксації [124, с. 180-181]. У подібний спосіб визначає відеоконференцію Н. Шульга, – це передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України інформаційна технологія, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки [233, с. 38].

Перевагами такого підходу є акцентування на можливостях і окремих елементах цієї ІКТ. Водночас використання відеоконференції у судовому розгляді має не лише технічну, але й правову складову. Остання не вичерпується спрямуванням на одержання процесуально релевантної інформації та її закріпленням, а зумовлює також наявність нормативних основ застосування цієї технології, зокрема встановлення підстав, умов та порядку її використання під час судового провадження.

Ще одну дефініцію поняття «відеоконференція у кримінальному судочинстві», у межах наведеного підходу, запропонувала А. Бежанова – передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України телекомунікаційна інформаційна технологія проведення допиту та впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування, судового провадження та допиту за запитом компетентного органу іноземної держави при трансляції з іншого приміщення у

режимі реального часу за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів і інформаційних технологій, які мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження, а також інформаційну безпеку [5, с. 30-31, 63-64].

Зазначене визначення також не позбавлене недоліків. Передусім, у ньому некоректно висвітлено суть відеоконференції у кримінальному провадженні. Так, з нього можна дійти висновку про начебто існування інформаційної технології проведення процесуальних дій. Криміналістична наука оперує поняттям «криміналістична технологія» у двох контекстних значеннях. На теоретичному рівні це поняття позначає систему теоретичних положень щодо основоположних засад практичної реалізації послідовних процесів, що знаходять своє відображення в системі загально-теоретичних положень криміналістики, а також загальних положень криміналістичної техніки та експертних досліджень, криміналістичної тактики та криміналістичної методики. На практичному ж рівні криміналістична технологія є системою практичних дій та процедур, що виконуються у певній послідовності в експертній та слідчій діяльності [3, с. 13; 139, с. 321]. Відеоконференція у кримінальному провадженні, хоч і спрямована на вирішення його завдань, але не володіє ознаками системи, не охоплює ні теоретичні положення, ні процедури, що підлягають послідовній реалізації під час проведення процесуальних дій, а сама застосовується у відповідності до встановленого порядку. Тож точніше вести мову про проведення процесуальних дій за допомогою означеної ІКТ.

Відеоконференція як процедура проведення процесуальних дій. Для прикладу, з позиції О. Захарченко, відеоконференція – це передбачена кримінальним процесуальним законодавством України процедура здійснення окремих судових та інших процесуальних дій, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження та здійснювана під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду або навіть за межами України в реальному часі [35, с. 211]. Подібне визначення сформулювала І. Черниченко, – передбачена КПК України процедура здійснення окремих процесуальних дій її

учасниками за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів під час трансляції з іншого приміщення у режимі реального часу [229, с. 368].

На відміну від попереднього, у цьому підході зосереджено увагу на нормативному регулюванні застосування відеоконференції під час судового провадження, відсуваючи на задній план можливості цієї технології. Однак важко погодитися з трактуванням відеоконференції у кримінальному провадженні як процедури. У теорії права дослідники одностайні у тому, що процедурою є визначений нормативно-правовими актами порядок здійснення певної діяльності [125, с. 4, 6; 4, с. 19, 21; 75, с. 45]. Відеоконференція не може вважатися нормативно встановленим порядком здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Навпаки, ця технологія використовується відповідно до встановленої у кримінальному процесуальному праві процедури.

Відеоконференція як спосіб проведення процесуальних дій. Зокрема Т. Пасюк і П. Цимбал тлумачать відеоконференцію у кримінальному провадженні як особливий спосіб проведення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, що передбачає використання відповідних телекомунікаційних технологій, за допомогою яких здійснюється спілкування між учасниками процесуальної дії в режимі реального часу, за умови, що хоча б один із них просторово віддалений, з обов'язковою фіксацією технічними засобами проведеної процесуальної дії [83, с. 409].

Уявляється, що цей підхід до розуміння відеоконференції у кримінальному провадженні вдало поєднує обидві складові використання цієї технології та адекватно відображає її призначення як прийом, що дає можливість наживо провести процесуальні дії між учасниками, які знаходяться на відстані один від одного, як засіб, що сприяє у досягненні завдань кримінального провадження. Водночас, до наведеного визначення є застереження. Кримінальний процесуальний закон не вживає поняття «судова дія», у криміналістиці та науці кримінального процесу воно одержує різне змістовне наповнення. Тому доречніше вживання поняття «процесуальні дії».

Формулювання дефініції будь-якого поняття залежить від виокремлених ознак категорії, що є предметом дослідження.

Ознаки відеоконференції у судовому розгляді кримінального провадження охоплюють як технічний, так і нормативний аспекти: 1) вид ІКТ, що дає можливість здійснити наживо процесуальне спілкування он-лайн за допомогою надсилання та отримання зображення, звуку, тексту тощо; 2) забезпечує участь особи у судовому розгляді, у разі її перебування поза будівлею суду незалежно від відстані та локації; 3) встановлені у кримінальному процесуальному законі фактичні підстави для проведення судового розгляду за допомогою відеоконференції не мають вичерпного переліку; 4) ухвалення рішення про проведення судового розгляду за допомогою відеоконференції можливе як з власної ініціативи суду, так і за клопотанням учасників судового провадження; 5) закріплення у кримінальному процесуальному законі технічних вимог для застосування відеоконференції у судовому розгляді: а) забезпечення належної якості зображення і звуку, дотримання засади гласності і відкритості судового провадження та інформаційної безпеки; б) забезпечення учасникам судового провадження можливості чути і бачити хід судового розгляду, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки; в) обов'язок роз'яснення особі, яка дистанційно бере участь у судовому розгляді, її процесуальних прав та створення умов для їх реалізації; 7) фіксація перебігу та результатів судового розгляду, проведеного з використанням відеоконференції, за допомогою технічних засобів відеозапису.

На підставі сформульованих ознак, **відеоконференцію у судовому розгляді кримінального провадження** можна визначити як передбачений нормами кримінального процесуального права спосіб проведення судового розгляду, що полягає в участі у ньому наживо он-лайн особи, яка перебуває поза будівлею суду, незалежно від відстані та локації, за наявності для цього фактичних підстав, за ухвалою суду, з дотриманням закріплених технічних вимог та прав цієї особи з фіксацією перебігу та результатів судового розгляду за допомогою відеозапису.

Наукова розвідка відеоконференції у судовому розгляді кримінального провадження не обмежується лише з'ясуванням суті цього поняття, а охоплює також аналіз правового регулювання цього інституту та застосування його норм у практичній діяльності.

Унормування використання відеоконференції під час судового розгляду кримінального провадження викладене у ст. 336 КПК України.

Привертає увагу назва цієї статті – «проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження».

Перше. З найменування ст. 336 КПК України випливає, що за допомогою відеоконференції під час судового розгляду є можливість провести винятково процесуальні дії, але про ухвалення процесуальних рішень не зазначено. Кримінальна процесуальна діяльність у центральній стадії кримінального провадження охоплює не лише виконання відповідних процесуальних дій, але й прийняття судових рішень. Понад те, у змісті ст. 336 КПК України жодних обмежень щодо прийняття судових рішень упродовж розгляду з використанням відеоконференції не встановлено.

Друге. У назві та змісті ст. 336 КПК України законодавець вживає словосполучення «у режимі відеоконференції». З нього можна дійти висновку про трактування відеоконференції як правового режиму. У теорії права правовий режим визначають як особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів [33, с. 101]. Однак це суперечить як технічній, так і правовій квінтесенції відеоконференції, яка не є і не може бути елементом кримінального процесуального регулювання.

У цьому контексті В. Сердюк має рацію, що аналізований законодавчий підхід не повною мірою відповідає кримінальному процесуальному змісту та змістовному юридичному навантаженню категорії «відеоконференція», тому словосполучення «у режимі відеоконференції» підлягає уточненню на слова «за допомогою відеоконференції» або «із застосуванням відеоконференції» [124, с. 181, 182].

В аналізованій статті кримінального процесуального закону використане родове поняття «судове провадження». У п. 24 ст. 3 КПК України судове провадження визначено як кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Внаслідок недоліків законодавчої техніки, до судового провадження формально не віднесено стадію виконання судових рішень. Однак вирішення судом питань, пов'язаних виконанням вироку, також відбувається з використанням відеоконференції [201; 150; 199].

І. Басиста та Б. Щур, проаналізувавши ст. 336 КПК України, дійшли обґрунтованого висновку про необхідність її удосконалення. На їхнє переконання, редакція цієї статті має бути змінена з огляду нагальності чіткого унормування у ній: 1) засідання в режимі відеоконференції, де місцем проведення судових засідань, з обох сторін, є спеціально обладнана зала суду; 2) дистанційне судове провадження, при якому йде трансляція з іншого приміщення, яке знаходиться поза межами приміщення суду [234, с. 248, 251, 259].

Зі змісту ч. 1 ст. 336 КПК України вбачається, що проведення відеоконференції під час судового провадження полягає у трансляції (передаванні, обробці, отриманні, збереженні аудіовізуальної інформації) з «іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду». Постає запитання: про яке приміщення йдеться? Відповідно до п. 6.1.2 приміщення будинків судів за функціональним призначенням поділяються на: зали судових засідань із допоміжними приміщеннями; робочі приміщення суддів і приміщення керівництва суду; приміщення структурних підрозділів технічного апарату суду; приміщення для підсудних та коновою; приміщення для персоналу охорони суду та забезпечення безпеки працівників суду; приміщення обслуговуючого призначення [27]. Звідси випливає, що судове провадження може здійснюватися з використанням відеоконференції з приміщення, яке знаходиться поза межами зали

судового засідання. Тож редакцію ч. 1 ст. 336 КПК України необхідно змінити, замінивши у ній слова «приміщення суду» на «зали судового засідання».

Приміщення, про яке йдеться, може бути розташоване у будівлі суду. Так, у абзаці 5 п. 6.2.2.4 ДБН В.2.2-26:2010 зазначено, що для захисту свідків слід передбачити окреме додаткове приміщення для давання показань свідками, що з певних причин не можуть бути присутніми в залі судових засідань під час судового процесу. Приміщення слід обладнувати телефонним і відеозв'язком для участі свідка в судовому процесі [27].

У чч. 7, 8 ст. 336 КПК України конкретизовано місцезнаходження приміщення, розташованого за межами зали судового засідання: а) на території, яка перебуває під юрисдикцією суду; б) на території міста, в якому розташований суд; в) поза територією юрисдикції суду; г) поза територією міста, в якому розташований суд.

Територія, що перебуває під юрисдикцією суду, охоплюється поняттям судовий округ, межі якого поширюються на район(и), місто(а), район(и) у місті. Звідси терміни «територія, яка перебуває під юрисдикцією суду» та «територія міста, в якому розташований суд» співвідносяться як ціле і частина. Тому виокремлення останнього є порушенням таких правил законодавчої техніки як точність і оптимальне узагальнення змісту правового положення та уявляється зайвим.

З урахуванням вищенаведених застережень, абзац 2 ч. 7 ст. 336 КПК України варто викласти у такій редакції: «Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні будівлі суду, яке знаходиться поза межами зали судового засідання, або у приміщенні, яке знаходиться поза межами будівлі суду, але у межах його територіальної юрисдикції, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання». Своєю чергою, з ч. 8 ст. 336 КПК України словосполучення «та поза територією міста, в якому розташований суд» доречно вилучити.

У ч. 1 ст. 336 КПК наведений невичерпний перелік фактичних підстав для проведення судового розгляду з використанням відеоконференції. Формулювання деяких з них привертає увагу.

Так, першою фактичною підставою визнано неможливість «безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин» (п. 1 ч. 1 ст. 336 КПК України). Уявляється, що таке визначення некоректно відображає суть відеоконференції у кримінальному провадженні. Ця технологія дає можливість особі безпосередньо брати участь у судовому розгляді (бачити і чути перебіг судового розгляду, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати надані їй процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки), але будучи фізично присутньою не у залі судового засідання, а в іншому віддаленому від нього місці. До слова, на цьому акцентовано у секції 34а глави 17 «Докази» Кодексу судочинства Фінляндської Республіки – свідок, інша особа, які мають бути допитані з метою доказування, або сторона можуть бути заслухані у судовому розгляді без особистої присутності за допомогою відеоконференції або іншого відповідного технічного засобу зв'язку [255]. Тож цей пункт доцільно відредагувати: «1) неможливості перебування учасника кримінального провадження в залі судового засідання за станом здоров'я або з інших поважних причин».

Призначення відеоконференції викладене у ще одній фактичній підставі – «необхідність вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження» (п. 4 ч. 1 ст. 336 КПК України). При цьому, словосполучення «вжиття таких заходів для» є зайвим і підлягає вилученню, оскільки чітко зрозуміло, про що йдеться. У контексті аналізованого пункту оперативність судового провадження є оцінним поняттям та означає забезпечення швидкості здійснення кримінальної процесуальної діяльності в суді без невиправданих затримок.

Пункт 5 ч. 1 ст. 336 КПК України викладений з використанням терміну «достатні підстави». У цьому випадку його вжито у іншому розумінні, ніж стандарт доказування «достатня підстава» («ймовірна причина»). Учасники судового

провадження, заявляючи клопотання про проведення дистанційного судового розгляду, та суд, задовольняючи його, повинні навести не лише обставини, що обґрунтовують потребу у застосуванні відеоконференції, але й докази, що підтверджують їх наявність. Адже ця технологія використовується під час судового провадження як виняток, а не як правило.

На це звертається увага і у правозастосуванні. Для прикладу, Апеляційна палата ВАС в ухвалі від 15 вересня 2022 р. зазначила, що «клопотання стосовно проведення судового засідання у режимі відеоконференції має містити не лише наведення фактів, наявність яких обумовлює потребу в дистанційному судовому провадженні, але й до нього зазвичай мають бути долучені докази, які б підтверджували існування однієї з підстав, передбачених у ч. 1 ст. 336 КПК» [144].

Застосування відеоконференції під час судового розгляду кримінального провадження можливе за дотримання встановлених кримінальним процесуальним законом умов.

Однією з них є те, що суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану (ч. 3 ст. 336 КПК України).

Водночас, у правозастосовній діяльності постало таке питання: чи можливе, з урахуванням положень ст. 336 КПК України, проведення судового розгляду в режимі відеоконференції з обвинуваченим (засудженим), який заявив письмове клопотання про безпосередню участь у судовому розгляді, у випадку неможливості забезпечення його безпосередньої участі чи доставки в зал судового засідання, а також, якщо обвинувачений становить загрозу (небезпеку) життю чи здоров'ю інших учасників судового процесу в силу свого захворювання?

Відповідь на це питання дала Об'єднана палата ККС: «Зважаючи на те, що до обвинуваченого у кримінальному провадженні застосовний загальнодозвільний тип правового регулювання, допустимим є заперечення у будь-якій формі, де є явним волевиявлення особи про те, що вона бажає бути особисто присутньою у

суді. Тому, якщо обвинувачений у своєму клопотанні прямо виявив бажання про безпосередню участь в апеляційному розгляді справи, то це свідчить про те, що він заперечує свою участь в судовому засіданні із застосуванням відеоконференції... Прийняття судом рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, який заявив клопотання про безпосередню участь у судовому розгляді, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану, згідно приписів ст. 412 КПК є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Якщо в силу захворювання стан здоров'я обвинуваченого перешкоджає його безпосередній участі в судовому засіданні або становить загрозу чи небезпеку життю, здоров'ю інших учасників судового процесу, необхідним є вжиття заходів щодо відкладення судового розгляду на строк, об'єктивно необхідний для їх усунення. У разі непереборності виниклих загроз, відповідно до вимог ст. 336 КПК, суд мотивованою ухвалою, з наведенням відповідного обґрунтування, повинен ухвалити рішення про проведення дистанційного судового провадження в режимі відеоконференції за участю обвинуваченого» [105].

Серед інших умов, у ч. 3 ст. 336 КПК України закріплено дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження. Кримінальні процесуальні норми, які б забезпечували реалізацію зазначеної умови, відсутні. З огляду на це, виникає питання, як бути з дотриманням припису ч. 2 ст. 27 КПК України про відкрите здійснення кримінального провадження в судах усіх інстанцій (окрім його проведення у закритому судовому засіданні), з використанням відеоконференції?

На відміну від вітчизняного правового регулювання, у ч. 2 ст. 85а Закону Великобританії про суди 2003 р. зазначено, що суд може розпорядитися, аби зображення або звуки провадження передавалися в електронному вигляді з метою надання можливості особам, які не беруть участі в судовому провадженні, дивитися або слухати процес [258]. Це положення спрямовано на реалізацію засади гласності та відкритості судового провадження, коли судовий розгляд відбувається

дистанційно і, представники громадськості не можуть бути присутніми в залі судового засідання. Подібне унормування не завадило б закріпити і у КПК України.

До слова, у червні 2021 р. на 36-му пленарному засіданні Європейської комісії за ефективність правосуддя (СЕРЕЈ) були прийняті Рекомендації щодо проведення відеоконференцзв'язку в судочинстві (далі – Рекомендації СЕРЕЈ), які містять процедурні, організаційні та технічні правила здійснення дистанційного судового провадження. Відповідно до правил № 7 та 12 Рекомендацій СЕРЕЈ суд повинен переконатися, що трансляцію можуть побачити та почути ті, хто бере участь у розгляді, а також представники громадськості, якщо судові процеси проводяться публічно. Суд має зберегти публічний характер дистанційного слухання шляхом створення комплексної процедури участі громадськості. Гласність дистанційного слухання можна забезпечити, наприклад, дозволивши громадськості приєднатися до дистанційного слухання в режимі реального часу або завантаживши записи на веб-сайт суду [260].

Окрім того, під час судового розгляду з використанням відеоконференції діють й інші засади кримінального провадження. Так, суть першого принципу здійснення дистанційного судового провадження, закріпленого у Рекомендаціях СЕРЕЈ, полягає у тому, що усі гарантії справедливого судового розгляду згідно з ЄКПЛ поширюються на дистанційне слухання у всіх судових процесах. Його ключовими елементами є право на ефективний доступ до суду, справедливість провадження, змагальність процесу, рівність сторін, можливість дослідження доказів, час на підготовку та доступ до матеріалів справи, рішення суду в розумний строк, безпека даних та управління ризиками. А згідно з правилом № 18 подання нових тверджень, аргументів та (або) доказів під час дистанційного слухання має відбуватися за принципом змагальності, а суд має забезпечити право на контрдокази [260].

Вищевикладена теза відображена й у ч. 3 ст. 229 Закону Королівства Іспанії про судову владу – процесуальні дії за згодою судді чи суду можуть здійснюватися за допомогою відеоконференції або іншої подібної системи, яка забезпечує двосторонню та одночасну передачу зображення та звуку, візуальну, слухову і

вербальну взаємодію між двома людьми або групами людей, які географічно віддалені, забезпечуючи в будь-якому випадку можливість змагальності сторін і забезпечення права на захист [263].

Беручи до уваги вищевикладене, перше речення ч. 3 ст. 336 КПК України після слів «дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження» необхідно доповнити словами «забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості», а ч. 3 ст. 336 КПК України – доповнити новим реченням: «Якщо судовий розгляд кримінального провадження за допомогою відеоконференції, в якій беруть участь з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису суд, секретар судового засідання та учасники кримінального провадження, здійснюється відкрито, суд забезпечує трансляцію судового засідання наживо на своєму офіційному веб-сайті».

У порівнянні з українською правовою регламентацією, кримінальне процесуальне законодавство інших держав закріплює додаткові гарантії, у разі проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції.

Так, згідно з чч. 4, 5 § 111a КПК Чеської Республіки компетентний орган, який проводить допит, перед початком допиту, який здійснюється за допомогою засобів відеоконференцзв'язку, інструктує особу, яку опитують, про спосіб проведення допиту. У будь-який момент допиту, який здійснюється за допомогою обладнання для відеоконференцзв'язку, особа, яку допитують, може заперечити щодо якості відео- чи аудіопередачі [271].

Відповідно до ч. 6 art. 146-bis Правил введення в дію КПК Італійської Республіки помічник, уповноважений допомагати судді під час слухання, призначений суддею або, у невідкладних випадках, головою суду, присутній у місці, де знаходиться обвинувачений, і засвідчує його особу, підтверджуючи відсутність перешкод або обмежень для виконання належні йому прав та обов'язків [265].

Понад те, кримінальний процесуальний закон деяких європейських держав окремо регламентує участь перекладача у судовому розгляді, що відбувається з використанням відеоконференції.

Зокрема, ч. 2 § 56 КПК Республіки Австрія встановлено, якщо переклад на мову, якою обвинувачений говорить або розуміє, не може бути забезпечений на місці допиту протягом розумного строку, усний переклад може бути забезпечений за допомогою технічного обладнання для передавання слів та зображення, за винятком випадків, коли потрібна особиста присутність перекладача для забезпечення права справедливий суд [269].

Так само, у ч. 6 art. 706-71 КПК Французької Республіки визначено, що у разі необхідності, спричиненої неможливістю прибуття перекладача, послуги перекладача під час слухання, допиту чи очної ставки можуть надаватися також за допомогою засобів телекомунікації [253].

До слова, відповідно до правил № 19 та № 20 Рекомендацій СЕРЕJ, якщо під час дистанційного слухання потрібен перекладач, перевага віддається присутності перекладача поряд з учасником, який не володіє мовою суду. У будь-який час під час слухання перекладач повинен мати відповідний візуальний контакт з особою, мова якої перекладається [260].

Імплементуючи вищенаведені положення до КПК України, частину 3 ст. 336 цього кодифікованого акта доречно доповнити абзацом 2 такого змісту: «На початку судового засідання з використанням відеоконференції судовий розпорядник або секретар судового засідання повідомляє про відсутність перешкод для здійснення дистанційного судового провадження, дотримання вимог, викладених у абзаці першому цієї частини. Головуючий повинен роз'яснити учасникам кримінального провадження особливості здійснення дистанційного судового провадження. У будь-який момент проведення судового провадження з використанням відеоконференції учасники кримінального провадження можуть висловити зауваження щодо якості зображення і звуку. Під час дистанційного судового провадження перекладач повинен перебувати поряд з учасником кримінального провадження, який не володіє чи недостатньо володіє державною

мовою. Якщо це забезпечити неможливо, то світло повинно падати на обличчя, руки перекладача і учасника кримінального провадження так, щоб вони могли добре бачити артикуляцію, міміку та жести один одного».

У контексті розгляду проблематики процесуальних гарантій під час проведення дистанційного судового провадження І. Гловюк та О. Дроздов стверджують, що використання системи відеоконференції у кримінальному судочинстві за очевидних переваг у вигляді економії часу та коштів має вкрай істотний недолік у вигляді обмеження прав обвинуваченого на конфіденційне та оперативне спілкування із своїм захисником і як наслідок може призвести до порушення права на захист [21, с. 441].

Означений недолік, насамперед, зумовлений законодавчою неврегульованістю можливості конфіденційного спілкування обвинуваченого зі своїм захисником, у разі проведення судового розгляду з використанням відеоконференції.

Водночас, це питання унормоване у кримінальному процесуальному праві деяких європейських держав.

Зокрема, у ч. 5 art. 706-71 КПК Французької Республіки зазначено, що адвокат повинен мати можливість спілкуватися з підзахисним у конфіденційній формі, використовуючи засоби аудіовізуальної телекомунікації [253].

Своєю чергою, у відповідності до ч. 4 art. 146-bis Правил введення в дію КПК Італійської Республіки захиснику або особі, яка його замінює, дозволяється завжди бути присутнім у місці перебування підсудного. Присутній у залі судового засідання захисник або особа, яка його замінює, і підсудний можуть консультуватися один з одним приватно, використовуючи відповідні технічні засоби [265].

Важливі положення щодо конфіденційного спілкування обвинуваченого із своїм захисником упродовж дистанційного судового провадження викладені у Рекомендаціях СЕРЕJ. Насамперед, одним з чотирьох принципів проведення судового розгляду за допомогою відеоконференції проголошено обов'язок суду захищати право сторони на ефективну допомогу адвоката під час усіх судових

проваджень, включаючи конфіденційність їхнього спілкування. У розвиток цієї засади сформульовано п'ять правил (№№ 11, 27, 29, 30, 31), як полягають у такому. Конфіденційність учасників дистанційного слухання має бути захищена, а відповідні ризики для їхнього приватного життя мають бути зменшені судом. Слід вжити всіх необхідних заходів для усунення будь-якого ризику порушення права сторін на приватність. Обвинувачений повинен мати ефективний доступ до правового захисту до та під час дистанційного слухання, зокрема право конфіденційно спілкуватися зі своїм адвокатом раніше початку слухання. Обвинуваченому необхідно забезпечити можливість спілкування зі своїм адвокатом та обмінюватися конфіденційними інструкціями без спостереження. Слід виключити присутність інших осіб, які знаходяться в одному приміщенні з обвинуваченим, під час такої комунікації. Обвинувачений повинен мати змогу спілкуватися зі своїм захисником через захищену систему. Вони мають бути впевнені у конфіденційності такого спілкування. Використання захищеної лінії, відмінної від відеозв'язку, наданого для дистанційного слухання, має бути привілейованим. Насамкінець, необхідно вжити спеціальних заходів для забезпечення того, щоб усний переклад спілкування між відповідачем та його законним представником не порушував його конфіденційність [260].

З метою удосконалення вітчизняного кримінального процесуального регулювання, ст. 336 КПК України доречно доповнити частиною 3¹ такого змісту: «Під час дистанційного судового провадження захисник може перебувати поряд з обвинуваченим або в залі судового засідання. Якщо захисник і обвинувачений віддалені один від одного, їм забезпечується право на конфіденційне спілкування з використанням технічних засобів у спосіб, що унеможливорює доступ до його змісту. За необхідності, для цього суд оголошує перерву в судовому засіданні».

З позиції деяких процесуалістів дистанційне судове провадження може здійснюватися в судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій, обмежуючись лише можливістю допиту. Беручи до уваги постійний неупинний розвиток науково-технічного прогресу, вони пропонують закріпити невичерпний перелік

слідчих (розшукових) та судових дій, що можуть бути проведені дистанційно [82, с. 406].

До слова, єдиний підхід до того, які процесуальні дії допустимо провести під час судового розгляду з використанням відеоконференції, відсутній і серед професійних суб'єктів кримінального процесу. Зокрема, 58,3 % опитаних адвокатів та 93,8% прокурорів вважають, що можливо провести будь-які процесуальні дії, визначені у § 3 глави 28 КПК України, а 36,7 % адвокатів – лише допит. Своєю чергою, позиція респондентів з числа суддів розділилася: 50 % з них переконані, що дозволяється провести будь-які процесуальні дії, визначені у § 3 глави 28 КПК України, решта 50 % – винятково допит (див. Додаток Г).

З назви та змісту ст. 336 КПК України вбачається, що кримінальний процесуальний закон не обмежує суд та учасників кримінального провадження конкретним переліком процесуальних дій, що можуть бути проведені під час дистанційного судового провадження.

Натомість кримінальне процесуальне законодавство деяких зарубіжних держав конкретніше врегульовує це питання.

Для прикладу, у ч. 2 art. 147-bis Правил введення в дію КПК Італійської Республіки зазначено, що за наявності відповідних технічних засобів суддя або голова, заслухавши сторони, може розпорядитися, навіть *ex officio*, про проведення огляду дистанційно через аудіовізуальний зв'язок, який забезпечує одночасну видимість осіб, присутніх у приміщенні [265].

Розділ 15002 Закону про допомогу, допомогу та економічну безпеку, пов'язаний з коронавірусом, прийнятий 27 березня 2020 р. (Закон CARES) США, встановлює можливість проведення деяких федеральних кримінальних проваджень за допомогою відеоконференції (або телефонної конференції, якщо відеоконференція недоступна), якщо виконано дві умови: а) судова конференція США визнає, що надзвичайні умови через пандемію суттєво вплинуть на функціонування федеральних судів; б) голова федерального окружного суду дає дозвіл на використання відеотелеконференцій. Судова конференція вже зробила необхідний висновок, і районні суди по всій країні швидко дозволили використання

відеоконференцій. Закон передбачає можливість використання відеоконференцв'язку для проведення різноманітних процесуальних дій – досудових і післясудових: при розгляді питання про арешт, при першій явці підозрюваного до суду (*initial appearance*), під час попередніх слухань (*preliminary hearings*), при пред'явленні обвинувачення (*arraignments*), при розгляді скасування пробації та звільнення під наглядом, при розгляді скасування досудового звільнення та в деяких інших випадках, а також у певних провадженнях згідно з Федеральним законом про злочинність неповнолітніх (*Federal Juvenile Delinquency Act*). Закон також забезпечує застосування відеоконференції для визнання вини та ухвалення вироків у справах як про проступки, так і про злочини [268].

Уявляється, положення ст. 336 КПК України забезпечують можливість виконання як процесуальних дій пізнавальної спрямованості, так і процесуальних дій, що дають змогу учасникам судового провадження реалізувати їх процесуальні права та виконати процесуальні обов'язки [9, с. 98].

У доктрині кримінального процесу слушно зазначено, що «проведення процесуальної дії в режимі відеоконференції має бути організоване таким чином, щоб було видно не лише її учасників, а й усе приміщення, у якому воно здійснюється, а також усіх осіб, що беруть участь або присутні при його проведенні, з метою спостереження за їхньою реакцією на конкретні показання або поставлені питання». У зв'язку з чим, висловлена пропозиція доповнити ст. 336 КПК України новою частиною, у якій зазначити, що сторони мають право вимагати, щоб відеокамера, яка знаходиться поза межами зали судових засідань, була повернута з метою огляду всього приміщення, із якого здійснюється трансляція [233, с. 130, 148]. Така пропозиція підтримана й іншими дослідниками [82, с. 407].

Уявляється, що це питання організаційного, а не функціонального спрямування та має бути врегульоване на рівні підзаконних актів, для прикладу ДБН.

Реалізація загальних положень судового розгляду кримінального провадження супроводжується певними труднощами і перешкодами. Не є

винятком і дистанційне судове провадження. Проблеми, що виникають у процесі застосування відеоконференції під час судового розгляду, можна виокремити у три блоки: *технічного характеру* (застарілість, несправність техніки, неналежна якість звуку і зображення, недостатність швидкість Інтернет-з'єднання з боку суду, недостатня кількість залів судових засідань, обладнаних технічними засобами для проведення дистанційного судового провадження); *організаційного характеру* (затримки у виконанні доручення з огляду на пошук судом, якому доручили провести процесуальні дії, часу для цього та узгодження віднайденого часу із судом, який здійснює розгляд кримінального провадження, та сторонами; необхідність фізичної присутності особи, яка братиме участь у судовому розгляді з використанням відеоконференції, у приміщенні суду, що виконуватиме доручення); *фінансово-економічного характеру* (зростання вдвічі процесуальних витрат на проведення дистанційного судового провадження у зв'язку із залученням до цього процесу іншого суду, установи попереднього ув'язнення або установи виконання покарань).

Вирішенням цього є законодавче встановлення можливості для учасників кримінального провадження, які не можуть фізично знаходитися у залі судового засідання, брати участь у судовому розгляді дистанційно з місця свого перебування, використовуючи власні технічні пристрій і програмне забезпечення. Це забезпечить оптимальний баланс між реалізацією учасниками кримінального провадження їх прав і обов'язків та виконання як завдань кримінального провадження, так і завдань, покладених на суд.

Положення подібного змісту містив законопроект № 8219 від 23 листопада 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [112], який вже став законом (№ 3604-IX від 23 лютого 2024 р.). Так, у ч. 5 ст. 336 КПК України, викладеній у новій редакції, встановлено, що учасники кримінального провадження беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису

згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та (або) положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

До речі, згідно з п. 10 рекомендацій Ради суддів щодо роботи судів в умовах воєнного стану, «якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою технічних засобів, визначених КПК, як виняток допускати участь такого учасника в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних. У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів» [120].

Подібна позиція викладена і у п. 7 листа ВС від 3 березня 2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» – «якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою інших засобів, при цьому треба звернути увагу на роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків» [59].

Про необхідність і переваги такого підходу до вирішення наявної ситуації з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, атаками дронами-камікадзе, тривалими і неодноразовими повітряними тривогами уже зазначено. Також висловлені сподівання, що «суди України у повній мірі візьмуть на себе відповідальність та напрацюють відповідну судову практику, виходячи з реалій воєнного часу та необхідності дотримання загальних засад кримінального провадження, як це прямо передбачено у вищезгаданих рекомендаціях РСУ, а законодавець, в свою чергу, детально врегулює процедуру здійснення правосуддя у дистанційному режимі» [126].

Однак згідно з усталеною судовою практикою ККС для проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції може

використовуватися лише ліцензована програма TrueConf, яка забезпечує інформаційну безпеку, а участь у судовому розгляді дистанційно, використовуючи власні комунікаційні засоби та програмне забезпечення EasyCon, не допускається, оскільки унеможлиблює дотримання судом вимог КПК України. Крім того, Порядком роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах, затвердженого наказом Державної судової адміністрації України № 169 від 8 квітня 2020 р., проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами суду у кримінальному провадженні не передбачено [171; 168; 170; 169].

Даючи оцінку правовим позиціям ККС, дослідники слушно зазначають, що «кримінальне провадження здійснюється в таких же умовах об'єктивної реальності, які і інші види судочинства. Отже, чинники, які зумовлюють впровадження та активізацію застосування власних технічних засобів учасників, мають враховуватися і при розгляді заяв, скарг і клопотань у кримінальному провадженні, якщо про це заявляє ініціатор таких розглядів, в нього наявні відповідні технічні можливості, а їх застосування не може негативно відобразитися на дотриманні належної правової процедури та на результаті судового засідання в контексті захисту прав і інтересів учасників кримінального провадження» [87, с. 78].

Варто дослухатися й до думки, «що в сучасних екстраординарних умовах функціонування кримінального судочинства ціннісний баланс має бути переглянуто у бік виправдання здійснення правосуддя з використанням онлайн технології із допущенням певного відступу від процесуальної обрядності. Адже за умови дотримання фундаментальних прав учасників судового провадження, безпідставним буде *a priori* відмовитись від дистанційного механізму здійснення правосуддя, особливо в умовах постійних ракетних та артилерійських обстрілів, тривалих і неодноразових повітряних тривог, зокрема, у східних, північних та південних регіонах нашої країни. Якщо на вагах опиняються можливі сумніви в неупередженості суду та достатня вірогідність небезпеки для життя та здоров'я судді у разі знаходження на робочому місці, доцільність обрання небезпеки є

очевидною. І навпаки, надмірний формалізм за таких обставин підриватиме авторитет судової влади, яка повинна захищати інтереси громадян у будь-яких умовах» [18, с. 135].

Також заслуговує підтримки теза про те, що «режим роботи кожного конкретного суду безпосередньо пов'язаний із наявністю контролю над певною територією та населеним пунктом з боку України та наявністю безпеки для роботи суду з огляду на хід бойових дій та їх географію. Збройна агресія та бойові дії, що тривають на різних територіях нашої держави, фактична тимчасова окупація окремих територій створює реальну небезпеку для життя та здоров'я громадян, а отже, і суддів, учасників судових засідань, працівників апаратів судів; а у деяких випадках ускладнює та унеможлиблює фізичний доступ громадян до суду та участь сторін у розгляді їхньої справи у суді» [79].

Уявляється, що при формулюванні правових позицій необхідно керуватися не лише буквою закону, а й брати до уваги цінності, на захист яких він спрямований. Згідно з правилом № 22, викладеному у Рекомендаціях СЕРЕУ, законна мета дистанційного слухання у кримінальному провадженні має базуватися на таких цінностях, як охорона громадського порядку, здоров'я населення, запобігання правопорушенням, захист права на життя, свободу та безпеку свідків і жертв злочинів. Своєю чергою, проведення дистанційного слухання має відповідати принципам справедливості, ефективності, оперативності розгляду, співпраці, безпеки та законності обробки персональних даних (правило № 34) [260].

До того ж, Порядок роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах, затверджений наказом Державної судової адміністрації України № 169 від 8 квітня 2020 р. втратив чинність, у зв'язку із вступом у дію Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Відповідно до пп. 45 та 46 цього підзаконного акта підсистема відеоконференцзв'язку забезпечує учасникам справи можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза

межами приміщення суду за допомогою свого Електронного кабінету та власних технічних засобів. При цьому, у п. 1 зазначено, що це Положення розроблено, зокрема, і відповідно до вимог КПК України [90]. Тож сфера дії цього нормативного акта поширюється й на кримінальне провадження.

Насамкінець, практика участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження із знаходженням учасників судового провадження поза межами зали судового засідання [197; 149; 172] з використанням ними власних технічних засобів та програми EasyCon [195; 160; 172] вже набула поширення.

Переважає більшість опитаних респондентів (76,7 % адвокатів, 100 % прокурорів та 70 % суддів) позитивно оцінюють практику участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження в умовах воєнного стану учасників судового провадження поза межами зали судового засідання з використанням ними власних технічних засобів (див. Додаток Г).

Водночас, для удосконалення регламентації проведення судового розгляду кримінального провадження з використанням відеоконференції необхідні законодавчі кроки. Як уже зазначалося вище, певний поступ у цьому напрямі зроблений у змінах до чинного правового регулювання. Утім, пропоновані у ньому доповнення до ст. 336 КПК України є запізнілими років на чотири і можуть бути дієвими лише в умовах карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією на зразок COVID-19. Адже вони не лише не вирішують вже відомих проблем технічного, організаційного та фінансово-економічного характеру, що виникають у процесі застосування цієї технології впродовж судового розгляду, але й не встановлюють, за наявності об'єктивних обставин (небезпека для життя і здоров'я з огляду на можливість нанесення ракетних ударів, атаки дронами тощо) під час воєнного стану, можливості проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції поза залом судового засідання складом суду, секретарем судового засідання з використанням їх робочих технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису.

Беручи до уваги вище викладене, *de lege ferenda* доречно доповнити ч. 1 ст. 336 КПК України новим абзацом такого змісту: «За наявності об'єктивних

обставин, проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції в умовах воєнного стану можливе поза залом судового засідання складом суду, секретарем судового засідання з використанням їх власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису».

Понад те, деякі із запроваджених новацій викликають застереження.

Так, згідно з абзацом 3 ч. 6 ст. 336 КПК України, «якщо технічна неможливість участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, переривання зв'язку мають ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд своєю вмотивованою ухвалою може позбавити учасника кримінального провадження права участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів у цьому кримінальному провадженні».

Участь у судовому розгляді з використанням відеоконференції не привілей, а необхідність, зумовлена відповідними фактичними підставами. Застосування судом такої санкції до учасника судового провадження, за збереження фактичних підстав для дистанційного судового розгляду, звужуватиме процесуальний статус цього суб'єкта кримінального провадження, суперечитиме низці засад кримінального провадження (рівність перед законом і судом, доступ до правосуддя). До того ж, існують й такі обставини, за яких фізична участь особи в судовому засіданні ускладнена чи неможлива (значна віддаленість від місця судового розгляду, відсутність коштів на прибуття за судовим викликом, необхідність постійного догляду за членом сім'ї, незадовільний стан здоров'я тощо).

Критичній оцінці підлягає й друге речення абзацу 1 ч. 7 ст. 336 КПК України – «допит свідка, потерпілого, спеціаліста може здійснюватися у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду, визначеному судом».

З одного боку, пропоноване унормування відповідає правилу № 14, викладеному у Рекомендаціях СЕРЕЈ, відповідно до якого наскільки це дозволяє національна правова система, допит свідків і експертів під час дистанційного слухання повинен якомога точніше відповідати практиці, прийнятій, коли свідок

або експерт присутній у залі суду [260]. З іншого боку, цим імперативним приписом нівелюється одна з переваг відеоконференції – учасник кримінального провадження може брати участь у судовому розгляді, фізично знаходячись у будь-якому місці поза залом судового засідання (вдома, закладі охорони здоров'я, установі кримінально-виконавчої системи).

Відеоконференція стала невід'ємною частиною судового провадження. Однак потенціал відеоконференції використовується судами не повною мірою. Усунення прогалин правового регулювання її проведення сприятиме як виконанню завдань кримінального провадження, так і завдань, що поставлені перед судом.

РОЗДІЛ 4. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИРІШЕННЯ ІНШИХ ПИТАНЬ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

4.1. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження

Межі судового розгляду зумовлені особою (особами), якій (яким) висунуто обвинувачення та рамками такого обвинувачення. Зазвичай обвинувачення однієї особи або декількох осіб у вчиненні кримінального правопорушення чи кількох кримінальних правопорушень становить предмет одного кримінального провадження. Утім, під час судового розгляду можуть з'явитися обставини, що зумовлюють необхідність вирішення питання про обопільний або відокремлений розгляд матеріалів кримінального провадження. Для цих ситуацій у кримінальному процесуальному законі запроваджені нормативні утворення, що володіють ознаками, властивими елементам системи загальних положень судового розгляду. Йдеться про об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень.

Впливаючи на межі судового розгляду, об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження дають можливість оптимізувати предмет і засоби доказування під час судового розгляду за збереження дієвості та спрямування кримінальної процесуальної діяльності.

Хоча юридична конструкція об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження викладена у вигляді єдиної статті, кожне з цих загальних положень судового розгляду має самостійне значення.

Об'єднання матеріалів кримінального провадження є кримінальною процесуальною діяльністю суду, що полягає в інтеграції в одному провадженні двох чи більше матеріалів кримінальних проваджень для їх спільного судового розгляду.

Це не лише процесуальне рішення у вигляді ухвали суду, але й дії секретаря судового засідання чи іншого відповідального працівника апарату суду щодо формування та оформлення матеріалів кримінального провадження.

Відповідно до п. 6 розділу III Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 р. № 814, у разі об'єднання судових справ (матеріалів кримінального провадження) в одну їй присвоюється єдиний унікальний номер тієї з об'єднаних справ (матеріалів), яка надійшла до суду першою. Відповідно до постанови (ухвали) суду вноситься інформація з автоматизованої системи документообігу суду (АСДС) під номером об'єднаної справи (матеріалів кримінального провадження) та відмітки про об'єднання справ (матеріалів кримінального провадження) із зазначенням номера нової судової справи (матеріалів кримінального провадження) [39].

Об'єднання матеріалів кримінального провадження сприяє реалізації засад розумності строків, процесуальної економії, всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, оскільки дає можливість зменшити тривалість судового розгляду шляхом уникнення дублювання процесуальних дій і, водночас, забезпечуючи з'ясування усіх елементів предмета доказування. Об'єднання матеріалів кримінального провадження також запобігає появі суперечливих висновків суду з питань, що підлягають вирішенню при ухваленні підсумкового судового рішення. У єдиному провадженні простіше та економніше дати правильну юридичну оцінку діям співучасників, конкретизувати їхню роль у вчиненні кримінального правопорушення, індивідуалізувати заходи кримінально-правового впливу. Шляхом об'єднання матеріалів кримінального провадження щодо одного обвинуваченого, він та інші учасники кримінального провадження братимуть участь в одному судовому процесі замість кількох. Об'єднання матеріалів кримінального провадження щодо одного обвинуваченого також усуває потребу щоразу з'ясовувати відомості про його особу, дає можливість повною мірою оцінити характер і зміст кримінально-протиправної діяльності обвинуваченого, призначити йому справедливе покарання [117, с. 33].

На переваги об'єднання матеріалів кримінальних проваджень звертає увагу й Вищий антикорупційний суд: «судовий розгляд справи, за якою проходять не всі обвинувачені співучасники, є скоріше вимушеним заходом та має застосовуватися

як виняток. Окремий судовий розгляд проваджень щодо злочину, учиненого у співучасті, створює ризик неповноти розслідування та судового розгляду і може призвести до порушення принципу об'єктивності та всебічності розгляду справи судом...Роздільний судовий розгляд проваджень щодо злочину, учиненого у співучасті, може призвести до відсутності у повній мірі розуміння обвинуваченим меж висунутого обвинувачення у кожному окремому провадженні» [187].

Дослідники також справедливо зазначають, що «роздільне провадження щодо злочинів, учинених однією особою, може призвести до застосування до підозрюваного, обвинуваченого декількох запобіжних заходів». До того ж, «ухвалення одного обвинувального вироку, яким обвинувачений визнається винним у вчиненні декількох злочинів, є більш вигідним для нього, ніж винесення кількох вироків у різний час. У цьому разі він не буде проходити по інших справах як такий, що має одну, дві та більше судимостей. Не буде переривання перебігу строку погашення судимості, яка, своєю чергою, враховується під час визнання злочину повторним, обмежує застосування амністії, є кваліфікуючою ознакою деяких складів злочинів, враховується в процесі обрання запобіжного заходу, призначення покарання та його виконання, є перешкодою для обіймання певних посад та тягне інші обмеження, встановлені законом» [121, с. 375, 376].

Унормування об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження закріплене у ст. 334 КПК України та характеризується лаконічністю. У ч. 1 цієї статті визначений відсильний спосіб викладу кримінальної процесуальної норми про ухвалення цього рішення згідно з правилами, встановленими для об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування, а у ч. 2 – визначено порядок дій суду, у разі надходження на його розгляд матеріалів кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом вже здійснюється судове провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 334 КПК України матеріали кримінального провадження, у тому числі матеріали щодо кримінального проступку та щодо злочину, можуть об'єднуватися в одне провадження або виділятися в окреме

провадження ухвалою суду, на розгляді якого вони перебувають, згідно з правилами, передбаченими ст. 217 КПК України.

Звернення до ст. 217 КПК України дає можливість констатувати про встановлення у ч. 1 цієї статті трьох підстав для об'єднання матеріалів досудового розслідування: 1) щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення; 2) щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень; 3) матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Уявляється, що третя з наведених підстав не може бути застосована у судовому провадженні, оскільки судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта (ч. 1 ст. 337 КПК України). Зі змісту цієї фактичної підстави вбачається відсутність не лише обвинуваченого, але й підозрюваного. Отже правила, викладені у ст. 217 КПК України, не підлягають беззастережному застосуванню при вирішенні питання про об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження.

Однак на цьому недоліки законодавчої техніки у регламентації об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження не закінчуються. Редакцію ч. 1 ст. 334 КПК України важко назвати вдалою, адже з неї можна дійти помилкового висновку, що під час судового розгляду можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали щодо проступку та щодо злочину. Натомість у ч. 2 ст. 217 КПК України, на правила якої зроблено посилання, з огляду на відмінності у процесуальній формі проведення дізнання та досудового слідства, встановлена заборона для об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Судове провадження щодо кримінальних проступків провадиться не в загальному, а у спрощеному порядку за

правилами, визначеними § 1 глави 30 КПК України. Тож і в цьому аспекті редакція ч. 1 ст. 334 КПК України потребує удосконалення.

Варто звернути увагу на те, що згідно з ч. 1 ст. 334 КПК України, з урахуванням приписів ч. 1 ст. 217 КПК України, матеріали кримінального провадження можуть об'єднуватися в одне провадження у разі необхідності. В унормуванні об'єднання матеріалів кримінального провадження використано оцінне поняття «у разі необхідності», трактування якого віднесено до дискреційних повноважень суду.

Чим зумовлена така необхідність?

На відміну від українського кримінального процесуального закону, у КПК інших європейських держав наведені орієнтири для відповіді на це питання.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК Республіки Болгарія, якщо дві або більше справ про різні злочини або проти різних осіб пов'язані між собою, вони об'єднуються, якщо це вимагає їх належного з'ясування [72].

Згідно з ч. 1 § 18 КПК Республіки Словаччина усі злочинні дії одного обвинуваченого та всіх обвинувачених, злочинні дії яких пов'язані, можуть розглядатися спільно, якщо це не перешкоджає завершенню справи протягом розумного строку [272].

За змістом ч. 1 § 20 КПК Чеської Республіки спільний суд проводиться щодо всіх обвинувачених, злочини яких пов'язані між собою, стосовно продовжуваних або масових злочинів, якщо цьому не перешкоджають вагомні причини. Спільне провадження здійснюється за іншими кримінальними правопорушеннями, якщо такий порядок придатний з точки зору швидкості та економічності провадження [273].

Суд може прийняти рішення про об'єднання справ, якщо це не затримує судовий розгляд та коли існує зв'язок між двома чи більше злочинами і об'єднання справ необхідне для належного відправлення правосуддя (п. «с» ч. 2 art. 43 КПК Румунії) [252]. Положення подібного змісту викладене у п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК Республіки Молдова – кримінальні справи можуть бути об'єднані, якщо два чи

кілька злочинів взаємопов'язані між собою та об'єднання справ обумовлюється необхідністю найуспішнішого здійснення правосуддя [257].

Необхідність, про яку йдеться у ч.1 ст. 217 КПК України, зумовлена раціональним підходом до здійснення судового розгляду, який дає можливість уникнути дублювання елементів кримінальної процесуальної діяльності та встановлення одних і тих же фактів та обставин у кількох кримінальних провадженнях, водночас, забезпечуючи виконання як завдань центральної стадії кримінального процесу, так і кримінального провадження загалом упродовж розумних строків.

Привертає увагу й те, що законодавець вищезначених держав вказує на наявність зв'язку між особами та їх діями для об'єднання матеріалів кримінальних проваджень.

Доволі абстрактно цей зв'язок пояснений у art. 387 КПК Французької Республіки – коли суд розглядає декілька проваджень щодо споріднених фактів, він може ухвалити рішення про їх об'єднання [253].

Значно конкретніше зв'язок злочинів трактований у ст. 129 КПК Грецької Республіки: α) вчинені однією і тією самою особою як одночасно, так і в різних місцях і в різний час, або багатьма непричетними в одному місці та одночасно; β) вчинені багатьма один проти одного як одночасно, так і в різних місцях та у різний час; γ) вчинені з метою полегшити або зробити більш вдалим скоєння злочинів або приховати один із них [273]. У подібний спосіб тлумачення взаємозв'язку викладене в art. 12 КПК Італійської Республіки [256].

З позиції ККС, суд, ухвалою, за власним переконанням має право вирішити питання щодо доцільності об'єднання матеріалів кримінального провадження, які перебувають на його розгляді. Водночас у разі, якщо суд не встановить об'єктивних підстав, які б свідчили про необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження, при цьому аргументує своє рішення, то така його позиція не вказує про наявність процесуального порушення [103].

Однак, як законодавець не розкрив суть оцінного поняття «у разі необхідності» (ч. 1 ст. 217 КПК України), так і суд касаційної інстанції не розтлумачив змісту «об'єктивних підстав».

Уявляється, що для ухвалення судового рішення про об'єднання матеріалів кримінального провадження необхідно встановити у кожному з них матеріально-правовий зв'язок між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (правопорушеннями). Такий зв'язок полягає у співпадінні елементів предмета доказування, що одночасно стосуються обвинуваченого (обвинувачених) та кримінального правопорушення (правопорушень).

Більшість правозастосувачів також дотримуються такої позиції. Зокрема, на питання «Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження?» відповідь «наявністю матеріально-правового зв'язку між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (кримінальними правопорушеннями)» обрали 88,3 % адвокатів, 50 % прокурорів та 86,7 % суддів, які взяли участь в анкетуванні (див. Додаток Г).

Відсутність такого взаємозв'язку спричиняє негативні процесуальні наслідки. На цьому наголосив Вищий антикорупційний суд, відмовляючи у задоволенні клопотання прокурора про об'єднання матеріалів кримінальних проваджень: «При вирішенні питання щодо об'єднання кримінальних проваджень судом на стадії судового розгляду, у всіх випадках необхідно оцінювати перспективу можливості дотримання розумних строків кримінального провадження...Об'єднання кримінальних проваджень щодо кількох підозрюваних в одне завжди означає підвищення ризику порушення розумного строку кримінального провадження, оскільки, крім збільшення кількості та тривалості процесуальних дій, підвищуються і організаційні ризики – необхідність забезпечення явки до суду більшої кількості осіб, зокрема, обвинувачених та їх захисників...Враховуючи характер кожного зазначеного кримінального провадження, кількісний склад їх учасників, об'єднання зазначених вище кримінальних проваджень в одне ускладнить їх повний та всебічний судовий розгляд, негативно вплине на якість та ефективність здійснення судового

провадження, не забезпечить належного виконання завдань кримінальних проваджень та дотримання розумних строків їх розгляду» [188].

Підстави для об'єднання матеріалів кримінальних проваджень потребують характеристики.

За обвинуваченням декількох осіб у вчиненні одного кримінального правопорушення (об'єднання за об'єктом). Ця підстава для об'єднання матеріалів кримінального провадження поширюється на вчинення як умисних кримінальних правопорушень двома чи більшою кількістю осіб (співучасть), так і кримінальних правопорушень, вчинених кількома особами з необережності. У разі співучасті об'єднання матеріалів кримінальних проваджень за цією підставою дає можливість встановити роль кожного співучасника у вчиненні кримінального правопорушення, здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію їх діянь та визначити їм справедливі заходи кримінально-правового впливу.

Частина 1 ст. 217 КПК України обмежує можливість об'єднання матеріалів досудового розслідування щодо декількох підозрюваних учиненням ними одного кримінального правопорушення. Водночас, не варто виключати ситуації об'єднання матеріалів кримінальних проваджень щодо декількох обвинувачених у вчиненні кількох кримінальних правопорушень. У цьому контексті кримінальний процесуальний закон також потребує удосконалення.

За обвинуваченням однієї особи у вчиненні декількох кримінальних правопорушень (об'єднання за суб'єктом). За цією підставою об'єднують матеріали досудового розслідування про будь-які кримінальні правопорушення незалежно від їх виду і тяжкості, якщо у їх вчиненні обвинувачується одна особа.

Частиною 2 ст. 334 КПК України регламентована процесуальна діяльність суду при надходженні до нього матеріалів кримінального провадження щодо обвинуваченого, стосовно якого інший суд здійснює судовий розгляд про інше (інші) кримінальне (кримінальні) правопорушення. У разі якщо на розгляд суду першої інстанції надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом вже здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

Зазвичай прокурор скеровує до суду підсумковий процесуальний документ про закінчення досудового розслідування, а після призначення судового розгляду і матеріали кримінального провадження щодо вчинення обвинуваченим (обвинуваченими) одного кримінального правопорушення. При цьому, досудове розслідування стосовно цієї ж особи (осіб) може продовжуватися в частині розслідування інших кримінальних правопорушень. Після завершення досудового провадження щодо інших кримінально-протиправних діянь, обвинувальний акт, згодом і матеріали кримінального провадження прокурор знову направляє до суду. За наявності зв'язку між цими кримінальними провадженнями та за умови, що їх окремий судовий розгляд може спричинити однобічність і неповноту з'ясування обставин, що підлягають доказуванню і мають значення для кримінального провадження, хибну оцінку доказів, непотрібне витрачання часу, ресурсів для окремого встановлення у цих кримінальних провадженнях одних і тих же обставин та фактів, суд має розглянути питання про їх спільний розгляд.

Тож для об'єднання матеріалів кримінального провадження підлягають застосуванню дві фактичні підстави: 1) щодо декількох осіб, обвинувачених у вчиненні одного чи кількох кримінальних правопорушень; 2) щодо однієї особи, обвинуваченої у вчиненні кількох кримінальних правопорушень. Це вичерпний перелік підстав, за наявності яких закон допускає об'єднання матеріалів кримінальних проваджень.

Не є самостійною підставою для об'єднання матеріалів кримінального провадження, яке здійснюється у загальному порядку, і кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, адже згідно зі ст. 510 КПК України таке об'єднання відбувається за наявності підстав, передбачених кримінальним процесуальним законом, тобто ст.ст. 334 та 217 КПК України.

При цьому, в абзаці 4 п. 10 листа ВССУ від 5 жовтня 2012 р. «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначено: «В одне провадження може бути об'єднано кримінальне провадження,

яке здійснюється в загальному порядку, та кримінальне провадження щодо застосування заходів медичного характеру лише у випадку, якщо підставою для здійснення останнього стало встановлення факту (згідно з висновком психіатричної експертизи) вчинення особою кримінального правопорушення у стані неосудності. У разі об'єднання зазначені провадження розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні в загальному порядку з постановленням за наслідками судового розгляду вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусових заходів медичного характеру... При встановленні другої підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування заходів медичного характеру, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 503 КПК, не допускається об'єднання такого кримінального провадження з кримінальним провадженням, яке здійснюється в загальному порядку, оскільки останнє, з огляду на неосудність обвинуваченого під час здійснення судового провадження, також потребуватиме зміни порядку розгляду» [61].

Аналіз положень КПК України свідчить про те, що фактично об'єднання кримінальних проваджень має місце й при здійсненні провадження щодо юридичної особи (ч. 8 ст. 214) та висуненні прокурором додаткового обвинувачення в суді відповідно до положень ст. 339 КПК України. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру [230, с. 249].

Водночас, питання про об'єднання матеріалів кримінальних проваджень виникає і в деяких інших випадках. Йдеться про кримінальні провадження про кримінальні правопорушення, вчинені різними особами не у співучасті, але діяння яких взаємообумовлені при їх учиненні, зокрема: 1) матеріали кримінальних проваджень про крадіжку та службову недбалість, що створила сприятливі умови для дій викрадачів; 2) матеріали кримінальних проваджень про кримінально-протиправну недбалість особи, яка створила можливість вчинення кримінального правопорушення іншою особою (наприклад, про недбале зберігання вогнепальної зброї та вбивство з необережності); 3) матеріали кримінальних проваджень про кримінально-протиправну недбалість кількох осіб, що привела до загального

негативного результату (наприклад, про службову недбалість та порушення вимог законодавства про охорону праці); 4) матеріали кримінального провадження про осіб, обвинувачених у заподіянні тілесних ушкоджень один одному; 5) обвинувачення в одному кримінальному провадженні одержувача, надавача неправомірної вигоди та посередника у цьому; 6) обвинувачення у заздальгідь не обіцяному приховуванні тяжкого чи особливо тяжкого злочину (об'єднуються в одне провадження матеріали по обвинуваченні особи у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, та по обвинуваченні особи у його прихованні); 7) кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення за наявності зустрічної заяви.

В. Рибалко та А. Филистин пропонують на законодавчому рівні закріпити можливість такого об'єднання [122, с. 270]. Цю позицію поділяє і В. Дрозд [29, с. 154-155].

Загалом погоджуючись із практичною доцільністю наведеної пропозиції, доречно зазначити, що в описаних випадках, переважно, відсутнє співпадіння елементів предмета доказування, що одночасно стосуються обвинуваченого (обвинувачених) та кримінального правопорушення (правопорушень). Понад те, закріпити у кримінальному процесуальному законі вичерпний перелік інших випадків об'єднання матеріалів кримінальних проваджень навряд чи можливо.

Також слід враховувати й те, що в останньому з наведених випадків в «об'єднаному провадженні особа буде перебувати одночасно і в статусі потерпілого, і в статусі підозрюваного, що, звісно, є неправильним і процедурно неможливим» [127, с. 101].

Необхідно погодитися з тезою про те, що підстави для об'єднання матеріалів кримінальних проваджень не зумовлюють їх розширеного тлумачення, у зв'язку з чим ухвалення такого рішення за відсутності обставин, вказаних у законі, з практичної доцільності, слід вважати таким, що не відповідає його вимогам і не виключає визнання доказів, отриманих після об'єднання матеріалів кримінальних проваджень, недопустимими [15, с. 535; 230, с. 249-250].

Утім австрійське та німецьке кримінальне процесуальне право допускає

об'єднання кримінальних проваджень не лише за об'єктом і за суб'єктом, але й в інших випадках наявності зв'язку між ними.

Так, згідно з ч. 1 § 37 КПК Австрійської Республіки, у разі одночасного пред'явлення обвинувачення декільком особам або одній особі у вчиненні кількох кримінальних правопорушень основне провадження має здійснюватися спільно одним судом. Те саме стосується випадків, коли кілька осіб підозрюються у вчиненні кримінальних дій, які іншим чином тісно пов'язані між собою [269].

Відповідно до § 237 КПК ФРН, у разі наявності зв'язку між кількома кримінальними справами, які перебувають у його провадженні, суд може постановити їх об'єднання з метою одночасного розгляду, навіть якщо цей зв'язок не є тим, про який йдеться у § 3. За змістом § 3 цього кодифікованого акта зв'язок існує, коли одну особу обвинувачують у вчиненні кількох злочинів або коли більше ніж одну особу обвинувачують як виконавця, підбурювача, пособника або в перешкоджанні кримінальній відповідальності чи купівлі викраденого [270].

Об'єднання матеріалів кримінальних проваджень є доцільним не лише за наявності підстав, визначених ст.ст. 217 та 334 КПК України, але й у інших випадках. Так, об'єднання матеріалів кримінальних проваджень повинно надавати можливість оцінити ще й взаємозалежність діянь обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, коли обвинувачений вчиняє кримінальне правопорушення як наслідок попереднього вчинення іншим обвинуваченим інакшого кримінального правопорушення. Це важливий аспект не врахований у чинній правовій регламентації аналізованого питання.

Виділення матеріалів кримінального провадження – це кримінальна процесуальна діяльність суду, що полягає у відокремленні провадження на два чи більше для проведення щодо них самостійного судового розгляду.

Відповідно до п. 7 розділу III Інструкції з діловодства у разі виділення матеріалів кримінального провадження в окреме провадження, роз'єднання позовів у справі в самостійні провадження нова судова справа (матеріали кримінального провадження) реєструється як така, що надійшла до суду в день постановлення відповідного процесуального документа (постанови, ухвали) суду. Їй присвоюється

новий єдиний унікальний номер. До нової справи (матеріалів кримінального провадження) підшиваються завірені суддею копії процесуальних документів з попередньої справи, що мають значення для цієї справи. У п. 9 розділу III цієї ж Інструкції вказано, якщо судом розглянуто матеріали кримінального провадження стосовно кількох обвинувачених, а щодо інших провадження зупинено (наприклад, оголошено розшук), такі матеріали виокремлюються, формуються в окремі обкладинки та підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду (АСДС) з присвоєнням нового єдиного унікального номера, та внесенням інформації щодо осіб, стосовно яких провадження зупинено [39].

Виділення матеріалів кримінального провадження запроваджене з міркувань прискорення судового розгляду або з інших поважних причин. Виділення матеріалів кримінального провадження оптимізує судовий розгляд багатоепізодних справ, справ з кількома співучасниками, а також справ, де інтереси обвинуваченого та (або) потерпілого вимагають самостійного судового розгляду його кримінального провадження [117, с. 37].

До речі, згідно з ч. 1 ст. 476 КПК Латвійської Республіки суд, в інтересах обвинуваченого чи потерпілого, може розділити справу, у якій одна особа або декілька осіб обвинувачуються у кількох злочинах, якщо таке рішення не перешкоджає досягненню мети кримінального процесу [262].

Прикладом урахування інтересів вказаних учасників судового провадження є положення абзаців 1 та 3 ч. 8 ст. 469 КПК України. Так, у разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне

провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Виділення матеріалів кримінального провадження дає змогу зосередити увагу на конкретному обвинуваченому та кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого його обвинувачують. Після виділення матеріалів кримінального провадження суд може розглядати лише частину інкримінованих обвинуваченому (обвинуваченим) діянь та здійснювати слухання лише щодо одного чи декількох обвинувачених.

У ч. 2 ст. 130 КПК Грецької Республіки зазначено, що суд може через особливі причини, які стосуються більш надійного встановлення істини або швидшого розгляду справи, ухвалити рішення про поділ судового слухання [273].

Подібним є й українське правове регулювання цього питання. Ухвалення рішення про виділення матеріалів кримінального провадження допускається лише тоді, коли це викликається необхідністю та негативно не вплине на повноту судового розгляду (чч. 3, 4 ст. 217 КПК України).

На цьому акцентує увагу ККС: «Виділення матеріалів кримінального провадження щодо одного з обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, ураховуючи системне тлумачення КПК, якщо всі обвинувачені були присутні під час розгляду справи судом, від явки до суду не ухилялися, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону України, оскільки перешкоджає суду повно, об'єктивно та всебічно з'ясувати обставини кримінального провадження і постановити судові рішення, яке б відповідало вимогам КПК та Конвенції» [95].

У цьому контексті також необхідно звернути увагу, що з позиції ЄСПЛ принцип презумпції невинуватості теоретично також може бути порушений у зв'язку з передчасними заявами про вину підозрюваного, зробленими в рамках вироку проти співпідозрюваних, які переслідуються окремо [241].

Понад те, ЄСПЛ зазначив, що виділення матеріалів кримінального провадження покладає на суд дотримання двох вимог. Перша з них полягає у зобов'язанні судів утримуватися від будь-яких висловлювань, які можуть мати

преюдиційне значення для наступного провадження, навіть якщо такі висловлювання не мають обов'язкової сили для інших судів. Якщо характер пред'явленого обвинувачення не дозволяє суду обійтися без висновків про співучасть третіх осіб у рамках окремого судового провадження і такі висновки можуть вплинути на вирішення питання про правову відповідальність третіх осіб, які постануть перед судом окремо, дану ситуацію слід вважати серйозною перешкодою для виділення справи в окреме провадження. Будь-яке рішення про окремий розгляд справ, настільки тісно пов'язаних між собою з погляду загальних обставин, повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі всіх конкуруючих інтересів, та іншим обвинуваченим повинна бути надана можливість заперечувати проти виділення справи в окреме провадження. Друга вимога, пов'язана з проведенням окремого провадження, передбачає, що обставини, встановлені у виділеній справі, в якій не беруть участі інші обвинувачені, не повинні мати преюдиційного значення для їхньої справи. Статус доказів, використаних в одній справі, повинен залишатися суто відносним, а їхня чинність – обмежуватися даним конкретним судовим провадженням [246].

З огляду на визнання правових позицій ЄСПЛ джерелом кримінального процесуального права, вищевизначені умови виділення матеріалів кримінального провадження повинні одержати закріплення у КПК України.

У ч. 3 ст. 217 КПК України зазначені ті ж підстави для виділення матеріалів досудового розслідування, що й для об'єднання матеріалів досудового розслідування. З неї випливає, що відповідне рішення ухвалюється у разі відсутності зв'язку між обвинуваченим (обвинуваченими) і кримінальним правопорушенням (правопорушеннями), матеріали про які (яких) викладені в одному провадженні, та за умови, що це негативно не вплине на повноту судового розгляду. Водночас зміст цієї частини має загальний характер та не містить конкретного переліку фактичних підстав для виділення матеріалів кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний закон окремо встановив такі фактичні підстави для виділення матеріалів кримінального провадження: 1) коли розслідується

кримінальне провадження щодо декількох підозрюваних і щодо одного чи кількох з них є підстави для зупинення досудового розслідування (ч. 3 ст. 280 КПК України); 2) щодо особи, з якою досягнуто згоди на укладення угоди про примирення або про визнання винуватості (ч. 8 ст. 469 КПК України); 3) якщо у вчиненні кримінального правопорушення разом з дорослим брав участь неповнолітній, то в кожному випадку має бути з'ясована можливість виділення матеріалів досудового розслідування щодо неповнолітнього в окреме провадження (ст. 494 КПК України); 4) кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 510 КПК України).

При цьому, виділення матеріалів кримінального провадження щодо особи, з якою досягнуто згоди на укладення угоди про примирення або про визнання винуватості є обов'язком суду. У решті наведених підстав законодавець відніс ухвалення цього рішення на розсуд суду.

Одна група обставин, закладених в основу окреслених фактичних підстав для виділення матеріалів кримінального провадження, перешкоджає проведенню і закінченню судового розгляду, друга – спонукає до пришвидшення його перебігу, третя – підштовхує до застосування індивідуального підходу у здійсненні судового провадження.

Розгляд питання та ухвалення рішення про об'єднання чи виділення матеріалів кримінальних проваджень можливі у будь-якій стадії провадження в суді першої інстанції, зокрема підготовчого провадження.

Порядок об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження зазвичай охоплює такі етапи: а) встановлення і підтвердження доказами фактичних підстав для об'єднання чи виділення; б) заслуховування позицій сторін з цього приводу; в) винесення судом ухвали про об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження; г) діяльність з виконання з ухваленого судового рішення.

Ухвала про об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження окремому апеляційному оскарженню не підлягає.

4.2. Зупинення судового провадження

Результати судового провадження, окрім іншого, значною мірою залежать від його темпу. Сповільнення судового процесу ускладнює виконання завдань кримінального провадження у частині забезпечення швидкого судового розгляду, зменшує виховно-профілактичний вплив правосуддя, спричиняє до згасання суспільної реакції, викликані вчиненням кримінального правопорушення. Швидкість судового розгляду забезпечує наближення його вирішення у часі, усунення очікування та невизначеності. Незважаючи на це, під час перебігу судового процесу не виключені й триваліші у часі затримки, навіть, у порівнянні з відкладенням судового розгляду та перервою в судовому засіданні. Такі зволікання спричинені обставинами, що унеможливають участь обвинуваченого в судовому розгляді. Інструментом, який дає можливість суду на певний період утриматися від ведення судового процесу за такої ситуації, є зупинення судового провадження.

Важливо зазначити, що проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого (крім випадків спеціального судового провадження) вважається порушенням його права на захист, гарантованого п. «с» ч. 3 ст. 6 КЗПЛ та визнаного однією з підвалин справедливого судового розгляду, а також права на доступ до правосуддя та права на публічний судовий розгляд, гарантованих ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. Своєю чергою, право на захист тісно пов'язане із реалізацією засад змагальності та рівності прав учасників судового розгляду.

З іншого боку, внаслідок помилкового трактування це загальне положення судового розгляду може бути використане як знаряддя фактичного опортунізму, стаючи джерелом надмірної тривалості судового розгляду, що є обтяжливим для обвинуваченого та інших учасників судового провадження.

З огляду на це, важливо з'ясувати суть зупинення судового провадження оцінити його правове регулювання у кримінальному процесуальному законі та реалізацію у практичній діяльності.

Деякі українські процесуалісти трактують зупинення судового провадження як вимушену перерву у провадженні, за наявності підстав, що унеможливають

проведення судового розгляду та ухвалення остаточного рішення [56, с. 41; 80, с. 384].

Однак наведена дефініція не лише не розкриває істотних ознак зупинення судового провадження, а є настільки загальною, що охоплює й інші законодавчі випадки його перервності (відкладення судового розгляду та перерву в судовому засіданні).

У доктрині кримінального процесу сформульоване більш вдале визначення, незважаючи на те, що воно має універсальний характер – стосується як досудового розслідування, так і судового провадження. «Зупинення кримінального провадження – викликане об'єктивно існуючою неможливістю продовжити і закінчити досудове розслідування чи судовий розгляд у зв'язку з відсутністю реальної можливості участі у кримінальному провадженні підозрюваного або обвинуваченого (крім випадків проведення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження), і у цьому зв'язку виражене в процесуальній формі тимчасове припинення основної процесуальної діяльності, в результаті чого вживаються заходи щодо усунення обставин, які стали підставою для зупинення досудового розслідування або судового розгляду з метою його відновлення та закінчення» [15, с. 352].

Однак, попри схожість, між зупинення досудового розслідування та зупиненням судового провадження є істотні відмінності, зумовлені процесуальними особливостями стадій кримінального провадження, у яких вони діють.

Перше. На відміну від зупиненого досудового розслідування, у зупиненому судовому провадженні настає пауза. У подібний спосіб трактує зупинення судового провадження ККС – як тимчасову перерву у здійсненні провадження судом [193; 190]. При цьому, суд не зобов'язаний періодично одержувати інформацію про стан здоров'я обвинуваченого, з'ясовувати, чи він не ухиляється від лікування, або вживати заходів до розшуку обвинуваченого, чи систематично одержувати дані про проходження обвинуваченим військової служби за мобілізацією, або про те, чи вже

відбувся обмін обвинуваченого як військовополоненого. Вчинення таких дій покладається на сторони кримінального провадження.

Для порівняння, у румунському кримінальному процесуальному праві отримання подібних відомостей віднесено до обов'язків суду. Так, відповідно до ч. 4 art. 367 КПК Румунії суд зобов'язаний періодично, але не пізніше одного разу на три місяці, перевіряти, чи існує підстава, що зумовила зупинення провадження [252].

Друге. Кримінальний процесуальний закон також не зобов'язує суд виконати ті процесуальні дії, проведення яких можливе за відсутності обвинуваченого, вжити заходів до збереження доказів перед ухваленням рішення про зупинення судового провадження.

Натомість німецький законодавець відніс до обов'язків суду після ухвалення рішення про зупинення провадження у кримінальній справі вжити заходів до процесуального забезпечення доказів у необхідному обсязі (§ 205 КПК ФРН) [270]. Положення подібного змісту закріплене і у § 3 art. 22 КПК Республіки Польща – під час призупинення провадження необхідно вжити відповідних заходів для захисту доказів від втрати або спотворення [261].

Третє. Зупинене судове провадження відновлюється, якщо підстави для його зупинення перестали існувати. Кримінальний процесуальний закон не встановлює можливості відновити судове провадження, у разі потреби проведення процесуальних дій.

Водночас в італійському кримінальному процесуальному праві зупинення провадження не стоїть на заваді процесу доказування, адже згідно з ч. 4 art. 71 КПК Італійської Республіки зупинення провадження не перешкоджає судді збирати докази, зокрема на прохання опікуна обвинуваченого [256].

Тож в українській регламентації зупинення судового провадження (ст. 335 КПК України) домінує засада змагальності, тоді як у наведених випадках зарубіжного регулювання перевагу віддано засаді публічності.

З урахуванням наведеного, зупинення судового провадження характеризується такими ознаками: 1) зумовлене відсутністю можливості

обвинуваченого брати участь у судовому розгляді (крім випадків проведення спеціального судового провадження); 2) полягає у припиненні проведення процесуальних дій (окрім тих, що пов'язані з розшуком обвинуваченого) до моменту зникнення обставин, що стали підставою для ухвалення такого рішення; 3) можливе за дотримання встановлених у кримінальному процесуальному законі умов; 4) здійснюється за ухвалою суду.

Звідси **зупинення судового провадження** – це вимушене тимчасове припинення судом процесуальної діяльності, викликане об'єктивно існуючою тимчасовою перешкодою продовжити і закінчити судове провадження у зв'язку з відсутністю змоги обвинуваченого брати участь у кримінальному провадженні (крім випадків проведення спеціального судового провадження).

Зупинення судового провадження його не завершує, а лише спричиняє до тимчасового утримання від цього. Водночас таке рішення забезпечує можливість закінчення судового процесу та рух кримінального провадження до наступних стадій у звичайному порядку після того, як зникнуть обставини, що стали підставою для зупинення судового провадження.

Згідно зі ст. 335 КПК України фактичними підставами для зупинення судового провадження визнано: 1) ухилення обвинуваченого від явки до суду; 2) психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу обвинуваченого, яка виключає його участь у судовому провадженні; 3) призов обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; 4) прийняття уповноваженим органом рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого та обвинуваченим надано письмову згоду на такий обмін.

Ознайомлення зі змістом вищенаведеної та ст. 280 КПК України дає можливість стверджувати, що елементи системи підстав для зупинення судового провадження у порівнянні з компонентами відповідної системи, що діє під час досудового розслідування, у певній частині співпадають, а у решті – відрізняються. Крім того, підстави для зупинення з однаковою суттю мають відмінності у викладі їхнього змісту для досудового та судового проваджень.

За даними судової статистики місцеві суди у 2021 р. зупинили судове провадження у 11965 кримінальних справах (з них 11056 з огляду на розшук обвинуваченого), у 2022 р. – у 13666 кримінальних справах (з них 9743 з огляду на розшук обвинуваченого), а у 2023 р. – у 20132 кримінальних справах (з них 12199 з огляду на розшук обвинуваченого). На жаль, відомостей про кількість кримінальних проваджень, зупинених з інших підстав, визначених ст. 335 КПК України, немає (див. Додаток Д).

Ухилення обвинуваченого від явки до суду. Під час досудового розслідування відповідна підстава сформульована ширше – оголошено в розшук підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України). Звідси дія аналізованої підстави впродовж судового розгляду не поширюється на випадки нез'явлення обвинуваченого до суду за інших обставин, не пов'язаних із вчинення ним умисних активних заходів, спрямованих на ухилення від кримінальної відповідальності. До таких обставин належать: смерть внаслідок старості, тривалого хронічного захворювання, раптова смерть, самогубство або нещасний випадок з летальним наслідком, коли особа померлого залишається невідомою. Сюди також доцільно віднести і ситуації, коли людина жива, але встановити її місцезнаходження важко внаслідок хворобливого стану обвинуваченого. Сама вона позбавлена можливості повідомити про себе будь-які відомості, а документи, що засвідчують її особу, відсутні. Такими обставинами є й перебування обвинуваченого на військовій службі, у відпустці, відрядженні, навчанні, на лікуванні в іншому населеному пункті чи країні без наміру переховування від суду [6, с. 111]. Утім, на практиці, у таких випадках суд зупиняє судові провадження та оголошує обвинуваченого в розшук.

Водночас у рішенні «Синькова проти України» ЄСПЛ зазначив, що сам «факт оголошення у розшук» не означає, що особа переховується від правосуддя. Важливим фактом при вимірі ризику того, що особа переховується від правосуддя, є фактична поведінка підозрюваного, а не його офіційний статус як «особи у списку розшукуваних» [250]. Тому оголошення особи в розшук не свідчить про її ухилення від суду [106; 107; 109; 182].

Тому формулювання цієї підстави для зупинення судового провадження необхідно конкретизувати – «ухилення обвинуваченого від суду або його нез'явлення за судовим викликом з інших причин».

Згідно з усталеною правовою позицією ККС ВС під ухиленням від слідства або суду слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, імітація своєї смерті тощо).

Таким, що ухилився від суду вважається обвинувачений, який усвідомлюючи можливість притягнення до кримінальної відповідальності, умисно вживає заходів, що ускладнюють виявлення його місцезнаходження.

Факт, який підтверджує те, що обвинувачений ухилився від суду, повинен бути засвідчений довідками з місця проживання, роботи або навчання про тривалу його відсутність, показаннями свідків тощо.

Підозрюваний вважається таким, що переховується від суду, з моменту одержання судом відомостей про його відсутність у місці постійного проживання (знаходження) або коли є інформація, про його виїзд у невідомому напрямі. Процесуальним моментом визнання обвинуваченого таким, що переховується від суду, є оголошення його розшуку.

Психічна чи інша тяжка тривала хвороба обвинуваченого, яка виключає його участь у судовому провадженні. Редакція цієї підстави, викладена у ст. 335 КПК України, є більш вдалою, ніж у п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України, адже у формулюванні п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України не конкретизовано, про яку тяжку хворобу з визначених у медицині груп йдеться.

У медичній літературі недуги здоров'я людини прийнято поділяти на дві великі категорії: соматичні (з грец. *soma* – тіло) захворювання та психічні (з грец. *psyche* – душа) розлади. Доречно зазначити, що в одинадцятому перегляді

Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (МКХ-11), прийнятому Всесвітньою організацією охорони здоров'я 12 грудня 2018 р., йдеться про саме розлади психіки і поведінки, а не про психічні хвороби. Це пояснюється тим, що у психіатрії використання основних критеріїв захворювання (біологічного – наявність тілесної патології, медичного – якість життя та загроза життю, соціального – порушення соціального функціонування людини) ускладнене. Не завжди мають місце й виражені порушення психіки. Понад те, психічний розлад немає традиційного для поняття «хвороба» етапів перебігу та охоплює різні реакції, декомпенсації особистості на тлі соматичних дисфункцій [237, с. 98-99].

З іншого боку, припис п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України вимагає підтвердження наявності та характеру захворювання відповідним медичним висновком. Стаття 335 КПК України не встановлює такої вимоги. Водночас, очевидним є як те, що без відповідних медичних документів (карток, виписок тощо) неможливо стверджувати про соматичне захворювання обвинуваченого, так і те, що для констатації психічного розладу обвинуваченого звичайного медичного висновку недостатньо, а необхідний висновок судово-психіатричної експертизи.

Однак суди не завжди дотримуються вимог п. 3 ч. 2 ст. 242, 509 КПК України та зупиняють судове провадження за наявності в обвинуваченого психічного розладу, не призначаючи судово-психіатричної експертизи [213; 215]. Для прикладу, Коростишівський районний суд Житомирської області зупинив судове провадження на підставі листа т.в.о. директора КУ «Любарський психоневрологічний диспансер» Житомирської обласної ради, у якому зазначено, що обвинувачений знаходиться у цьому медичному закладі з діагнозом: епілепсія, енцефалопатія змішаного генезу, поведінкові розлади в результаті вживання алкоголю [198].

У процесуальній літературі сформульовані ознаки психічного розладу підозрюваного, що є підставою для зупинення досудового розслідування, які, безперечно, стосуються і зупинення судового провадження: 1) тяжкий психічний розлад, який триває певний період часу і завершується компенсацією, купіруванням

його симптомів, ремісією; 2) такий розлад спричинив втрату здатності обвинуваченим розуміти свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними; 3) з огляду на це, психічний розлад позбавляє обвинуваченого інтелектуальної здатності брати участь у досудовому розслідуванні; 4) такий розлад виник в обвинуваченого під час судового провадження; 5) обвинувачений не є суспільно небезпечним для суспільства та для себе, а тому не потребує застосування примусових заходів медичного характеру [237, с. 100].

Для оцінки того, чи соматичне захворювання обвинуваченого може бути фактичною підставою для зупинення судового провадження доречно використати медичний та юридичний критерії цього захворювання.

За медичним критерієм до тяжких соматичних захворювань належать ті, що становлять небезпеку для життя і здоров'я обвинуваченого (окремі ушкодження м'яких тканин і травми опорно-рухової системи, низка захворювань внутрішніх органів), а також для його оточення (деякі інфекційні хвороби). Натомість до юридичного критерію належить та обставина, що захворювання спричиняє розлад здоров'я обвинуваченого, який фізично перешкоджає йому брати участь у судовому розгляді певний період часу (заявляти клопотання, давати показання тощо) [237, с. 101-102].

Призов обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Запровадження цієї підстави спрямоване, з одного боку, на вжиття заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації та (або) інших держав проти України шляхом забезпечення виконання громадянами України конституційного обов'язку по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а з іншого, – на гарантування громадянам України, які перебувають у процесуальному статусі обвинуваченого, права на захист, зокрема на участь у судовому розгляді їх справи.

На практиці, суд вирішує питання про зупинення судового провадження, одержавши витяг із наказу начальника відповідного територіального центру комплектування і соціальної підтримки про те, що обвинувачений призваний на

посаду у конкретний військовий підрозділ, довідку, витяг із наказу командира військової частини про проходження обвинуваченим військової служби, копію військового квитка обвинуваченого про його зарахування для проходження військової служби у Збройних Силах України або інших військових формуваннях.

У ч. 1 ст. 335 КПК України відсутнє застереження, на зразок абзацу 1 ч. 1 ст. 616 КПК України, щодо видів злочинів, у вчиненні яких обвинувачується особа, які обмежували б суд в ухваленні рішення про зупинення судового провадження з цієї підстави.

У правозастосовній діяльності ВАС сформульована позиція, яка відтворена у процесуальній літературі, що, незважаючи на імперативний виклад означеної підстави, «зупиняти судове провадження варто лише за наявності об'єктивних перешкод для його продовження. На відміну від інших підстав для зупинення судового провадження, при зупиненні у зв'язку із мобілізацією обвинуваченого, необхідно враховувати реальну можливість його участі у судових засіданнях, зокрема виходячи з: 1) роду військ; 2) завдань, які виконує відповідний військовий підрозділ, його дислокації; 3) посади обвинуваченого; 4) можливості брати участь у судовому засіданні, зокрема у режимі відеоконференції, зосібна, і з власних технічних засобів, тощо. Ці висновки щодо тлумачення положень ст. 335 КПК України забезпечують дотримання належної правової процедури, виконання завдань кримінального провадження. До того ж, такий підхід убезпечить від безпричинного порушення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності та ухилення обвинуваченого у такий спосіб від судового розгляду» [17, с. 14, 15-16]. Подібне тлумачення призову обвинуваченого для проходження військової служби під час мобілізації, на особливий період, як підстави для зупинення судового провадження, наводять й інші дослідники [22].

З приводу цієї правової позиції доречно зазначити таке.

Відповідно до пп. 9, 263 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, військовослужбовці можуть бути відповідно до закону прикомандировані до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим або місцевих рад із залишенням їх на військовій

службі, а у разі введення воєнного стану та утворення військових адміністрацій населених пунктів, районних, обласних військових адміністрацій для формування військових адміністрацій до них відряджаються військовослужбовці з метою виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі без виключення зі списків особового складу. Крім того, згідно з п. 145 цього ж Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України за рішенням командирів (начальників) військових частин або старших командирів (начальників) військовослужбовці можуть бути направлені у відрядження самостійно або у складі військового підрозділу (команди) з метою участі в засіданнях судів або прибуття за викликом органів досудового розслідування [89]. У таких випадках проблем із участю обвинуваченого-військовослужбовця в судовому розгляді виникати не повинно. Однак це радше виняток, аніж загальне правило.

Згідно з п. 10 зазначеного Положення військовослужбовці можуть бути направлені для проходження військової служби до інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту з виключенням їх зі списків особового складу Збройних Сил України, а військовослужбовці інших військових формувань можуть бути прийняті до Збройних Сил України із зарахуванням їх до списків особового складу Збройних Сил України [89].

Понад те, у пп. 4¹ п. 245 означеного нормативного акта вказано, що у разі оголошення мобілізації і настання особливого періоду військовослужбовці з військових частин, не задіяних до ведення воєнних (бойових) дій, у тому числі в антитерористичних операціях, у порядку, визначеному Міністерством оборони України, можуть бути відрядженими для тимчасового заміщення посад у військових частинах, задіяних до ведення воєнних (бойових) дій, у тому числі в антитерористичних операціях, без виключення зі списків особового складу військових частин. Посади відряджених військовослужбовців не підлягають комплектуванню до їх повернення з відрядження або виникнення обставин незворотньої сили, що унеможливають таке повернення. Тимчасове виконання

обов'язків за такими посадами може бути покладено на інших військовослужбовців або на цивільних осіб. Після виконання завдань у військових частинах, задіяних до ведення воєнних (бойових) дій, у тому числі в антитерористичних операціях, військовослужбовці повертаються до місць проходження служби, з яких були направлені у відрядження [89].

Звідси відправлення обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації в особливий період не гарантує проходження ним цієї служби саме у цій частині. Понад те, військова частина може змінити місце дислокації. Навіть не всі сили територіальної оборони базуються у зоні своєї відповідальності, а беруть участь у бойових діях на найгарячіших ділянках фронту. Під час вирішення питання про зупинення судового провадження суду навряд чи стануть відомі конкретні завдання, покладені на підрозділ, у якому проходить військову службу обвинувачений. На участь у судовому розгляді, зокрема за допомогою відеоконференції, обвинуваченого, призваного для проходження військової служби під час мобілізації, на особливий період, впливає не лише наявність у нього технічних засобів та відповідних умов, але й оперативна обстановка, зміна якої може відбутися будь-якої миті та позначається на діях військового підрозділу. Своєю чергою, це ускладнить або унеможливить участь обвинуваченого в судовому розгляді, що спричинить його неодноразове відкладення та неминуче позначиться на реалізації засади розумності строків кримінального провадження.

Підстави для зупинення судового провадження пов'язані з тимчасовою неможливістю обвинуваченого брати участь у судовому розгляді. Це заздалегідь презюмується кримінальним процесуальним законом. Запроваджуючи призов обвинуваченого на військову службу за мобілізацією, як підставу для зупинення судового провадження, законодавець наперед визначив пріоритет захисту держави, її суверенітету, територіальної цілісності над тривалістю судового провадження. Тому для її застосування суд не має вдаватися до розсуду, на відміну від двох інших підстав, закріплених у ч. 1 ст. 335 КПК України, особливо у період воєнного стану.

Саме таке трактування призову обвинуваченого для проходження військової служби під час мобілізації, на особливий період, як підстави для зупинення судового провадження, наведене у рішеннях судів першої [152; 155], апеляційної [145; 146; 191] та касаційної [192] інстанцій.

Уявляється, що проблема не в імперативному викладі цієї підстави, а в нормативному регулюванні моменту відновлення судового провадження після зникнення обставин, що закладені в її основу. Відповідно до ч. 1 ст. 335 КПК України суд відновлює судове провадження після звільнення обвинуваченого з військової служби.

Таке унормування моменту відновлення судового провадження не лише суперечить засаді розумності строків кримінального провадження, але й створює можливість для ухилення обвинуваченого від суду шляхом спливу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Аналізуючи положення ч. 1 ст. 335 КПК України, В. Нор справедливо ставить питання: чи завершення особливого періоду автоматично тягне за собою «звільнення обвинуваченого з військової служби? І дає відповідь: цілком ймовірно, що автоматично не тягне. Адже мобілізований обвинувачений для проходження військової служби на особливий період може продовжувати її несення і по його завершенні, наприклад, уклавши відповідний контракт з військовим органом. Тож, зазначає автор, очевидно, що законодавець мав би сформулювати цю норму більш чітко, а саме: «суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до завершення особливого періоду і звільнення його з військової служби» [76, с. 11-12].

Крім того доцільно відкоригувати і саме формулювання цієї підстави для зупинення судового провадження – «у разі якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період», оскільки воно містить термін, що вже викладений у ньому. Уявляється, що словоформа «за призовом» є зайвою, оскільки дублює прикметник «прізваний». Виходить, що обвинувачений був призваний за призовом.

Прийняття уповноваженим органом рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого та обвинуваченим надано письмову згоду на такий обмін. Ця ж підстава встановлена у п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України для зупинення досудового розслідування.

Після прийняття рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого, він тимчасово вибуває з кримінального провадження, оскільки переходить у розпорядження уповноваженого органу. З моменту прийняття рішення про обмін обвинуваченого як військовополоненого і до проведення самого обміну може пройти невизначений період часу. З огляду на тимчасову неможливість участі обвинуваченого у судовому розгляді та дотримання засади розумності строків кримінального провадження, ухвалюється рішення про зупинення судового провадження [6, с. 119].

Згідно з п. 28 ст. 3 КПК України особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, – будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений.

Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р. ними вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані

державою, яка їх затримує; 4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку; 5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; 6) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [32].

Згідно зі ст. 3 Додатку до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. збройні сили воюючих сторін можуть складатися з комбатантів та некомбатантів. У разі захоплення ворогом як ті, так і інші користуються правами військовополонених [46].

Комбатанти (з франц. *combatant* – боєць) є легітимними учасниками військових дій, які мають право застосовувати військову силу і, відповідно, є правомірним об'єктом для ліквідації. Привілеєм комбатантів є право на знищення особового складу, військових споруд, техніки та інших військових об'єктів противника без ризику бути притягненими до кримінальної відповідальності. Тому комбатанти не можуть зазнавати кримінального переслідування за участь у законних бойових діях, що ведуться у рамках військових операцій, навіть, якщо їхні дії вважалися б тяжким чи особливо тяжким злочином у мирний час. Комбатантів правомірно переслідувати лише за вчинення воєнних злочинів. За ці злочини встановлена особиста відповідальність комбатантів, навіть, якщо вони діяли за наказом свого командира. До некомбатантів належать особи, які входять до складу збройних сил сторони, що воює, надають їй всіляку допомогу у досягненні поставлених військових завдань, але безпосередньо не беруть участі у військових

діях (медичний і духовний персонал). Некомбатанти не вважаються цивільним населенням [6, с. 117-118].

У п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК йдеться про військовополоненого, якого обвинувачують у вчиненні воєнних злочинів. Не випадково у пп. 3 п. 18² Порядку тримання військовополонених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р., зазначено, що під час приймання військовополонених працівники табору зобов'язані негайно поінформувати органи Служби безпеки, прокуратури, Національної поліції та орган управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах, у зоні діяльності якого розміщено табір, про прибуття військовополоненого до табору [93].

Уповноваженим органом, про який йдеться у ч. 2 ст. 335 КПК України, є Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, Положення про який затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. Відповідно до ч. 2 п. 9 зазначеного підзаконного акта, рішення про затвердження списку для здійснення передачі військовополонених ворогів та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, приймається відповідно до Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 р. № 441, з грифом «для службового користування» [88].

Законодавець чітко встановив, що у випадку неможливості одного з обвинувачених брати участь у судовому провадженні з визначених у ч. 1 ст. 335 КПК України причин суд обов'язково зупиняє судове провадження щодо такого обвинуваченого та обов'язково продовжує його щодо іншого. При цьому законодавець не зробив жодних винятків з указанного вище правила та не врахував ситуацій, коли неможливо встановити наявності у діяннях одного з обвинувачених складу кримінального правопорушення за відсутності встановлення зазначеного складу в діяннях іншого обвинуваченого. Так, у вчиненні кримінального правопорушення обвинувачується імовірний виконавець та імовірний пособник, який сприяв імовірному виконавцю вчинити кримінальне правопорушення. Жоден

з обвинувачених не вважає себе винуватим у вчиненні кримінального правопорушення. На стадії судового розгляду імовірного виконавця призивають для проходження військової служби під час мобілізації. Своєю чергою, після зупинення провадження щодо виконавця з метою продовження судового розгляду щодо пособника суду в будь-якому разі потрібно встановити наявність у діях виконавця складу кримінального правопорушення. У такому випадку в суду не залишається іншого вибору, окрім встановлення факту вчинення виконавцем кримінального правопорушення саме в межах судового провадження щодо пособника, у якому виконавець більше не є учасником. Однак такі дії суду будуть порушувати норми законодавства. Якщо суд зупиняє судове провадження щодо виконавця і продовжує провадження щодо пособника, то в такому разі суд встановлює факт вчинення виконавцем кримінального правопорушення не обвинувальним вироком суду щодо такого виконавця, а в межах встановлення фактичних обставин справи в судовому провадженні щодо пособника. Встановлення факту вчинення кримінального провадження виконавцем у межах судового провадження щодо пособника, у якому виконавець не є учасником, порушує принцип презумпції невинуватості. Якщо суд у межах судового розгляду щодо пособника почне встановлювати наявність у діях виконавця складу кримінального правопорушення, то в такому разі пособнику, по суті, доведеться захищатися від обвинувачення, яке стосується виконавця, що порушуватиме, зокрема, норми ст. 337 КПК України. Якщо суд зупинить судове провадження щодо виконавця та продовжить його щодо пособника, то може виникнути ситуація, у якій одним і тим самим діям виконавця в межах різних судових проваджень буде надана різна юридична оцінка. Тож зупинення судового провадження щодо виконавця та продовження його щодо пособника може призвести до різної юридичної оцінки дій виконавця в межах різних проваджень, що є недопустимим [74].

Звідси зупинення кримінального провадження щодо одного з обвинувачених і продовження його щодо іншого може призвести до істотного порушення прав обох обвинувачених. Законодавець має передбачити, що не завжди можливо зупинити судове провадження щодо одного обвинуваченого та продовжити його щодо

іншого. За відсутності внесення відповідних змін до КПК України, у випадках, коли неможливо зупинити судове провадження щодо одного з обвинувачених і продовжити його щодо іншого, суд може діяти так: або зупинити судове провадження одразу щодо кількох обвинувачених, або зупинити судове провадження щодо одного з обвинувачених та відкладати судові засідання щодо іншого обвинуваченого, допоки не буде поновлено зупинене судове провадження [74].

Справді, описана вище ситуація ускладнює хід судового процесу та ухвалення судом підсумкового рішення, а кримінальний процесуальний закон не містить відповіді на питання, як діяти за таких обставин. Проте й запропоновані варіанти дій суду не позбавлені вад.

Навряд чи законно рекомендувати суду зупинити судове провадження й стосовно тих обвинувачених, щодо яких відсутні фактичні підстави для прийняття такого рішення. По суті пропонується, аби суд, запобігаючи одному істотному порушенню кримінального процесуального закону, вдався до іншого.

За другого варіанту відсутні перешкоди, які стоять на заваді продовжувати судовий розгляд у цьому судовому засіданні, а тому також немає фактичних підстав для відкладення судового розгляду. Крім того, діючи у запропонований спосіб, суд порушить засади верховенства права, розумності строків і забезпечення права на захист, адже становище другого з обвинувачених упродовж невідомого періоду часу буде невизначене.

До речі, 45,8 % адвокатів, 100 % прокурорів та 70 % суддів, які взяли участь в опитуванні, вважають, що допускається виділення матеріалів кримінального провадження, а згодом зупинення судового провадження щодо одного обвинуваченого – ймовірного виконавця кримінального правопорушення, призваного для проходження військової служби під час мобілізації, та продовження судового розгляду стосовно іншого обвинуваченого – ймовірного пособника кримінального правопорушення (див. Додаток Г).

З позиції ЄСПЛ «в рамках комплексного кримінального провадження за участю групи осіб, яких неможливо судити одночасно, для вирішення питання про

винуватість підсудних суду може знадобитися згадати про причетність до вчинення злочину третіх осіб, яких згодом судитимуть окремо. Суди, які розглядають кримінальні справи, зобов'язані встановити обставини справи, що мають значення для найбільш повного та точного вирішення питання про правову відповідальність обвинуваченого, і не можуть говорити про встановлені ними обставини як про прості припущення або підозри. Це стосується також обставин, пов'язаних зі співучастю третіх осіб; однак у тих випадках, коли необхідно згадати такі обставини, суду варто утриматися від надання відомостей, які не є необхідними для вирішення питання про правову відповідальність підсудного. Навіть якщо законодавство чітко говорить про неприпустимість висновків про винуватість особи за підсумками кримінального провадження, в якому дана особа не брала участі, при формулюванні тексту судових рішень необхідно уникати попередніх висновків про винуватість третіх осіб, щоб не поставити під погрозу справедливість судового розгляду в іншій справі» [246].

Тож суд повинен ухвалювати рішення з особливо ретельним дотриманням положень, що становлять зміст засади презумпції невинуватості, аби їх не порушити щодо обвинуваченого, матеріали кримінального провадження щодо якого виділені в окреме провадження, а судове провадження зупинене.

Норми, що регламентують зупинення судового провадження, не можуть підлягати застосуванню без правових положень, що регулюють його відновлення. Тож відновлення судового провадження є логічною та нормативною формою завершення зупинення.

З огляду на це, та беручи до уваги встановлення підстав для відновлення судового провадження у ст. 335 КПК України, дослідники справедливо пропонують скоригувати її назву – «Зупинення та відновлення судового провадження» [56, с. 43].

ВИСНОВКИ

Дослідження загальних положень судового розгляду дало можливість сформулювати низку висновків і пропозицій.

1. Загальні положення судового розгляду – це передбачені у кримінальному процесуальному законі правила, що є проявом реалізації засад кримінального провадження у стадії судового розгляду, розкривають процесуальні особливості стадії судового розгляду, спрямовані на регламентацію організації та проведення судового розгляду, деяких приписів щодо дослідження та збирання доказів у цій стадії, а також вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду, та розповсюджуються на усіх суб'єктів, що беруть участь в судовому розгляді, та на присутніх в залі судового засідання, поширюють дію на усі етапи судового розгляду, незалежно від категорії кримінального провадження, здійснюють вплив на вчинення багатьох процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, стосуються усіх видів проваджень у суді першої інстанції.

Вони викладені у вигляді загальнообов'язкових правил, що встановлюють стандарти кримінальної процесуальної діяльності під час судового провадження. За важливістю, рівнем узагальнення загальні положення судового розгляду поступаються засадам кримінального провадження. Ці нормативні утворення охоплюють тріаду способів формування змісту кримінального процесуального права – веління, дозволи і заборони. Іноді в унормуванні загальних положень судового розгляду законодавець вдається до суддівського розсуду.

Загальні положення судового розгляду комплексно регулюють сферу визначеної законодавцем кримінальної процесуальної діяльності та підлягають застосуванню у звичайних, спрощених та зі складнішою процесуальною формою провадженнях в суді першої інстанції.

2. Кримінальні процесуальні відносини, що складають інститут загальних положень судового розгляду, різноманітні. У такий спосіб це нормативне утворення вищого ступеня узагальнення, а тому містить субінститути кримінального процесуального права. Загальні положення судового розгляду характеризуються

таким рівнем наповнення кримінальними процесуальними субінститутами, що вилучення якогось з них ускладнює або унеможлиблює регулювання певних кримінальних процесуальних відносин.

Загальні положення судового розгляду є системоутворюючим інститутом кримінального процесуального права, оскільки розкривають суть судового провадження як елемента системи кримінального процесу, у відповідності до них сформульовані умови до кримінальної процесуальної діяльності суду та учасників судового провадження, поряд із порядком проведення процесуальних дій наповнюють процесуальну форму судових стадій кримінального провадження, забезпечують реалізацію суб'єктами кримінального провадження основних (первинних) кримінальних процесуальних функцій та завдань кримінального провадження загалом.

Механізм кримінального процесуального регулювання здійснюється за допомогою системи правових засобів, яких називають правовими режимами. Одним з таких режимів і є загальні положення судового розгляду. Загальним положенням судового розгляду як засобу юридичної техніки властиві ознаки, притаманні юридичним конструкціям.

3. Наведений у § 1 глави 28 КПК України перелік загальних положень судового розгляду неточно та неповно відображає їх систему. Спеціальне судове провадження (чч. 3, 4 ст. 323 КПК України) є одним із порядків провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою, а тому не належить до загальних положень судового розгляду. Не належать до загальних положень судового розгляду й правила, що регламентують проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332 КПК України). Своєю чергою, правила, пов'язані із визначенням меж судового розгляду, зміною обвинувачення в суді, висуненням додаткового обвинувачення, початком провадження щодо юридичної особи, відмови від підтримання державного обвинувачення, а також погодженням цих процесуальних рішень (§ 2 глави 28 КПК України), є елементами системи загальних положень судового розгляду. Насамкінець, до системи загальних положень судового розгляду

належить й розгляд судом клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України).

4. Системний аналіз КПК України дає можливість стверджувати, що загальні положення судового розгляду містять правила різного спрямування. Одні з них покликані унормувати організацію та проведення судового розгляду, другі – встановити універсальні приписи дослідження та збирання доказів у цій стадії, а треті запроваджені для вирішення інших питань, що виникають під час судового розгляду.

5. У положенні ч. 2 ст. 318 КПК України про те, що «судовий розгляд кримінального провадження здійснюється в судовому засіданні» визначена форма проведення судового розгляду. Нею є судове засідання. Категорії «судовий розгляд» та «судове засідання» співвідносяться як зміст і форма.

Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні будинку суду – залі судових засідань. У разі необхідності судовий розгляд може бути проведений поза межами будинку суду.

6. Аналіз норм кримінального процесуального закону дає можливість стверджувати про наявність у головуючого й інших повноважень, що не підпадають під жодну з категорій, зазначених у ст. 321 КПК України, тому ч. 1 ст. 321 необхідно доповнити словосполученням такого змісту: «здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом». Так, відповідно до ст. 397 КПК України головуючий повинен надіслати отримані апеляційні скарги разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції. Також на головуючого покладено обов'язок звернути до виконання судове рішення, яке набрало законної сили (ст. 535 КПК України).

7. Таке загальне положення судового розгляду як його межі є проявом реалізації не лише засад змагальності та диспозитивності, але й забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості, інституту недопустимості погіршення становища обвинуваченого. Крім того, дотримання меж судового розгляду має значення й для реалізації права на справедливий судовий розгляд. Це

право охоплює зокрема і захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення та засудження.

З огляду на те, що змістом зміни обвинувачення є виправлення його обсягу та (або) кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, ч. 3 ст. 338 КПК України після слів «у раніше пред'явленому обсязі» доцільно доповнити словосполученням «та у попередній правовій кваліфікації».

У судовій практиці трапляються випадки намагання змінити кримінально-правову кваліфікацію іншими учасниками кримінального провадження або спонукання прокурора до цього.

Тісний зв'язок нового кримінального правопорушення з первісним у контексті ч. 1 ст. 339 КПК України полягає у тому, що склади цих кримінальних правопорушень повинні мати спільні ознаки. Йдеться суміжні склади кримінальних правопорушень.

З огляду на те, що обвинувальний акт не єдиний підсумковий процесуальний документ досудового розслідування, у якому міститься формулювання обвинувачення, ч. 3 ст. 337 КПК України після слів «обвинувальному акті» доречно доповнити словосполученнями «клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування до осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, примусових заходів виховного характеру».

8. Незмінність складу суду є проявом дії засад безпосередності дослідження та вільної оцінки доказів. Це загальне положення судового розгляду забезпечує судді, колеги суддів належну поінформованість про обставини кримінального провадження, дає можливість одержати особисте уявлення про кожен доказ, що був досліджений під час судового розгляду, та про усю сукупність доказів у конкретному кримінальному провадженні, дати їм оцінку та прийняти правосудне судові рішення. Крім того, незмінність складу суду гарантує й рівність усіх суддів,

що входять до складу колегії. Кримінальний процесуальний закон забезпечує усім їм однакові пізнавальні можливості під час судового розгляду.

Порушення незмінності складу суду може проявлятися у тому, що після заміни судді, який вибув, судовий розгляд не розпочався спочатку, крім випадків, передбачених у ч. 2 ст. 319, ст. 320 КПК України.

Наявність ч. 2 ст. 319 КПК України позбавляє сенсу запровадження ст. 320 КПК України. Інститути заміни судді без проведення судового розгляду спочатку та запасного судді є взаємовиключними. Постулати процесуальної економії повинні поступитися, якщо вступають в колізію з такими засадами кримінального провадження, що визначають спосіб його проведення, як безпосередність дослідження доказів та вільна оцінка доказів. Тому ч. 2 доцільно вилучити з редакції ст. 319 КПК України.

Запасний суддя присутній при розгляді кримінального провадження з початку, однак не входить до складу колегії суддів, не має права брати участь у розгляді та вирішенні кримінального провадження. Однак у судовій практиці трапляються ухвали про виключення запасного судді зі складу колегії суддів.

9. Суть безперервності судового розгляду кримінального провадження розкривають такі положення: 1) судовий розгляд кримінального провадження повинен тривати безупинно; 2) безперервність судового розгляду спрямована на зосередженні уваги суду на розгляді та вирішенні одного кримінального провадження в розумні строки; 3) це загальне положення судового розгляду не забороняє оголошення перерви для відпочинку чи з інших підстав, але не допускає використання відведеного для перерви часу з метою дослідження і збирання доказів, розгляду і вирішення інших справ тим же складом суду під час перерви; 4) безперервність установлює можливість відкладення судового розгляду, з огляду на наявність обставин, які перешкоджають його проведенню і не можуть бути усунуті в поточному судовому засіданні; 5) невідкладність ухвалення судового рішення.

Запровадження безперервності судового розгляду покликане: а) забезпечити його проведення без зволікань, запобігти невиннованому затягуванню судового

провадження; б) сприяти суду у з'ясуванні обставин кримінального провадження та у дослідженні доказів, не відволікаючись на інші судові процеси (кримінальні, цивільні тощо) для уникнення плутанини одержаних відомостей та для запобігання ускладнень в оцінці доказів. У такий спосіб гарантуються умови для всебічного, повного, неупередженого та оперативного розгляду кримінального провадження, що, своєю чергою, забезпечує акцентування уваги суду на усіх аспектах і деталях цього кримінального провадження, а також правильне сприйняття суддями обставин, що мають значення та підлягають доказуванню.

Проведений аналіз матеріалів судової практики дає можливість констатувати про не виправдано тривалі строки відкладення судами судового розгляду кримінального провадження – до кількох місяців.

10. Судове доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії дає змогу подолати формальну заборону виконання окремих процесуальних дій упродовж судового розгляду шляхом делегування повноважень у цій частині іншому суб'єкту кримінального провадження, що діє за інших процесуальних умов. Це нормативно встановлений інструмент збирання і перевірки доказів поряд з іншими визначеними кримінальним процесуальними законом засобами доказування у стадії судового розгляду. Суд має вдаватися до доручення органу досудового розслідування провести слідчі (розшукові) дії як виняток і доручити провести лише ті процесуальні дії, що не можуть бути здійснені під час судового розгляду. Однак місцеві суди зазвичай дають доручення на проведення тих процесуальних дій, які виконання яких можливе під час судового розгляду кримінального провадження. Нерідко суди дають доручення органу досудового розслідування провести не лише слідчі, але й розшукові дії.

11. Відеоконференція є однією з найзатребуваніших і найпрогресивніших сучасних технологій, передбачених КПК України. Ця технологія створює умови для реалізації прав учасників судового провадження на заявлення відводів, клопотань, давання пояснень, показань, подання доказів, участь у їх дослідженні, навіть, якщо вони знаходяться на значній відстані від місця слухання кримінальної справи.

Судове провадження може здійснюватися з використанням відеоконференції з приміщення, яке знаходиться поза межами зали судового засідання.

Територія, що перебуває під юрисдикцією суду, охоплюється поняттям судовий округ, межі якого поширюються на район(и), місто(а), район(и) у місті. Звідси терміни «територія, яка перебуває під юрисдикцією суду» та «територія міста, в якому розташований суд» співвідносяться як ціле і частина. Тому виокремлення останнього у чч. 7-8 ст. 336 КПК України є порушенням таких правил законодавчої техніки як точність і оптимальне узагальнення змісту правового положення та уявляється зайвим.

Учасники судового провадження, заявляючи клопотання про проведення дистанційного судового розгляду, та суд, задовольняючи його, повинні навести не лише обставини, що обґрунтовують потребу у застосуванні відеоконференції, але й докази, що підтверджують їх наявність.

При регламентації проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції необхідно брати до уваги Рекомендації щодо проведення відеоконференцзв'язку в судочинстві, прийняті у червні 2021 р. на 36-му пленарному засіданні Європейської комісії за ефективність правосуддя (СЕРЕJ), які містять процедурні, організаційні та технічні правила здійснення дистанційного судового провадження.

Згідно з усталеною судовою практикою ККС для проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції може використовуватися лише ліцензована програма TrueConf, яка забезпечує інформаційну безпеку, а участь у судовому розгляді дистанційно, використовуючи власні комунікаційні засоби та програмне забезпечення EasyCon, не допускається, оскільки унеможлиблює дотримання судом вимог КПК України.

Однак, при формулюванні правових позицій необхідно керуватися не лише буквою закону, а й брати до уваги цінності (життя, здоров'я учасників судового провадження, складу суду та секретаря судового засідання, доступ до правосуддя), на захист яких він спрямований. До того ж, практика участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження із знаходженням учасників судового

провадження поза межами зали судового засідання з використанням ними власних технічних засобів та програми EasyCon вже набула поширення.

De lege ferenda доречно доповнити ч. 1 ст. 336 КПК України новою частиною такого змісту: «За наявності об'єктивних обставин, проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції в умовах воєнного стану можливе поза залом судового засідання складом суду, секретарем судового засідання з використанням їх власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису».

12. Об'єднання матеріалів кримінального провадження сприяє реалізації засад розумності строків, процесуальної економії, всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, оскільки дає можливість зменшити тривалість судового розгляду шляхом уникнення дублювання процесуальних дій і, водночас, забезпечуючи з'ясування усіх елементів предмета доказування.

В унормуванні об'єднання матеріалів кримінального провадження використано оцінне поняття «у разі необхідності», трактування якого віднесено до дискреційних повноважень суду. Для ухвалення судового рішення про об'єднання матеріалів кримінального провадження необхідно встановити у кожному з них матеріально-правовий зв'язок між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (правопорушеннями). Такий зв'язок полягає у співпадінні елементів предмета доказування, що одночасно стосуються обвинуваченого (обвинувачених) та кримінального правопорушення (правопорушень).

Об'єднання матеріалів кримінальних проваджень є доцільним не лише за наявності підстав, визначених ст.ст. 217 та 334 КПК України, але й у інших випадках. Так, об'єднання матеріалів кримінальних проваджень повинно надавати можливість оцінити ще й взаємозалежність діянь обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, коли обвинувачений вчиняє кримінальне правопорушення як наслідок попереднього вчинення іншим обвинуваченим

інакшого кримінального правопорушення. Це важливий аспект не врахований у чинній правовій регламентації аналізованого питання.

13. Виділення матеріалів кримінального провадження запроваджене з міркувань прискорення судового розгляду або з інших поважних причин. Виділення матеріалів кримінального провадження оптимізує судовий розгляд багатоепізодних справ, справ з кількома співучасниками, а також справ, де інтереси обвинуваченого та (або) потерпілого вимагають самостійного судового розгляду його кримінального провадження.

Виділення матеріалів кримінального провадження дає змогу зосередити увагу на конкретному обвинуваченому та кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого його обвинувачують. Після виділення матеріалів кримінального провадження суд може розглядати лише частину інкримінованих обвинуваченому (обвинуваченим) діянь та здійснювати слухання лише щодо одного чи декількох обвинувачених.

З позиції ЄСПЛ, виділення матеріалів кримінального провадження покладає на суд дотримання двох вимог. Перша з них полягає у зобов'язанні судів утримуватися від будь-яких висловлювань, які можуть мати преюдиційне значення для наступного провадження, навіть якщо такі висловлювання не мають обов'язкової сили для інших судів. Друга вимога, пов'язана з проведенням окремого провадження, передбачає, що обставини, встановлені у виділеній справі, в якій не беруть участі інші обвинувачені, не повинні мати преюдиційного значення для їхньої справи.

14. Зупинення судового провадження характеризується такими ознаками:

- 1) зумовлене відсутністю можливості обвинуваченого брати участь у судовому розгляді (крім випадків проведення спеціального судового провадження);
- 2) полягає у припиненні проведення процесуальних дій (окрім тих, що пов'язані з розшуком обвинуваченого) до моменту зникнення обставин, що стали підставою для ухвалення такого рішення;
- 3) можливе за дотримання встановлених у кримінальному процесуальному законі умов;
- 4) здійснюється за ухвалою суду.

Зупинення судового провадження його не завершує, а лише спричиняє до тимчасового утримання від цього. Водночас таке рішення забезпечує можливість закінчення судового процесу та рух кримінального провадження до наступних стадій у звичайному порядку після того, як зникнуть обставини, що стали підставою для заупинення судового провадження.

Елементи системи підстав для заупинення судового провадження у порівнянні з компонентами відповідної системи, що діє під час досудового розслідування, у певній частині співпадають, а у решті – відрізняються. Крім того, підстави для заупинення з однаковою суттю мають відмінності у викладі їхнього змісту для досудового та судового проваджень.

Запроваджуючи призов обвинуваченого на військову службу за мобілізацією, як підставу для заупинення судового провадження, законодавець наперед визначив пріоритет захисту держави, її суверенітету, територіальної цілісності над тривалістю судового провадження. Тому для її застосування суд не має вдаватися до розсуду, на відміну від двох інших підстав, закріплених у ч. 1 ст. 335 КПК України, особливо у період воєнного стану.

Зі змісту чч. 1 і 2 ст. 335 КПК України випливає, що якщо у кримінальному провадженні є два чи більше обвинувачених, а підстави для заупинення стосуються лише одного з них, то суд заупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого і продовжує стосовно решти обвинувачених. Перед заупиненням судового провадження, суд повинен виділити матеріали кримінального провадження щодо цього обвинуваченого (ст. 334 КПК України).

15. У звітах місцевих загальних судів про розгляд кримінальних справ відображено недостатньо відомостей про використання загальних положень судового розгляду кримінального провадження. Так, відсутні дані про заміну судді під час судового розгляду, залучення запасного судді, кількісні показники щодо кожної з підстав для об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження, інформація про заупинення судового провадження з інших підстав, не пов'язаних з розшуком обвинуваченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алейніков Г.І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120-126.
2. Антощак Д.І. Суть та значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 28. С. 127-130.
3. Барцицька А.А. Криміналістичні технології: сутність та місце в системі криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 19 с.
4. Басов А.В. До питання визначення поняття «юридична процедура». *Вісник Академії митної служби України*. 2011. № 2. С. 17-22.
5. Бєжанова А.В. Застосування режиму відеоконференції у кримінальному судочинстві: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 – Право / Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2021. 267 с.
6. Бобечко Н.Р. Проблеми нормативного регулювання підстав для зупинення досудового розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 102-120.
7. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421-428.
8. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 136-143.

9. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Проведення процесуальних дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 94-102.
10. Бойко В.П. Правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого як процесуальні гарантії: монографія. К.: Атіка, 2008. 192 с.
11. Бойко Г.І. Юридична конструкція як особлива процедура правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 27. Т.1. С. 15-18.
12. Бортник С.М. Зміст, особливості та елементи часу відпочинку поліцейських. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 р.)* / [редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 43-46.
13. Брич Л.М. Теоретичні засади розмежування складів злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2014. 465 с.
14. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 196-201.
15. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
16. Вирок Старосамбірського районного суду Львівської області від 30 жовтня 2020 р. у справі № 455/916/19 (провадження № 1-кп/455/65/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92573764>

17. Гавриленко Т.Г. Призов під час мобілізації як підстава для зупинення судового провадження. Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18 листопада 2022 р., м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ, 2022. С. 13-16.
18. Глинська Н.В. Щодо окремих актуальних питань цифровізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 131-136.
19. Глиняний О. Зміна прокурором обвинувачення в суді як спосіб коригування меж судового розгляду. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020. № 6. С. 97-101.
20. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.
21. Гловюк І.В., Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438-444.
22. Глотов М. Мобілізація як підстава для зупинення судового провадження. Частина 1. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/mobilizatsiya-yak-pidstava-dlya-zupynennya-sudovogo-provadhennya/>
23. Гринюк В.О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія. К.: Алерта, 2016. 358 с.
24. Грушевська М.І. Зміна прокурором публічного обвинувачення як форма зміни правової позиції прокурора в суді першої інстанції. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 236-247.

25. Гуртиева Л. Законодательное закрепление оснований отложения уголовного производство судом первой инстанции в новом УПК Украины. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 87-94.
26. Давидов Д.О. Процесуально-правовий режим: теоретико-прикладна засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 236 с.
27. Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Суди. ДБН В.2.2-26:2010. URL: <https://document.vobu.ua/wp-content/uploads/DBN/72.1.-DBN-V.2.2-262010.-Skan.-Budinki-i-sporudi.-Sudi.pdf>
28. Дехтяр О.Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та співвідношення механізму його реалізації під час досудового розслідування й судового розгляду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Випуск. 70. С. 328-334.
29. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
30. Дудник І.М. Вступ до загальної теорії систем: посібник. Полтава, 2010. 130 с.
31. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: Монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 177 с.
32. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
33. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
34. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n416>
35. Захарченко О.В. Особливості застосування відеоконференції в судовому розгляді та проблемні питання її використання. *Вісник Чернівецького*

- факультету Національного університету «Одеська юридична академія».*
2014. № 4. С. 204-212.
36. Земляной В. Дозоване правосуддя, або що заважає суду дотримуватися безперервності судового процесу у кримінальних провадженнях. *Слово Національної школи суддів.* 2016. № 1. С. 70-76.
37. Зінченко О.В. Юридичні конструкції: класифікація та значення у процесі пізнання правових явищ. *Часопис Київського університету права.* 2011. № 2. С. 55-58.
38. Ільюшонок О.Ю. Зміна обвинувачення прокурором у суді: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 3. С. 175-181.
39. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#n196>
40. Карабут Л.В. Кримінальна процесуальна діяльність із безпосереднього дослідження в суді першої інстанції показань, речей і документів за новим КПК. *Вісник запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки».* 2012. № 3. С. 273-276.
41. Кахновець С.О. Угляд прокурора у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020. 230 с.
42. Кіцен Н.В. Загальні умови перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2011. 20 с.
43. Ковальова Я.К. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення: теоретичні та практичні питання. *Право і суспільство.* 2016. № 6. Ч. 2. С. 185-190.

44. Колодчин В.В. Зміна прокурором обвинувачення в суді: погляд через призму нового Кримінального процесуального кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск 29. Т. 2. С. 174-177.
45. Колодчин В.В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
46. Конвенція IV про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
47. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
48. Косович В.М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 488 с.
49. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. *Держава і право*. 2009. Випуск 44. С. 25-31.
50. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т.1: Загальна частина / [В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, М.В. Багрій]; за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.Т. Нора, д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.
51. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
52. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
53. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та

- ін.; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 664 с.
- 54.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
- 55.Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.
- 56.Кричун Ю.А., Степанов П.С. Проблемні питання зупинення судового провадження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2015. № 2. С. 41-45.
- 57.Ламбуцька Т.О. Процесуальний статус головуючого в судовому засіданні в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національна академія внутрішніх справ. К., 2021. 234 с.
- 58.Левицька Н. Юридичні конструкції та система права: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 169-173.
- 59.Лист ВС від 3 березня 2022 р. № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf
- 60.Лист ВССУ від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12#Text>
- 61.Лист ВССУ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text>
- 62.Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – кримінальний процес та

- криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 214 с.
63. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
64. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.
65. Методологія системного підходу: навч. посібник / [С. О. Кошман, С. О. Мороз, В. М. Курчанов та ін.]; під загальною редакцією С. О. Кошмана. Харків: ХНТУСГ, 2016. 125 с.
66. Милушев Д. Общие условия судебного разбирательства как институт уголовно-процессуального права. *Leges Si Viae*. 2017. № 4. С. 49-52.
67. Мирошніченко Ю.М. Процесуальні чинники тактики судового розгляду кримінальних справ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 510-513.
68. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.
69. Мін'юст нагадав особливості участі в судових засіданнях в режимі відеоконференції. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/213737_mnyust-nagadav-osoblivost-uchast-v-sudovikh-zasdannyakh-v-rezhim-vdeokonferents
70. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text
71. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України: підручник. К.: Юридична думка, 2005. 548 с.
72. Наказателно-процесуален кодекс. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135512224>
73. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Харків: Фактор, 2013. 1072 с.

74. Нечваль Я. Проблеми зупинення судового провадження щодо одного з обвинувачених. URL: <https://justtalk.com.ua/post/problemi-zupinennya-sudovogo-provadhennya-schodo-odnogo-z-obvinuvachenih>
75. Николина К. Належна правова процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Випуск 94. С. 44-46.
76. Нор В.Т. Кримінальне процесуальне законодавство України в напрямку європейської інтеграції (до 10-річчя КПК України). Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 5-12.
77. Окрема думка судді С.О. Складенка у справі № 646/12397/14-к (провадження №1кп/642/459/17) щодо ухвали Ленінського районного суду м. Харкова від 15 листопада 2017 р. про відмову в задоволенні заяв суддів С.О. Складенка та Л.Л. Шрамко про самовідвід. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/70386205?1592540251>
78. Оксюта Т.Г. Межі активності запасного судді в дослідженні доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 244-248.
79. Оперативний моніторинг: правосуддя в умовах війни. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України / відп. ред. к.ю.н. О.М. Олійник. С. 26. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf>
80. Отчак Н.Я., Маліцька Н.В. Процесуальний порядок та умови зупинення кримінального провадження у суді першої інстанції. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 384-389.

- 81.Павловський В.В. Загальні положення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національна академія внутрішніх справ. К., 2016. 246 с.
- 82.Пасюк Т.В., Антонюк А.Б. Позитивні та негативні сторони використання відеоконференції під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 405-407.
- 83.Пасюк Т.В., Цимбал П.В. Проблемні питання застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі під час пандемії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 408-411.
- 84.Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.
- 85.Петрушко М. І. Зміна правової позиції прокурора в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 328 с.
- 86.Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2017. 503 с.
- 87.Подорожна Т.С., Худик А.М. Дистанційне судове провадження в кримінальному процесі: практика Вищого антикорупційного суду. *Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, розвиток та перспективи*: збірник тез доповідей та повідомлень за матеріалами круглого столу, присвяченого Міжнародному дню прав людини (м. Харків, 4 грудня 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 75-79.

88. Положення про Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text>
89. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17>
90. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22>
91. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посібник. К.: Кондор, 2006. 234 с.
92. Порядок відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації (як тимчасового переведення), затверджений рішенням Вищої ради правосуддя від 24 січня 2017 р. № 54/0/15-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0054910-17#n13>
93. Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>
94. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 2 лютого 2021 р. у справі № 519/41/20 (провадження № 51-5036км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94623720>
95. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 20 серпня 2020 р. у справі № 344/20740/18 (провадження № 51-874км20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91161509>
96. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 24 листопада 2020 р. у справі № 753/17740/16-к (провадження № 51-6380км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171458>

97. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 25 березня 2021 р. у справі № 615/1165/19 (провадження № 51-4333км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95946523&red=10000392543cf407e9b9774bd96838fd2200c1&d=5>
98. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 27 листопада 2018 р. у справі № 520/12400/13-к (провадження № 51-2943км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78268041>
99. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 28 січня 2020 р. у справі № 404/9006/15-к (провадження № 51-885км19). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87365860>
100. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 31 січня 2019 р. у справі № 753/11563/14-к (провадження № 51-6418км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601216>
101. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 10 грудня 2019 р. у справі № 399/301/17 (провадження № 51-1900км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86435722>
102. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 2 жовтня 2018 року у справі № 366/3050/16-к (провадження № 51-6670км18). URL: <https://zib.com.ua/ua/146712.html>
103. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 1 листопада 2022 р. у справі № 686/26679/19 (провадження № 51-1338км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219621>
104. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 26 травня 2020 р. у справі № 313/1391/17 (провадження № 51-6183км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89564221>
105. Постанова Об'єднаної палати ККС від 21 листопада 2022 р. у справі № 415/1698/12-к (провадження № 51-4999 кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533687>
106. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 18 вересня 2018 р. у справі № 346/883/15-к (провадження № 51-3255км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601216>

https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_18_09_2018_roku_u_spravi_346_883_15_k/

107. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС від 30 травня 2019 р. у справі № 639/793/17 (провадження № 51-656км19). URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_30_05_2019_roku_u_spravi_639_793_17/
108. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>
109. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 3 березня 2021 р. у справі № 686/10936/17-к (провадження № 51-1607км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95345077&red=100003b57a5ca8ea3c84f1c3152267ce0bc78b&d=5>
110. Правила внутрішнього трудового розпорядку Попільнянського районного суду Житомирської області. URL: https://pp.zt.court.gov.ua/sud0619/pro_sud/pravila/
111. Примірні правила пропуску осіб до будинків (приміщень) судів, органів та установ системи правосуддя та на їх територію транспортних засобів, затверджених наказом Державної судової адміністрації України та Служби судової охорони від 30 січня 2020 р. № 43/61. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/spiln_nak_43_61_dsa_cco
112. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (реєстраційний номер 8219 від 23 листопада 2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1554410>

113. Рафальонт С. Правове регулювання та практика реалізації висування прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234.
114. Рафальонт С.Р. Безперервність судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 338-349.
115. Рафальонт С.Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 67-78.
116. Рафальонт С.Р. Доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 94-103.
117. Рафальонт С.Р. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 31-40.
118. Рафальонт С.Р. Система загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 430-437.
119. Рафальонт С.Р. Форма і місце проведення судового розгляду. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 141-147.
120. Рекомендації Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 2 березня 2022 р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>
121. Рибалко В.О., Филистин А.О. Підстави об'єднання матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 2. С. 371-380.
122. Рибалко В.О., Филистин А.О. Проблемні питання регламентації підстав об'єднання матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 263-272.

123. Сеник Т.Б. Підстави для відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні: класифікація та проблеми правозастосування. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 405-415.
124. Сердюк В. Videоконференція в уголовном производстве Украины. *Legea și viața*. 2013. № 11. С. 180-183.
125. Серета О.О. Правова процедура: теоретико-правові засади та практичні виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2008. 16 с.
126. Сікора К. ВКЗ у кримінальному процесі і воєнний стан – як це працює, проблемні питання, чим корисна практика? URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/247392-vkz-u-kriminalnomu-protsesi-i-voyenniy-stan-yak-tse-pratsyuue-problemni-pitannya-chim-korisna-praktika>
127. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 231 с.
128. Славко А.С. Підходи до законодавчого визначення поняття «правовий режим». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 3. Т. 2. С. 57-60.
129. Словник української мови в 11 т. Т. 10. К.: Наукова думка, 1979. 659 с.
130. Словник української мови в 11 т. Т. 3. К.: Наукова думка, 1972. 744 с.
131. Словник української мови в 11 т. Т. 7. К.: Наукова думка, 1976. 724 с.
132. Словник української мови в 11 т. Т. 8. К.: Наукова думка, 1977. 929 с.
133. Сляднева К.А. Зміна обвинувачення прокурором як форма реалізації диспозитивності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 338-342.
134. Справа Смірнова проти України (36655/02). Європейський суд з прав людини (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text

135. Справа Федіна проти України (17185/02). Європейський суд з прав людини (2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802#Text
136. Теорія держави і права: підручник [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.
137. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
138. Тимошук В. Є. Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... докт. філософії зі спеціальності 081 «Право», галузі знань 08 «Право» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 264 с.
139. Тищенко В.В. Технологічний підхід як новаційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 316-325.
140. Торбас О. Застосування розсуду прокурором у процесі істотної зміни обвинувачення в суді. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 338-342.
141. Турман Н.О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми його застосування. *Форум права*. 2012. № 4. С. 919-924.
142. Уваров В.Г. Теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 415-419.
143. Ухвала Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 26 жовтня 2017 р. у справі № 524/1383/17 (провадження № 1-кп/524/250/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71733001>
144. Ухвала Апеляційної палати ВАС від 15 вересня 2022 р. у справі № 991/3285/22 (провадження № 11-сс/991/269/22). URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/provedennya-sudovogo-zasidannya-v-rezhymi->

videokonferentsiyi-poza-mezhamy-sudu-u-kryminalnomu-protsesi-oglyad-sudovoyi-praktyky/

145. Ухвала Апеляційної палати ВАС від 10 травня 2022 р. у справі № 405/2913/17 (провадження № 11-кп/991/36/22). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104230485&red=100003cd9f8277729ec6fd53487ebe5efc8635&d=5>
146. Ухвала Апеляційної палати ВАС від 30 травня 2022 р. у справі № 676/176/18 (провадження № 11-кп/991/37/22). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104512620&red=10000383f5e16c4c65b4bf29ecdab1bc39df82&d=5>
147. Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 4 лютого 2020 р. у справі № 495/2651/18 (провадження № 1-кп/495/170/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87376027>
148. Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 4 вересня 2018 р. у справі № 495/8930/17 (провадження № 1-кп/495/147/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76220680>
149. Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 12 грудня 2022 р. у справі № 496/4471/17 (провадження № 1-кп/496/77/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107970852>
150. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 16 грудня 2022 р. у справі №295/7455/22 (провадження № 1-в/295/651/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107896183>
151. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 23 серпня 2022 р. у справі № 288/1628/20 (провадження № 1-кп/295/91/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105868641>
152. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 3 червня 2022 р. у справі №295/994/21 (провадження № 1-кп/295/26/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104603273>

153. Ухвала Богуславського районного суду Київської області від 11 грудня 2017 р. у справі № 358/1994/15-к (провадження № 1-кп/358/2/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70836171>
154. Ухвала Буринського районного суду Сумської області від 26 жовтня 2021 р. у справі № 574/536/21 (провадження № 1-кп/574/127/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100594325>
155. Ухвала ВАС від 19 липня 2022 р. у справі № 521/17260/18 (провадження № 1-кп/991/9/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105307089#>
156. Ухвала Веселинівського районного суду Миколаївської області від 22 січня 2019 р. у справі № 472/1062/18 (провадження № 1-кп/472/22/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79519862>
157. Ухвала Виноградівського районного суду Закарпатської області від 9 жовтня 2019 р. у справі № 299/1199/19 (провадження № 1-кп/299/222/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84928566>
158. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 17 квітня 2019 р. у справі №127/7542/17 (провадження № 1-кп/127/901/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81328063>
159. Ухвала Воловецького районного суду Закарпатської області від 30 березня 2018 р. у справі № 300/69/18 (провадження № 1-кп/300/30/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73069411>
160. Ухвала Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 9 січня 2023 р. у справі № 154/4328/22 (провадження № 1-кп/154/210/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108302628>
161. Ухвала Врадіївського районного суду Миколаївської області від 29 вересня 2021 р. у справі № 479/386/18 (провадження № 1-кп/474/31/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99934954>
162. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 3 лютого 2017 р. у справі № 754/3573/16-к (провадження № 1-кп/754/19/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67970696>

163. Ухвала Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 вересня 2018 р. у справі № 210/5518/17 (провадження № 1-кп/210/259/18). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/76661486>
164. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 3 лютого 2021 р. у справі № 755/14830/16-к (провадження 1-кп/755/609/21). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94795416>
165. Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 21 лютого 2017 р. у справі № 175/3625/16-к (провадження № 1-кп/175/205/16). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/64869248>
166. Ухвала Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 12 вересня 2020 р. у справі № 227/1661/20 (провадження № 1-кп/227/404/2020). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91474711>
167. Ухвала Доманівського районного суду Миколаївської області від 27 листопада 2019 р. у справі № 474/344/19 (провадження № 1-кп/475/110/19). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85926015>
168. Ухвала Другої судової палати ККС від 11 квітня 2022 р. у справі № 572/499/20 (провадження № 51-5929км21). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103906885>
169. Ухвала Другої судової палати ККС від 12 травня 2022 р. у справі № 442/3912/19 (провадження № 6128км21). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104283020>
170. Ухвала Другої судової палати ККС від 28 квітня 2022 р. у справі № 583/1283/20 (провадження № 51-6154км21). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104113381>
171. Ухвала Другої судової палати ККС від 3 червня 2021 р. у справі № 431/1397/20 (провадження № 51-6263км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97394025&red=1000038958225cfca307c245074ba804554900&d=5>

172. Ухвала Жовківського районного суду Львівської області від 4 січня 2023 р. у справі № 444/2472/21 (провадження № 1-кп/444/54/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108248287>
173. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 16 липня 2019 р. у справі № 626/1124/18 (провадження №1-кп/639/129/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83076437>
174. Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 24 лютого 2020 р. у справі № 317/3022/18 (провадження № 1-кп/317/83/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87780615>
175. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 27 жовтня 2017 р. у справі № 591/35/14-к (провадження № 1-кп/591/3/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69833738>
176. Ухвала Зміївського районного суду Харківської області від 17 червня 2020 р. у справі № 621/1848/17 (провадження №1-кп/621/7/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89873291>
177. Ухвала Іллічівського міського суду Одеської області від 31 липня 2017 р. у справі № 501/771/17 (провадження № 1-кп/501/89/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67998110>
178. Ухвала Кагарлицького районного суду Київської області від 20 листопада 2019 р. у справі № 368/1200/19 (провадження № 1-кп/368/185/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85753941>
179. Ухвала Калинівського районного суду Вінницької області від 23 жовтня 2018 р. у справі № № 132/185/18 (провадження № 1-кп/132/101/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77330781>
180. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 21 червня 2022 р. у справі № 676/3722/20 (провадження № 1-кп/676/75/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104889362>
181. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 29 липня 2018 р. у справі № 495/2067/18 (провадження № 1-кп/520/798/1). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83294621>

182. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 6 січня 2023 р. у справі №552/2827/21 (провадження № 1-кп/552/30/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108275307>
183. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 4 грудня 2018 р. у справі № 640/5063/17 (провадження № 1-кп/640/153/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78338590>
184. Ухвала Кіцманського районного суду Чернівецької області від 2 грудня 2019 р. у справі № 718/2118/19 (провадження № 1-кп/718/115/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86020175>
185. Ухвала Кобеляцького районного суду Полтавської області від 26 жовтня 2017 р. у справі № 532/1362/16-к (провадження № 1-кп/532/14/2017). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69801028>
186. Ухвала Ковпаківського районного суду м. Суми від 31 липня 2017 р. у справі № 592/5989/16-к (провадження № 1-кп/592/90/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68025655>
187. Ухвала колегії суддів ВАС від 21 січня 2021 р. у справі № 991/196/20 (провадження № 1-кп/991/2/20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=94431493&red=10000325f3892949b43814fe910a82d99fd9c3&d=5>
188. Ухвала колегії суддів ВАС від 3 червня 2020 р. у справі № 760/16937/17 (провадження № 1-кп/4910/32/19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=89700695&red=100003a3f4197d4cd6abe26054730a8ce19581&d=5>
189. Ухвала колегії суддів Другої судової палати ККС від 19 липня 2018 р. у справі № 718/470/17 (провадження № 51-7514впс18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75424610>
190. Ухвала колегії суддів Першої судової палати ККС від 8 лютого 2021 р. у справі № 686/7480/19 (провадження № 51-524ск21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737912>
191. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Львівського апеляційного суду від 16 вересня 2022 р. у справі № 452/2530/17

- (провадження № 11-кп/811/471/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106373293>
192. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати ККС від 21 вересня 2022 р. у справі № 192/1576/19 (провадження № 51-1416км21). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106404285&red=1000033dee35691ca02db8efea74d49fc3e3ae&d=5>
193. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати ККС від 27 січня 2021 р. у справі № 521/17260/18 (провадження № 51-9243ск18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94452901>
194. Ухвала Комінтернівського районного суду Одеської області від 12 лютого 2020 р. у справі № 520/8542/17 (провадження № 1-кп/504/140/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88007332>
195. Ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 9 грудня 2022 р. у справі №534/1585/22 (провадження № 1-кп/534/243/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107778422>
196. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 20 лютого 2018 р. у справі № 333/5045/16-к (провадження № 1-кп/333/21/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74036634>
197. Ухвала Корабельного районного суду міста Миколаєва від 6 жовтня 2022 р. у справі № 488/1195/22 (провадження № 1-кп/488/255/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108203488>
198. Ухвала Коростишівського районного суду Житомирської області від 12 квітня 2021 р. у справі № 289/841/20 (провадження № 1-кп/935/119/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96181282>
199. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 9 січня 2023 р. у справі (провадження № 1-в/233/17/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108300550>
200. Ухвала Красноградського районного суду Харківської області від 26 вересня 2017 р. у справі № 631/373/17 (провадження № 1-кп/626/162/2017). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69104299>

201. Ухвала Крижопільського районного суду Вінницької області від 22 вересня 2022 р. у справі № 134/1385/22 (провадження № 1-в/134/132/2022). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106391687>
202. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30 листопада 2017 р. у справі № 161/9522/17 (провадження № 1-кп/161/540/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70593730>
203. Ухвала Мар'їнського районного суду Донецької області від 28 квітня 2020 р. у справі № 237/619/19 (провадження № 1-кп/237/372/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90682865>
204. Ухвала Овруцького районного суду Житомирської області від 13 серпня 2019 р. у справі № 286/822/19 (провадження № 1-кп/286/110/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83616276>
205. Ухвала Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 19 серпня 2019 р. у справі № 469/97/17 (провадження № 1-кп/483/513/2019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83711731>
206. Ухвала Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 6 травня 2020 р. у справі № 478/2030/15-к (провадження № 1-кп/484/34/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89098760>
207. Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 22 березня 2018 р. у справі № 545/296/17 (провадження № 1-кп/545/27/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72897069>
208. Ухвала Ратнівського районного суду Волинської області від 13 серпня 2019 р. у справі № 166/485/19 (провадження № 1-кп/166/74/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83595780>
209. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 9 червня 2022 р. у справі № 759/1233/20 (провадження № 1-кп/759/206/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105075675>
210. Ухвала Селидівського міського суду Донецької області від 26 листопада 2019 р. у справі № 242/6284/18 (провадження № 1-кп/242/391/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85888704>

211. Ухвала Селидівського міського суду Донецької області від 8 червня 2021 р. у справі № 225/2416/18 (провадження № 1-кп/242/281/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97512291>
212. Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 24 липня 2020 р. у справі № 464/5648/18 (провадження № 1-кп/464/16/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90574706>
213. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 6 вересня 2021 р. у справі № 243/8040/18 (провадження № 1-кп/243/135/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99406979>
214. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 9 січня 2018 р. у справі № 243/6904/17 (провадження № 1-кп/243/166/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71476799>
215. Ухвала Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 20 січня 2023 р. у справі № 352/1528/22 (провадження № 1-кп/352/102/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108495715>
216. Ухвала Турківського районного суду Львівської області від 29 січня 2018 р. у справі № 458/753/16-к (провадження № 1-кп/458/2/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71857979>
217. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 25 березня 2022 р. у справі № 308/2542/17 (провадження № 1-кп/308/851/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103820156>
218. Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 18 березня 2021 р. у справі 381/2582/15-к (провадження № 1-кп/381/2/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96124368>
219. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 22 червня 2018 р. у справі № 686/9761/16-к (провадження № 1-кп/686/378/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77740447>
220. Ухвала Червоноградського міського суду Львівської області від 16 жовтня 2019 р. у справі № 459/2604/19 (провадження № 1-кп/459/452/2019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85002561>

221. Ухвала Широківського районного суду Дніпропетровської області від 27 січня 2022 р. у справі № 197/1000/21 (провадження № 1-кп/197/50/22). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/102809474>
222. Ухвала Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 25 грудня 2019 р. у справі № 486/2161/19 (провадження № 1-кс/486/573/2019). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86613809>
223. Ухвала Яворівського районного суду Львівської області від 22 лютого 2021 р. у справі № 944/5639/20 (провадження №1-кп/944/710/21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95088346>
224. Ухвала Ямпільського районного суду Вінницької області від 4 лютого 2022 р. у справі № 153/1282/21 (провадження № 1-кп/153/87/21-к). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/102966572>
225. Фігурський В. Судові доручення за новим КПК України: pro et contra. *Jurnalul juridic national teorie și practică*. 2015. № 3. С. 154-158.
226. Філософський енциклопедичний словник / голова редколегії В.І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 751 с.
227. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. К.: Головна редакція УРЕ, 1973. 600 с.
228. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. II. СПб: Альфа, 1996. 607 с.
229. Черниченко І. Поняття та процесуально-правова суть відеоконференції у кримінальному провадженні України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Випуск 59. 365-369 с.
230. Шевцова К.В. Реалізація прокурором повноважень під час об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені І.В. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 31. С. 247-251.
231. Шибіко В.П. Повернення справи на додаткове розслідування й нові форми відновлення досудового провадження за рішенням суду в кримінальному процесі України. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 142-154.

232. Шиян А.Г. Проблеми кримінального процесуального статусу запасного судді. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 481-486.
233. Шульга Н. В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 208 с.
234. Щур Б.В., Басиста І.В. Судове провадження у режимі відеоконференції та трансляція з іншого приміщення, у тому числі, яке знаходиться поза межами приміщення суду: окремі підходи до розуміння та проблеми реалізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 242-267.
235. Яковлев О.А. Правовий режим: підходи до визначення поняття. *Право та інновації*. 2015. № 2. С. 80-85.
236. *Affaire Ardelean v. Romania (28766/04)*. La Cour européenne des droits de l'homme (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-114089%22%5D%7D>
237. Bobechko N., Maksymyshyn N. Termination of pre-trial investigation due to a serious illness of the suspect (accused) in the criminal procedure of Ukraine and some European states. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11. P. 95-104.
238. *Case of Block v Hungary (56282/09)*. European Court of Human Rights (2011). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-103043%22%5D%7D>
239. *Case of Grigoryan v. Armenia (3627/06)*. European Court of Human Rights (2012). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Grigoryan%20v.%20Armenia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-112103%22%5D%7D>
240. *Case of I.H. and others v Austria (42780/98)*. European Court of Human Rights (2006). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-75101%22%5D%7D>

241. Case of *Karaman v. Germany* (17103/10). European Court of Human Rights (2014). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Karaman%20v.%20German%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-141197%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Karaman%20v.%20German%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-141197%22]})
242. Case of *Matica v. Romania* (19567/02). European Court of Human Rights (2006). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Matica%20v.%20Romania%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-77825%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Matica%20v.%20Romania%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-77825%22]})
243. Case of *Mattoccia v Italy*. (23969/94). European Court of Human Rights (2000). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Mattoccia%20v%20Italy%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-58764%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Mattoccia%20v%20Italy%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-58764%22]})
244. Case of *Mitap and Müftüoğlu v. Turkey* (15530/89 and 15531/89). European Court of Human Rights (1996). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57979%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57979%22]})
245. Case of *Moiseyev v. Russia* (62936/00). European Court of Human Rights (2008). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20MOISEYEV%20v.%20RUSSIA\%22%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-88780%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20MOISEYEV%20v.%20RUSSIA\%22%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-88780%22]})
246. Case of *Navalnyy and Ofitserov v. Russia* (46632/13 and 28671/14). European Court of Human Rights (2016). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-161060%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-161060%22]})
247. Case of *Pellisier and Sassi v France* (25444/94). European Court of Human Rights (1999). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58226%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58226%22]})
248. Case of *Pishchalnikov v. Russia* (7025/04). European Court of Human Rights (2009). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-94293%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-94293%22]})

249. Case of Seliverstov v. Russia (19692/02). European Court of Human Rights (2008). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Seliverstov%20v.%20Russia%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-88480%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Seliverstov%20v.%20Russia%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-88480%22]})
250. Case of Sinkova v. Ukraine (39496/11). European Court of Human Rights (2018). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2239496/11%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-181210%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2239496/11%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-181210%22]})
251. Case of Sutyagin v. Russia (30024/02). European Court of Human Rights (2011).URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20SUTYAGIN%20v.%20RUSSIA\%22%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-104651%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20SUTYAGIN%20v.%20RUSSIA\%22%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-104651%22]})
252. Cod de Procedură Penală. URL: <https://legeaz.net/noul-cod-procedura-penala-ncpp/art-350>
253. Code de procédure pénale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_1c/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167465?etatTexte=VIGUEUR&etatTexte=VIGUEUR_DIFF&anchor=LEGIARTI000006576168#LEGIARTI000006576168
254. Code of Criminal Procedure of the Republic Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide>
255. Code of Judicial Procedure of Finland. URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=73920
256. Codice di procedura penale. URL: <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/>
257. CODUL DE PROCEDURĂ PENALĂ A REPUBLICII MOLDOVA. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=326970>
258. Courts Act 2003. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/39/part/7ZA>

259. Frédéric Edel. The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007. 104 p.
260. Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings. Document adopted by the CEPEJ at its 36th plenary meeting (June 2021). P. 12, 13. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>
261. Kodeks postępowania karnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
262. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
263. Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666>
264. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.163482>
265. Norme di attuazione del Codice di Procedura Penale. URL: <https://www.studiocataldi.it/codiceprocedurapenale/attuazione.asp>
266. Pinkney v. Canada (R.7/27). Human Rights Committee (1981). URL: http://www.bayefsky.com/html/111_canada7_27.php
267. Sextus v. Trinidad and Tobago (818/1998). Human Rights Committee (2001). URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=CCPR/C/72/D/818/1998
268. Steven Gordon. CARES Act And The Future Of Remote Criminal Proceedings. URL: <https://www.hklaw.com/-/media/files/insights/publications/2020/04/cares-act-and-the-future-of-remote-criminal-proceedings.pdf?la=en>
269. Strafprozeßordnung 1975. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>
270. Strafprozeßordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo>
271. Trestní řád. URL: <https://businesscenter.podnikatel.cz/pravo/zakony/trestni-rad/>
272. Trestný poriadok. URL: http://www.ucps.sk//TRESTNY_PORIADOK_
273. ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ. URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/530491/nomos-4620-2019>

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 136-143.
2. Рафальонт С.Р. Система загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 430-437.
3. Рафальонт С.Р. Форма і місце проведення судового розгляду. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 141-147.
4. Рафальонт С.Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 67-78.
5. Рафальонт С.Р. Доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 94-103.
6. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421-428.
7. Рафальонт С.Р. Безперервність судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 338-349.
8. Рафальонт С.Р. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 31-40.
9. Рафальонт С. Правове регулювання та практика реалізації висування прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234.

10. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Проведення процесуальних дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 94-102.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Рафальонт С.Р. Значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнародної наукової конференції* (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 277-281.
2. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду як інститут кримінального процесуального права. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 28–29 січня 2022 року) / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 59-64.
3. Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження як юридичні конструкції. *Modern Development of science and the latest perspectives: The XXXII International Scientific and Practical Conference* (August 16-19, 2022, Vancouver, Canada). С. 107-109.
4. Рафальонт С.Р. Строки судового розгляду кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 28–29 жовтня 2022 року). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С.134-138.
5. Рафальонт С.Р. Поняття меж судового розгляду кримінального провадження. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*

- (м. Вінниця, 17 лютого 2023 року). International scientific journal «Grail of Science». 2023. № 24. С. 190-192.
6. Рафальонт С.Р. Поняття та ознаки зупинення судового провадження. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції* (м. Львів, 28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 154-156.
 7. Рафальонт С.Р. Зміна обвинувачення в суді першої інстанції в бік покращення становища особи та на таке, що істотно відрізняється від висунутого за фактичними обставинами. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу* (м. Київ, 27 жовтня 2023 року) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 311-316.
 8. Рафальонт С. Правове регулювання та практика застосування тимчасового доступу до речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 2-3 лютого 2023 року): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 205-207.
 9. Рафальонт С. Зміна обвинувачення в суді: деякі питання доктрини, правового регулювання та правозастосування. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXX звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7-8 лютого 2024 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 523-526.

ПРОПОЗИЦІЇ
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ УНОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Статтю 31 КПК України доповнити новою частиною такого змісту: «3¹. У кримінальному провадженні, що здійснюється в суді першої інстанції колегіально, повинен бути призначений запасний суддя».

2. Назву ст. 318 КПК України змінити на «Строк, форма та місце проведення судового розгляду».

3. Перше речення ч. 3 ст. 318 КПК України викласти у такій редакції: «Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні будинку суду – залі судових засідань».

4. Частину 3 ст. 318 КПК України викласти у такій редакції: «У разі необхідності судовий розгляд може бути проведений поза межами будинку суду».

5. У ч. 1 ст. 321 КПК України слово «засідання» замінити словом «розгляду».

6. Частину 1 ст. 321 доповнити словосполученням такого змісту: «здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом».

7. Статтю 321 КПК України доповнити частиною 3 такого змісту: «Учасники судового провадження вправі висловити заперечення проти розпоряджень головуючого, яке підлягає фіксації у журналі судового засідання».

8. Статтю 328 КПК України доповнити частиною 3 такого змісту: «У залі судового засідання не можуть бути присутні особи, молодші 16 років, якщо вони не є обвинуваченими, потерпілими або свідками у цьому кримінальному провадженні».

9. Речення ч. 1 ст. 329 КПК України викласти в такій редакції: «Свідки експерти дають показання, спеціалісти надають усні консультації, стоячи на місці, призначеному для свідків».

10. Частину 1 ст. 337 КПК України після словосполучення «обвинувального акта» доповнити словами «клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру».

11. Останнє речення ч. 1 ст. 341 КПК України викласти у такій редакції: «Суд за клопотанням прокурора відкладає судове засідання, зазначаючи в ухвалі конкретний час до наступного судового засідання для складання та погодження прокурором відповідних процесуальних документів».

12. У редакції ч. 1 ст. 338 КПК України словосполучення «має право» замінити словом «зобов'язаний».

13. Частину 3 ст. 338 КПК України після слів «у раніше пред'явленому обсязі» доцільно доповнити словосполученням «та у попередній правовій кваліфікації».

14. У ч. 1 ст. 339 КПК України слова «має право» замінити на «зобов'язаний».

15. У ч. 3 ст. 337 КПК України словосполучення «вийти за межі висунутого» замінити словом «змінити».

16. У ч. 3 ст. 337 КПК України після слів «обвинувальному акті» доповнити словосполученнями «клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру».

17. У першому реченні ч. 1 ст. 319 КПК України слово «суддів» замінити словом «суду».

18. Друге речення ч. 1 ст. 319 КПК України викласти у такій редакції: «У разі якщо подальша участь судді у кримінальному провадженні неможлива, він має бути замінений іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 цього Кодексу».

19. Друге речення ч. 1 ст. 320 КПК України викласти у такій редакції: «Рішення про необхідність призначення запасного судді суд приймає під час підготовчого судового засідання в ухвалі про призначення судового розгляду».

20. Доповнити ч. 1 ст. 320 КПК України новим реченням такого змісту: «Запасний суддя присутній при розгляді кримінального провадження з початку, однак не входить до складу колегії суддів, не має права брати участь у розгляді та вирішенні кримінального провадження».

21. Статтю 322 КПК України викласти у такій редакції:

«1. Судовий розгляд повинен відбуватися безупинно. За наявності для цього підстав суд може оголосити перерву в судовому засіданні або відкласти судовий розгляд.

2. Суд оголошує перерву в судовому засіданні після закінчення робочого дня суду, на вихідні та святкові дні, а упродовж робочого дня за необхідності. Під час перерви суду забороняється займатися розглядом інших справ, крім випадку, передбаченого частиною 4 статті 330 цього Кодексу.

3. Судовий розгляд підлягає відкладенню внаслідок:

1) неприбуття сторони або інших учасників кримінального провадження;
2) складення та погодження прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висування додаткового обвинувачення;

3) підготовки захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення;

4) підготовки потерпілого для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення;

5) проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці;

6) проведення експертизи у випадках та порядку, передбачених статтею 332 цього Кодексу;

7) надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій у випадках та порядку, передбачених статтею 333 цього Кодексу.

8) інших обставин, що перешкоджають проведенню судового розгляду та не можуть бути усунуті у поточному судовому засіданні або до початку наступного судового засідання.

4. Суд, відкладаючи судовий розгляд, визначає дату, годину і місце наступного судового засідання з урахуванням часу, необхідного для усунення обставин, що стали підставою для прийняття цього рішення, крім строків відкладення, передбачених цим Кодексом.

5. Продовжуючи судовий розгляд після його відкладення, суд повторно не проводить раніше виконані процесуальні дії».

22. Статтю 334 КПК України викласти у такій редакції:

«1. У разі необхідності, суд, на розгляді якого перебуває кримінальне провадження, може об'єднати матеріали кримінальних проваджень щодо декількох осіб, обвинувачених у вчиненні одного чи кількох кримінальних правопорушень, щодо однієї особи, обвинуваченої у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, або в інших випадках наявності зв'язку між ними.

У разі якщо на розгляд суду першої інстанції надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої цим судом вже здійснюється судове провадження, воно передається складу суду, що його здійснює, для вирішення питання про їх об'єднання.

2. Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали кримінальних проваджень щодо кримінального проступку та щодо злочину, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту судового розгляду. У таких випадках судовий розгляд здійснюється з учасниками судового провадження у загальному порядку.

3. У разі необхідності матеріали кримінального провадження щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа обвинувачується у вчиненні кількох кримінальних

правопорушень або дві чи більше особи обвинувачуються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

4. Суд вирішує питання про виділення матеріалів кримінального провадження й у інших випадках, визначених цим Кодексом.

5. Матеріали кримінального провадження не можуть бути виділені в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту судового розгляду, або якщо встановлені обставини, докази, що їх підтверджують, та висновки суду у виділеному провадженні можуть вплинути на вирішення питання про винуватість інших осіб, щодо яких відбуватиметься окремий судовий розгляд».

23. Назву ст. 335 КПК України викласти у такій редакції: «Зупинення та відновлення судового провадження».

24. У ч. 1 ст. 335 КПК України слова «обвинувачений ухилився від явки до суду» замінити словосполученням «ухилення обвинуваченого від суду або його нез'явлення за судовим викликом з інших причин».

25. У ч. 1 ст. 335 КПК України слова «у разі якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період» замінити словосполученням «у разі якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби під час мобілізації, на особливий період».

26. У ч. 1 ст. 335 КПК України слова «звільнення з військової служби» замінити словосполученням «завершення особливого періоду».

27. Частину 1 ст. 336 КПК України доповнити новим абзацом такого змісту: «За наявності об'єктивних обставин, проведення судового розгляду кримінального провадження за допомогою відеоконференції в умовах воєнного стану можливе поза залом судового засідання складом суду, секретарем судового засідання з використанням їх власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису».

28. Пункт 1 ч. 1 ст. 336 КПК України викласти у такій редакції: «неможливості перебування учасника кримінального провадження в залі судового засідання за станом здоров'я або з інших поважних причин».

29. Пункт 4 ч. 1 ст. 336 КПК України викласти у такій редакції: «необхідність забезпечення оперативності судового провадження».

30. Перше речення ч. 3 ст. 336 КПК України після слів «дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження» доповнити словами «забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості».

31. Частину 3 ст. 336 КПК України доповнити новим реченням: «Якщо судовий розгляд кримінального провадження за допомогою відеоконференції, в якій беруть участь з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису суд, секретар судового засідання та учасники кримінального провадження, здійснюється відкрито, суд забезпечує трансляцію судового засідання наживо на своєму офіційному веб-сайті».

32. Частину 3 ст. 336 КПК України доповнити абзацом 2 такого змісту: «На початку судового засідання з використанням відеоконференції судовий розпорядник або секретар судового засідання повідомляє про відсутність перешкод для здійснення дистанційного судового провадження, дотримання вимог, викладених у абзаці першому цієї частини. Головуючий повинен роз'яснити учасникам кримінального провадження особливості здійснення дистанційного судового провадження. У будь-який момент проведення судового провадження з використанням відеоконференції учасники кримінального провадження можуть висловити зауваження щодо якості зображення і звуку. Під час дистанційного судового провадження перекладач повинен перебувати поряд з учасником кримінального провадження, який не володіє чи недостатньо володіє державною мовою. Якщо це забезпечити неможливо, то світло повинно падати на обличчя, руки перекладача і учасника кримінального провадження так, щоб вони могли добре бачити артикуляцію, міміку та жести один одного».

33. Статтю 336 КПК України доповнити частиною 3¹ такого змісту: «Під час дистанційного судового провадження захисник може перебувати поряд з обвинуваченим або в залі судового засідання. Якщо захисник і обвинувачений віддалені один від одного, їм забезпечується право на конфіденційне спілкування з

використанням технічних засобів у спосіб, що унеможлиблює доступ до його змісту. За необхідності, для цього суд оголошує перерву в судовому засіданні».

34. Абзац 2 ч. 7 ст. 336 КПК України викласти у такій редакції: «Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні будівлі суду, яке знаходиться поза межами зали судового засідання, або у приміщенні, яке знаходиться поза межами будівлі суду, але у межах його територіальної юрисдикції, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання».

35. У ч. 8 ст. 336 КПК України словосполучення «та поза територією міста, в якому розташований суд» вилучити.

АНКЕТА

Шановний респонденте!

На кафедрі кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка проводиться дослідження загальних положень судового розгляду кримінального провадження.

Таке дослідження потребує активної допомоги адвокатів, прокурорів та суддів.

У зв'язку з цим, просимо Вас дати відповіді на поставлені в анкеті запитання. Ваші відповіді та думки, що ґрунтуються на професійному досвіді, сприятимуть досягненню мети цього дослідження.

Даючи відповідь на те чи інше запитання, позначте варіант (варіанти), що відповідає (відповідають) Вашій позиції. Якщо жоден з наведених варіантів не узгоджується з Вашою позицією, Ви можете відобразити свою точку зору.

Анкетування є анонімним: прізвище, ім'я та по батькові вказувати не потрібно.

1. Чи вважаєте Ви правове регулювання загальних положень судового розгляду кримінального провадження ефективним?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

2. Чи є складовою загальних положень судового розгляду межі судового розгляду?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

3. Чи належить до системи загальних положень судового розгляду заявлення і вирішення клопотань під час судового засідання?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

4. Чи необхідно закріпити у КПК України положення про те, що коли хто-небудь з учасників судового провадження заперечує проти дій головуючого, які, на їх думку, обмежують або порушують їхні права, це заперечення заноситься до журналу судового засідання?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

5. Чи вважаєте Ви можливість заміни судді новим без проведення судового розгляду з початку (ч. 2 ст. 319 КПК України) невідповідною засадам безпосередності дослідження доказів та вільної їх оцінки?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

6. Чи допускаєте Ви можливість доручити органу досудового розслідування провести процесуальні дії, що можуть бути здійснені під час судового розгляду?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

7. Чи траплялося у Вашій практиці давання судом доручення органу досудового розслідування про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

8. Які процесуальні дії допустимо провести під час судового розгляду з використанням відеоконференції?

а) допит

б) будь які процесуальні дії, передбачені у § 3 глави 28 КПК України

в) Ваш варіант _____

9. Яке Ви оцінюєте практику участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження в умовах воєнного стану учасників судового провадження поза межами зали судового засідання з використанням ними власних технічних засобів?

а) позитивно

б) негативно

в) Ваш варіант _____

10. Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження?

а) суддівським розсудом

б) наявністю матеріально-правового зв'язку між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (правопорушеннями)

в) Ваш варіант _____

11. Чи допускається, на Вашу думку, виділення матеріалів кримінального провадження, а згодом зупинення судового провадження щодо одного обвинуваченого – ймовірного виконавця кримінального правопорушення, призваного для проходження військової служби під час мобілізації, та продовження судового розгляду стосовно іншого обвинуваченого – ймовірного пособника кримінального правопорушення?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

12. Яка Ваша приналежність до правничого фаху?

а) адвокат

б) прокурор

в) суддя

13. Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?

менше 1 року	від 1 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	від 10 до 15 років	від 15 до 20 років	понад 20 років
1	2	3	4	5	6	7

Дякуємо за відповіді!

УЗАГАЛЬНЕННЯ

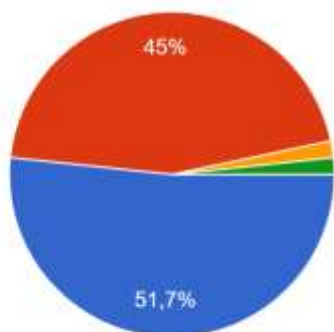
результатів анкетування адвокатів, прокурорів та суддів щодо дослідження загальних положень судового розгляду кримінального провадження

Загальна кількість респондентів – 121 особа.

Регіон опитування: Львівська область.

1. Чи вважаєте Ви правове регулювання загальних положень судового розгляду кримінального провадження ефективним?

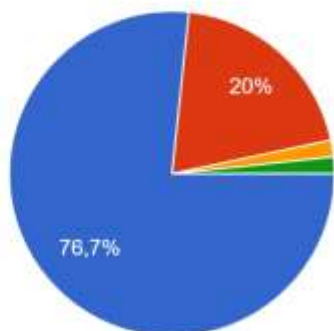
60 відповідей

- так
- ні
- Частково
- На мою думку є певні недоліки в КПК, а саме ст 221 кпк, на досудовому слідстві у більшості випадків практично не працює, оскільки оскаржити її порушення на досудовому слідстві практично не можливо неможливо

2. Чи є складовою загальних положень судового розгляду межі судового розгляду?

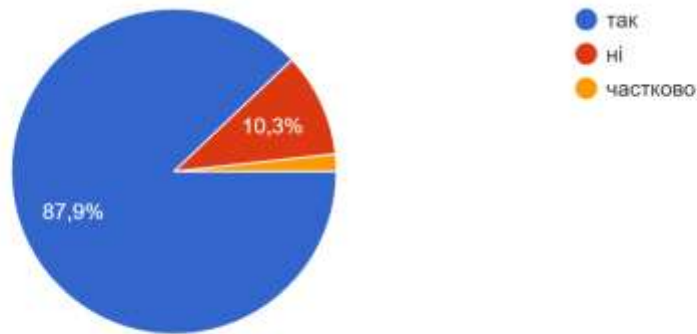
60 відповідей

- так
- ні
- В більшості випадків є однак, орган досудового розслідування знаходить підстави щоб продовжити строки
- Ні, не є. §1 КПК пов'язує межі з предметом доказування.

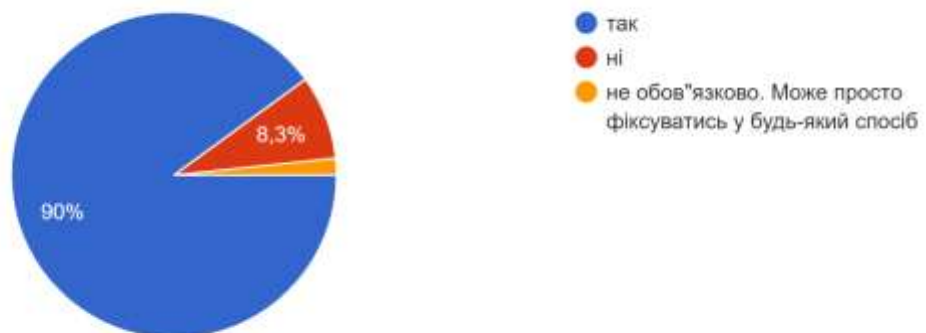
3. Чи належить до системи загальних положень судового розгляду заявлення і вирішення клопотань під час судового засідання?

58 відповідей

4. Чи необхідно закріпити у КПК України положення про те, що коли хто-небудь з учасників судового провадження заперечує проти дій гол...ня заносяться до журналу судового засідання?

60 відповідей

5. Чи вважаєте Ви можливість заміни судді новим без проведення судового розгляду з початку (ч. 2 ст. 319 КПК України) невідповідно...ості дослідження доказів та вільної їх оцінки?
59 відповідей

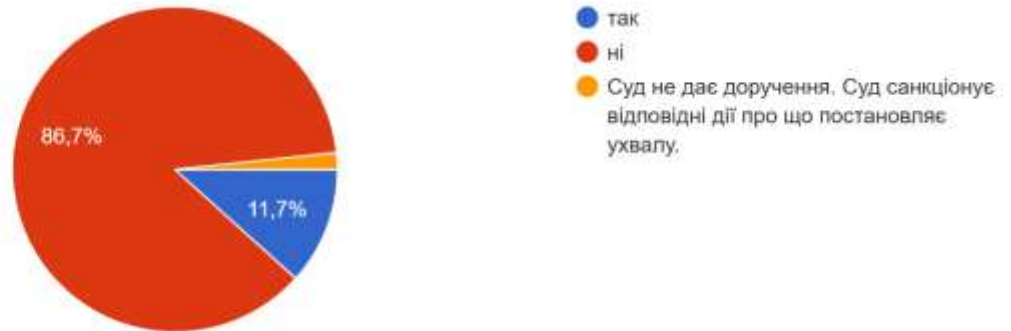

6. Чи допускаєте Ви можливість доручити органу досудового розслідування провести процесуальні дії, що можуть бути здійснені під час судового розгляду?
59 відповідей

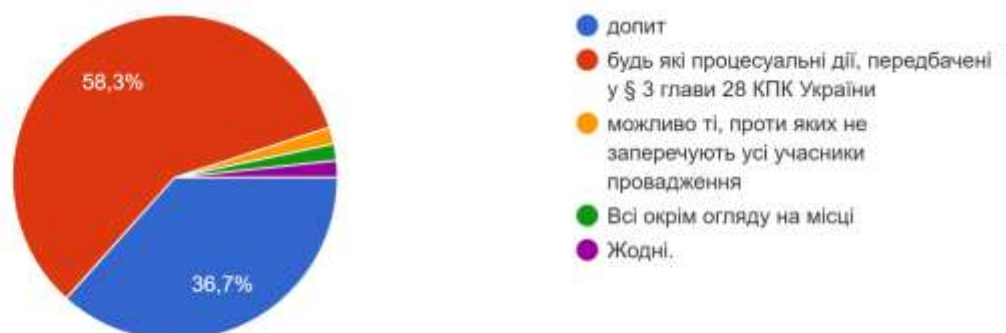
7. Чи траплялося у Вашій практиці давання судом доручення органу досудового розслідування про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи?

60 відповідей

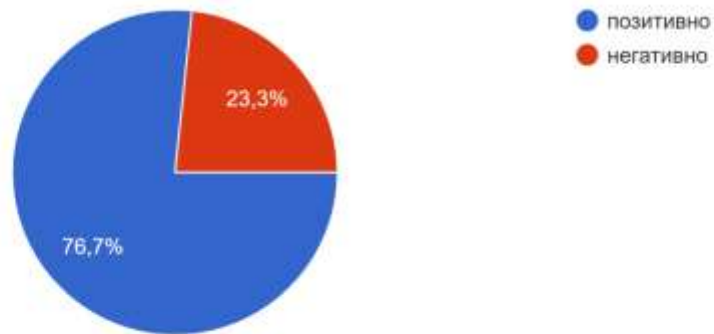

8. Які процесуальні дії допустимо провести під час судового розгляду з використанням відеоконференції?

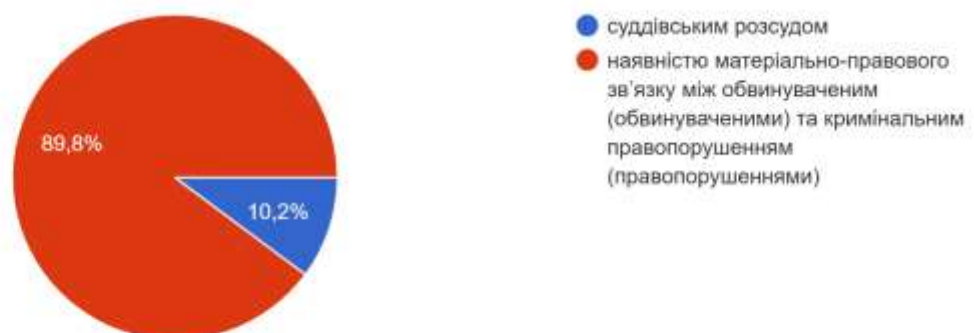
60 відповідей

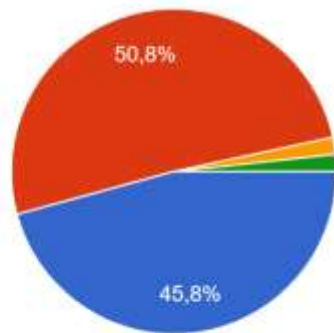
9. Яке Ви оцінюєте практику участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження в умовах воєнного стану учасники...користанням ними власних технічних засобів?
60 відповідей

10. Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження?
59 відповідей

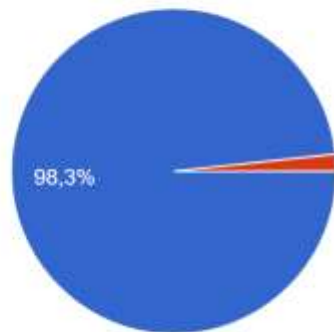

11. Чи допускається, на Вашу думку, виділення матеріалів кримінального провадження, а згодом зупинення судового провадження щодо ...о пособника кримінального правопорушення?
59 відповідей

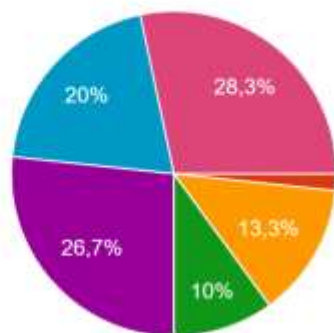
- так
- ні
- Однозначної відповіді немає. З позиції потерпілого я б сказав - так. З позиції захисту - ні
- так але вважаю що повинна юути згода обвинуваченого, розшляд щодо якого продовжується

12. Яка Ваша приналежність до правничого фаху?
59 відповідей

- адвокат
- прокурор
- суддя

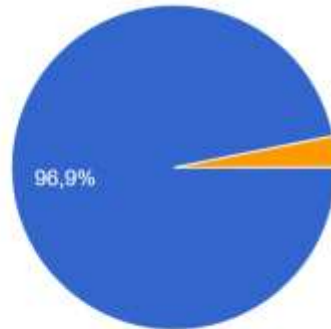
13. Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?
60 відповідей

- менше 1 року
- від 1 до 3 років
- від 3 до 5 років
- від 5 до 10 років
- від 10 до 15 років
- від 15 до 20 років
- понад 20 років

1. Чи вважаєте Ви правове регулювання загальних положень судового розгляду кримінального провадження ефективним?

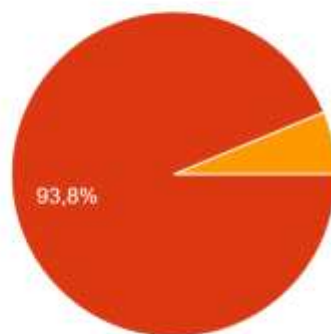
32 відповіді

- так
- ні
- Вважаю, що доцільно було б об'єднати в загальні положення судового розділу такий параграф КПК України, як «межі судового розгляду», хоча практичного значення таке рішення не має, та жодним чином не впливає на здійснення судового розгляду та реалізацію учасниками судового процесу своїх прав та обов...

2. Чи є складовою загальних положень судового розгляду межі судового розгляду?

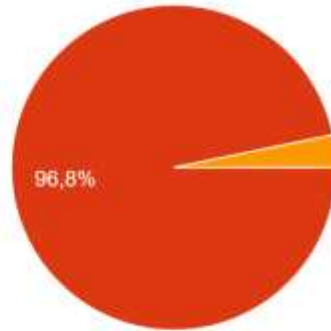
32 відповіді

- так
- ні
- Ні, оскільки відповідно до структури чинного КПК України межі судового розгляду винесені в окремий параграф, ніж судовий розгляд, тому слід дійти висновку, що законодавець не відносить межі судового розгляду до складової загальних положень судового розгляду.

3. Чи належить до системи загальних положень судового розгляду заявлення і вирішення клопотань під час судового засідання?

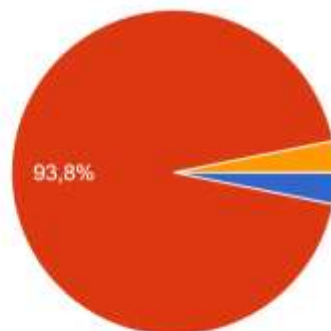
31 відповідь

- так
- ні
- Ні, оскільки розгляд судовим клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК) віднесено законодавцем до процедури судового розгляду. Отже, чинний КПК України розмежує між собою такі поняття, як загальні положення судового розгляду та процедуру судового розгляду, які регламентовані різними його парагр...

4. Чи необхідно закріпити у КПК України положення про те, що коли хто-небудь з учасників судового провадження заперечує проти дій гол...ня заноситься до журналу судового засідання?

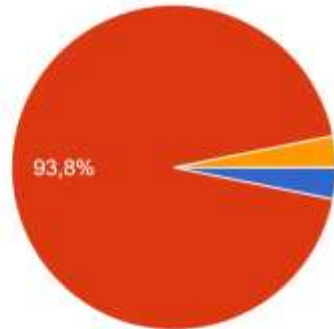
32 відповіді

- так
- ні
- Ні, тому що таке право учасника судового провадження може бути реалізоване шляхом заявлення відводу судді з підстав, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 75 КПК України, тобто за наявності обставин, які викликають сумнів у його упередженості. Дії головуючого, які обмежують або порушують права учасників судовог...

5. Чи вважаєте Ви можливість заміни судді новим без проведення судового розгляду з початку (ч. 2 ст. 319 КПК України) невідповідно...ості дослідження доказів та вільної їх оцінки?

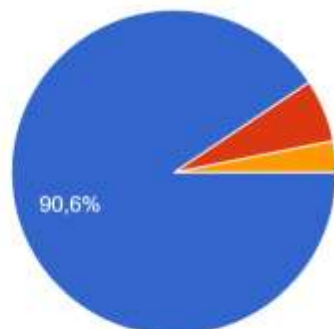
32 відповіді

- так
- ні
- Ні, оскільки на практиці не існує правового механізму, а відтак і можливості перевірити реальне виконання новим суддею вимог п. 2 ч. 2 ст. 319 КПК України, тобто перевірити чи дійсно такий ознайомився із ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, що зал...

6. Чи допускаєте Ви можливість доручити органу досудового розслідування провести процесуальні дії, що можуть бути здійснені під час судового розгляду?

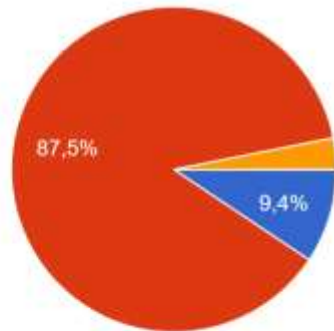
32 відповіді

- так
- ні
- Так, оскільки чинним КПК України регламентована можливість суду надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження у випадках та порядку, передбачених ст. 333 КПК України.

7. Чи траплялося у Вашій практиці давання судом доручення органу досудового розслідування про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи?

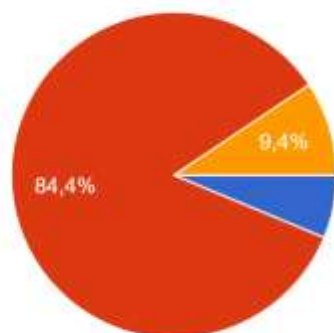
32 відповіді

- так
- ні
- Ні, оскільки на практиці така слідча дія, як обшук житла чи іншого володіння особи, для реалізації її завдань та результативності даної слідчої дії повинен проводитись несподівано, в умовах максимально наближених до таємності початку її проведення, з метою унеможливлення витоку інформації про його проведе...

8. Які процесуальні дії допустимо провести під час судового розгляду з використанням відеоконференції?

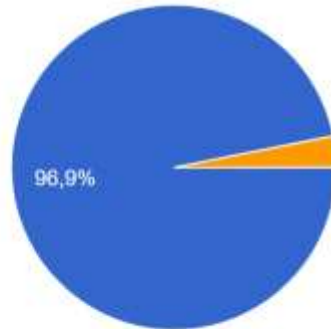
32 відповіді

- допит
- будь які процесуальні дії, передбачені у § 3 глави 28 КПК України
- у режимі відеоконференції під час судового провадження можливо проводити будь які процесуальні дії, що передбачені § 3 глави 28 КПК України, оскільки, до прикладу, при здійсненні судового провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, при як...

9. Яке Ви оцінюєте практику участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження в умовах воєнного стану учасники...користанням ними власних технічних засобів?

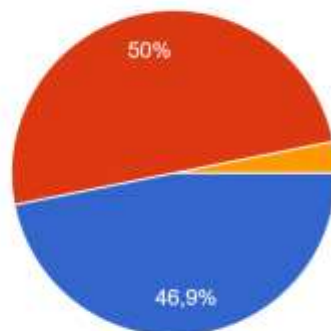
32 відповіді

- позитивно
- негативно
- Винятково позитивно, оскільки рівень розвитку законодавства, у тому числі кримінального процесуального повинен бути динамічним та відповідати умовам сьогодення, його технічних, політичним та соціальним-економічним факторам. На даний час, особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного ста...

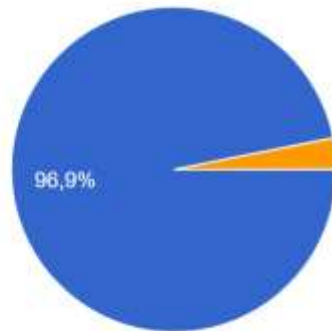
10. Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження?

32 відповіді

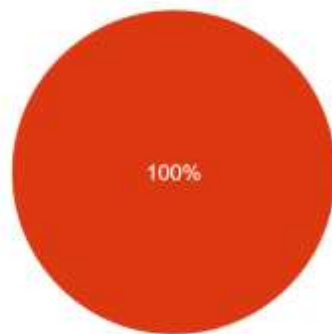
- суддівським розсудом
- наявністю матеріально-правового зв'язку між обвинуваченим (обвинуваченими) та кримінальним правопорушенням (правопорушеннями)
- об'єднання матеріалів кримінального провадження зумовлена одночасною наявністю двох обов'язкових умов: 1) матеріально- правового зв'язку між обвинуваченим (обвинуваченими) т...

11. Чи допускається, на Вашу думку, виділення матеріалів кримінального провадження, а згодом зупинення судового провадження щодо ...о пособника кримінального правопорушення?
32 відповіді

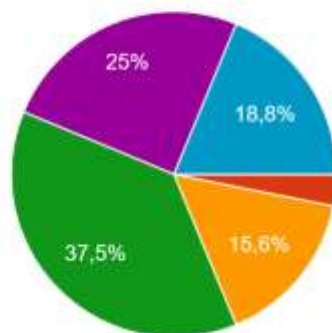
- так
- ні
- Так, допускається, оскільки положення з ч. 1 ст. 335 КПК України передбачає право суду зупинити судові провадження у разі, якщо обвинувачений призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, до його звільнення з військової служби і продовжує суд...

12. Яка Ваша приналежність до правничого фаху?
32 відповіді

- адвокат
- прокурор
- суддя

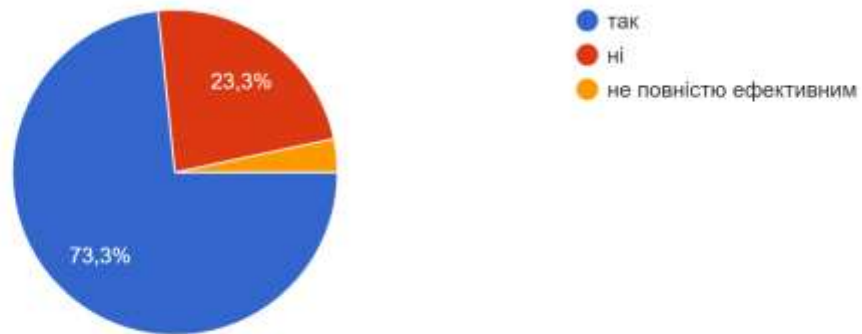
13. Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?
32 відповіді

- менше 1 року
- від 1 до 3 років
- від 3 до 5 років
- від 5 до 10 років
- від 10 до 15 років
- від 15 до 20 років
- понад 20 років

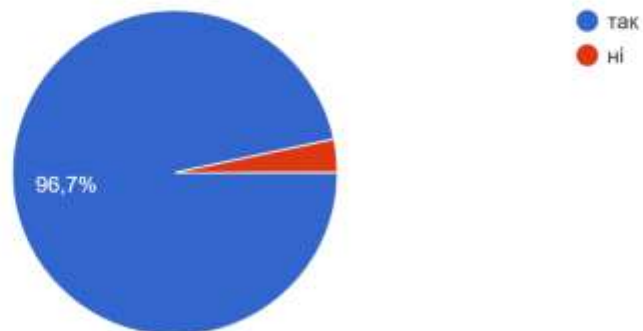
1. Чи вважаєте Ви правове регулювання загальних положень судового розгляду кримінального провадження ефективним?

30 відповідей

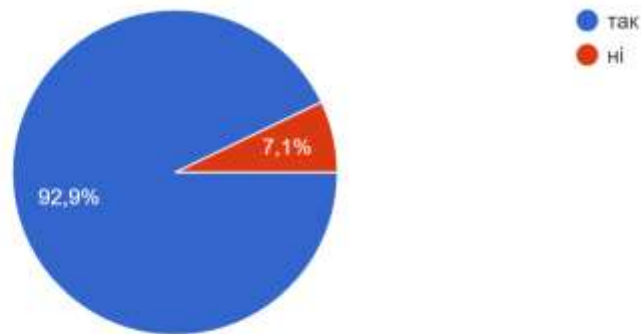
2. Чи є складовою загальних положень судового розгляду межі судового розгляду?

30 відповідей

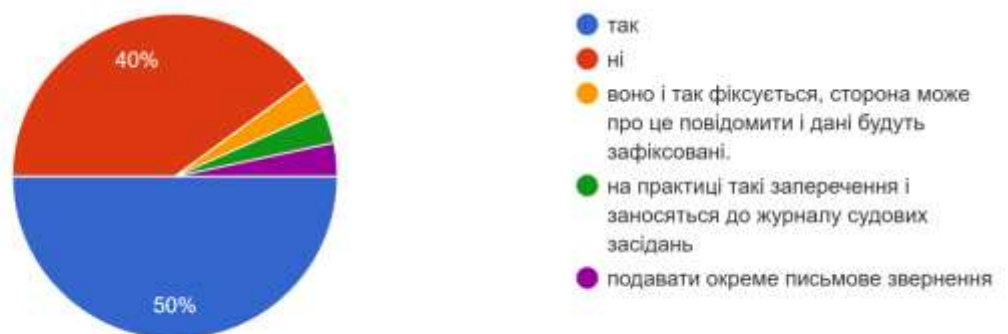
3. Чи належить до системи загальних положень судового розгляду заявлення і вирішення клопотань під час судового засідання?

28 відповідей

4. Чи необхідно закріпити у КПК України положення про те, що коли хто-небудь з учасників судового провадження заперечує проти дій гол...ня заноситься до журналу судового засідання?

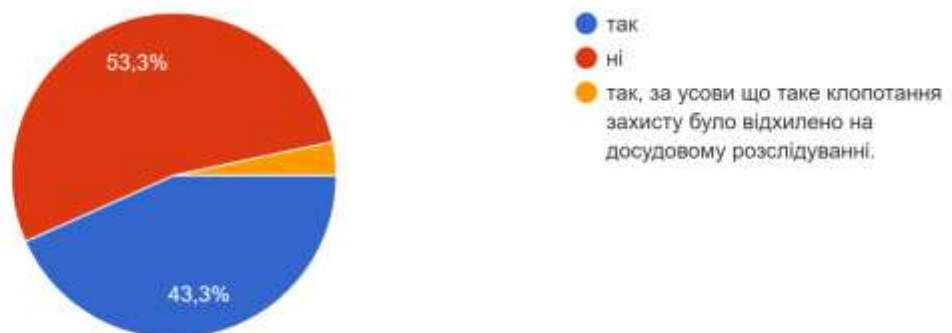
30 відповідей

5. Чи вважаєте Ви можливість заміни судді новим без проведення судового розгляду з початку (ч. 2 ст. 319 КПК України) невідповідно...ості дослідження доказів та вільної їх оцінки?
30 відповідей

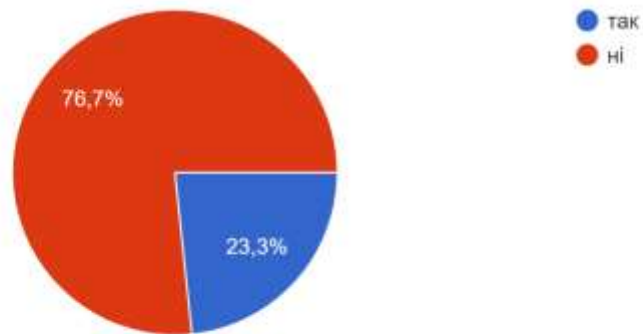

6. Чи допускаєте Ви можливість доручити органу досудового розслідування провести процесуальні дії, що можуть бути здійснені під час судового розгляду?
30 відповідей

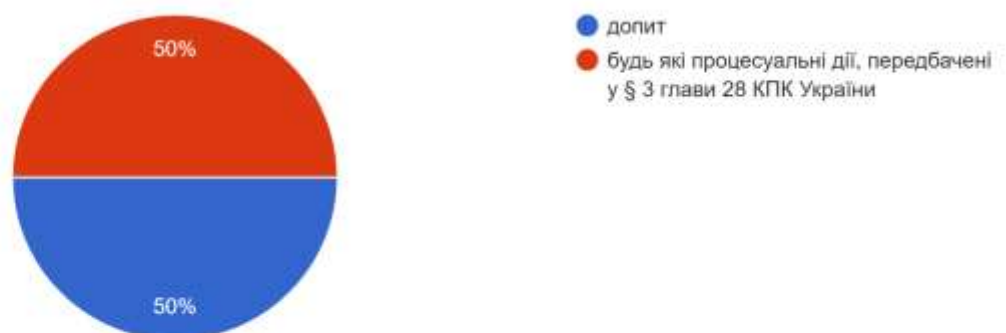
7. Чи траплялося у Вашій практиці давання судом доручення органу досудового розслідування про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи?

30 відповідей

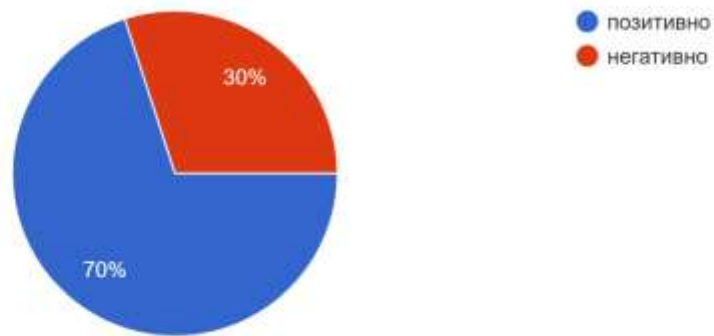

8. Які процесуальні дії допустимо провести під час судового розгляду з використанням відеоконференції?

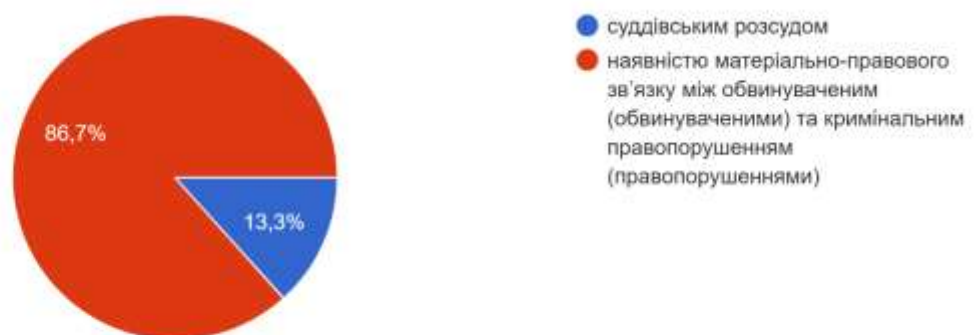
30 відповідей

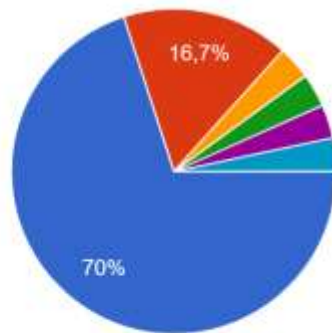
9. Яке Ви оцінюєте практику участі у дистанційному судовому розгляді кримінального провадження в умовах воєнного стану учасники...користанням ними власних технічних засобів?
30 відповідей

10. Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність об'єднання матеріалів кримінального провадження?
30 відповідей

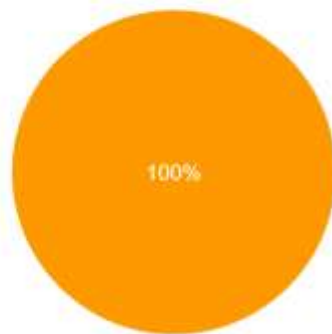

11. Чи допускається, на Вашу думку, виділення матеріалів кримінального провадження, а згодом зупинення судового провадження щодо ...о пособника кримінального правопорушення?
30 відповідей

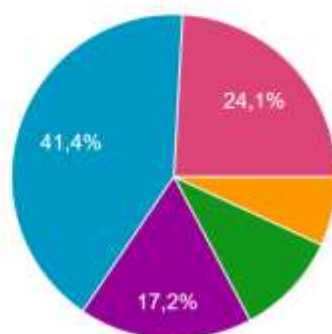
- так
- ні
- якщо це не завдасть шкоди об'єктивності розгляду провадження
- законом допускається, проте відсутня доцільність в цьому
- кожен випадок індивідуальний
- на час дії військового стану

12. Яка Ваша приналежність до правничого фаху?
30 відповідей

- адвокат
- прокурор
- суддя

13. Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?
29 відповідей

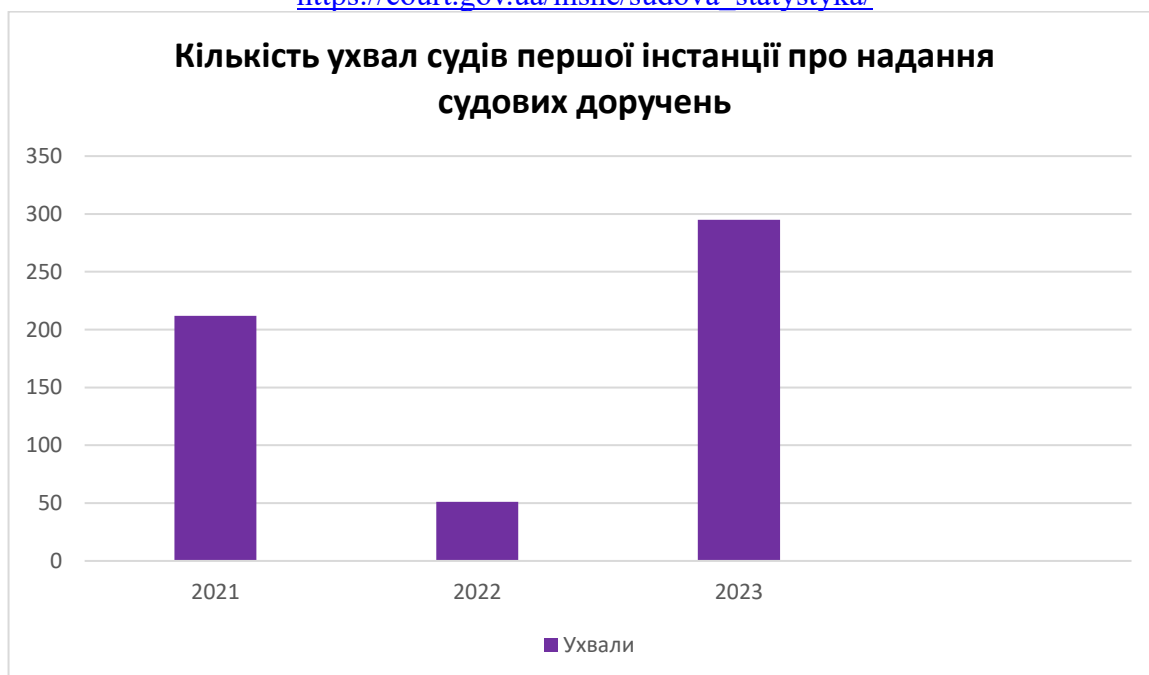

- менше 1 року
- від 1 до 3 років
- від 3 до 5 років
- від 5 до 10 років
- від 10 до 15 років
- від 15 до 20 років
- понад 20 років

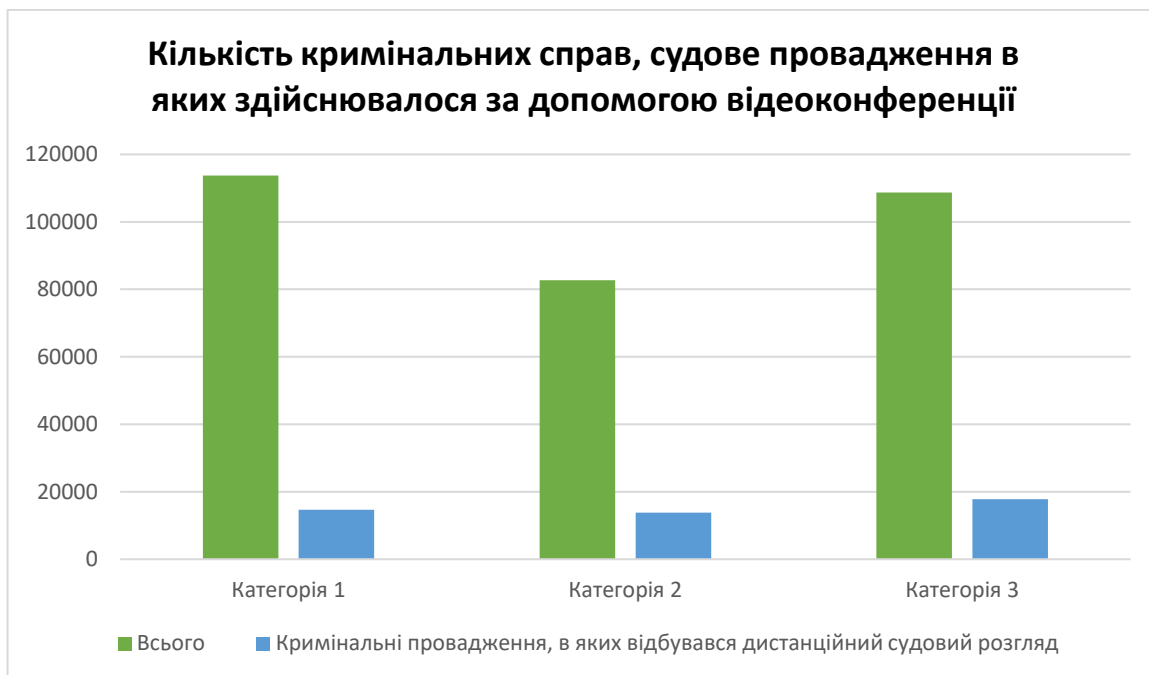
Статистичні дані щодо деяких загальних положень судового розгляду кримінального провадження

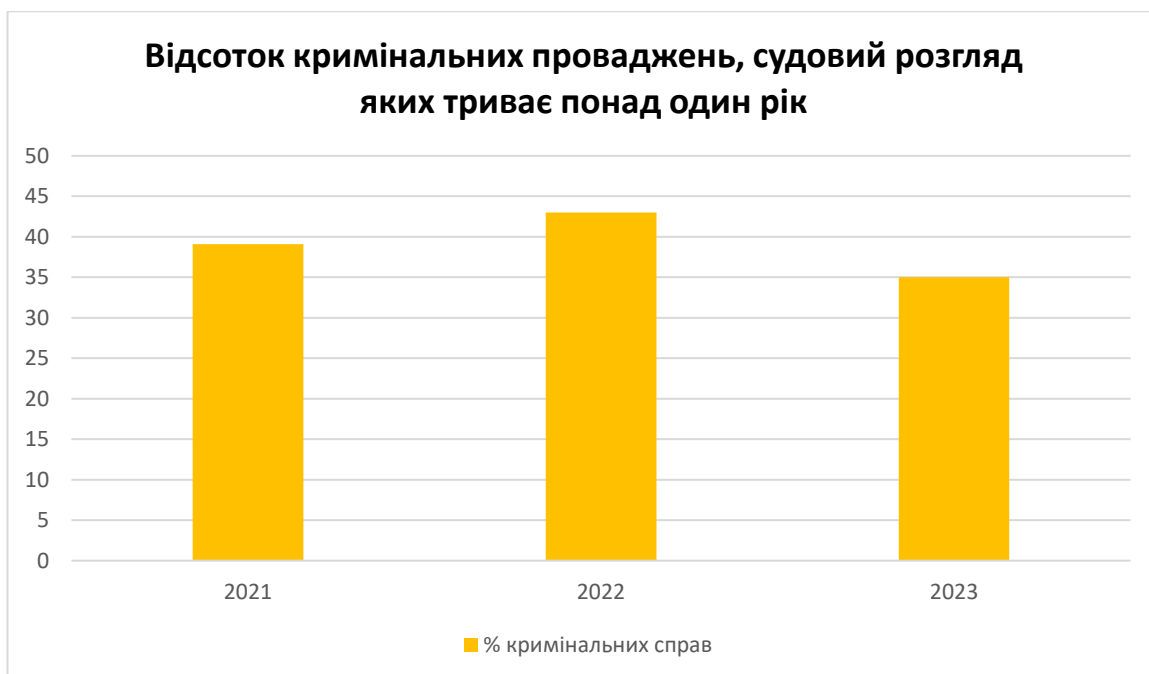
Джерело: Розділ 2 «Оперативність розгляду справ»
Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ за 2021, 2022 та 2023 рр.
https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

Джерело: Розділ 3 «Розгляд судових справ і матеріалів»
Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ за 2021, 2022 та 2023 рр.
https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

Джерело: Розділ 3 «Розгляд судових справ і матеріалів»
 Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ за 2021, 2022 та 2023 рр.
https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

Джерело: Розділ 4 «Результативні показники розгляду справ»
 Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ за 2021, 2022 та 2023 рр.
https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Faculty of Law
Ivan Franko National University of Lviv

Sichovykh Stritsiv Str., 14
Lviv, 79000, Ukraine

вул. Січових Стрільців, 14,
м. Львів,
79000,
Україна

Tel.: +38 0322 74-00-80, 79-41-02
Fax: +38 0322 74-03-80
E-mail: deklaw@law.Franko.Lviv.ua
www.Franko.Lviv.ua/faculty/law

№ 5151 від 06.02.2024

На № _____ від _____

Голові Комітету Верховної
Ради України з питань
правоохоронної діяльності
Іонушасу С.К.

Шановний **Сергію Костянтиновичу,**

на кафедрі кримінального процесу і криміналістики завершене дисертаційне дослідження Світлани Рафальонт на тему «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження», за результатами якого напрацьовані пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального закону.

З огляду на актуальність, належний теоретичний рівень та практичне значення таких пропозицій, надсилаємо їх для використання у законотворчій діяльності очолюваного Вами комітету.

З повагою, –

в.о. декана юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка
доктор юридичних наук, професор

Володимир Бурдін

79008, м. Львів, вул. Л.Українки, буд. 5, поверх 3
тел. +38(063)821-99-29,
email: lviv.rada.adv@gmail.com, веб-сайт: www.unba.org.ua

5 Lesi Ukrayinky Street, Lviv, 79008 Ukraine
phone +38(063)821-99-29,
email: lviv.rada.adv@gmail.com, web-site: www.unba.org.ua

Вих. №50
від 16.02.2024 року

**Довідка про виведення результатів
дисертаційного дослідження у роботу
Ради адвокатів Львівської області**

Радою адвокатів Львівської області при проведенні заходів з підвищення кваліфікації адвокатів враховано наукові положення, пропозиції щодо розкриття правової природи загальних положень судового розгляду кримінального провадження, їх системи, а також методичні рекомендації, викладені у дисертації **Рафальонт Світлани Романівни** на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему: **«Загальні положення судового розгляду кримінального провадження»**, як такі, що є достатньо обґрунтованими, здатними підвищити ефективність кримінального провадження, можуть бути використані у практичній діяльності адвокатів та бути застосовані під час обґрунтування висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального регулювання.

В.о. Голови Ради адвокатів
Львівської області

Ковна У. С.

ВІДГУК

кандидатки юридичних наук, судді,
Голови Галицького районного суду м. Львова

Волоско Ірини Романівни

про основні результати дисертації

Рафальонт Світлани Романівни

на тему «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
(галузь знань – 08 «Право»)

Дисертація Рафальонт Світлани Романівни «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження» виконана на актуальну для кримінального процесуального регулювання та правозастосування тему.

Висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані Рафальонт Світланою Романівною, ґрунтуються на результатах вивчення нею судової практики, характеризуються належним обґрунтуванням та цінністю для практичного застосування. Їх наукова новизна та достовірність підтверджується апробацією на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Основні результати дисертаційного дослідження Рафальонт Світлани Романівни викладені у таких наукових статтях і тезах доповідей на конференціях:

1. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 136-143.
2. Рафальонт С.Р. Система загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 430-437.
3. Рафальонт С.Р. Форма і місце проведення судового розгляду. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 141-147.

4. Рафальонт С.Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 67-78.
5. Рафальонт С.Р. Доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 94-103.
6. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421-428.
7. Рафальонт С.Р. Безперервність судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 338-349.
8. Рафальонт С.Р. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 31-40.
9. Рафальонт С. Правове регулювання та практика реалізації висування, прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234.
10. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Проведення процесуальних дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 94-102.
11. Рафальонт С.Р. Значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року)*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 277-281.
12. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду як інститут кримінального процесуального права. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей міжнародної науково-*

- практичної конференції (м. Запоріжжя, 28–29 січня 2022 року) / За заг. ред. Т.О. Коломосць. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 59-64.
13. Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження як юридичні конструкції. *Modern Development of science and the latest perspectives: The XXXII International Scientific and Practical Conference* (August 16-19, 2022, Vancouver, Canada). С. 107-109.
14. Рафальонт С.Р. Строки судового розгляду кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 28–29 жовтня 2022 року). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С.134-138.
15. Рафальонт С.Р. Поняття меж судового розгляду кримінального провадження. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 17 лютого 2023 року). International scientific journal «Grail of Science». 2023. № 24. С. 190-192.
16. Рафальонт С.Р. Поняття та ознаки зупинення судового провадження. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції* (м. Львів, 28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 154-156.
17. Рафальонт С.Р. Зміна обвинувачення в суді першої інстанції в бік покращення становища особи та на таке, що істотно відрізняється від висунутого за фактичними обставинами. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу* (м. Київ, 27 жовтня 2023 року) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 311-316.
18. Рафальонт С. Правове регулювання та практика застосування тимчасового доступу до речей і документів під час судового розгляду

кримінального провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХХІХ звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 2-3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 205-207.

19. Рафальонт С. Зміна обвинувачення в суді: деякі питання доктрини, правового регулювання та правозастосування. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХХХ звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 лютого 2024 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 523-526.

Ознайомлення з дисертацією Рафальонт Світлани Романівни дає можливість констатувати, що сформульовані у ній висновки, пропозиції та рекомендації мають практичну цінність, розширюють знання суддів щодо загальних положень судового розгляду кримінального провадження та можуть бути використані у діяльності Галицького районного суду м. Львова.

кандидатка юридичних наук, суддя,
Голова Галицького
районного суду м. Львова

Волоско І.Р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2024

АКТ

01.03. 2024

м. Львів

№ 21

Про впровадження результатів дисертації Рафальонт Світлани Романівни на тему «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцент, підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Рафальонт Світлани Романівни за темою «Загальні положення судового розгляду кримінального провадження», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право») та наукові публікації за темою роботи.

Проаналізовано основні результати дослідження Рафальонт С.Р., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Поняття загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 136-143.
2. Рафальонт С.Р. Система загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 430-437.
3. Рафальонт С.Р. Форма і місце проведення судового розгляду. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 141-147.
4. Рафальонт С.Р. Головуючий у судовому засіданні при розгляді кримінального провадження. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 67-78.
5. Рафальонт С.Р. Доручення проведення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду кримінального провадження. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 94-103.
6. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Незмінність складу суду як загальне положення судового розгляду кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 421-428.
7. Рафальонт С.Р. Безперервність судового розгляду кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 338-349.
8. Рафальонт С.Р. Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 1. С. 31-40.
9. Рафальонт С. Правове регулювання та практика реалізації висунення прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234.
10. Бобечко Н.Р., Рафальонт С.Р. Проведення процесуальних дій із застосуванням відеоконференції під час судового провадження: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 94-102.
11. Рафальонт С.Р. Значення загальних положень судового розгляду кримінального провадження. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (м. Кременчук, 21–22 січня 2022 року)*. Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 277-281.
12. Рафальонт С. Р. Загальні положення судового розгляду як інститут кримінального процесуального права. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 28–29 січня 2022 року) / За заг. ред. Т.О. Коломоєць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2022. С. 59-64.
13. Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження як юридичні конструкції. *Modern Development of science and the latest perspectives: The XXXII International Scientific and Practical Conference (August 16-19, 2022, Vancouver, Canada)*. С. 107-109.
14. Рафальонт С.Р. Строки судового розгляду кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28–29 жовтня 2022 року)*. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С.134-138.

15. Рафальонт С.Р. Поняття меж судового розгляду кримінального провадження. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 17 лютого 2023 року). International scientific journal «Grail of Science». 2023. № 24. С. 190-192.

16. Рафальонт С.Р. Поняття та ознаки зупинення судового провадження. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 154-156.

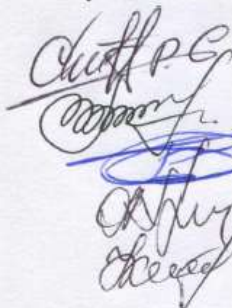
17. Рафальонт С.Р. Зміна обвинувачення в суді першої інстанції в бік покращення становища особи та на таке, що істотно відрізняється від висунутого за фактичними обставинами. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (м. Київ, 27 жовтня 2023 року) / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 311-316.

18. Рафальонт С. Правове регулювання та практика застосування тимчасового доступу до речей і документів під час судового розгляду кримінального провадження. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 2-3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 205-207.

19. Рафальонт С. Зміна обвинувачення в суді: деякі питання доктрини, правового регулювання та правозастосування. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXX звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 лютого 2024 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 523-526.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Рафальонт Світлани Романівни містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази та доказування у кримінальному провадженні», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Андрій ХИТРА

Ірина КРАВЕЦЬ